ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОСТУПНА Олена Вікторівна

УДК 351/354/37

ДИСЕРТАЦІЯ

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНІМИ СИСТЕМАМИ В УКРАЇНІ

Спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління

Подається на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ О.В. Поступна

Науковий консультант: Бульба Володимир Григорович, доктор наук з державного управління, професор

Харків – 2021

АНОТАЦІЯ

Поступна О.В. Механізми публічного управління регіональною освітньою системою в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 «Механізми державного управління». – Національний університет цивільного захисту України, Харків, 2021.

Наукова новизна дисертаційного дослідження представлена відповідними науковими результатами.

Здійснено комплексне дослідження публічного управління регіональними освітніми системами як цілісної системи організованого управління на певній території, що здійснюється органами публічної влади із залученням представників бізнесу та інститутів громадянського суспільства щодо впорядкування, збереження та розвитку освіти в регіоні, що представлена сукупністю елементів (складниками, рівнями, стандартами освіти; освітніми програмами, кваліфікаціями; учасниками освітнього процесу; закладами освіти та іншими суб'єктами освітнього процесу; нормативно-правовими актами та ліцензійними умовами; органами управління в сфері освіти), функціонування якої спрямовано на забезпечення розвитку людського капіталу в регіоні шляхом надання населенню освітніх послуг, чим і забезпечується стабільний розвиток території.

Концептуалізовано наукові засади механізмів публічного управління регіональними освітніми системами як сучасної системи поглядів на розвиток теорії публічного управління, заснованої на загальних законах розвитку суспільства, методології системного підходу, закономірностях процесу управління, його принципів, політичних, економічних, соціальних, організаційних, інформаційно-технологічних чинників та груп умов, необхідних для організації системного управління освітою на рівні регіону.

Розроблено комплексний механізм публічного управління регіональними освітніми системами, що базується на теоретико-методологічних підходах

комплексної взаємодії всіх суб’єктів управлінського процесу в освіті та основоположних принципах, цільовій орієнтації, управлінських функціях, формах, методах, інструментах, технологіях, засобах і ресурсах управління, складовими якого є конкретні механізми управління (правовий, організаційний, економічний, соціальний, інформаційний та ін.), кожен з яких пов'язаний між собою (вони не є обов’язковими або достатніми; варіюватися може, як їх кількість, так і їх скомбінованість, тобто вони можуть об'єднуватись у два чи більше механізмів з метою досягнення визначеної мети), однак у межах комплексного механізму вони регулюються централізовано з метою забезпечення ефективного функціонування та розвитку регіональних освітніх систем.

Запропоновано оновлення термінологічної системи теорії публічного управління шляхом введення в науковий обіг основних понять, що розширюють межі теорії публічного управління, дають можливість уніфікувати підходи до визначення їх змісту, розкривають сутність феномену регіональних освітніх систем як об’єкту публічного управління, а також дають можливість усунути непорозуміння, яке існує як в теорії публічного управління, так і у практичній діяльності управління освітою на рівні регіону, що здійснюється в умовах реформи децентралізації; сформульовано змістовну сутність понять «публічне управління регіональною освітньою системою», «механізми публічного управління регіональними освітніми системами», «комплексний механізм публічного управління регіональними освітніми системами», що відображають різні аспекти владно-організаційного та регулюючого впливу на регіональні освітні системи.

У роботі вдосконалено механізм правового забезпечення публічного управління регіональними освітніми системами шляхом систематизації міжнародно-правових документів в освітній сфері, що ґрунтується на виділенні їх в окрему систему з метою упорядкування шляхом інкорпорації або хронологічного підходу, що суттєво прискорить пошук і забезпечить зручність у їх використанні під час формування нормативно-правової бази, що стосується розвитку регіональних освітніх систем. Удосконалено підхід до фінансово-

економічного забезпечення публічного управління регіональними освітніми системами шляхом застосування проектного підходу, який використовується при розробці пріоритетних державних проектів, та дозволяє розширити сферу застосування програмно-цільових методів для прийняття планових управлінських рішень щодо розвитку регіональних освітніх систем. Також удосконалено науково-методологічний підхід до стратегічного прогнозування розвитку регіональних освітніх систем, сутність якого полягає у науковому передбачені стану освітньої системи конкретного регіону як об'єкту прогнозування, в основі якого лежить аналіз тенденцій її розвитку та, опираючись на наявну в даний час інформацію, проектування розвитку регіональних освітніх систем на майбутній період (використання пошукового типу прогнозування).

В результаті проведеного дослідження дістали подальшого розвитку понятійно-категоріальний апарат науки публічного управління та адміністрування у частині уточнення змісту базових понять, зокрема «регіональна освітня система», «регіональний освітній кластер», «регіональне управління освітою», їх наукового обґрунтування та об'єктивізації змісту на основі логіко-семантичного аналізу, що дозволило систематизувати та поглибити знання щодо організації управління освітніми закладами в регіоні.

Визначення ролі освіти у забезпеченні суспільного прогресу та регіонального розвитку, яка, як вища цінність людини і суспільства, впливає на: майбутнє, його уявлення та реалізацію; суспільство, його соціодинаміку; інформаційно-технологічну революцію, науку; особистість, її інтелектуальний, професійний та творчий розвиток, а отже, розглядається у глобальному і у конкретизованому вимірі.

Систематизація та узагальнення наукових праць з теми дослідження, здійснення їх наукометричного й змістовного аналізу дозволили визначити основні тенденції, характеристики, стан розробленості, рівень інтересу науковців до визначеної проблеми та окреслити перспективні напрями наукових досліджень.

Аналіз сучасного стану компонентної структури системи освіти дозволив виявити позитивні й негативні тенденції її розвитку, визначити регіональні

особливості (концентрацію закладів освіти, закономірності їх трансформації, деструктивні та конструктивні вплив, загрози і можливості подальшого розвитку тощо), а також чинники, що впливають на формування механізмів публічного управління регіональними освітніми системами.

В роботі розроблено та запропоновано пропозиції щодо визначення стану механізмів публічного управління освітою в регіоні, що ґрунтується на методі експертного опитування. Цей метод дозволяє отримати масив інформації з даної проблеми, проаналізувати та з'ясувати реальний стан об'єкта дослідження за сукупністю параметрів, окреслити проблеми, які потребують розробки заходів з удосконалення механізмів публічного управління регіональними освітніми системами відповідно до стратегічних завдань і потреб суспільства.

Таким чином, у дисертації запропоновано розв'язання актуальної наукової проблеми в галузі державного управління щодо обґрунтування теоретико-методологічних засад і розробки науково-практичних рекомендацій з удосконалення механізмів публічного управління регіональними освітніми системами в Україні.

Результати дослідження можуть бути корисними для працівників освіти, науковців, керівного закладу освіти, практиків усіх рівнів управління освітою, а також представникам громадських організацій, діяльність яких пов'язана з освітньою сферою.

Ключові слова: освітня політика, децентралізація, регіоналізація освіти, регіональні освітні системи, публічне управління, механізми державного управління, комплексний механізм публічного управління регіональними освітніми системами, органи публічної влади, інститути громадянського суспільства, державно-приватне партнерство, регіональний освітній кластер.

ABSTRACT

Postupna O.V. Public administration mechanisms in regional educational systems in Ukraine. – Qualifying research paper.

The dissertation for obtaining the scientific degree of the Doctor of Sciences in Public Administration in speciality 25.00.02 «Public administration mechanisms». – National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkiv, 2021.

The scientific novelty of the research is represented by the corresponding scientific results.

A comprehensive study of public administration of regional educational systems as a holistic system of organized management in a given area carried out by public authorities with the involvement of business and civil society institutions has been done. It deals with the organization, preservation and development of education in the region, which is represented by a set of elements (components, levels, standards of education; educational programs, qualifications; participants in the educational process; educational institutions and other actors of the educational process; regulations and license terms; authorities in the field of education) and the operation of which is aimed at ensuring human capital development in the region by providing educational services, which ensures the stable development of the territory.

Scientific principles of public administration mechanisms in regional educational systems as a modern framework of the public administration theory development based on the common laws of society, methodology of system approach, laws of management process, its principles, political, economic, social, organizational, information and technological factors and groups of conditions necessary for the organization of systemic management of education at the regional level.

A comprehensive mechanism of public administration of regional educational systems is developed. It is based on theoretical and methodological approaches of complex interaction of all subjects of managerial process in education and basic principles, target orientation, managerial functions, forms, methods, tools, technologies, means and resources of management, components which have specific management mechanisms (legal, organizational, economic, social, information, etc.), each of which is interconnected (they are not mandatory or sufficient; both their number and their combination can vary, that is, they can be combined into two or more mechanisms in

order to achieve a specific goal), but within a comprehensive mechanism they are regulated centrally to ensure the effective functioning and development of regional educational systems.

It is proposed to update the terminological system of the theory of public administration by introducing into scientific circulation the main concepts that expand the boundaries of the theory of public administration, provide an opportunity to unify approaches to determining their content, reveal the phenomenon of regional educational systems as an object of public administration, which exists both in the theory of public administration and in the practical activities of education management at the regional level, carried out in the context of decentralization reform; the essence of the concepts "public management of the regional educational system", "mechanisms of public management of regional educational systems", "comprehensive mechanism of public management of regional educational systems" are formulated to reflect various aspects of authoritative and regulatory influence on regional educational systems.

The paper improves the mechanism of legal support of public management of regional educational systems by systematization of international legal documents in the field of education, which is based on their allocation to a separate system in order to incorporate them or on chronological approach, which will significantly speed up search and ease of their usage during formation of the regulatory framework for the development of regional educational systems. The approach to financial and economic support of public management of regional educational systems has been improved by applying the project approach used in the development of priority state projects, which allows to expand the scope of program-targeted methods for planning management decisions on regional education systems. Scientific and methodological approach to strategic forecasting of regional educational systems has been also improved, the essence of which is to scientifically predict the state of the educational system of a particular region as an object of forecasting. It is based on analysis of trends and currently available information, and allows to design development of regional educational systems for the future (use of forecasting search type).

As a result of the study, the conceptual and categorical apparatus of the science of

public management and administering was further developed in terms of clarifying the content of basic concepts, including "regional educational system", "regional educational cluster", "regional education management", their scientific substantiation and objectification of content based on logical and semantic analysis, which allowed to systematize and deepen knowledge about the organization of management of educational institutions in the region.

Defining the role of education in ensuring social progress and regional development, which as the highest value of man and society affects the future, its perception and implementation; society, its sociodynamics; information technology revolution, science; personality, intellectual, professional and creative development, and therefore considered in a global and concretized dimension.

Systematization and generalization of scientific works on the research topic, implementation of their scientometric and substantive analysis allowed to determine the main trends, characteristics, state of development, the level of interest of scientists to the problem and outline promising areas of research.

Analysis of the current state of the component structure of the education system allowed to reveal positive and negative trends in its development, identify regional features (concentration of educational institutions, patterns of their transformation, destructive and constructive effects, threats and opportunities for further development, etc.), as well as factors influencing public management mechanisms in regional educational systems.

The paper develops and proposes determinations for the state of mechanisms of public management of education in the region, based on the method of expert survey. This method allows to obtain an array of information on this problem, to analyze and clarify the real state of the object of study on a set of parameters, to outline the problems that require the development of measures to improve mechanisms of public management of regional education systems.

Thus, the dissertation proposes the solution of a topical scientific problem in the field of public administration to substantiate the theoretical and methodological principles and develop scientific and practical recommendations for improving the

mechanisms of public administration of regional educational systems in Ukraine.

The results of the research can be useful for educators, scientists, educational institutions, practitioners of all levels of education management, as well as representatives of public organizations whose activities are related to the educational sphere.

Key words: educational policy, decentralization, regionalization of education, regional educational systems, public administration, mechanisms of public administration, complex mechanism of public administration in regional educational systems, public authorities, civil society institutions, public-private partnership, regional educational cluster.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ АВТОРА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації.

Монографії:

1. Поступна О.В. Публічне управління регіональними освітніми системами в Україні : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2021. 400 с.

2. Поступна О.В., Тамм А.Є. Сучасні підходи до реалізації державної соціальної політики на регіональному рівні. *Реалізація державної соціальної політики сталого розвитку регіону органами публічної влади України* : монографія / Л.О. Бєлова, Д.В. Карамишев, Л.В. Набока та ін. ; за заг. ред. д.держ.упр., проф. Д.В. Карамишева, к.держ.упр., доц. Л.В. Набоки. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. С. 122–135.

Особистий внесок: здійснено аналіз стану зайнятості населення в Харківській області, виявлено позитивні та негативні тенденції економічного індикатора сталого розвитку.

Статті у фахових виданнях з державного управління:

3. Поступна О., Тамм А. Вища освіта як об’єкт державного управління. *Публічне управління: теорія та практика* : зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з

державного управління. Харків : Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2011. № 3 (7). С. 183–187.

Особистий внесок: здійснено аналіз можливих змін та перспектив функціонування нових об'єктів системи вищої освіти у зв'язку із модернізації цієї галузі в Україні.

4. Поступна О.В., Бульба В.Г., Степанко О.В. Державна гуманітарна політика України щодо розвитку освіти: механізми реалізації. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2013. Вип. 2 (44). С. 7–13.

Особистий внесок: досліджено процес формування гуманітарної політики України щодо розвитку освіти, визначено особливості функціонування механізмів реалізації цієї політики.

5. Поступна О.В., Полякова О.С. Забезпечення реалізації прав внутрішньо переміщених осіб і жителів окупованих та непідконтрольних Україні територій на освіту: публічно-управлінський аспект. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2018. Вип. 1 (53). С. 97–105.

Особистий внесок: проаналізовано стан забезпечення реалізації права внутрішньо переміщених осіб і жителів окупованих та непідконтрольних Україні територій на освіту.

6. Поступна О.В. Зміст комплексного механізму публічного управління регіональними освітніми системами в Україні. *Наукові перспективи:* журнал. (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина»). Київ, 2021. № 2 (8). С. 212–223.

7. Поступна О., Меляков А. Магістерські дослідження соціогуманітарних проблем: узагальнююча характеристика. *Публічне управління: теорія та практика* : зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління. Харків : Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2013. № 1 (13). С. 184–190.

Особистий внесок здобувача: зроблено пропозиції щодо покращення якості магістерських робіт.

8. Поступна О.В. Механізм правового регулювання процесу публічного управління освітою. *Наукові перспективи:* журнал. (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина»). Київ, 2021. № 1 (7). С. 239–250.

9. Поступна О.В. Механізми державного управління вищою освітою України. *Стратегічні пріоритети* : наук.-аналіт. зб. Нац. інституту стратегічних досліджень. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети»», 2010 р. № 1-2 (14-15). С. 107–111.

10. Поступна О.В. Механізми інтеграції науки, освіти й виробництва: проблеми та особливості. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2012. Вип. 3 (38). С. 116–122.

11. Поступна О.В. Наукометричний аналіз автореферативного фонду України з дослідження методологічних основ формування системи управління освітою в галузі науки державного управління. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. Вип. 1 (52). С. 77–86.

12. Поступна О.В., Бульба В.Г. Підготовка магістрів публічного управління та адміністрування: питання підвищення ефективності. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. Вип. 1 (49). С. 143–148.

Особистий внесок здобувача: розглянуто перспективні напрями підвищення ефективності науково-освітньої діяльності з підготовки фахівців освітнього рівня «магістр» за спеціальністю 074 «Публічне управління та адміністрування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування».

13. Поступна О.В., Тамм А.Є. Рівень зайнятості населення регіону як економічний індикатор сталого розвитку. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2015. Вип. 4 (51). С. 92–98.

Особистий внесок здобувача: здійснено аналіз динаміки показників зайнятості населення в Харківській області, виявлено позитивні та негативні тенденції економічного індикатора сталого розвитку

14. Поступна О.В., Карамишев Д.В., Бульба В.Г., Ростовська В.І. Розвиток системи позашкільної освіти на регіональному рівні як необхідний елемент у вихованні особистості. *Державне будівництво* : електронне наук. фах. видання. 2013. № 1. URL : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2013-1/doc/6/05.pdf.

Особистий внесок здобувача: виявлено основні тенденції розвитку системи позашкільної освіти в Харківському регіоні.

15. Поступна О.В., Бєлова Л.О., Бульба В.Г. Стан і проблеми здійснення управління якістю освіти та освітньої діяльності в Україні: експертне оцінювання. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2018. № 2 (61). С. 8–18.

Особистий внесок здобувача: узагальнено результати експертного опитування щодо оцінки стану здійснення управління якістю освіти та освітньою діяльністю в Харківському регіоні та визначено ключові проблеми.

16. Поступна О.В. Стан наукової розробленості категорії «регіональна освітня система» та її публічно-управлінський зміст. *Вісник Національного університету цивільного захисту України (Серія «Державне управління»).* Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2020. Вип. 2 (13). С. 120–134.

17. Поступна О.В. Сучасний стан організації навчання державних службовців в Україні. *Філософські та психолого-педагогічні засади управління* : зб. наук. пр. ДонДУУ. Донецьк : ДонДУУ, 2012. Т. XIII. С. 303–314. (серія «Державне управління» ; вип. 226).

18. Поступна О.В. Теоретичні основи державного управління системою дошкільної освіти в Україні. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2011. Вип. 4 (35). С. 86–92.

19. Поступна О.В. Характеристика наукових праць з питань дослідження теоретико-методологічних основ публічного управління регіональною системою освіти. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. Вип. 2 (50). С. 97–105.

20. Postupna O. Factors influencing the formation of the Public Administration System in Education in Ukraine. *Вісник Національного університету цивільного*

захисту України : зб. наук. пр. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2017. Вип. 2 (7). С. 316–322. (Серія «Державне управління»).

21. Postupna O., Stepanko O. Substantiation of the need to consider the demographic data in planning the regional education system development. *Вісник Національного університету цивільного захисту України* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2019. Вип. 2 (11). С. 264–272. (Серія «Державне управління»).

Особистий внесок здобувача: на підставі отриманих даних діагностування стану й розвитку регіональної освітньої системи наведено сценарії можливих змін в системі освіти Харківської області та встановлено ймовірність появи додаткових можливостей для її розвитку.

22. Postupna O. Expert approach to estimating the state and development of public governance by the regional educational system in Ukraine. *Наукові перспективи:* журнал. (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина»). Київ, 2020. № 5 (5). С. 9–19.

Статті в закордонних наукових виданнях:

23. Postupna O. Major trends in Ukraine’s education system: public administrative aspect. *The World of Politics, Society, Geography*. Collection of scientific works. Issue 1. Slupsk, 2016. P. 91–99.

24. Postupna O., Polyakova O. Research of National Security Ensuring in Education: Theoretical and Administrative Aspect. *East Journal of Security Studies* : Collection of scientific papers. Kharkiv, Slupsk : National University of Civil Protection of Ukraine, Pomeranian Academy, 2017. – Vol. 1/1. – P. 245–254.

Особистий внесок здобувача: узагальнено та проаналізовано наукові дослідження із вивчення проблеми забезпечення національної безпеки в освітній сфері, систематизовані теоретико-методологічні підходи.

25. Postupna O. Systematic organization of international legal documents on education as an effective means for the implementation of educational policy in Ukraine. *Innovations in Science and Education: Challenges of our time*. Collection of scientific papers; edited by Maryna Dei, Olha Rudenko. 2 Issue. London : IASHE,

2017. P. 176–178.

26. Postupna O. Implementation of the new Law of Ukraine “On education”: scientific and practical discourse. *Association agreement: from partnership to cooperation* / edited by Maryna Dei, Olha Rudenko. Hamilton, Ontario: Accent Graphics Communications & Publishing, 2018. P. 249–253.

27. Postupna O., Shapoval O. Public management and administration in the field of pre-school education in Ukraine. *Association agreement: driving integrational changes* / edited by Maryna Dei, Olha Rudenko, Vitalii Lunov. Ottawa, Ontario : Accent Graphics Communications & Publishing, 2020. Vol. III. P. 98–107.

Особистий внесок здобувача: систематизовано наукові публікації, в яких учені розглядають питання дошкільної освіти, висвітлено проблематику організації управління дошкільними закладами та визначено основні тенденції й напрями наукових досліджень.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

28. Поступна О.В., Полякова О.С. Актуальні напрями наукових досліджень з проблем державного управління освітою в Україні. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики.* Матеріали ІІ Всеукр. наук. конф. 26-27 травня 2017 р., м. Дніпро. Частина ІІ. / наук. ред. О.Ю. Висоцький. Дніпро : СПД «Охотнік», 2017. С. 210–211.

Особистий внесок здобувача: здійснено аналіз наукових публікацій з проблем державного управління освітою в Україні, визначено їх актуальні напрями.

29. Поступна О.В., Полякова О.С., Степанко О.В. Актуальні проблеми в організації публічного управління правовою освітою в Україні. *Проблеми розвитку публічного управління в Україні* : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (15 квітня 2016 р., м. Львів) / за наук. ред. чл.-кор. НАН України В.С. Загорського, доц. А.В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2016. С. 56–58.

Особистий внесок здобувача: проаналізовано зміст методичних матеріалів (навчальних програм, рекомендацій, державних стандартів освіти та ін.) з питань правової освіти, визначено їх теоретичну та практичну спрямованість.

30. Поступна О.В., Полякова О.С. Актуальні проблеми забезпечення реалізації права на освіту внутрішньо переміщених осіб. *Публічне управління XXI століття: світові практики та національні перспективи* : зб. тез XVIII Міжнар. наук. конгресу, 26 квітня 2018 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2018. – С. 328–330.

Особистий внесок здобувача: виділено ті проблеми у забезпеченні реалізації права внутрішньо переміщених осіб на освіту, які можуть стати серйозними викликами для українського суспільства у майбутньому, якщо їх не вирішувати сьогодні.

31. Поступна О.В., Степанко О.В. Висвітлення інформації про кадрове забезпечення органів управління освітою в Харківській області: попередні висновки. *Публічне управління XXI століття: синтез науки та практики* : зб. тез XIX Міжнар. наук. конгресу, 19 квітня 2019 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2019. С. 64–66.

Особистий внесок здобувача: проаналізовано стан висвітлення на веб-сайтах органів управління освітою в Харківській області інформації щодо їх кадрового забезпечення.

32. Поступна О.В. Вплив внутрішніх чинників на формування системи публічного управління освітою в Україні. *Публічне управління в Україні: стратегія реформ* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 27 вересня 2017 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2017. URL : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2017-5/doc/1/03.pdf.

33. Поступна О.В. Вплив зовнішніх чинників на формування системи публічного управління освітою в Україні. *Публічне управління XXI століття: традиції та інновації* : зб. тез XVII Міжнар. наук. конгресу, 27 квітня 2017 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2017. С. 79–82.

34. Поступна О.В., Степанко О.В. Гуманітарна експертиза як механізм громадського контролю у процесі формування та реалізації державної освітньої політики. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком* : матеріали X регіон. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяченої пам’яті Сурміна Юрія

Петровича / за заг. ред. С.О. Шевченка. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2016. С. 94–96.

Особистий внесок здобувача: визначено конкретні кроки, які необхідні для запровадження гуманітарної експертизи як механізму громадського контролю у процесі формування та реалізації державної освітньої політики.

35. Поступна О.В. Державні соціальні гарантії працівників освіти в Україні. *Социальная политика: принципы и методы реализации в контексте мирового опыта* / материалы междунар. науч.-практ. конфер. 27 мая 2011 г. Судак. Симферополь : ВиТроПринт, 2011. С. 147–152.

36. Поступна О.В. Естетичне виховання фахівців у галузі знань «державне управління» як один із напрямів підготовки управлінських кадрів нової генерації. *Публічне управління: виклики XXI століття* : тези XIII Міжнар. наук. конгресу, 21-22 березня 2013 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2013. С. 283–284.

37. Поступна О.В., Бульба В.Г. Крок до професійної майстерності (підсумки стажування слухачів факультету підготовки магістрів державного управління у 2015 р.). *Публічне управління в Україні: стратегія реформ* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 30 вересня 2015 р. Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2015. URL : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2015-5/doc/0/01.pdf.

Особистий внесок здобувача: узагальнено дані щодо проходження стажування слухачами факультету підготовки магістрів державного управління Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України в 2015 році.

38. Поступна О.В., Меляков А.В. Магістерські дослідження з державного управління: від формальних процедур до творчого пошуку. *Підготовка фахівців у галузі знань «Державне управління»: вимоги до змісту та відповідність сучасним викликам* : матеріали щоріч. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 6-7 листоп. 2014 р.) / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, М.М. Білинської, В.М. Сороко. Київ : НАДУ, 2014. С. 67–69.

Особистий внесок здобувача: здійснено аналіз магістерських досліджень із державного управління, визначено основні тенденції.

39. Поступна О.В. Моделі управління вищою освітою. *Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій* : зб. матер. IV Міжнар. наук.-практ. конфер. для студентів, аспірантів, науковців. Суми : видавничо-виробниче підприємство «Мрія» ТОВ, 2011. Т. 1. С. 147–152.

40. Поступна О., Бульба В. Можливості використання медіа-технологій в управлінні освітою регіону. *Сучасні суспільні комунікації: проблеми, пріоритети та першочергові завдання в євроінтеграційних процесах* : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хелм, Польща 27 листопада 2015 р.) : україномовний варіант / за заг. ред. О.Є. Бухтатого, О.В. Радченка. Хелм : Вид-во ВШМВСК, 2016. С. 19–23.

Особистий внесок здобувача: окреслено перспективні напрями використання в управлінні освітою регіону таких технологій, як PR або електронний директ-мейлинг.

41. Поступна О.В., Меляков А.В. Наукові дослідження управлінців соціогуманітарної сфери: спроби узагальнюючого аналізу. *Наука і соціальні проблеми суспільства: трансформація цінностей у сучасному світі* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конференції, 7 червня 2013 р. / відп. ред. І.В. Карпенко. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. С. 73–77.

Особистий внесок здобувача: здійснено наукометричний аналіз магістерських досліджень із державного управління соціогуманітарного спрямування, визначено основні тенденції.

42. Поступна О.В., Полякова О.С. Науково-методичні підходи до визначення проблеми забезпечення національної безпеки в освітній сфері: публічно-управлінський аспект. *Публічне управління: ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінка ефективності* : зб. тез Щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 26 травня 2017 р. Київ : Вид-во НАДУ, 2017. С. 98–100.

Особистий внесок здобувача: проаналізовано та систематизовано наукові праці вітчизняних учених, у яких розглядаються питання забезпечення національної безпеки в освітній сфері.

43. Поступна О., Степанко О. Науково-практичний дискурс про новий

Закон України «Про освіту». *Ukraine – EU. Innovations in Education, Technology, Business and Law* : collection of international scientific papers. Chernihiv : CNUT, 2018. P. 61–64.

Особистий внесок здобувача: розглянуто деякі положення нового Закону України «Про освіту», доведено їх прогресивність і значущість.

44. Поступна О.В., Полякова О.С. Новація в управлінні освітою – створення опорних шкіл в Україні: політико-правовий аспект. *Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 28 жов. 2016 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2016. С. 156–157.

Особистий внесок здобувача: визначено політико-правовий аспект у проблемі правового забезпечення створення опорних шкіл в Україні.

45. Поступна О.В., Бульба В.Г. Організація закордонного стажування слухачів факультету публічного управління та адміністрування: історія, стан, тенденції, перспективи. *Публічне управління в Україні: теорія, практика, інновації* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 27 вересня 2018 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2018. URL : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2018-3/doc/1/1_1.pdf.

Особистий внесок здобувача: проаналізовано урядові постанови, в яких визначено порядок організації проведення стажування слухачів Національної академії державного управління при Президентові України в органах державної влади і органах місцевого самоврядування, проведено їх узагальнення.

46. Поступна О.В. Основні напрями виховання молоді. *Управління розвитком гуманітарної сфери в Україні* : матеріали наук.-практ. конфер., м. Харків, 25 квітня 2012 р. / за ред. В.Г. Бульби, А.В. Мелякова. Харків : Вид-во ДокНаукДержУпр, 2012. С. 96–100.

47. Поступная Е., Степанко А. Основные тенденции развития системы формального образования в Харьковской области: публично-управленческий аспект. *Authority and Society – 2019* : XIII International Scientific Conference Proceeding. Tbilisi, Publishing House «Technical University», 2019. С. 37–43.

Особистий внесок здобувача: визначено та узагальнено основні тенденції розвитку системи формальної освіти в Харківській області.

48. Поступна О.В., Полякова О.С., Степанко О.В. Особливості утворення органу управління освітою в новоствореній об'єднаній територіальній громаді. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law* : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 2. Current Issues of Legal Science and Practice. Management and Public Administration. Innovations in Education. Environmental Protection. Engineering and Technologies. Chernihiv : CNUT, 2017. P. 152–155.

Особистий внесок здобувача: визначено особливості утворення органу управління освітою в новоствореній об'єднаній територіальній громаді.

49. Поступна О.В., Тамм А.Є., Степанко О.В. Особливості функціонування системи освіти України в умовах нового законодавства. *Публічне управління: стратегія реформ 2020* : зб. тез до XV Міжнар. наук. конгресу, 23 квітня 2015 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2015. С. 295–297.

Особистий внесок здобувача: визначено сучасні проблеми у функціонуванні системи освіти України, що залишаються не вирішеними на законодавчому рівні.

50. Поступна О.В., Бульба В.Г., Полякова О.С. Підвищення рівня обізнаності та підтримки громадянами євроінтеграційного напряму України шляхом правової освіти. *Україна та ЄС: можливості та перспективи співпраці* : збірник матеріалів, доповідей Інтернет – конференції в рамках проекту «Кафедра Жана Моне «Аналіз та застосування європейського досвіду демократії та належного врядування в Україні», м. Маріуполь, 18-19 травня 2017 р. Маріуполь : ДонДУУ, 2017. С. 315–318.

Особистий внесок здобувача: визначено проблеми, що заважають розвитку поширення знань у дусі демократії та підвищення рівня обізнаності й підтримки громадянами України євроінтеграційних процесів.

51. Поступна О.В., Бульба В.Г., Степанко О.В. Пріоритетні напрями держави щодо забезпечення конституційних прав громадян України в науковій галузі. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком* : матеріали VII регіон. наук.-практ. конф. за міжнар. участю / за заг. ред. О.Б. Кірєєвої.

Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2013. С. 229–231.

Особистий внесок здобувача: здійснено аналіз стану нормативно-правового забезпечення конституційних прав громадян України в галузі науки.

52. Поступна О.В. Проблематика визначення терміну «регіональний освітній кластер» у понятійному полі публічного управління та адміністрування. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтрнет-конф., 18-19 березня 2020 р. / за заг. ред. В.П. Садкового. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2020. С. 38–40.

53. Поступна О.В., Полякова О.С. Проблеми в управлінні освітою, що негативно впливають на якість надання освітніх послуг. *Становлення публічного адміністрування в Україні* : матеріали IX Всеукр. міжвуз. конф. студентів та молодих учених / за заг. ред. О.Б. Кірєєвої. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. С. 158–160. URL : http://www.dbuapa.dp.ua/konf/konf_dridu/2018_04_27_fsdu_stud.pdf.

Особистий внесок здобувача: узагальнено думки освітян-практиків щодо необхідності проведення заходів із підвищення якості освіти та освітньої діяльності в Україні.

54. Поступна О.В., Степанко О.В. Прогнозна оцінка стану та розвитку регіональної освітньої системи в умовах демографічної кризи. *Публічне управління в Україні: теорія, практика, інновації* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 26 вересня 2019 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2019. URL : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2019-3/doc/1/1-3.pdf.

Особистий внесок здобувача: визначено чинники, які можуть покращити ситуацію, що склалася із розвитком регіональної освітньої системи в Харківській області в умовах демографічної кризи.

55. Поступна О.В., Степанко О.В. Професійна підготовка керівних кадрів для управління освітою в Харківській області. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law* : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 2. Societal Challenges. Innovations of Social Work, Philosophy, Psychology. Environmental Protection. Management and Public Administration. Innovations in

Education. Current Issues in the Reformation of the Higher Education System in the Aspect of Ukrainian Eurointergration. Current Issues of Legal Science and Practice. Chernihiv : CNUT, 2016. С. 245–248.

Особистий внесок здобувача: визначено історичний аспект у створенні української системи професійної підготовки керівних кадрів в освіті.

56. Поступна О.В., Меляков А.В., Степанко О.В. Соціальний діалог як механізм узгодження інтересів громадян у контексті реалізації державної політики України з розвитку вищої освіти. *Публічне управління XXI століття: від соціального діалогу до суспільного консенсусу* : зб. тез до XIV Міжнар. наук. конгресу. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2014. С. 68–69.

Особистий внесок здобувача: здійснено аналіз основних положень нормативно-правових актів щодо їх спрямування на сприяння процесам демократизації взаємовідносин на всіх рівнях функціонування галузі вищої освіти.

57. Поступна О.В., Бульба В.Г. Стажування в органах державної влади та органах місцевого самоврядування – шлях до вдосконалення професійної майстерності слухачів магістерської підготовки. *Державне управління та місцеве самоврядування: історія та сучасність* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 26 вересня 2013 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2013. URL : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2013-4/doc/0/01.pdf.

Особистий внесок здобувача: узагальнено дані щодо проходження стажування слухачами факультету підготовки магістрів державного управління Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України в 2013 році.

58. Поступна О.В., Степанко О.В. Стан розробки проблеми формування системи управління освітою в науковій галузі «Державне управління». *Публічне управління XXI століття: форсайтинг успіху* : зб. тез XVI Міжнар. наук. конгресу, 21 квітня 2016 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. С. 115–118.

Особистий внесок здобувача: здійснено аналіз дисертаційних досліджень вітчизняних учених у науковій галузі «Державне управління» з дослідження проблем формування системи управління освітою.

59. Поступна О.В., Тамм А.Є. Сутнісні особливості формування соціальної політики сталого розвитку регіону. *Публічне управління у забезпеченні сталого розвитку країни* : зб. тез наук.-практ. конф. за міжнар. участю (в межах Другої щорічної науково-освітньої виставки «Публічне управління XXI», приуроченої до Всесвітнього дня науки), 26 листопада 2015 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2015. С. 156–161.

Особистий внесок здобувача: визначено ключові критерії, що характеризують якість трудового потенціалу регіону.

60. Поступна О.В. Сутність і складові гуманітарної сфери. *Державне управління та місцеве самоврядування* : тези XII Міжнар. наук. конгресу, 29 березня 2012 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2012. С. 336–338.

61. Поступна О.В., Степанко О.В. Термін «науково-освітній кластер» у понятійному полі сучасної теорії публічного управління. *Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ : Туреччина, 07 жовтня 2020 р. / за ред. Є.О. Романенка, І.В. Жукової. Київ ; Туреччина : ФОП КАНДИБА Т.П., 2020. С. 59–64.

Особистий внесок здобувача: визначено суттєву різницю між освітнім та науково-освітнім кластером.

62. Поступна О.В. Усунення юридичної колізії в законодавстві про освіту: публічно-управлінський механізм. *Публічне управління в Україні: стратегія реформ* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 28 вересня 2016 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. URL : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2016-3/doc/5/02.pdf.

63. Поступна О.В. Формування єдиного європейського освітнього і наукового простору: основні етапи та ключові положення. *Моделювання інноваційних систем навчання й виховання обдарованих дітей: теорія та практика.* Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 24 березня 2015 р. Харків : «Оперативна поліграфія», 2015. С. 178–186.

64. Поступна О.В., Полякова О.С., Степанко О.В. Формування

національної системи цінностей як фундаменту розвитку гуманітарної сфери. *Публічне управління у забезпеченні сталого розвитку країни* : зб. тез наук.-практ. конф. за міжнар. участю (в межах Третьої щорічної науково-освітньої виставки «Публічне управління XXI», приуроченої до Всесвітнього дня науки), 24 листопада 2016 р. Харків, 2016. URL : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2016-5/doc/1/13.pdf.

Особистий внесок здобувача: обґрунтовано необхідність переорієнтації навчально-виховного процесу на загальнолюдські та національні цінності.

65. Поступна О.В., Бульба В.Г. Шляхи реалізації безперервної освіти державних службовців в Україні. *Проблеми ефективної реалізації антикорупційної політики в органах виконавчої влади та в органах місцевого самоврядування* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 23 жовтня 2011 р., Донецький державний університет управління, м. Донецьк. Донецьк : Східний видавничій дім, 2011. С. 76–78.

Особистий внесок здобувача: уточнено етапи безперервної освіти державних службовців, визначено диверсифікацію форм навчання.

66. Postupna O., Stepanko O. Factor analysis of development of the public administration in education in Ukraine. *Authority and Society – 2020* : XIV International Scientific Conference. Tbilisi, Publishing House «Technical University», 2020. С. 24–31.

Особистий внесок здобувача: на підставі факторного аналізу публічного управління освітою розглянуто чинники, що спричиняють зміни як в системі освіти, так і в сфері управління нею. Запропоновано класифікацію чинників за середовищем, яке виступає джерелом забезпечення формування публічного управління освітою.

67. Postupna O., Stepanko O. Regional educational system role in ensuring human capital development in the region. *Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ; Великобританія 07 листопада 2020 р. / за ред. Є.О. Романенка, І.В. Жукової. Київ; Великобританія : ФОП КАНДИБА Т.П., 2020. С. 9–13.

Особистий внесок здобувача: розкриття змісту функціональної ролі освіти на рівні регіону та визначення напрямів її взаємодії з підсистемами соціально-економічної сфери.

68. Postupna O., Stepanko O. Ukraine's experience in digital technologies usage in educational management under coronavirus disease (COVID-19) conditions. *Society Transformations in Social and Human Sciences.* IX International Research-to-Practice Conference, 11-12.12.2020, Baltic International Academy. Latvia, 2020. URL : https://bsa.edu.lv/ru/category/nauk_konferences-ru/.

Особистий внесок здобувача: визначено нагальні потреби, що виникли в управлінні освітою в Україні в умовах поширення коронавірусної хвороби (COVID-19), та обґрунтовано необхідність використання цифрових технологій в освітньому процесі.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

69. Бєлова Л.О., Бульба В.Г., Вірченко П.А., Карамишев Д.В., Німець К.А., Німець Л.М., Поступна О.В., Тамм А.Є. Розвиток дошкільної, загальної та професійно-технічної освіти (пункт 2.1.4.4). Вища освіта (пункт 2.6.1). *Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року*. Харків, 2015. С. 41–46; 134–136.

Особистий внесок здобувача: вивчено, опрацьовано та систематизовано статистичні дані з розвитку вищої освіти Харківської області, визначення її рейтингу в національній системі вищої освіти, презентація основних показників (рис. 228, 229); *вивчено, опрацьовано та систематизовано статистичні дані, які відображають динамічний розвиток системи освіти в Харківській області, презентація цих даних (рис. 70, 71, 76).*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 27
ВСТУП 28
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНІМИ СИСТЕМАМИ 41
1.1. Регіональні освітні системи як об’єкт наукового аналізу та публічного правління 41
1.2. Наукові підходи до визначення понять і термінів проблематики дослідження 56
1.3. Міжнародна та вітчизняна практика правового забезпечення управлінського процесу в освітній сфері 77
Висновки до першого розділу 104
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНІМИ СИСТЕМАМИ 108
2.1. Наукометричні та змістовні характеристики наукових здобутків українських учених з проблеми дослідження 108
2.2. Методологічні основи факторного аналізу у процесі здійснення публічного управління регіональними освітніми системами 138
2.3. Методи визначення стану публічного управління освітою в регіоні ... 152
Висновки до другого розділу 177
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ СТАНУ ФУНКЦІОНУВАННЯ Й РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ 182
3.1. Системний підхід до організації публічного управління освітою 182
3.2. Тенденції розвитку компонентної структури системи освіти та її регіональні особливості 193
3.3. Вплив освіти на формування людського капіталу та регіональний ринок праці 229
Висновки до третього розділу 244

РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНІМИ СИСТЕМАМИ 249
4.1. Фінансово-економічне забезпечення управлінського процесу в освітній сфері регіону 249
4.2. Прийняття планових рішень щодо розвитку освітньої системи в регіоні шляхом застосування програмно-цільового підходу 270
4.3. Інформаційне забезпечення публічного управління регіональними освітніми системами 294
Висновки до четвертого розділу 313
РОЗДІЛ 5. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНІМИ СИСТЕМАМИ 317
5.1. Концептуальні підходи до вдосконалення стратегічного прогнозування розвитку регіональних освітніх систем 317
5.2. Пропозиції з удосконалення механізмів публічного управління регіональними освітніми системами 341
5.3. Комплексний механізм публічного управління регіональними освітніми системами 361
Висновки до п’ятого розділу 381
ВИСНОВКИ 387
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 394
ДОДАТКИ 452

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТО	–	антитерористична операція
ВВП	–	внутрішній валовий продукт
ЄС	–	Європейський Союз
ЄДЕБПО	–	Єдина державна електронна база з питань освіти
ЗВО	–	заклад вищої освіти
ЗДО	–	заклад дошкільної освіти
ЗМІ	–	засоби масової інформації
ЗНО	–	зовнішнє незалежне оцінювання
ЗПЗСО	–	заклад повної загальної середньої освіти
ЗО	–	заклад освіти
ЗПО	–	заклад позашкільної освіти
ЗПТО	–	заклад професійної (професійно-технічної) освіти
ЗФПВО	–	заклад фахової передвищої освіти
н. р.	–	навчальний рік
НАПН України	–	Національна академія педагогічних наук України
НАН України	–	Національна академія наук України
НУШ	–	Нова українська школа
ОКР	–	освітньо-кваліфікаційний рівень
ООН	–	Організація Об’єднаних Націй
ООС	–	Операція об’єднаних сил
ОТГ	–	об’єднана територіальна громада
ПРООН	–	Програма розвитку Організації Об’єднаних Націй
РОС	–	регіональна освітня система
Спецрада	–	Спеціалізована вчена рада
СНД	–	Співдружність Незалежних Держав
ЦОВВ	–	центральні органи виконавчої влади
ЮНЕСКО	–	Організація Об’єднаних Націй з питань освіти, науки та культури

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Українська освіта з 90-х років XX століття увійшла у період реформування, яке є необхідним і правомірним. У рамках проведення модернізації освітньої галузі за весь час незалежності так і не вдалось вирішити багато проблем, які по суті виходять за межі трансформації галузі. Зокрема, у процесі розвитку система освіти приходить у протиріччя до потреб розвитку науки і виробництва. Перехід до нових технологій, нових засобів комунікації, систем управління людьми потребують корінних змін у підходах до викладання нових знань. У той же час, сучасне виробництво не завжди забезпечується підготовленими спеціалістами, які володіють необхідними знаннями та мають достатній практичний досвід. Існуюче освітнє середовище зазнає значних перетворень, що знаходять своє відображення в змінах техніко-економічного, організаційно-соціального та управлінського характеру.

В межах країни економічне зростання супроводжується диспропорціями в регіональному розвитку, збільшенням нерівності в доходах населення, які прямо чи опосередковано залежать від рівня освіти, також саме як фінансова доступність громадян впливає на можливість отримувати якісні освітні послуги. Тож, розвиток регіональних освітніх систем (далі – РОС), адекватних особливостям освітніх потреб і специфіки регіонального ринку праці, є значним ресурсом інноваційних змін у розвитку освіти країни. Їх можна розглядати як цілеспрямовані системи, що здатні до самозбереження та самоорганізації на основі можливостей і переваг сучасного інформаційного суспільства.

Задля забезпечення стабільного розвитку РОС у рамках реалізації державних стратегічних документів (Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, Національній доктрині розвитку освіти, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та ін.) в регіонах розробляються та виконуються цільові програми розвитку освіти, у яких конкретизовані стратегічні завдання з урахуванням суспільно-економічних потреб певної території та розроблені заходи, орієнтовані на забезпечення особистісного

розвитку громадян з урахуванням їх індивідуальних здібностей та інтересів. Очевидно, що вони мають бути спрямовані на зменшення або подолання асиметрії розвитку РОС, їх відповідності процесам реконверсії економіки регіону, подолання внутрішньо регіональної диспропорції щодо розвитку освітньої інфраструктури, а також оперативно реагувати на виклики, що постають перед регіонами (зокрема, забезпечення права на освіту осіб, які зазнали негативних наслідків збройного конфлікту, та осіб з тимчасово окупованих територій України, які приїжджають до інших її регіонів; швидке реагування та прийняття рішення місцевою владою щодо організації освітнього процесу в умовах карантинних обмежень у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19 тощо). Проте, незважаючи на наявність програм, визначення конкретних проблем, притаманних даному регіону, спостерігається їх однотипність, низький рівень фінансування або недофінансування, відсутність належного контролю за виконанням та обґрунтування економічної ефективності, фрагментарний або зовсім відсутній публічний доступ до інформації про отримані результати і використані ресурси. До переліку нагальних проблем, що потребують вирішення, віднесемо брак ініціативи, досвіду, компетентності, відповідальності за прийняті рішення у представників місцевої публічної влади, що в ході проведення реформи децентралізації, є необхідною умовою забезпечення суспільної стабільності і незворотності соціально-економічних трансформацій.

Всі зазначені вище обставини, а також особливості існуючих в Україні механізмів публічного управління освітою як на національному, так і на регіональному рівнях, здебільшого ускладнюють процес вирішення проблем, що накопичувались роками в цій сфері. Тому пошук відповідей на поставлені питання має теоретичне й практичне значення. Це обумовлює актуальність напрямку дослідження, його тему і структурну будову.

Концептуальні ідеї розвитку сучасного суспільства, об'єктивні фактори його виникнення, характеристики, зміни в технологіях прийняття рішень та зміни статусу індивіда у суспільному житті викладено в наукових працях зарубіжних авторів (Д. Белл, Ж. Бодрійяр, Н. Гарнем, Дж. Гелбрейт, Е. Гідденс, Л. Карвалікс,

М. Кастельс, Ф. Мечлап, Г. Міллер, Дж. Несбіта, М. Пайор, М. Порат, М. Постер, Д. Рісман, Е. Тоффлер, А. Турен, Ю. Хабермас, Ю. Хаяші, Л. Хіршхорн та ін.).

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження стали результати наукових праць з актуальних проблем державного управління, теорії і практики публічного управління та адміністрування таких учених, як: В. Авер'янов, Г. Атаманчук, В. Бакуменко, І. Бородін, В. Бульба, І. Варзар, А. Васіна, К. Ващенко, П. Ворона, А. Дєгтяр, І. Дегтярьова, С. Домбровська, Ю. Древаль, І. Дунаєв, В. Єлагін, Д. Карамишев, В. Князєв, В. Ковальчук, В. Корженко, О. Крутій, О. Крюков, Ю. Куц, М. Латинін, В. Лобанова, С. Майстро, В. Малиновський, Р. Мельник, В. Мороз, П. Надолішній, Н. Нижник, О. Оболенський, Н. Обушна, Г. Одінцова, О. Орлов, П. Петровський, С. Попов, Л. Приходченко, О. Радченко, О. Руденко, В. Сичова, Н. Статівка, В. Степанов, В. Стрельцов, Ю. Сурмін, Ю. Ульянченко, І. Хожило, І. Шведун та ін.

Наукові уявлення проблеми державного управління освітою висвітлено в роботах М. Ажажі, В. Бесчастного, Л. Бєлової, М. Білинської, Л. Гаєвської, Л. Грень, Н. Діденко, В. Коврегіна, Н. Колісніченко, В. Кременя, І. Лопушинського, В. Лугового, Р. Науменко, Л. Паращенко, Л. Полякової, Л. Прокопенка, А. Роміна, В. Садкового, В. Сиченка, С. Хаджирадєвої, Л. Хижняк, С. Шевченка, І. Шпекторенко та ін. Методологічне осмислення процесу регіоналізації як тенденції розвитку сучасних освітніх систем, виділення структурно-організаційного та змістовно-процесуального аспекту проблематики присвячено наукові праці таких авторів, як: Л. Андрюхина, О. Антонова, С. Гончаренко, М. Дарманський, Г. Єльникова, Р. Капченко, Б. Качур, Є. Красняков, П. Куделя, П. Кухарчук, М. Лалакулич, Т. Лукіна, А. Мазак, Ю. Мазур, І. Медведєв, В. Петров, Л. Пісоцька, Л. Полякова, Н. Попова, А. Стадник, О. Тягушева, Я. Федан та ін. Теоретико-методологічні аспекти розвитку освітніх систем на рівні регіону, особливості управління ними аналізуються у наукових дослідженнях Н. Білик, Л. Ващенко, А. Шевчука та ін.

Позитивно оцінюючи наукові здобутки вчених з різних наук, слід зазначити, що досі відсутнє комплексне дослідження теоретичних і методологічних засад

механізмів публічного управління РОС та трансформації форм і методів діяльності органів публічної влади з метою розвитку освіти в контексті реформи децентралізації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проведено в межах науково-дослідних робіт, які виконувались у Харківському регіональному інституті державного управління Національної академії державного управління при Президентові України: «Управління розвитком гуманітарної сфери на регіональному рівні» (ДР № 0112U001155), у процесі виконання якої здобувачем обґрунтовано концептуальні засади публічного управління регіональними освітніми системами та підготовлено навчально-методичне забезпечення навчальних дисциплін «Технологія розроблення та аналізу освітньої політики», «Публічна політика та управління в галузі освіти», «Управління навчальними закладами», «Університетська освіта» для слухачів факультету публічного управління та адміністрування зі спеціальності 074 «Публічне управління та адміністрування»; «Соціальні чинники забезпечення сталого розвитку Харківського регіону» (ДР № 0116U007254), у процесі виконання якої автором охарактеризовано сучасні підходи до реалізації державної соціальної політики на регіональному рівні (матеріал увійшов до колективної монографії «Реалізація державної соціальної політики сталого розвитку регіону органами публічної влади України»).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад і розроблення науково-практичних рекомендацій з удосконалення механізмів публічного управління РОС в Україні.

Для досягнення мети дослідження було поставлено такі *завдання:*

– здійснити комплексне дослідження публічного управління РОС як цілісної системи організованого управління на певній території;

– сформулювати та обґрунтувати концептуальні засади механізмів публічного управління РОС як сучасну систему поглядів на розвиток теорії публічного управління;

– визначити роль освіти у забезпеченні суспільного прогресу та

регіонального розвитку;

– уточнити понятійно-категоріальний апарат за обраним напрямом дослідження;

– запропонувати оновлену терміносистему, в основу якої було б покладено цілісність розуміння змістовної сутності основних термінологічних конструкцій, що характеризують сучасні тенденції в публічному управлінні та регіоналізації освіти;

– проаналізувати механізм правового забезпечення управлінського процесу в освітній сфері України та запропонувати підходи щодо його вдосконалення з урахуванням міжнародної практики;

– систематизувати та узагальнити існуючі наукові розробки теоретико-методологічних засад дослідження публічного управління РОС та визначити стан і рівень розробленості даної проблеми;

– здійснити аналіз сучасного стану функціонування системи освіти України, виявити основні тенденції її розвитку, регіональні особливості та чинники впливу на формування механізмів публічного управління РОС;

– запропонувати напрями вдосконалення підходу до фінансово-економічного забезпечення публічного управління РОС;

– розробити науково-методологічний підхід до стратегічного прогнозування розвитку РОС;

– надати пропозиції щодо визначення стану механізмів публічного управління освітою в регіоні та окреслити напрями їх удосконалення;

– розробити комплексний механізм публічного управління РОС та розкрити його зміст.

Об'єктом дослідження є публічне управління освітою.

Предмет дослідження – механізми публічного управління РОС в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є сукупність способів наукового пізнання та загальнонаукових принципів проведення дослідження, які ґрунтуються на фундаментальних положеннях науки публічного управління та адміністрування, а також споріднених наук.

Дисертаційна робота побудована на системному та діяльнісному підходах, а також сукупності методів, які забезпечують їхню реалізацію, зокрема: *пошуково-бібліографічний, класифікації та систематизації* – для виявлення бібліотечних каталогів, наукових Інтернет-ресурсів, фондів, наукових і спеціальних видань із визначеної проблематики, а також огляду наукових праць за певними критеріями (видами, напрямами досліджень, науковими галузями); *наукометричний та змістовний аналіз* – для кількісної і якісної характеристики результативності наукової діяльності українських учених, визначення рівня розробленості визначної в роботі проблематики; *термінологічний аналіз та логіко-семантичний метод* – для удосконалення понятійно-категоріального апарату теми дослідження та визначенні сутності й змісту механізмів публічного управління РОС; *порівняльний аналіз і конкретизація* – для визначення закономірностей, принципів, методів, механізмів публічного управління РОС в Україні; *проблемно-хронологічний та ретроспективний аналіз* – для виявлення загальних тенденцій, особливостей і специфіки в організації управління освітою; *структурно-функціональний та системний аналіз* – для з'ясування системи, організаційної структури та функцій органів публічного управління щодо розвитку РОС; *статистичного аналізу* – для виявлення основних тенденцій розвитку компонентної структури національної системи освіти та визначення її регіональних особливостей; *спостереження, анкетування та рейтингування* – для узагальнення результатів цільового опитування, здійснення порівняльного аналізу змін в оцінках експертів щодо розвитку механізмів публічного управління РОС, виділення найбільш істотних факторів, можливостей, перспектив подальшого розвитку, необхідних ресурсів, можливих труднощів та умов їх подолання; *систематизації, інтерпретації та абстрактно-логічний метод* – для узагальнення теоретичних положень, встановлення причинно-наслідкових зв'язків і формування висновків, рекомендацій та пропозицій.

Емпіричну базу дослідження становлять результати проведеного дисертанткою цільового опитування державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, керівників закладів освіти та органів громадського

самоврядування в них, здобувачів освіти Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України «Розвиток публічного управління освітою» у 2017–2020 роках.

Інформаційними джерелами дисертації стали: законодавча і нормативна база України, програмні документи державних, регіональних та місцевих органів влади України, офіційні матеріали міністерств, публічні звіти міжнародних організацій, відкриті бази он-лайн даних європейського освітнього простору, монографії та наукові статті українських і зарубіжних авторів, матеріали соціологічних та статистичних досліджень, а також особисті дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розв'язанні актуальної наукової проблеми в галузі державного управління щодо обґрунтування теоретико-методологічних засад і розробки науково-практичних рекомендацій з удосконалення механізмів публічного управління РОС в Україні.

Найважливішими результатами, що характеризують наукову новизну і розкривають логіку та зміст дисертації, є такі:

уперше:

— здійснено комплексне дослідження публічного управління РОС як цілісної системи організованого управління на певній території, що здійснюється органами публічної влади із залученням представників бізнесу та інститутів громадянського суспільства щодо впорядкування, збереження та розвитку освіти в регіоні, що представлена сукупністю елементів (складниками, рівнями, стандартами освіти; освітніми програмами, кваліфікаціями; учасниками освітнього процесу; закладами освіти та іншими суб'єктами освітнього процесу; нормативно-правовими актами та ліцензійними умовами; органами управління в сфері освіти), функціонування якої спрямовано на забезпечення розвитку людського капіталу в регіоні шляхом надання населенню освітніх послуг, чим і забезпечується стабільний розвиток території;

— концептуалізовано наукові засади механізмів публічного управління РОС як сучасної системи поглядів на розвиток теорії публічного управління,

заснованої на загальних законах розвитку суспільства, методології системного підходу, закономірностях процесу управління, його принципів, політичних, економічних, соціальних, організаційних, інформаційно-технологічних чинників та груп умов, необхідних для організації системного управління освітою на рівні регіону;

– розроблено комплексний механізм публічного управління РОС, що базується на теоретико-методологічних підходах комплексної взаємодії всіх суб'єктів управлінського процесу в освіті та основоположних принципах, цільовій орієнтації, управлінських функціях, формах, методах, інструментах, технологіях, засобах і ресурсах управління, складовими якого є конкретні механізми управління (правовий, організаційний, економічний, соціальний, інформаційний та ін.), кожен з яких пов'язаний між собою (вони не є обов'язковими або достатніми; варіюватися може, як їх кількість, так і їх скомбінованість, тобто вони можуть об'єднуватись у два чи більше механізмів з метою досягнення визначеної мети), однак у межах комплексного механізму вони регулюються централізовано з метою забезпечення ефективного функціонування та розвитку РОС;

– запропоновано оновлення термінологічної системи теорії публічного управління шляхом уведення в науковий обіг основних понять, що розширюють межі теорії публічного управління, дають можливість уніфікувати підходи до визначення їх змісту, розкривають сутність феномену РОС як об'єкту публічного управління, а також дають можливість усунути непорозуміння, яке існує як в теорії публічного управління, так і у практичній діяльності управління освітою на рівні регіону, що здійснюється в умовах реформи децентралізації; сформульовано змістовну сутність понять «публічне управління регіональною освітньою системою», «механізми публічного управління регіональними освітніми системами», «комплексний механізм публічного управління регіональними освітніми системами», що відображають різні аспекти владно-організаційного та регулюючого впливу на РОС;

удосконалено:

– механізм правового забезпечення публічного управління РОС шляхом

систематизації міжнародно-правових документів в освітній сфері, що ґрунтується на виділенні їх в окрему систему з метою упорядкування шляхом інкорпорації або хронологічного підходу, що суттєво прискорить пошук і забезпечить зручність у їх використанні під час формування нормативно-правової бази, що стосується розвитку РОС;

– підхід до фінансово-економічного забезпечення публічного управління РОС шляхом застосування проектного підходу, який використовується при розробці пріоритетних державних проектів, та дозволяє розширити сферу застосування програмно-цільових методів для прийняття планових управлінських рішень щодо розвитку РОС;

– науково-методологічний підхід до стратегічного прогнозування розвитку РОС, сутність якого полягає у науковому передбачені стану освітньої системи конкретного регіону як об'єкту прогнозування, в основі якого лежить аналіз тенденцій її розвитку та, опираючись на наявну в даний час інформацію, проектування розвитку РОС на майбутній період (використання пошукового типу прогнозування);

дістали подальшого розвитку:

– понятійно-категоріальний апарат науки публічного управління та адміністрування у частині уточнення змісту базових понять, зокрема «регіональна освітня система», «регіональний освітній кластер», «регіональне управління освітою», їх наукового обґрунтування та об'єктивізації змісту на основі логіко-семантичного аналізу, що дозволило систематизувати та поглибити знання щодо організації управління освітніми закладами в регіоні;

– визначення ролі освіти у забезпеченні суспільного прогресу та регіонального розвитку, яка, як вища цінність людини і суспільства, впливає на майбутнє, його уявлення та реалізацію; суспільство, його соціодинаміку; інформаційно-технологічну революцію, науку; особистість, її інтелектуальний, професійний та творчий розвиток, а отже, розглядається у глобальному і у конкретизованому вимірі;

– систематизація та узагальнення наукових праць з теми дослідження,

здійснення їх наукометричного й змістовного аналізу, що дозволило визначити основні тенденції, характеристики, стан розробленості, рівень інтересу науковців до визначеної проблеми та окреслити перспективні напрями наукових досліджень;

– аналіз сучасного стану компонентної структури системи освіти, що дозволила виявити позитивні й негативні тенденції її розвитку, визначити регіональні особливості (концентрацію закладів освіти, закономірності їх трансформації, деструктивні та конструктивні вплив, загрози і можливості подальшого розвитку тощо), а також чинники, що впливають на формування механізмів публічного управління РОС;

– пропозиції щодо визначення стану механізмів публічного управління освітою в регіоні, що ґрунтується на методі експертного опитування, який дозволяє отримати масив інформації з даної проблеми, проаналізувати та з'ясувати реальний стан об'єкта дослідження за сукупністю параметрів, окреслити проблеми, які потребують розробки заходів з удосконалення механізмів публічного управління РОС відповідно до стратегічних завдань і потреб суспільства.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у визначенні теоретичних положень, формуванні методологічних підходів та практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів публічного управління регіональними освітніми системами в Україні та можливості їхнього застосування в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, що сприятиме сталому розвитку Української держави та її регіонів.

Підготовлені автором рекомендації використані в роботі Центру адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу Національного агентства України з питань державної служби щодо вдосконалення системи безперервної освіти державних службовців (довідка № 18/94-20 від 10.06.2020 р.).

Департаментом економіки і міжнародних відносин Харківської обласної державної адміністрації підтверджено, що у період з квітня по вересень 2019 р. автор дисертації брала участь в робочій групі з підготовки аналітично-описової частини проекту до проекту Стратегії розвитку Харківської області на період

2021–2027 років (довідка № 06-30/185 від 18.01.2021 р.).

Наукові, методичні й практичні результати дисертації знайшли відображення і практичний розвиток у діяльності Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації в розробці методології використання експертного методу оцінювання розвитку РОС та здійснення діагностики слабких місць на основі кластерного аналізу в ході реалізацій Цілей сталого розвитку на рівні регіону та встановлення структури взаємозв'язків кластерів між собою з метою обґрунтування універсальних державно-управлінських рішень для однорідних територіально-адміністративних одиниць у питаннях розвитку системи освіти (довідка № 85/01/52-05 від 25.01.2021 р.).

Департаментом освіти і науки Дніпропетровської обласної державної адміністрації були враховані наукові розробки автора дисертації при реалізації регіональної цільової соціальної програми «Освіта Дніпропетровщини до 2021 року» від 21.12.2012 р. № 389-17/IV (зі змінами і доповненнями), апробовано та введено в дію результати дисертаційного дослідження під час аналізу використання в освітньому процесі всіх категорій земельного фонду закладів професійної (професійно-технічної) освіти, що було здійснено відповідною комісією у 2018–2020 роках (довідка № 01-31/209 від 30.01.2020 р.).

Знайшли відображення і практичний розвиток в діяльності Департаменту освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації висловлені у дисертації науково-практичні рекомендації з удосконалення інформаційного механізму управління шляхом використання медіа-технологій в управлінні освітою регіону (довідка № 01-15/1830 від 10.03.2021 р.).

Результати дисертаційного дослідження знайшли відображення і практичний розвиток в діяльності Департаменту освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації, зокрема в підготовці методичних матеріалів щодо організації управління освітою під час вимушеного карантину (організації змішаного навчання, створення єдиної регіональної освітньої платформи, оновлення методик викладання в умовах дистанційного навчання, фокус на STEM-освіту тощо) (довідка № 06-52/210 від 19.03.2021 р.).

Науково-практичні висновки та пропозиції дисертантки враховані та частково використані в діяльності Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України Міністерства соціальної політики України, зокрема в питаннях методики оцінювання науково-освітньої діяльності науково-педагогічних працівників Інституту та складання їх рейтингу з метою здійснення моніторингу їх професійного самовдосконалення; у здійсненні фундаментальних і прикладних досліджень, тематика яких присвячена проблемам визначення ролі й місця освіти в системі відносин ринку праці (довідка № 722/01/20 від 10.12.2020 р.).

Окремі теоретичні та методологічні засади і положення дисертаційної роботи використані в діяльності Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди Міністерства освіти і науки України в процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників (довідка № 315/20 від 11.03.2020 р.).

Висновки, основні положення та рекомендації дослідження використані в роботі ГО «Інститут соціальної політики регіону» під час проведення тематичних тренінгів із здійснення аналітично-описового дослідження стану та розвитку РОС, визначення особливостей управлінської діяльності в системі освіти регіону в умовах децентралізації (довідка № 17 від 27.09.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, теоретичні та прикладні результати якої отримано особисто здобувачем. Конкретний внесок автора в наукових працях, підготовлених у співавторстві, зазначений у списку опублікованих праць за темою дисертації.

У роботі не використовувалися матеріали кандидатської дисертації.

Апробація матеріалів дисертації. Основні ідеї, теоретичні положення та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на наукових і науково-практичних комунікативних заходах, зокрема: на міжнародних наукових конгресах: «Публічне управління XXI століття: форсайтинг успіху» (Харків, 2016), «Публічне управління XXI століття: традиції та інновації» (Харків, 2017), «Публічне управління XXI століття: світові практики та національні перспективи» (Харків, 2018); міжнародних науково-практичних конференціях: «Сучасні

суспільні комунікації: проблеми, пріоритети та першочергові завдання в євроінтеграційних процесах» (Хелм, Польща, 2015), «Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law» (Словацька Республіка – Польща, 2016; Словаччина – Австрія, Угорщина, 2017; Словацька Республіка – Чеська Республіка, 2018); науково-практичних конференціях за міжнародною участю: «Проблеми розвитку публічного управління в Україні» (Львів, 2016), «Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком» (Дніпро, 2016), «Публічне управління у забезпеченні сталого розвитку країни» (Харків, 2016), «Публічне управління: ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінка ефективності» (Київ, 2017); всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід» (Одеса, 2016), «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» (Дніпро, 2017); науково-практичних конференціях: «Публічне управління в Україні: стратегія реформ» (Харків, 2015, 2016, 2017); всеукраїнській міжвузівській конференції студентів та молодих учених «Становлення публічного адміністрування в Україні» (Дніпро, 2018); інтернет-конференції «Україна та ЄС: можливості та перспективи співпраці» (Маріуполь, 2017).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження опубліковано в 69 наукових працях, із них: 1 – одноосібна та 1 – колективна монографія; 20 статей у фахових наукових виданнях України; 5 – статей у зарубіжних спеціалізованих наукових виданнях; 41 тез доповідей на конференціях. Загальний обсяг публікацій автора відповідно до теми дослідження становить 36,9 друк. арк.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНІМИ СИСТЕМАМИ

1.1. Регіональні освітні системи як об’єкт наукового аналізу та публічного управління

Освіта є фундаментальним явищем і процесом у житті кожної людини та суспільства. Вона виступає специфічною галуззю суспільного життя, складовою суспільного прогресу та завжди привертає увагу науковців до дослідження її ролі, значення, впливу на формування і розвиток людини в процесі цілеспрямованої діяльності суспільства.

Першою наукою, в якій освіта стає предметом дослідження, є педагогічна. В ній освіту спочатку ототожнювали з поширенням та засвоєнням особистістю певної системи наукових знань, пізніше розглядали як процес, результат, соціокультурний інститут, найбільш загальне педагогічне поняття, яке означає одночасно і соціальне явище, і педагогічний процес, а також як духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей [91; 113; 136].

Сьогодні в суспільстві немає чітко виробленого однозначного несуперечливого загальноприйнятого тлумачення освіти, межі його визначення є занадто широкими, кожне тлумачення по-своєму є правильним та відображає окремі сторони, грані феномену освіти, що говорить про його багатоякісність та багатоаспектність. Зважаючи на роль, значення та функції, які виконує освіта в суспільстві, у науковому середовищі її часто ототожнюють з такими категоріями, як «навчання», «виховання», «соціалізація», «розвиток особистості», що скоріше свідчить про те, що розвиток особистості не може бути однопорядковим, а, навпаки, має розглядатися як незворотний процес ускладнення соціально-культурної організації людини – її сходження від примітивно-простої, хаотичної

до високої, складної, багатогранної цілісно-інтегрованої культурності, що одночасно виступає результатом освітнього процесу (досягнення освітньої мети).

З часом освіта перетворюється з елітарної на масову. Вважається, що сучасна масовізація освіти, особливо вищої, є об'єктивним явищем, яке разом із позитивними наслідками несе й певні загрози. Наприклад, для України головні загрози полягають у розбалансованості ринку праці та структури підготовки фахівців, зниженні якості вищої освіти. Це в свою чергу спричиняє низку інших ризиків – зростання рівня безробіття та підвищення соціальної напруженості; фрустрації серед освіченого населення (розбіжності між реальністю та очікуваним результатом); незабезпеченість фахівцями тих спеціальностей, які потребує в даний час економіка країни [355]. Отже, масовізація освіти, зростання її значення для розвитку матеріального виробництва (потреба суспільства в освічених працівниках), визнання державами інституту освіти як одного з найбільш важливих у суспільстві, розробка та впровадження фінансових механізмів на утримання й розвиток освітньої галузі, а також еволюція понятійно-категоріальної конструкції «освіта», яка постійно розширюється та набуває нового змісту, спричиняє зміну її ролі як у суспільстві в цілому, так у певній адміністративно-територіальній одиниці, зокрема в регіоні.

Провівши типологічний аналіз освітньої системи, В. Луговий дійшов висновку, що історичні та регіональні типи культури і освіти подібні через їхній ізоморфізм. За його словами, «історико-діахронний (у соціальному часі) політичний ряд культури та освіти доповнюється регіонально-синхронним (у соціальному просторі) спектром їх типологічних» територіальних варіацій, їх нерівномірність розвитку «зумовила одночасне співіснування в різних регіонах і у різних етносів … неоднакових, відмінних її типів» [209, с. 35]. Зауважимо, що в умовах проведення реформи децентралізації в Україні, суть якої полягає у «формуванні ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян» [405], змінюються акценти ролі і значення регіонального управління, в якому регіон виступає адміністративно-територіальною одиницею – область,

район, місто. Необхідність регіоналізації, у тому числі й освітньої галузі, викликана ростом масштабів суспільного виробництва, ускладненням управління й зменшенням можливості враховувати на державному рівні особливості кожної адміністративно-територіальної одиниці. Отже, спробуємо визначити роль освіти в забезпеченні суспільного прогресу та розвитку регіону.

Здавалось би, що роль освіти в суспільному розвитку вже давно оцінена належним чином, але й досі це питання є предметом наукових досліджень значної кількості вчених і розглядається з різних аспектів – як у глобальному масштабі (в сучасному світі, в життєдіяльності суспільства, в суспільному розвитку, в інформаційному суспільстві, в соціально-економічному та в інноваційному розвитку країни тощо), так і у конкретизованому (у становленні особистості, задоволенні потреб населення, у підвищенні загальнокультурного, професійного та інтелектуального рівня людини та ін.). Пояснити це можна тим, що суспільство динамічно розвивається, одна суспільно-економічна формація змінюється іншою, одна епоха, як «великий проміжок часу з визначними подіями, явищами або процесами в природі, суспільстві, науці, мистецтві» [259, с. 197], змінює іншу.

Звернемося до невеликого хронологічного екскурсу в історію становлення сучасної фази розвитку суспільства, введення відповідних термінів, що її характеризують та основних представників – носіїв ідеологічних концепцій. Так, у минулому столітті на зміну індустріального суспільства прийшло постіндустріальне, в якому зміна технологій відбувається дуже стрімко. Зазначимо, що вперше ввів термін «постіндустріальне суспільство» в 1962 р. американський соціолог Д. Белл, який вважається засновником теорії постіндустріального суспільства [516]. Він визначив інформацію і теоретичні знання стратегічними ресурсами постіндустріального суспільства. Його ідею підхопили З. Бжезинський, Дж. Гелбрейт, Д. Рісман, Е. Тоффлер, А. Турен та ін. Вчені заклали концептуальні основи теорії суспільних систем сучасного типу, визначили кардинальні зміни в економіці, зокрема в виробництві, та соціально-культурній сфері.

Сьогодні до основних чинників, що визначили перехід від індустріального

до постіндустріального суспільства, в науці державного управління українські науковці В. Бакуменко і А. Михненко відносять: «перевагу сфери послуг над сферою виробництва; зміну в соціальній структурі суспільства (класовий поділ поступається місцем професіоналізмові); переміщення центрів знань, що справляють вирішальний вплив на стратегію розвитку суспільства, до університетів; створення нових інтелектуальних технологій (наприклад Інтернет), запровадження планування й контролю технологічних змін» [133, с. 550]. Підтверджують це і вчені В. Ребкало та К. Семьоркіна зазначаючи, що в економіці постіндустріального суспільства пріоритет перейшов «до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя» [398, с. 125]. За словами науковців, очолює таке суспільство нова правляча еліта з достатньо високим рівнем освіти та сучасними знаннями, що стає основою соціального конфлікту в суспільстві (боротьба між знаннями і некомпетентністю) та загострює процес соціальної стратифікації – в суспільстві посилюється соціальне ранжування, неоднаковість й нерівність.

Наприкінці 60-х – початку 70-х рр. XX ст. виникло нове поняття, що характеризує сучасне суспільство, – «інформаційне суспільство», в якому головним стає вироблення, розподіл та споживання інформації. Введення цього терміну у термінологічний обіг приписують японському вченому Ю. Хаяші [522]. Основу цього поняття складає поняття «інформація» – «одне з загальних понять науки; в широкому розумінні – нові відомості про навколишній світ, одержувані в результаті взаємодії з ним» [91, с. 150]. Роль інформації в інформаційному суспільстві значно збільшується як для конкретної людини, так і для суспільства в цілому, також як і зростає роль інформаційних технологій, що проникають в усі суспільні та господарські відносини, створюється глобальний інформаційний простір, який забезпечує доступ людей до інформації, інформаційних продуктів і послуг.

Добробут інформаційного суспільства створюється через експлуатацію знань, можливостей їх передачі у вигляді технологій широким масам населення. Оскільки знання отримують передусім в освітніх установах, тож освіта має стати

фундаментом інформаційного суспільства. Однак, під тиском стрімкого зростання інформаційних технологій традиційна освіта, її види, форми, методи трансформуються (наприклад, з'являється дистанційна, електронна, STREAM-освіта; індивідуальна, дуальна форми здобуття освіти; електронні щоденники, облікові журнали успішності здобувачів освіти, розклади занять, навчальна та науково-методична література, тематичні презентації, відео-уроки-лекції та ін.), що, з одного боку, розширює функціональні можливості, а з іншого – змушує кожного учасника освітнього процесу мати відповідні техніку й знання, що є не завжди можливими у зв'язку з процесом стратифікації суспільства, який стрімко розвивається та має суперечливий вплив – як сприяє, так і ускладнює розвиток самого суспільства (привілеї мають ті люди, у кого є достатній прибуток).

Як результат, на початку XXI ст. до педагогічної науки ввійшло поняття «суспільство знань» – суспільство висококваліфікованих, мобільних і творчих індивідів, які мають вільний доступ до інформації та знань, «провідними характеристиками якого є:

1) перетворення знань на ключовий компонент будь-якої сфери суспільства, в т.ч. й економіки;

2) перетворення на головний продукт діяльності (як суспільної, так і економічної) і головну її сировину» [136, с. 887].

Отже, джерелом і носієм знань стає освіта. У такому разі суспільство знань вносить якісні зміни в методологію і зміст сучасної освіти, яка набуває нових вимірів:

– неперервності (освіта протягом усього життя) і диференціації навчання;

– доступності до якісних освітніх послуг та рівності умов для кожної людини у всебічному розвитку;

– конкурентоспроможності професійної освіти, її відповідність сучасним вимогам;

– фундаменталізації знань;

– пріоритетності загальнолюдських духовних цінностей;

– інтеграційності (інтеграція освіти з наукою і виробництвом, входження

української освіти в єдиний світовий освітньо-науковий простір) тощо.

З огляду на зазначене вище можна стверджувати, що успіхи людства у третьому тисячолітті в науці, виробництві, розвитку техніки прискорили перехід до широкого використання в усіх сферах життєдіяльності суспільства науково-інформаційних технологій, які базуються на інтелектуальній власності. У зв'язку з розвитком виробництва, техніки, зміни парадигми економічного розвитку загострюється проблема визначення цілей, цінностей, місії та ролі освіти як особливого виду людської діяльності, підвищуються вимоги до людських ресурсів, які складають основу людського капіталу. Нові тенденції у взаємодії людини і суспільства розширюють визначення функцій, які виконує освіта сьогодні. Зокрема в педагогіці до важливих функцій освіти відносять:

— людинотворчу – забезпечує певний рівень знань, грамотність; стан емоційно-вольової сфери, поведінкових орієнтацій, готовності до виконання різних соціальних ролей, видів діяльності;

— технологічну – забезпечує «бази життя»; формує навички, вміння та розвиває комунікативність у різних видах діяльності людини;

— гуманістичну – виховання людини в дусі миру, високої моральності, культури, розуміння пріоритетів загальнолюдських цінностей [136, с. 614-615];

— економічну – формує соціально-професійну структуру та здійснює підготовку кваліфікованого робітника, який має володіти необхідними професійними знаннями і навичками;

— соціальну – відтворює соціально-класову та соціально-статусну структуру суспільства, бере участь у соціалізації особистості;

— культурну – забезпечує передання та використання накопичених раніше культурних цінностей, формує творчі здібності людини [111, с. 11].

В соціології виділяють такі функції освіти:

— соціально-економічну – підготовка до трудової діяльності нового покоління робітників; відтворення різних категорій працівників та культури виробництва;

— виховну – забезпечує гармонізацію та вдосконалення людяних якостей,

стимулює саморефлексію особистості (усвідомлення людиною своєї суті та особистих можливостей);

— соціального захисту – поширює потенційні соціальні можливості людини у професійному та особистісному самовизначенні;

— урбаністичну – розкриває вплив освіти на міграційні процеси (мобільність здобувачів освіти і наукових кадрів);

— демографічну – підкреслює вагомість культурно-освітніх чинників у демографічних процесах держави (тривалість життя людини, народжуваність, шлюбність, склад населення тощо);

— функція соціалізації особи та окремих верств населення;

— функція інтеграції з наукою та виробництвом;

— функція трансляції культури, знань і навичок [95, с. 46-47];

— продуктивну – створення нових ідей, технологій, форм поведінки та ін.;

— репродуктивну – відтворення існуючих суспільних відносин, соціальної структури;

— стратифікаційну (освіта виступає засобом соціального переміщення і просування вгору);

— функція селекції (відбору) – відбір і розташування претендентів на певних соціальних позиціях;

— функція передачі накопичених людством знань та спадковості соціального досвіду [86].

З філософської точки зору такі функції освіти, як гуманістична, соціально-економічна, соціальної селекції та соціальної мобільності, є явними (відкритими) функціями – такими, задля яких освіта утворюється і функціонує, як соціальний інститут. Водночас виділяють латентні (приховані) функції: доглядальниця (час перебування здобувача освіти в навчальному закладі; формування комунікативних стосунків, молодіжної субкультури); соціальна селекція (закріплення соціальної нерівності через освіту) [483, с. 98-99]. При чому зазначається, що у випадку розбіжності явних і латентних функцій виникає нестабільність, навіть дезорганізація суспільства.

Враховуючи вище зазначене та на підставі наукових підходів, викладених авторами у своїх дослідженнях щодо значення і ролі освіти в житті людини й суспільства, узагальнимо отриману інформацію та спробуємо схематично представити своє бачення ролі освіти в сучасному світі (рис. 1.1).

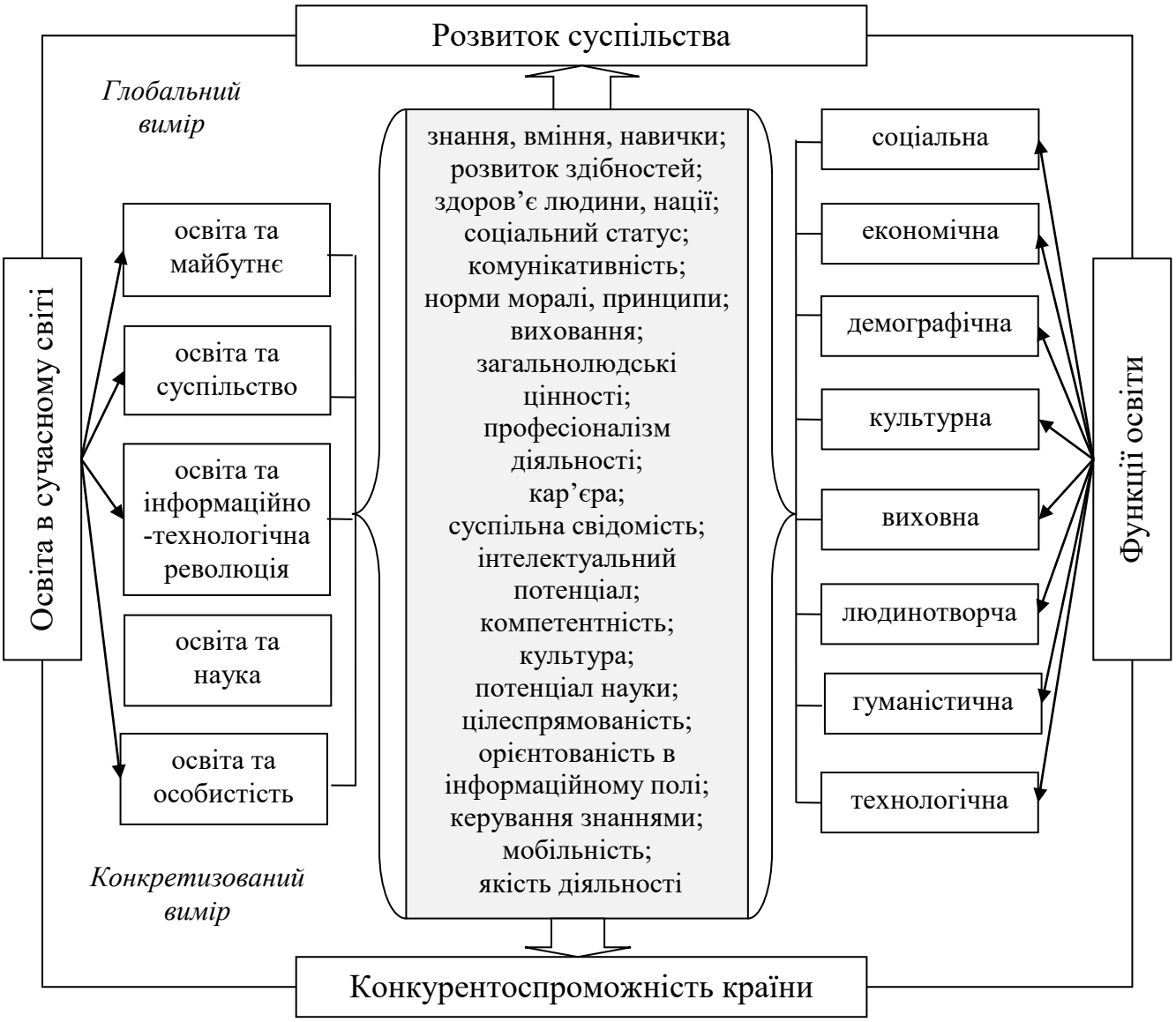

Рис. 1.1. Роль освіти в сучасному світі відповідно до функцій освіти (джерело: авторська розробка)

Освіта як вища цінність людини і суспільства в сучасному світі впливає на:

– майбутнє (уявлення майбутнього та мотивування його реалізації; прогнозування; стратегія та цілеполагання; розвиток системи цінностей);

– суспільство (соціодинаміка суспільства; рівень суспільної свідомості; ефект професійної діяльності; політичні концепції; методологічна культура; ріст інтелектуального потенціалу (людський капітал));

– інформаційно-технологічну революцію (орієнтованість в інформаційному полі; керування знаннями; компетентність);

– науку (потенціал науки; фундаментальність науки; перспективність науки; джерело наукових ідей та їх реалізація; наукові кадри);

– особистість (інтелект; інтереси; цінності; розвиток здібностей; соціальний статус; професіоналізм діяльності та її якість; кар'єра; культура).

Варто відмітити, що останнім часом значна увага в усьому світі приділяється формуванню, розвитку та раціональному використанню саме людського капіталу, який зазвичай розглядають як соціально-економічну категорію, що включає знання, вміння, навички, компетенції людей, які отримуються переважно шляхом навчання та професійного досвіду; це вартість колишніх інвестицій у навички людей [15; 214-216; 515; 517]. В галузі державного управління людський капітал розуміють «як капітал, втілений у людях у формі їхньої освіти, кваліфікації, професійних знань, досвіду» [398, с. 372]. Соціологи вважають, що «формування людського капіталу в будь якій країні відбувається за рахунок трьох основних факторів: доступна робоча сила, кваліфікація робочої сили та якість освітніх інститутів» [413, с. 104]. З педагогічної точки зору, складовою людського капіталу є освіта, яка має цілісну, поліфункціональну та полісмислову структуру [136, с. 614]. Всі визначення свідчать про складність і багатогранність термінологічної конструкції «людський капітал», підтверджують необхідність цього явища для суспільного розвитку як самостійного економічного ресурсу, фундаменту зростання ВВП за рахунок використання здобутків науково-технічного прогресу. Втім, людський капітал потребує значних інвестиційних вкладень, віддачу яких можна побачити через значний проміжок часу у вигляді якісних людських ресурсів, які мають загальноосвітні та вузькоспеціалізовані знання і компетенції.

Таким чином, базову складову людського капіталу складають знання і

компетенції, які отримуються насамперед через освітні інституції, які мають певну територіальну обмеженість. З цієї причини О. Лебедєв виділяє національні, регіональні, муніципальні та локальні системи освіти, які мають такі загальні ознаки, як: керованість (наявність органу управління), реалізація освітніх (загальних, професійних, спеціальних, додаткових) програм, стабільність результатів освітньої діяльності [205]. Він наголошує, що факторами, які визначають розвиток освітньої системи, є – соціальне замовлення, освітнє середовище та потенціал самої системи освіти. У цьому контексті зрозуміло, що освітні системи мають задовольняти запити різних груп населення на певній території, чим і забезпечується накопичення людського капіталу в державі та її регіонах, які є різними за розміром своєї території, чисельністю населення, природно-кліматичними умовами, масштабами, якістю і напрямами використання виробничих, природних та трудових ресурсів та іншими соціально-культурними факторами (ступеню урбанізації, освіченості населення, наявністю наукових установ та і.). Відтак, освітні системи у кожному регіоні мають свої специфічні особливості, їх розвиток здійснюється шляхом інвестування освіти, що і забезпечує розвиток інтелектуальних здібностей людини та створює можливості для їх реалізації передусім у професійній діяльності.

Щодо ролі освіти в забезпеченні розвитку людського капіталу в регіоні, то слід зазначити, що один із перших, хто звернувся до даної проблематики в сучасній Україні, є А. Шевчук. Він вважає, що «регіональна освітня система відіграє формуючу роль таких регіональних підсистем, як регіональний ринок праці, регіональна інноваційна система, регіональна наукова система, оскільки основними елементами цих систем є людський капітал, який генерує нові ідеї та починання, що напряму залежить від освіти економічно активного населення регіону та здатності його продукувати новий інноваційний продукт» [498, с. 36]. Пізніше, Н. Білик зазначила, що ціллю освітньої системи регіону є «задоволення попиту населення регіону на освітні послуги й попиту зі сторони економіки регіону на випускників – елементів регіональної освітньої системи» [39, с. 33]. Автор стверджує, що елементами регіональної освітньої системи (далі – РОС) є

територіальні мережі, що формуються на певній території з освітніх установ, і хоча їх можна вважати відокремленими з погляду попиту і пропозицій на освітні послуги та випускників, все ж таки вони є елементом економіки регіону і тісно взаємодіють з іншими підсистемами регіону. А, отже, задля покращення загального соціально-економічного стану на певній території РОС виконує функціональну роль, яку можна визначити відповідно до напрямів її взаємодії з іншими підсистемами/сферами суспільного життя регіону (рис. 1.2).

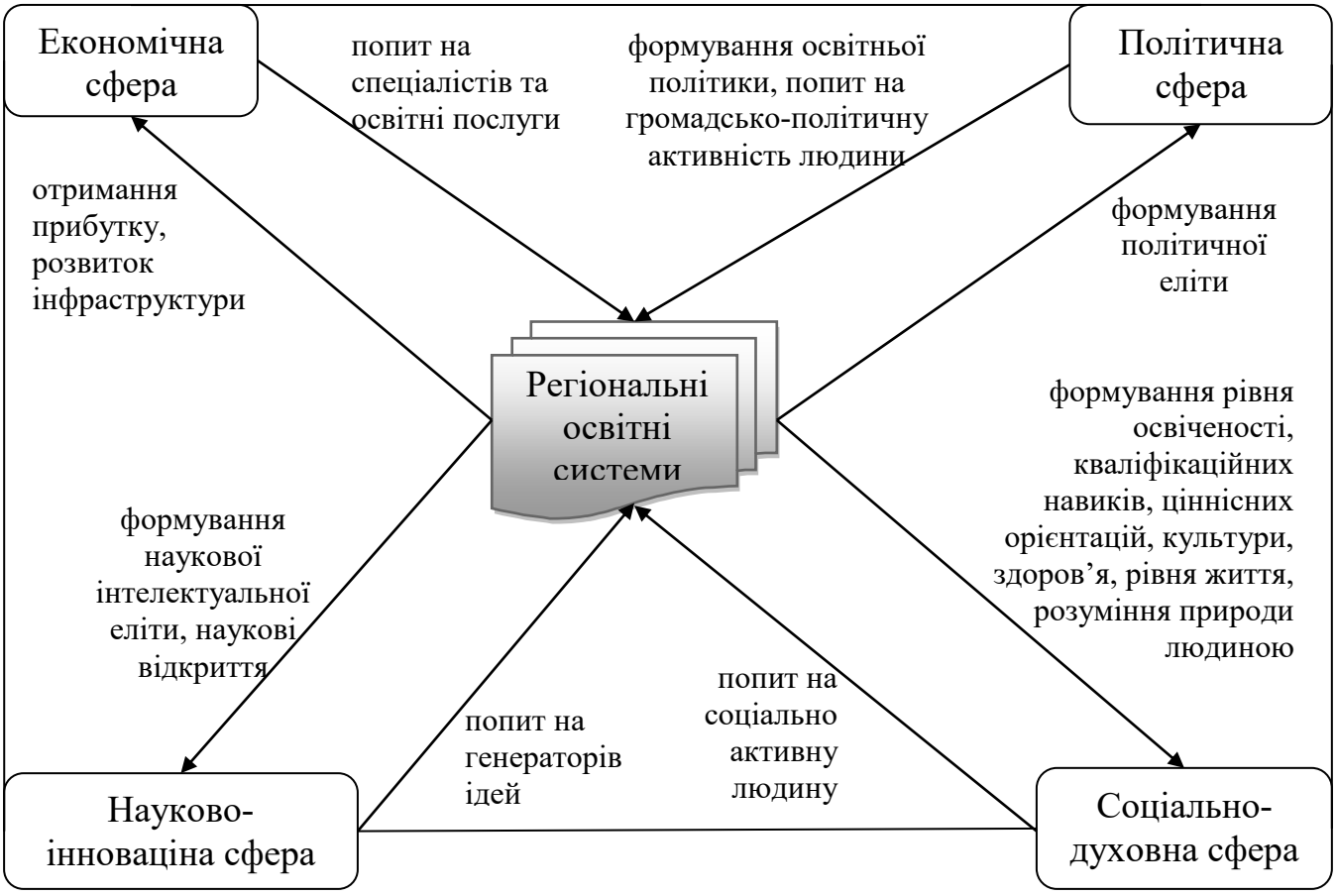

Рис. 1.2. Функціональна роль регіональних освітніх систем відповідно до їх взаємодії зі сферами суспільного життя регіону (джерело: авторська розробка)

Розглянемо більш детально взаємодію РОС з підсистемами регіону. Почнемо з політичної сфери. Спочатку зазначимо, що, відповідно до термінологічного словника в сфері публічного управління, політика – це «курс або система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій; певним чином скерована

діяльність для досягнення цілей у певній сфері або галузі» [398, с. 116]. Існують різні типи політики. В контексті нашого дослідження доцільним виявляється розгляд сутнісних характеристик регіональної та освітньої політики, визначення їх впливу на розвитку РОС.

За словами П. Щербакова, регіональна політика є сукупністю економічних і правових засад функціонування регіональних соціоекономічних систем. Автор зазначає, що регіональна політика – це також і організаційно-управлінські рішення, що спрямовані «на створення повноцінного життєвого середовища для кожного громадянина України незалежно від місця його проживання, гармонійне поєднання інтересів держави, окремих регіонів та їх адміністративно-територіальних одиниць щодо раціонального й ефективного використання їх природно-виробничого потенціалу для забезпечення динамічного й сталого розвитку зазначених регіональних і територіальних систем» [133, с. 538]. Очевидно, що регіональна політика спрямована на створення умов для розвитку всіх сфер суспільного життя регіону, що досягаються шляхом узгодження дій центральної, регіональної та місцевої влади, а також інших бенефіціаріїв, зацікавлених у розвитку регіону. У такому разі регіональна політика впливає й на розвиток освітньої сфери шляхом вироблення та здійснення освітньої політики.

Зауважимо, що освітня політика – це «сфера взаємовідносин індивідів, різних соціальних груп з метою використання владних інституцій задля реалізації своїх інтересів і потреб» [136, с. 623]. Ключовим суб’єктом державної освітньої політики в суспільстві є держава, яка виробляє свій офіційний, відносно стабільний курс щодо розвитку освіти. На рівні регіону суб’єктом освітньої політики є регіональні структури управління освітою, основним завданням яких є удосконалення/оптимізація освітньої інфраструктури, забезпечення її фінансування та матеріально-технічного оснащення; розвиток кадрового освітньо-наукового потенціалу; забезпечення соціального та фінансового захисту здобувачів освіти; регулювання регіонального ринку праці – забезпечення регіону кваліфікованими спеціалістами тощо. Діяльність регіональних структур управління освітою спрямована на організацію виконання регіональних програм з

розвитку освіти. У цих програмах мають бути враховані стратегічні напрями розвитку самого регіону. До вироблення регіональної освітньої політики та впорядкування РОС залучаються структури громадянського суспільства або його представники, які мають активну громадсько-політичну позицію. В той же час головним завданням РОС є підготовка кваліфікованих кадрів для політичної сфери (державних службовців, політиків, управлінців та ін.) та формування політичної еліти в регіоні.

Що стосується економічної сфери, то РОС впливає на економіку регіону як суб'єкт економічної діяльності, в результаті якої отримує прибуток (надання освітніх послуг, забезпечення здобувачів освіти місцем проживання, харчуванням тощо) та розвиває відповідну інфраструктуру (приватні заклади освіти, гуртожитки, заклади/установи громадського харчування та ін.). В той же час економічна специфіка регіону вливає на розвиток РОС через попит на кваліфікованих спеціалістів із відповідним рівнем освіти, що, в свою чергу, визначає попит на освітні послуги, що в цілому сприяє формуванню спеціалізації РОС. Рівень економічного розвитку регіону впливає й на попит економічно активного дорослого населення, що дає можливість визначити напрями перекваліфікації працівників, створити конкурентоспроможне середовище на ринку праці та розробити необхідні освітньо-кваліфікаційні компетенції, яким повинен володіти спеціаліст.

Такі характеристики РОС в економічній підсистемі регіону, як її продуктивність і прибутковість, тісно корелюються із характеристиками соціальної підсистеми – рівень освіченості людини, її кваліфікаційні навики, ціннісні орієнтації, культура, здоров'я, рівень життя, розуміння природи тощо. Зауважимо, що термін «ціннісні орієнтації» було введено у філософський обіг ще в XIX ст. німецькими вченими В. Віндельбандом і Г. Ріккертом та трактується як «відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості на певну ієрархію життєвих цінностей, схильність у наданні переваги певним цінностям у різних життєвих ситуаціях, спосіб розрізнення особистісних явищ і об'єктів за рівнем їхньої значущості для людини» [136, с. 991]. Вони виступають важливими

елементами структури особистості, є внутрішнім компонентом її свідомості та самосвідомості; відіграють активну роль у визначенні спрямованості моральної діяльності людини [111, с. 15]. Детермінантами ціннісних орієнтацій є матеріальні умови життя, рівень загальної культури, моральні принципи, переконання, схильності, здатності, здібності, особистісні смисли, система цінностей особистості, суспільства чи якоїсь окремої групи населення. Вони формуються в процесі соціалізації людини за відповідною схемою: свобода думки – гідність людини – професійна діяльність – здібність до творчого мислення – конкурентні переваги – статус людини у суспільстві.

Сучасна людина має бути соціально активною, тобто орієнтованою на вирішення завдань, які стоять перед громадою. Її соціальна активність може проявлятися у різних сферах життєдіяльності суспільства – освітній, професійній, громадсько-політичній, культурно-дозвіллєвій тощо. Протягом усього життя у людини формується відносно стійка система інтересів і потреб на певну ієрархію життєвих цінностей, накопичується соціальний досвід, що впливає на її стиль мислення, спосіб життя, перебіг емоційних процесів. Отже, людина стає центрально-ключовим елементом суспільства, від якості і характеру якого залежить майбутнє соціальної системи, характер існування та розвитку соціокультурного життя. У цьому разі до освіти висуваються певні вимоги щодо розвитку особистості, які полягають у реалізації «принципу взаємної доповнюваності інваріативно-суспільної та індивідуально-варіативної освітніх частин, які є однаково необхідними для організації соціально-культурного життя (вимога забезпечується впровадженням варіативної та інваріативної складових освітніх програм); … задоволення потреб «усебічного розвитку людини як особистості» [111, с. 18]. Все вищезазначене дозволяє стверджувати, що роль РОС в забезпеченні розвитку людського капіталу у соціальній сфері полягає у виконанні двох функцій – професійної соціалізації та виховній.

Щодо науково-інноваційної сфери як одного із напрямів взаємодії РОС, то можна зазначити, що в результаті науково-технічного прогресу, формування суспільства знань, цифровізації всіх сфер суспільства виникає попит на

висококваліфікованих учених, дослідників, розробників – генераторів ідей, від яких залежить практичне втілення відкриттів. Основним постачальником науковців у регіоні є заклади освіти та наукові установи, в яких формується наукова інтелектуальна еліта, здатна виробляти знання, які останнім часом стають товаром, який можна зберігати, розповсюджувати, обмінювати, продавати. Однак, у наш швидко мінливий час, знання постійно змінюються, збагачуються, вони стають більш комплексними, проблемно-орієнтованими, міждисциплінарними, що змушує розширювати підготовку наукових кадрів найвищої категорії для науково-педагогічної та дослідницької діяльності в РОС. В той же час, широке використання інформаційних технологій вимагають від людини знань принципів їх роботи, можливостей використання, їх впливу на різноманітні сфери професійної діяльності, уміння кваліфікованого їх застосування, володіння навичками роботи з програмним забезпеченням тощо.

Узагальнюючи вище зазначене можна стверджувати, що роль освіти в суспільному прогресі є складною та багатофункціональною. Зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві потребують нової освітньої парадигми, створення нової моделі освіти як системи, що самоорганізовується. Освіта впливає на цивілізаційні зміни, які в свою чергу впливають на зміни в освіті:

— вказують на її значимість і пріоритетність в суспільному розвитку;

— вносять корективи в зміст освіти, щоб підготувати людину до конкурентного середовища;

— відбуваються зміни самого освітнього простору.

Суспільні потреби в освіті конкретизуються у головних функціях, які вона виконує, а саме в:

— соціальній (передача культурних цінностей, формування людського капіталу, соціалізація, підтримка соціальної стратифікації та забезпечення соціальної мобільності, соціальний контроль та профілактика соціального конфлікту);

— економічній (формування та вдосконалення виробничих сил, забезпечення неперервності процесу економічного зростання та адаптації людини

до економічних і технологічних змін).

Відтак, роль освіти в забезпеченні розвитку регіону є багатовимірною, яку можна розглядати відповідно до напрямів взаємодії РОС з іншими підсистемами регіону, серед яких головними можна визначити політичну, економічну, соціально-духовну, науково-інноваційну підсистеми територіального управління. Рівень розвитку РОС відображає динамічний аспект соціально-економічного статусу людини, від рівня освіченості якої, її життєвої позиції в системі суспільних відносин залежить загальний розвиток регіону.

1.2. Наукові підходи до визначення понять і термінів проблематики дослідження

Поняття, терміни і категорії, які позначені словами або словосполученнями, складають зміст наукового знання, є основою для виявлення концептуальних ідей і закономірностей, які формують науковий образ певної галузі. У своїй сукупності вони складають понятійно-категоріальний апарат, який є структурним компонентом будь-якої наукової теорії. В поняттях, термінах і категоріях на рівні розумової діяльності людина пізнає дійсність та сутнісні характеристики соціального буття. Тож, наявність, розвиток і вдосконалення понятійно-категоріального апарату в науковій теорії мають велике значення в системному й інституціональному її сприйнятті, розширюючи тим самим концептуальну основу наукової галузі. Це стосується і теорії публічного управління, яка останнім часом стрімко розвивається в українському суспільстві.

У цьому підрозділі вважаємо за доцільне представити результати проведеного дослідження сутності спеціальних термінів із заявленої теми, які потребують упорядкування та уточнення з метою їх максимальної адаптації до вирішення пізнавальних і практичних проблем у сфері публічного управління РОС. Це такі категоріально-термінологічні конструкції, як: «регіон», «регіональна освітня система», «регіональний освітній кластер», «регіональний науково-освітній кластер», «публічне управління регіональною освітньою системою»,

«механізми публічного управління» та «механізми публічного управління регіональними освітніми системами».

Варто зазначити, що в рамках реформи децентралізації, яка впроваджується сьогодні в Україні, з метою розвитку територій значними повноваженнями наділяються органи регіонального управління, які мають забезпечити сталий соціально-економічний розвиток цих територій. Раніше нами вже проводилось дослідження поняття «регіон» та зроблено висновок, що підходи до визначення його сутності кардинально різняться:

— у науково-галузевих підходах:

— в географії регіон розуміють як цілісну ділянку території без чітких кордонів, але відрізняється декою однорідністю у своїй основі;

— в економіці – це одиниця, що певним чином реагує на зміни умов, які впливають на економічне зростання і добробут населення;

— в державному управлінні регіон визначають як одиницю адміністративно-територіального поділу країни, політико-адміністративне утворення, у межах якого відбувається координація та управління;

— у науковій лексиці вчених з різних країн, де одночасно вживаються терміни «регіон» і «район» для опису структури території (сьогодні термін «регіон» стає більш вживаним):

— американські вчені розрізнюють терміни «регіон» і «район» та вживають їх для позначення територій різної площі з однорідними характеристиками та визначеною специфікою;

— російські вчені вважають, що регіон є територією, що відрізняється від інших територій своєю сукупністю елементів, які відзначаються єдністю, цілісністю, взаємопов’язаністю, що виступає закономірним результатом, об’єктивною умовою розвитку даної території;

— в українській політичній науці з кінця XX ст. широкого застосування набуває термін «регіон» (раніше у науковій лексиці частіше вживали термін «район», який сьогодні втрачає своє значення і більш використовується для позначення типів регіонів – адміністративний, міський, сільський, промисловий

район тощо);

– у правовому полі:

– в європейських актах регіон визначають як територіальне утворення, сформоване у законодавчому порядку та наділене політичним самоврядуванням;

– в українському законодавстві – регіон – це адміністративна одиниця, що представляє собою відносно відокремлені територіальні й соціально-економічні народногосподарські комплекси та характеризується єдністю управління [311].

В цілому можна стверджувати, що регіон є територіальним утворенням, основною складовою частини державного територіального устрою, підсистемою національної системи країни, його територія, хоча й має певну організаційно-функціональну відокремленість, цілісність, однак вирізняється з-поміж інших територій специфічними особливостями. Як об'єкт державного управління, регіон відчуває на собі вплив державних органів, які мають забезпечувати життєдіяльність території. Як суб'єкт управління, – це складна багатофункціональна, багатоаспектна система, що включає системоутворюючий та системообслуговуючий комплекси (матеріальні й нематеріальні ресурси розвитку території), інфраструктуру, людські, економічні та технологічні ресурси, певну систему управління.

До нематеріальних ресурсів, поміж інших галузей, відносять освіту, яка виступає складовою системообслуговуючого комплексу регіону. Особливості соціально-економічного розвитку регіону, його географічні й кліматичні умови, фінансовий стан, рівень доходів, політичні та історико-культурні традиції впливають на освітні потреби мешканців даної території, вибір майбутньої професії, наявних можливостей професійної та особистісної соціалізації, що, в свою чергу, впливає на вибір освітніх програм, розташування мережі закладів освіти, їх типів, видів і профілів. Таким чином РОС має свою внутрішню організацію та функціональні зв'язки зі всіма підсистемами регіону, тому, як і будь-яке системне утворення, потребує впорядкування своєї організації –

наявності органів управління, діяльність яких має бути спрямована на забезпечення функціонування цієї системи, визначення власного унікального для себе вектору розвитку та формування загальнонаціонального регіонального її компонента.

Варто зазначити, що за весь період своєї незалежності Україна робить спроби впорядкувати та модернізувати існуючу систему управління в освітній сфері в тому числі й на рівні регіону. Тож управління розвитком РОС відноситься до перспективних напрямів реформ, що актуалізує питання з'ясування змістовної сутності в першу чергу самої категорії «регіональна освітня система» в світлі публічного управління та адміністрування як наукового пізнання, розуміння її розробленості в системі суспільно-економічних наук.

Теоретичні, методологічні та практичні концепти проблеми регіоналізації освіти знайшли відображення у наукових дослідженнях зарубіжних і українських учених. Науковцями висвітлені різноманітні аспекти розвитку регіональної освіти та особливості її функціонування (О. Антонова, Л. Ващенко, М. Дарманський, Г. Єльникова, Р. Капченко, Б. Качур, Є. Красняков, П. Куделя, П. Кухарчук, М. Лалакулич, Т. Лукіна, А. Мазак, Ю. Мазур, І. Медведєв, В. Петров, Л. Пісоцька, Л. Полякова, Н. Попова, А. Стадник, О. Тягушева, Я. Федан та ін.). Вагомим результатом цих досліджень є виділення структурно-організаційного та змістовно-процесуального аспекту проблематики. Найменш дослідженим виявляється характеристика змістовної складової категорії «регіональна освітня система» як тієї, що відображає сучасні світові тенденції.

Існує невелика кількість наукових праць, у яких розкривається сутність категорії «регіональна освітня система», з'ясовано її роль і значення в системі суспільних наук (Н. Білик, П. Вірченко, Д. Новіков, А. Шевчук, Л. Юрчук та ін.). Що стосується теорії публічного управління, то, на жаль, у ній не введено таку категоріально-термінологічну конструкцію, як «регіональна освітня система», тож і не проводиться комплексного наукового вивчення змісту й сутності цієї категорії та не визначено її публічно-управлінський зміст. Відтак, доцільним виявляється з'ясування змістовної сутності категорії «регіональна освітня система»,

визначення її специфіки в контексті публічно-управлінських відносин та розроблення авторського підходу до визначення категорії «публічне управління регіональною освітньою системою». У цьому зв'язку здійснимо огляд джерельної бази, виявимо та систематизуємо авторські трактування категорій «регіоналізація освіти» та «регіональна освітня система», встановимо специфічні особливості категорії «регіональна освітня система» для розвитку публічного управління та визначимо сутнісні ознаки категорії «публічне управління регіональною системою освіти».

Спочатку зазначимо, що у сучасному світі відбувається процес демократизації освіти, одним із принципів якого є її регіоналізація. Як стверджує Т. Безверхнюк, регіоналізація – це «процес регіонального структурування простору, повноцінного включення регіонів в економічне, соціальне та політичне життя на національному і транснаціональному рівнях…» [133, с. 612]. Що стосується регіоналізації освіти, то в науковому середовищі немає єдиного підходу до визначення змістовної сутності цієї категорії (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення змістовної сутності категорії «регіоналізація освіти»

Автор, джерело	Змістовна сутність категорії
1	2
Андрюхина Л. [13]	Отримання й реалізація регіонами права та обов'язків вибору власних освітніх стратегій, усвідомлення власної програми розвитку освіти у відповідності із регіональними соціально-економічними, географічними, демографічними, екологічними, культурними та іншими умовами
Гончаренко С. [136, с. 167-168]	Доцільний добір змісту освіти, тобто відмову від повсюдно уніфікованих навчальних планів і програм; … подальше посилення культуротвірних функцій загальноосвітньої, професійної і вищої школи у своїх регіонах, зокрема за рахунок здійснення найрізноманітніших освітніх програм для місцевого населення
Дичківська І. [123]	Фундаментальна тенденція сучасності, що реалізується через формування особливого «національно-регіонального» компонента в освіті, який відображає історико-культурні, соціально-економічні реалії та потреби розвитку окремих

Продовження табл. 1.1

1	2
	територіальних і етнокультурних спільнот
Найдьонова З. [248]	Система, що орієнтує інновації освітнього комплексу, культурний та соціально-економічний розвиток регіону як складової частини держави
Петровичев В. [295]	Процес забезпечення повноти і неперервності процесу освіти конкретної дитини, яка проживає на даній території

Як видно з таблиці, регіоналізацію освіти тлумачать як процес, тенденцію, стратегію (програму) розвитку, функцію, систему тощо. Проте запропоновані підходи відображають лише частину змісту даної категорії. Зупинимося на цьому більш докладно та спробуємо обґрунтувати свою думку.

Оскільки освіта розглядається в науковій та правовій площині як система, процес і результат, то для характеристики змістовної сутності категорії «регіоналізація освіти» більш доцільним, на нашу думку, виявляється використання в першу чергу системного підходу, який є одним із головних напрямів методології спеціального наукового пізнання й соціальної практики, мета якого полягає у вивченні об’єкта дослідження як сукупності елементів, що утворюють систему; у виявленні конкретних механізмів цілісності цього об’єкта та визначення типології його зв’язків.

Відповідно до Закону України «Про освіту», система освіти визначається як «сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб’єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними» [386]. Більш докладніше роз’яснення про систему освіти подано в деяких статтях цього законодавчого акту, зокрема визначено:

- невід’ємні складники системи освіти (ст. 10);
- систему управління закладами освіти (ст. 24);
- Національну систему кваліфікацій (ст. 37);
- систему забезпечення якості освіти (ст. 41);
- моніторинг якості освіти (ст. 48), атестацію педагогічних працівників

як систему заходів (ст. 50) та систему їх сертифікації (ст. 51);

– систему управління та контролю у сфері освіти (розділ VIII);

– інфраструктуру освіти як систему спеціальних служб в освітній сфері (розділ IX).

Отже, система освіти представлена на державному рівні як складна, багатоаспектна система, що забезпечує функціонування та розвиток освітньої сфери. Однак, як було зазначено вище, освіта розглядається також як процес і результат, головною метою яких є розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентності. Нагадаємо, що регіоналізація також визначається як процес, у результаті якого відбувається структурування регіонального простору. Стосовно процесу регіоналізації освіти, то він передбачає перехід від відомчої орієнтації до регіональної, входження закладів освіти у загальний освітній простір регіонів. У такому разі регіоналізацію освіти слід тлумачити і як систему, і як процес, застосовуючи такі методологічні принципи, як єдність, зв'язність, функціональність, модульність, розвиток та принцип ієрархії.

Освітня система регіону має специфічну унікальність, що відрізняє її як від національної, так і від інших РОС. На її формування впливають історичні, кліматичні, природні, соціальні, економічні, культурні та інші особливості розвитку даної території, тобто саме ті особливості, що роблять унікальним і сам регіон, який є своєрідним середовищем концентрації людських і технологічних ресурсів, для розвитку яких впроваджуються відповідні проекти. Задля врахування регіонального компонента під час формування загальнодержавної освітньої політики у кожному регіоні створюється система регіонального управління освітою, яку складають регіональні органи державного управління освітою та органи місцевого самоврядування. Однак, слід зазначити, що сьогодні система національної освіти має значну кількість проблем у своєму функціонуванні й розвитку, тому потребує суттєвих змін, у першу чергу в системі управління. Спроба модернізувати систему управління, яка б враховувала регіональні особливості, сучасні світові тенденції до зростання автономії закладів освіти, їх конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг була задекларована

ще в 2002 р. в Національній доктрині розвитку освіти [383], однак, на жаль, можна констатувати, що суттєвих, якісних змін у цьому напряму досі немає. З огляду на вище зазначене, спробуємо визначити сутність категорії «регіональна освітня система».

В табл. 1.2 наведено підходи вчених до тлумачення сутності цієї категорії.

Таблиця 1.2

Визначення змістовної сутності категорії «регіональна освітня система»

Автор, джерело	Змістовна сутність категорії
1	2
Білик Н. [39]	Підсистема освітньої системи вищого рівня, що належить державі, яка включає в себе мережу установ дошкільної, загальної, позашкільної, спеціальної, професійної освіти, управління, підвищення кваліфікації, що розвивається на основі регіоналізації, проектування, новаторства і дисемінації
Вірченко П. [74]	Складова частина суспільного комплексу регіону; її просторову структуру утворюють освітні пункти, освітні кущі, освітні центри локального та регіонального рангів і освітні вузли, які забезпечують надання якісних і доступних освітніх послуг фізичним та юридичним особам у межах адміністративної області
Гамаюнов В. [84]	Сукупність освітніх установ регіону, які спільно реалізують спадкоємні освітні програми й державні освітні стандарти різного рівня та спрямованості, а також органів управління освітою
Головчин М., Леонидов Г., Шабунова А.[90]	Сукупність взаємопов'язаних освітніх стандартів, мережа освітніх установ і органів управління освітою, об'єднаних процесуально на підвідомчої території
Лалакулич М. [204]	Підсистема регіональних суспільних (соціальних) систем, що є складовою частиною соціально-економічного комплексу регіону; забезпечує системне формування, примноження і розвиток людського капіталу, його постійну адаптацію до динамічних змін економіки знань; є домінантним елементом якісного відтворення людських ресурсів, формування нової якості людини як виробника і споживача.
Молоканова А. [243]	Підсистема освітньої системи вищого рівня, що належить державі, що включає в себе мережу установ дошкільної, загальної, додаткової, спеціальної, професійної освіти, управління, підвищення кваліфікації, що розвивається на основі регіоналізації, диференціації та інтеграції
Новіков Д. [260]	Сукупність освітніх установ регіону, які спільно

Продовження табл. 1.2

1	2
	реалізують спадкоємні освітні програми і державні освітні стандарти різного рівня й спрямованості, а також органів управління
Рамазанов С., Кришталь Н., Вєлігура А. [400]	Сукупність освітніх закладів регіону, що спільно реалізують спадкоємні освітні програми і державні освітні стандарти різного рівня і направленості, а також органів управління освітою. Ціллю функціонування РОС є задоволення запиту на освітні послуги з боку населення регіону та запиту на випускників – з боку економіки регіону
Тягушева О. [474]	Сукупність інститутів формальної й неформальної освіти, що функціонує в межах соціально-культурного середовища регіону, діяльність яких спрямована на успішну соціалізацію особистості на основі врахування соціального замовлення громадськості в межах державної освітньої політики України
Шевчук А. [498]	Підсистема державної освітньої системи та відносно автономна система регіонального рівня, з розвиненими підсистемами (дошкільних установ, загальноосвітніх шкіл, закладів професійно-технічної освіти та вищої освіти) елементами яких є освітні установи регіону, що надають освітні послуги населенню в цьому регіоні та органи управління освітою регіону, спеціалізовані громадські організації, які займаються питаннями освіти, котрі зобов’язані забезпечувати функцію неперервності освітнього процесу в регіоні і задовольняти попит на спеціалістів на регіональному ринку праці

Аналіз наведених у таблиці тлумачень, а також вивчення літературних джерел з даної проблематики, дають підстави для висновку, що сьогодні в науковому середовищі існують різні підходи до визначення змістовної сутності категорії «регіональна освітня система». Найчастіше застосовується метод системного аналізу, який дає можливість РОС представити як об’єкт дослідження з різних аспектів:

– у педагогічному – як педагогічну систему, що забезпечує неперервність освітнього процесу;

– у географічному – як територіально-просторову структурну організацію;

– в економічному – як систему суспільного блага, економічну соціалізацію населення;

– у філософському – як формування системи духовних цінностей;

– у соціологічному – як формування системи соціальних інститутів;

– у психологічному – як систему формування особистості тощо.

Той факт, що змістовна сутність категорії РОС розглядається вченими у різних наукових галузях, лише підтверджує її міждисциплінарний характер.

Зауважимо, що переважна більшість учених розглядають РОС як підсистему державної освітньої системи, інші автори вважають, що вона одночасно є і підсистемою регіонального комплексу та має власні специфічні підсистеми:

– заклади освіти, науково-освітні установи, інші освітні організації та органи управління освітою;

– освітні програми, стандарти, форми, технології, методи, засоби навчання.

Деякі вчені описують РОС як окрему одиницю, інші розглядають її у множині. Практично всі науковці визначають спільну мету у функціонуванні РОС, яка полягає в забезпеченні розвитку людського капіталу в регіоні шляхом надання населенню необхідних освітніх послуг.

Отже, спираючись на результати проведеного дослідження, пропонуємо регіональну освітню систему розглядати як підсистему національної освіти та соціально-економічного комплексу регіону, яка має власну історію, традиції, цінності, особливості, функціонування якої спрямовано на забезпечення розвитку людського капіталу в регіоні шляхом надання населенню необхідних освітніх послуг.

Щодо визначення сутності термінологічної конструкції «публічне управління регіональною освітньою системою», то слід відмітити, що поза увагою авторів залишається проблема визначення актуалізації зв’язків між РОС і органами регіонального управління освітою, між структурними елементами самої РОС, між РОС та інститутами громадянського суспільства, сформованих на певній території. Таким чином зменшується цінність управління освітою

насамперед як функції складних організованих систем, а також як виду управлінської діяльності та цілеспрямованого зміну стану РОС. Все це суперечить головній тенденції розвитку сучасного українського суспільства, зміст якої полягає у впровадженні нової моделі організації управління – публічного управління.

За твердженням Л. Новак-Каляєвої, публічне управління – це «діяльність органів державного управління, органів місцевого самоврядування, представників приватного сектору та інститутів громадянського суспільства в межах визначених законом повноважень і функціональних обов'язків (планування, організації, керівництва, координації та контролю) щодо формування та реалізації управлінських рішень суспільного значення, політики розвитку держави та її адміністративно-територіальних одиниць» [398, с. 144]. На думку вченої, публічне управління забезпечує значне підвищення ефективності управлінської діяльності в певній сфері життєдіяльності суспільства завдяки підтримки й консолідації громадськості навколо спільних цілей і завдань.

Публічне управління у сфері освіти, за словами Т. Лукіної, слід трактувати як «владно-організуючий та регулюючий вплив органів публічної влади та інших суб'єктів, яким делеговані публічні повноваження, на сферу освіти з метою її впорядкування, функціонування, збереження та розвитку, що обмежений дієвим громадським контролем» [398, с. 145]. Завдяки публічного управління суспільні суб'єкти спрямовуються на певні бажані та корисні цілі соціального розвитку з метою досягнення цілей державної освітньої політики.

Оскільки в Україні на державному рівні ще в 2002 р. визначено, що «сучасна система управління сферою освіти розвивається як державно-громадська» [383], то з'явилась можливість накопичення значного обсягу публікацій у цьому напрямку, що значно збагачує наукове дослідження проблематики публічного управління РОС.

Сьогодні існує достатньо наукових розробок із визначення сутності державно-громадського управління РОС. Нам імпонує визначення, що надає О. Тягушева, та визначає його, як «цілеспрямована, організуюча й регулююча

взаємодія державних і громадських органів управління щодо ухвалення та реалізації спільних раціональних управлінських рішень із забезпечення стійкого розвитку регіональної системи освіти, створення та освоєння нововведень, що приводять до якісної її зміни, нарощування інноваційного потенціалу з урахуванням соціальних, економічних, культурних особливостей та традицій регіону» [474, с. 15]. В цьому визначенні управління розглядається і як функція, і як процес, а також наголошується на необхідності орієнтації на специфіку розвитку регіону задля нарощування його інноваційного потенціалу.

Спираючись на науково-методологічні розробки зарубіжних і українських науковців, враховуючи сучасні тенденції в сфері управління та освіті, а також концептуальні положення, що визначені в нормативно-правових актах у сфері освіти, пропонуємо розглядати публічне управління регіональною освітньою системою як діяльність органів публічної влади, що спрямована на впорядкування, функціонування, збереження та розвиток регіональної освітньої системи, яка представлена сукупністю складників освіти (освітні інститути формальної, неформальної та інформальної освіти, освітні програми, суб'єкти освітньої діяльності, регіональні органи управління освітою та органи забезпечення якості освіти, громадські організації в освітній сфері, освітня інфраструктура тощо), створених для задоволення запиту населення на освітні послуги та запиту на спеціалістів для регіонального ринку праці.

Тепер перейдемо до визначення поняття «механізм публічного управління», яке, відповідно до термінологічного словника в сфері публічного управління, трактується як «сукупність засобів, методів та важелів держави, спрямованих на формування, реалізацію та досягнення пріоритетних цілей у сфері публічного управління, що базуються на принципах наукового обґрунтування, об'єктивності, цілісності, узгодженості та чіткій скоординованості дій суб'єктів публічного управління, із одного боку, та злагодженої, конструктивної взаємодії об'єктів публічного управління – з другого» [398, с. 87]. Тож, механізм публічного управління є сукупністю інструментів, дій та суб'єктів, які задіяні в управлінському процесі. Ключова роль у механізмі публічного управління, згідно

з визначенням, відводиться державі, діяльність якої спрямована на досягнення пріоритетних управлінських цілей. При цьому обов'язковими елементами механізмів державного управління є принципи, функції, методи, інформація, технологія та технічні засоби.

Видом державного управління, його важливою складовою, що здійснюється органами державної влади адміністративно-територіальних одиниць у межах їх компетенції, мета яких полягає в забезпеченні комплексного розвитку регіонів з метою підвищення ступеня соціально-економічних потреб населення [133, с. 612-613], до яких належать і освітні послуги, є регіональне управління, яке, як правило, здійснюється на основі державної регіональної політики як складової національної стратегії соціально-економічного розвитку країни. Оскільки РОС є складовою соціально-економічного комплексу регіону, а отже і складовою соціально-економічного комплексу країни, то в такому випадку публічне управління РОС можна розглядати як публічне управління соціальним розвитком, в якому РОС виступають об'єктом управління. У такому разі механізми публічного управління РОС складають сукупність різноманітних принципів, функцій, форм, методів, інструментів, технологій, засобів, ресурсів та спрямовані на формування, реалізацію й досягнення пріоритетних цілей щодо розвитку освіти в певному регіоні, що з одного боку, потребує чіткої узгодженості дій суб'єктів управління, а з іншого – конструктивної та злагодженої взаємодії об'єктів управління. За характером впливу та залежно від засобів, які використовуються у конкретних механізмів управління, вони можуть бути політичними, правовими, організаційними, економічними, соціальними тощо.

Перейдемо до розгляду сутності поняття «регіональний освітній кластер». Насамперед зазначимо, що найбільш ефективним інструментом підвищення економічної конкурентоспроможності сучасної держави вважається функціонування кластерів – групи багатоаспектних виробничих і невиробничих об'єднань.

Політику щодо створення кластерів активно почали впроваджувати у деяких країнах Європи з 1980-х рр. Вже на початку 1990-х рр. спеціальною установою

ООН із промислового розвитку – ЮНІДО – Секретаріату ЄС було передано набір рекомендацій з організації взаємодії європейських країн у розробленні й реалізації програм розвитку кластерів. У 2006 р. ЄС ухвалило «Маніфест кластеризації у країнах ЄС», у 2008 р. – «Європейський кластерний меморандум», а в 2009 р. – «Програму підтримки розвитку кластерів» [494, с. 37]. Таким чином, були закладені правові основи системної підтримки розвитку кластеризації в Європі.

Нині в процесі формування кластерів беруть участь багато країн світу, не виключенням є й Україна. В контексті концепції кластеризації інструментом соціально-економічного розвитку регіону України, його системоутворюючим компонентом в освітній сфері, яку здебільшого розглядають як складову соціально-економічної сфери, є регіональний освітній кластер.

Слід зазначити, що на світовому рівні термін «освітній кластер» використовується впродовж трьох десятиліть. В Україні цей термін активно стали використовувати останнім десятиріччям та зазвичай позначають взаємодію працівників освітньої галузі з органами місцевої влади, фінансовими та науковими установами. Однак, слід зауважити, що в українському суспільстві й досі немає чіткого розуміння в першу чергу самого терміну «кластер», як і немає знань, яким чином він сприяє оптимізації господарської діяльності. Це підтверджується й тим фактом, що у правовому полі України не закріплено термін «кластер», хоча його активно використовують у сфері ІТ-технологій та інших сферах діяльності, переважно в бізнесі. Невизначено зміст термінів «кластер», «освітній кластер», «регіональний освітній кластер» і у понятійному полі публічного управління та адміністрування, що не дає можливості передбачити регламентування їх діяльності у нормативно-правових документах.

Вважається, що вперше термін «кластер» було введено американським спеціалістом по стратегіям і конкуренції М. Портером. В його розумінні кластер – це група кампаній, які є географічно близькими, та пов’язаних із ними організацій, що діють в певній сфері та взаємно доповнюють один одного і характеризуються спільною діяльністю [350, с. 258]. На думку вченого, конкурентоспроможність кампанії багато в чому визначається

конкурентоспроможністю її економічного оточення, котре, у свою чергу, залежить від базових умов і конкуренції в середині кластеру. Отже, М. Портер розглядає кластер у вузькому його значенні та лише з економічної точки зору.

В XXI ст. термін «кластер» отримав широке значення. Відповідно до словників та енциклопедій, розміщених в Інтернет-ресурсах [510], кластер (англ. «cluster» – брость, скупчення) – це скупчення однотипних об'єктів (наприклад, зоряне скупчення, атомний кластер). Разом з тим:

— у музиці кластер означає дисонантне співзвуччя, утворено малими та великими секундами, також можуть трактуватися як акорди;

— у словнику бізнес-термінів кластер розглядають як об'єднання в систему однорідних одиниць;

— у фізичній енциклопедії – як систему із великої кількості слабо пов'язаних атомів або молекул;

— у фінансовому словнику – в обчислюваній техніці група комп'ютерів, що об'єднані високошвидкісними каналами зв'язку та представляють з точки зору користувача одну багатопроцесорну обчислювальну машину;

— в словнику з географії – група однорідних природних об'єктів, що ростуть або зібрані разом, яка може бути позначена на карті за допомогою символів або точок;

— в інформатиці – група об'єктів із загальними ознаками та ін.

Найбільше широко використовують термін «кластер» у програмуванні, зокрема кластер у твердому диску комп'ютера розглядають як групу блоків, що визначається як єдине ціле.

З появою комп'ютерних мереж кластером стали називати два чи більше комп'ютерів (сервери або робочі станції), з'єднані в єдину мережу спеціальним та апаратним забезпеченням. Такі кластери розглядають як гетерогенну обчислювальну систему із розподіленою пам'яттю та розподільним управлінням. Переваги кластерних систем полягають у високій масштабованості, гнучкості та простоті управління. Кластери утворюються там, де необхідно робити великий об'єм обчислення, потрібна підтримка розподільних баз даних, підвищена

надійність систем. При відмові одного з комп'ютерів, що входить до кластеру, функції системи переходять до іншого модулю. Кластери будуються на системах, орієнтованих на багатозадачне використання. Їх системи мають характеризуватися достатньою продуктивністю, стійкістю до відмови апаратури програмного забезпечення та при цьому легко нарощуватися і модернізуватися за допомого універсальних засобів.

В сучасній українській теорії публічного управління поняття «кластер» визначається, як:

«1) система постачальників, виробників, споживачів, елементів промислової інфраструктури, дослідницьких інститутів, що взаємодіють у процесі створення додаткової вартості (М. Портер);

2) територіально-галузеве інтеграційне об'єднання підприємств та організацій, спрямованих на інноваційний розвиток, що взаємодоповнюють одне одного і посилюють власні конкурентні переваги за рахунок спільного синергетичного ефекту» [398, с. 69].

У першому випадку використано системно-процесний підхід, а у другому комплексний, що включає системний, функціональний, маркетинговий, інтеграційний, адміністративно-нормативний, галузевий та інші підходи. Об'єднуючим фактором цих двох визначень виступають спільна мета кластеру (всіх його резидентів), його конкурентоздатність і конкурентоспроможність, як в середині кластеру, так і у його взаємодії із зовнішнім середовищем.

В освітній сфері поняття «кластер» на пострадянському просторі, в тому числі й в Україні, активно застосовується останні три десятки років. Як стверджує Є. Соколова, є суттєві відмінності в зарубіжних і російських дослідженнях стосовно освітнього кластеру. Так, у російських джерелах більше уваги приділяється дослідженню теоретичних питань, при цьому кластерна політика держави спрямована на формування й розвиток кластерів. Що стосується зарубіжної літератури, то в ній висвітлено більш практичні аспекти використання кластерів в освітній сфері, а щодо кластерної політики, то вона спрямована на підтримку тих кластерів, які вже існують [441].

Результати проведеного дослідження наукових джерел свідчить, що, крім терміну «освітній кластер», в літературі зустрічаються й такі терміни, як: «науковий кластер», «дослідний кластер», «науково-дослідний кластер», «науково-освітній кластер», «інноваційний кластер» тощо. Автори наукових публікацій не мають єдиного підходу до визначення сутності цих понять. Зокрема, Г. П'ятницька визначає науково-освітній кластер як «кластерні утворення, що об'єднують науково-дослідні установи та заклади освіти з сильною науково-освітньою базою та високим рівнем інтелектуального потенціалу, що здатні та продукують різного роду інновації, але ключовим завданням яких є підготовка та перепідготовка кваліфікованих кадрів відповідно до потреб розвитку країни / регіону / локальної місцевості, а в окремих випадках і конкретних організацій, що відіграють стратегічну роль у процесі економічного зростання тієї чи іншої території або виконують дуже важливу соціальну функцію» [399, с. 201]. При цьому важливими передумовами для створення й розвитку такого кластеру, на думку вченої, мають бути наявні:

- потужні заклади освіти й науки;
- фінансові й людські ресурси;
- тісні контакти для співпраці між потужними закладами і бізнесом;
- стимуляційні та мотиваційні механізми.

В багатьох країнах освітні установи включають до кластерів з удосконалення екосистем – інноваційні освітні кластери, що взаємодіють із дослідними, освітніми та комерційними партнерами та характеризуються такими інноваційними ознаками, як вихід до публічних інфраструктур, зворотній зв'язок із існуючими реаліями та наявність пілотних можливостей в освіті.

За твердженням російської вченої у педагогічній галузі Є. Соколової, «невідповідність кон'юнктури ринку освітніх послуг кон'юнктурі ринку трудових ресурсів вимагає нової організаційної форми взаємодії сфери освітніх послуг зі сферою виробництва, включаючи взаємодію освітніх установ з організацією та підприємствами різних галузей і напрямів діяльності» [441]. Метою такої взаємодії, на думку авторки, є підготовка і підвищення кваліфікації кадрів для

інноваційної діяльності. Втім, на нашу думку, це вузький підхід, який обмежується лише підготовкою і підвищенням кваліфікації спеціалістів конкретної виробничої галузі.

Інша російська дослідниця Є. Мануйлова зазначає, що різниця між регіональним освітнім кластером та освітнім кластером полягає у тому, що він забезпечує економічно більш ефективну інтеграцію учасників інноваційної системи:

— інтеграцію інститутів освіти у єдину систему, що надає специфічні види послуг та формує суспільство;

— інтеграцію та узгодження стандартів всіх освітніх установ (школи, технікуми, вузи);

— інтеграцію освіти, науки, виробництва і бізнесу з метою розвитку регіональної інноваційної системи;

— активну участь у процесі інноваційного розвитку економіки регіону [221, с. 78].

В українському науковому середовищі термін «регіональний освітній кластер» є мало розробленим. Більшість учених (А. Борзенко-Мірошніченко, Н. Волкова, С. Данілов, Н. Єкимова, І. Ігнатов, Е. Чучкалова та ін.) розглядають регіональний рівень освітнього кластеру та в цьому контексті дають його визначення:

— інтеграція в системі «середньо-спеціалізований навчальний заклад – вищий навчальний заклад – виробництво», що необхідна для вирішення конкретних завдань певного регіону;

— інструмент інтеграції освітніх закладів різних рівнів, що активно співпрацюють між собою та з підприємствами і установами, об’єднаними вирішенням проблеми надання якісних освітніх послуг і скоординованих органами місцевого самоврядування як виразниками інтересів територіальної громади.

Як у першому, так і у другому випадку ядром освітнього кластеру в регіоні виступають заклади освіти.

Н. Куклін вважає, що модернізаційні процеси, що відбуваються сьогодні в Україні в тому числі й у сфері освіти та управління, мають привести до виникнення кластерних партнерів у кожному регіоні, тому дає визначення такому терміну, як «регіональний освітньо-науковий кластер» та тлумачить його, як «сукупність взаємопов'язаних закладів загальної та професійної освіти, наукових закладів, підприємств регіону та їх взаємодії з метою досягнення синергетичного ефекту від об'єднання в єдину систему та досягнення цілей формування конкурентоспроможної ефективної системи підготовки кваліфікованих людських ресурсів для потреб регіональної економіки та її інноваційного розвитку» [199]. Ми погоджуємося з думкою вченого й вважаємо, що перспективним напрямом для української економіки, для соціально-економічного розвитку певного регіону, який має власні специфічні особливості в економіці, науково-освітній сфері, географічному розташуванні, історії, культурі, соціально-демографічній структурі тощо, має стати саме регіональний науково-освітній кластер із чітко виробленою стратегією розвитку. В той же час можуть діяти й інтеграційні (комплексні, координуючі) науково-освітні кластери з метою посилення координаційних зв'язків із партнерами задля вирішення конкретно поставлених цілей.

Підсумовуючи вище зазначене можна стверджувати, що кожний кластер як системоутворюючий компонент має своє ядро, яким, як правило, виступають крупні організації, установи, фірми-лідери. Наприклад:

— ядром освітнього кластеру зазвичай виступають заклади вищої освіти або професійної (професійно-технічної) освіти в галузі, що розвивається (галузевий підхід); система освіти або освітній процес (системний або процесний підхід); система освіти, орієнтована на розвиток виробництва певної географічної території (кластерегіоналізаційний підхід);

— ядром наукових (дослідних або науково-дослідних) кластерів виступають провідні заклади вищої освіти (переважно відомі в певній галузі й світі університети) та дослідні установи, які мають потужний науковий потенціал для виконання міжнародних, національних, регіональних наукових проектів;

— ядром науково-освітніх закладів виступає система освіти в цілому

(освітні заклади різних рівнів, організації сфери освіти), наукові установи і підприємства.

В усіх перерахованих вище кластерах їх основу складають заклади освіти. Однак, можна зазначити, що суттєва різниця між освітнім та науково-освітнім кластером полягає в кінцевій меті, зокрема метою освітнього кластеру є послідовне формування гармонічної особистості, а мета науково-освітнього кластеру полягає в залученні всіх здобувачів освіти, незважаючи на їх вік (зазвичай, починаючи з учнів середніх та старших класів), до науково-дослідницької роботи за певним науковим або фаховим (галузевим) напрямом. В останньому можна чітко простежити сформовану систему підготовки кваліфікованих людських ресурсів для національної (регіональної) економіки, заснованої на ефективній взаємодії закладів вищої, професійної (професійно-технічної), загальної середньої освіти, науковими установами та підприємствами.

Виходячи з цілей та діяльності кластерів, можна визначити й такі відмінності науково-освітнього кластеру від освітнього:

— період прогнозування має короткочасний характер, оскільки пов’язаний із виконанням певного завдання (освітній заклад має довгостроковий характер, оскільки формування гармонічної особистості може тривати все її життя);

— переважають приватні механізми управління, особливо це відчутно у фінансуванні;

— має соціальний ефект та дозволяє підвищити конкурентоспроможність усіх резидентів концерну, розширити та вдосконалити науково-дослідну базу.

Загалом можна стверджувати, що освітній кластер виступає системоутворюючим компонентом функціонування регіону та представляє собою цілісне утворення, що включає організаційний, управлінський, технологічний, змістовий та інші рівні. Формування кластерних структур у РОС України має багато переваг, але відсутність спеціального закону щодо функціонування кластерів, не визначеність терміну «регіональний освітній кластер» у понятійному полі публічного управління та адміністрування не дає можливості повноцінно

регулювати їхню діяльність.

Зауважимо, що ефективність функціонування регіональних освітніх кластерів залежить від ефективної діяльності органів державного управління освітою та органів місцевого самоврядування, тобто від ефективності регіонального управління освітою. Враховуючи сучасні тенденції розвитку Української держави – децентралізацію влади та регіоналізацію – сформулюємо визначення терміну «регіональне управління освітою» та пропонуємо його тлумачити таким чином: регіональне управління освітою – це цілеспрямована діяльність сукупності суб'єктів управління, сконцентрованих на певній території, що спрямована на загальнонаціональне формування регіонального компонента освіти, забезпечення, вдосконалення та розвиток освітньої інфраструктури з урахуванням принципів структурної ієрархії, фінансово-економічним, кадровим, матеріально-технічним, науково-методологічним забезпеченням. Завдяки цьому трактуванню можна конкретизувати завдання органів публічної влади регіону щодо розвитку системи освіти.

Вище зазначене дає підстави для твердження, що публічне управління РОС є загальним поняттям, що відтворює найбільш суттєві властивості суспільних відносин, які пов'язані із соціально-економічними і політичними змінами в інтересах регіонального розвитку, ґрунтується на цінностях розвитку цивілізаційного та громадянського суспільства.

В нашому дослідженні ми віддали пріоритетність більш усталеним визначенням базової термінологічної конструкції – тим, що наведені у словниках з державного/публічного управління. Однак, сучасні словники не охоплюють усі терміни, що виникають у процесі еволюції теорії публічного управління, тож вважаємо за доцільне поповнити тезаурус базових понять в освітній сфері та ввести у науковий обіг публічного управління та адміністрування такі категорії, як «регіональна освітня система», «регіональний освітній кластер», «публічне управління регіональною освітньою сферою» та «механізми публічного управління регіональними освітніми системами», що дозволить розширити межі концептуальних ідей наукової теорії та надасть можливість хоча б частково

уніфікувати підходи до визначення ключових понятійно-категоріальних конструкцій, у яких розкривається сутність феномену регіональних освітніх систем як об’єктів публічного управління.

1.3. Міжнародна та вітчизняна практика правового забезпечення управлінського процесу в освітній сфері

В умовах глобалізації, коли відбуваються значні політичні, соціальні, культурні та науково-технічні перетворення цивілізаційного масштабу, багато сфер життєдіяльності суспільства зводяться до загальносвітових зразків, зафіксованих у міжнародно-правових документах, прийнятих міжнародними організаціями, які сьогодні виступають дієвим регулятором міжнародних відносин. Не винятком є і освіта, яка у сучасному світі, як соціальний інститут, грає провідну роль, а саме:

- сприяє соціалізації підростаючих поколінь;
- поширює наукові знання серед усіх прошарків населення;
- розвиває культуру суспільства;
- сприяє науково-технічному прогресу;
- формує еліту та лідерів країни;
- дає знання загальних закономірностей суспільного життя;
- сприяє глибшому розумінню суспільних процесів;
- змінює устрій, політику, систему управління держави тощо [111, с. 18].

З освітою пов’язують можливості для модернізації суспільнозначимих сфер життя, збільшення темпів економічного зростання та рівня якості життя населення, гарантію національної та міжнародної безпеки країни. Зауважимо, що нині освітня сфера і сама переживає суттєві зміни, зумовлені не лише об’єктивними вимогами часу, а і станом самої освіти. Вже практично сто років в усьому світі йде пошук нової, більш якісної освітньої моделі, оскільки від стану освітньої системи, її адаптації до нових соціально-економічних відносин, належного правового забезпечення багато в чому залежить і майбутнє держави.

Наголосимо, що Україна з моменту здобуття її незалежності прагне модернізувати національну систему освіти та освітнє законодавство відповідно до норм міжнародного права. Для цього на державному рівні ратифіковані ті міжнародні правові документи, які мають обов'язкову юридичну силу.

Наголосимо, що основними міжнародними документами, в яких визначено право людини на освіту, є декларації, конвенції, рекомендації. В них визначені норми, що регламентують статус освітніх закладів, їх матеріально-технічний стан, документи про освіту, становище учасників освітнього процесу, умови міжнародного співробітництва та інтеграції вітчизняної освіти у міжнародний освітній простір. Сформований блок міжнародних правових актів в галузі освіти сьогодні нараховує близько ста документів, серед яких є ті, що регулюють виключно освітні відносини, та ті, в яких прямо або опосередковано порушуються, поряд з іншими, також і питання освіти. Існування великої кількості документів ускладнює як процес вироблення галузевої політики в державі, так і процес управління цією галуззю. Тож, для правильного з'ясування і застосування норм освітнього права державними органами, а також з метою забезпечення доступності освітніх правових норм для суспільства, потрібна їх систематизація, упорядкування, зведення їх до повної внутрішньої узгодженої системи. Завдяки систематизації долаються суперечності між нормами права, скасовуються чи вносяться правки до чинних або замінюються новими актами, які відповідають потребам суспільного життя.

На жаль, проблема обліку міжнародних правових актів, що визначають правовий режим в освіті, необхідність та переваги їх систематизації, не є предметом дослідження вітчизняних учених. Існує декілька наукових праць, присвячених дослідженню лише деяких аспектів цієї проблематики. Так, Є. Красняков розглядає вплив міжнародно-правових актів на формування державної політики України в галузі освіти [187]. І. Мищак вивчає нормотворчу діяльність ООН щодо забезпечення права людини на освіту та імплементацію цих норм в Україні [236]. Проблему систематизації та кодифікації законодавства України в галузі освіти піднімає в своєї науковій праці В. Філіпова, стверджуючи,

що ця проблема розробляється на перехресті наук державного управління, права і педагогіки та тривалий час є предметом дискусій між науковцями і практиками [482]. Приймаючи сторону тих, науковців, які стоять за кодифікацію українського освітнього законодавства, авторка вважає, що спочатку потрібно провести систематизацію нормативно-правового масиву в освітній галузі за рівнями й основними суб'єктами освіти та підготувати відповідні збірники (наприклад, з питань загальної освіти, з питань вищої та післядипломної освіти тощо). Ми підтримуємо думку В. Філіпової, і вважаємо, що впорядкувати існуючий масив правових документів в освіті необхідно насамперед з метою полегшення їх обліку, який виступає невід'ємною складовою процесу систематизації. Крім того, цей процес дозволить шляхом внутрішньої та зовнішньої обробки змісту звести правові акти до їх єдності. Систематизацію існуючого масиву правових документів пропонуємо розпочати із міжнародно-правових документів, які так чи інакше впливають на розвиток освіти в Україні.

Варто відмітити, що під час систематизації правові акти групуються за певними системними ознаками. В літературі з міжнародного права зазначається, що немає загальновизнаної як типологізації міжнародних організацій, так і класифікації міжнародно-правових документів. Утім найбільш вживаним є розподіл міжнародних документів за такими критеріями:

— за кількістю учасників (односторонні (нотифікація, визнання, протест, відмова), двосторонні, багатосторонні);

— за сферою і силою дії (універсальні (загальні), регіональні, субрегіональні (локальні));

— за ступенем відкритості (відкриті, закриті);

— залежно від суб'єкта, що укладає договір (міждержавні, міжурядові, міжвідомчі);

— залежно від форми договору (писемний, усний);

— за строком дії (строкові, безстрокові);

— залежно від об'єкту регулювання (політичні, економічні, договори зі спеціальних питань) [237; 468].

Також міжнародні документи можна класифікувати:

– за характером питань, що вирішуються (обов'язкові, рекомендаційні);

– за міжнародним органом, що видає акти;

– за адресністю, тобто, кому спрямоване рішення міжнародних організацій (для держав-членів організації, для усіх держав, для групи держав, для однієї держави, для органів міжнародних організацій, для населення певної території тощо) [238; 301; 505].

Враховуючи перелічені критерії та на підставі вивчення змісту міжнародно-правових актів, що стосуються освіти, доцільним вважаємо систематизувати існуючі документи за сферою і силою дії та за міжнародним органом, що їх видає. Так, за сферою і силою дії до універсальних (загальних) документів віднесемо міжнародні правові документи, що стосуються правового захисту на освіту та видані міжнародними організаціями (Організацією Об'єднаних Націй та її спеціалізованими установами – з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО), з питань праці (МОП). Серед декларацій – документів, в яких проголошуються основні принципи, основоположними в сфері захисту прав людини на освіту є:

– Загальна декларація прав людини, 1948 р. (гарантується право кожній людині на безкоштовну (мінімум на початкову та загальну середню) і обов'язкову (початкову) освіту; визначено, що загальнодоступними мають бути професійна і технічна освіта, в той же час на підставі здібностей кожного однаково доступною для всіх має бути вища освіта; зазначено, що спрямування освіти має полягати у розвитку людської особистості, збільшенні поваги до основних свобод і прав людини, та сприяє дружбі і терпимості стосовно до всіх расових і релігійних груп, народів, взаєморозумінню та діяльності ООН з підтримання миру);

– Декларація прав дитини, 1959 р. (гарантується право дитини на освіту, розвиток її фізичних і розумових здібностей, талантів у найповнішому обсязі);

– Всесвітня декларація «Освіта для всіх», 1990 р. (гарантується для всіх людей загальний доступ до освіти; освітній розвиток особи визначено центральною метою, всім людям надаються можливості отримати освіту, призначення яких полягають у задоволенні хоча б базових потреб);

— Делійська декларація, 1993 р. (проголошується ліквідація прогалин у доступі до освіти, в першу чергу базової, що спричинені соціальними, віковими, сімейними, культурними, гендерними, мовними, етнічним відмінностями, та тими, що виникають внаслідок географічної віддаленості);

— Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами, 1994 р. (доводить доцільність до інклюзивної освіти);

— Декларація і Комплексні рамки дій з виховання в дусі миру, прав людини і демократії, 1995 р. (проголошується повага до прав людини на здобуття освіти незалежно до її приналежності до різних груп меншин (національних, етнічних, мовних, релігійних) та/або для корінних народів);

— Гамбургська декларація про навчання дорослих, 1997 р. (держави мають нести відповідальність за створення належних механізмів щодо забезпечення для всіх осіб права на освіту, які належать до найбільш вразливих груп суспільства, зокрема до таких як меншини та/або корінні народи);

— Пекінська декларація Групи дев’яти багатонаселених країн (О-9), 2000 р. (розширюється доступ до освіти для населення із віддалених районів);

— Дакарська декларація, 2000 р.;

— Декларація ООН про права корінних народів, 2007 р. (врахування освітніх потреб вразливих груп людей, корінних народів);

— Загальна декларація про культурне розмаїття, 2005 р. (на всіх рівнях освіти проголошується збереження поваги до рідної мови) та ін.

Перелік загальних міжнародних правових актів, що впливають на розвиток освіти, не є вичерпаним, у ньому наведені лише декларації, в яких закріплені норми й принципи, що відображають головний напрям розвитку освіти в сучасному світі. Також до універсальних документів можна віднести конвенції та рекомендації, що визначають основні принципи в сфері освіти по боротьбі з будь-якою формою дискримінації, про захист економічних, соціальних, культурних, політичних прав та громадянських прав різних категорій населення, що опинилися в особливих умовах і т.д.

До регіональних міжнародно-правових актів можна віднести документи, прийняті регіональними міжнародними організаціями, таким як Рада Європи та Співдружність Незалежних Держав (далі – СНД). Серед правових актів, прийнятих Радою Європи, що стосуються освіти, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Європейська культурна конвенція (1954 р.), а також низка рекомендацій щодо освіти, виховання, становища і статус вчителів і викладачів, охорону здоров'я в освітніх закладах, додаткові можливості для навчання, гендерну рівність тощо.

Варто відмітити, що результатом підписання конвенції щодо розвитку європейської культури в якій проголошується потреба у заохоченні до вивчення історії, культури та мов інших країн громадян усіх держав (також спільної для них культури) стало активізація на європейському просторі процесу проведення структурних реформ вищої освіти, до якого залучилися державні установи, провідні університети європейських країн, міждержавні та громадські організації, які мають відношення до вищої освіти. Його ключовими основоположними документами стали Велика хартія університетів (1988 р.), Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні (Лісабонська конвенція, 1997 р.) та Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти (Сорбонська декларація, 1998 р.). Кінцевою метою процесу, який отримав назву Болонський, є створення в Європі єдиного освітньо-наукового простору. Як підтвердження цього факту, в 1999 р. була прийнята Болонська декларація, в якій визначалися спільні критерії, стандарти та вимоги до вищої освіти, до національних систем. Ця конференція започаткувала регулярні зустрічі європейських міністрів, на яких приймалися програмні документи, комюніке, рекомендації, звіти. Положення цих документів стосуються структури та системи освіти, освітніх документів, контролю якості освіти, працевлаштування випускників, студентської та викладацької мобільності, конкурентоспроможності закладів вищої освіти тощо [111, с. 204-212].

Питання освіти також розглядаються в регіональній міжнародній організації – СНД. Одним із напрямів співпраці між державами – членами цієї організації, є

гуманітарна сфера, складової якої є освіта і наука. Держави підписали низку угод і прийняли відповідні рішення, що визначають правовий режим у співпраці між учасниками СНД в освітній галузі. Також вони домовилися про створення загального, єдиного освітнього простору СНД, визначили його правові норми і стандарти. Ключові документи, що визначають концептуальні положення формування цього простору, забезпечують розроблення та прийняття низки модельних законотворчих актів в освіті, одним із таких законів є модельний закон «Про освіту» (1999 р.). В 2006 р. було затверджено модельний Освітній кодекс, у якому визначено основні принципи, норми й правила функціонування й розвитку освітніх систем країн СНД.

Субрегіональними або локальними міжнародно-правовими документами є підписані домовленості в рамках певної групи держав, а також між двома або кількома державами. Зазвичай, це домовленості про співпраця між країнами в освітній сфері. Ці домовленості дозволяють враховувати специфіку національної системи освіти.

Отже, в Україні накопичений значний масив правових актів в освітній сфері. Їх сукупність визначає державну освітню політику. Особливий вплив на формування цієї політики, а також на функціонування та розвиток системи освіти кожної держави мають міжнародні правові документи, в яких світові освітні тенденції закріплюються правовими нормами. Серед освітніх тенденцій, що найбільш поширені у світі, вітчизняні вчені визначають такі:

- розширення меж охоплення населення освітою;
- забезпечення здобуття освіти протягом життя;
- рівний доступ всіх людей до якісної освіти;
- посилення ролі кожної держави у процесі гарантуванні справедливості у здобутті людиною освіти;
- ефективне і результативне використання видатків на освіту;
- гуманізація і демократизація освіти;
- оновлення методів, засобів, змісту і форм навчання;
- підвищення професійної компетентності викладачів;

– запровадження державно-громадського управління освітою;

– поширення інформації про стан і рівень надання якісних освітніх послуг (транспарентність систем освіти) [408, с. 24].

Загальноприйняті норми з питань освіти, які відображають світові освітні тенденції та зафіксовані в міжнародно-правових документах, покладено в основу освітнього законодавства України.

Отже, в нашому дослідженні запропоновано підхід до систематизації міжнародно-правових документів, що визначають правовий режим в освітній сфері. Цей підхід ґрунтується на виділенні міжнародних документів в окрему систему з метою їх упорядкування, тобто проведення їх систематизації шляхом інкорпорації – об'єднання актів за сферою і силою дії та за міжнародним органом, що їх видає. Такий підхід до систематизації забезпечить зручність пошуку та використання правових актів у формуванні законодавчої бази держави або приведення вітчизняних нормативних правових актів у відповідність до міжнародних стандартів. Водночас під час систематизації міжнародно-правових документів доцільно використовувати хронологічний підхід (систематизувати за роком видання акту), що прискорить пошук документа.

Хотілось би звернути увагу на той факт, що формування сучасної освітньої політики залежить від змін, що відбуваються у світі, національному суспільстві, регіональному середовищі. Обраний Україною шлях європейської та світової інтеграції зумовив необхідність інтенсивних змін у суспільнозначущих сферах життя. У цьому контексті вже третє десятиріччя відбувається пошук ефективної стратегії розвитку освіти, яка б забезпечила досягнення рівня найкращих світових стандартів, економічне зростання держави, допомогла б у розв'язанні соціальних проблем суспільства, створила б умови для розвитку особистості. У зв'язку з чим проводиться модернізація освітньої сфері та вдосконалюється її система. Саме від стану освітнього законодавства, на нашу думку, залежить ефективність функціонування системи освіти всієї держави. Тож актуальним для України залишається вирішення питання належного правового регулювання освіти.

Зауважимо, що відповідно до Енциклопедії освіти, законодавство про освіту

є сукупністю правових норм, що визначають принципи, засади, стандарти надання закладами освіти всіх типів та форм власності освітніх послуг [136, с. 301]. Визначення національної політики в освіті забезпечують на законодавчому рівні Конституція України; базовий Закон України «Про освіту» та спеціальні закони в сфері освіти (дошкільній, повній загальносередній, позашкільній, професійній (професійно-технічній), фаховій передвищій, вищій); Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна доктрина розвитку освіти України, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року; міжнародні договори, обов'язковість яких підтверджена на державному рівні – парламентом України; укази Президента України з питань освіти; постанови уряду щодо освітньої сфери та ін. Водночас підзаконні акти, відповідно до базового освітнього закону [386], не можуть звужувати обсяг, зміст конституційно гарантованого права на освіту, академічних свобод всіх, задіяних в освітньому процесі, учасників та права на автономію суб'єктів цього процесу. Інші документи органів виконавчої влади (крім: наказів, зареєстрованих Міністерством юстиції України; документів, що регулюють внутрішню діяльність органів влади) – методичні рекомендації, інструкції, листи – не можуть встановлювати правові норми та не є нормативними актами.

Варто відмітити, що стан правового забезпечення освіти України є предметом дослідження значної кількості українських авторів. Освітнє законодавство в різних його аспектах досліджують такі вчені, як О. Акімов, Б. Деревянко, О. Красівький, І. Луценко, Н. Максимчук, І. Михайлик, І. Мищак, М. Набок, Н. Шульга та ін. У своїх наукових працях автори вказують на існування значної кількості проблем у національному освітньому законодавстві, що гальмують розвиток системи освіти, втім вони не мають спільної позиції в своїх висновках, кожен намагається запропонувати свій механізм, своє бачення вирішення даних проблем. Зокрема:

– конкретні пропозиції з систематизації українського освітнього законодавства висловлює В. Філіппова, вважаючи необхідним для країни прийняття Кодексу про освіту, в якому мають бути послідовно і системно

викладені усталені й підтверджені правові норми та норми, затребувані сучасним станом освітніх відносин, базуватися на чинних законах та бути спрямований на комплексне і системне регулювання суспільних відносин в освітній сфері [482];

— на створенні нової нормативної бази державного управління в сфері вищої освіти наполягає В. Бесчастний [30];

— в роботі С. Сисоєвої порушується проблема щодо формування наукового тезаурусу компетентнісно зорієнтованої вищої освіти. Аналізуючи основні поняття, що закріплені у спеціальному законі щодо вищої освіти в 2014 р., дослідниця стверджує, що відповідно до вимог європейського освітнього простору, в Україні відбувається процес гармонізації ступеневих моделей щодо підготовки фахівців. У термінологію результатів навчання введено змістовну сутність кваліфікацій бакалаврського й магістрівського рівня, що актуалізувало наукову спільноту до проведення нових досліджень задля розроблення різних моделей компетентностей. Автор підкреслює, що у цих дослідженнях, а також у відповідних нормативних документах, які розробляються з урахуванням даної моделі, має бути адекватне тлумачення сутності тих понять, що вводяться. Їх зміст має відповідати змісту усталених понять, які вже визначено в українській педагогічній науці [432; 433].

Звертаючи увагу на жваву науково-практичну дискусію, що точиться в українському суспільстві, стає зрозумілим, що вітчизняне освітнє законодавство є недосконалим і потребує перегляду, уточнення та змін. І, навіть, оновлені новоприйняті закони не вирішують тих проблем, що довгими роками накопичувалися в освітній практиці. Це стосується і Закону України «Про освіту», прийнятого 5 вересня 2017 р., бурна дискусія біля якого точилася як під час обговорення законопроекту, так і після його прийняття. Отже, спробуємо визначити основні проблемні питання щодо реалізації цього законодавчого акту.

Перш ніж перейти до висвітлення даного питання, надамо кратку історичну довідку про генезис прийняття національного освітнього законодавства. Зауважимо, що в перші роки незалежності на території країни продовжували діяти закони Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР). Ці законодавчі

акти, як зазначає В. Бесчастний, слугували ідеологічній доктрині, що була домінантною в ті часи в суспільстві, повторювали та відтворювали, визначену на державному рівні, ідеологію колишньої радянської системи, відтворювали практику тоталітаризму стосовно контролю над людиною, який можна назвати соціальним (партійним), забезпечували процес формування одновимірної особистості в закритому освітянському просторі [30, с. 179]. Тож важливою складовою процесу державотворення стало формування власної освітньої політики та створення правового освітнього поля.

Зауважимо, що Закон України «Про освіту», який є базовим освітнім законодавчим актом, був прийнятий в 1991 р. одним із перших в освітньому законодавстві та в цілому закріплював концептуальні нововведення, які раніше були відсутні в попередніх законах, а саме:

- спрямованість освіти на усебічний розвиток людини;
- невтручання в освітній процес як партій політичних, так і організацій релігійного спрямування;
- децентралізація управлінських функцій;
- запровадження багатоступеневої системи професійної освіти;
- диверсифікація фінансових джерел підтримки освіти;
- нормативний принцип встановлення середніх ставок заробітної плати, посадових окладів педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників тощо [111, с. 125].

Тоді відбулося зрушення освіти в напрямку подолання розриву між утвердженням у суспільстві й держави демократичних і гуманістичних ціннісних орієнтацій та фактичним станом освітньої сфери, який зберігав у собі риси існуючого раніше тоталітарного режиму і командно-адміністративної системи управління.

Протягом 1998 – 2002 рр. були прийняті спеціальні освітні закони, в яких визначалися організаційні, фінансові, правові засади функціонування освіти всіх рівнів (дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої). Однак, ці закони, на думку більшості вчених і практиків, приймалися із

значним запізненням, тому не відповідали вимогам часу. З цієї причини впродовж усієї незалежності в українській законодавчій діяльності відбувається процес удосконалення цих законодавчих актів, який здійснюється шляхом внесення змін і доповнень до чинних законів про освіту. В 2019 р. було прийнято новий спеціальний законодавчий акт у сфері фахової передвищої освіти. Частота внесення змін в закони наведено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Частота внесення змін до базового і спеціальних законів України в освітній сфері впродовж 1991 – 2020 рр.**

Рік	Частота внесення змін до законів, кількість разів						
	Закон України «Про освіту»	Закон України «Про дошкільну освіту»	Закон України «Про загальну середню освіту»	Закон України «Про позашкільну освіту»	Закон України «Про професійну освіту»	Закон України «Про фахову передвищу освіту»	Закон України «Про вищу освіту»
1	2	3	4	5	6	7	8
1991	*						
1992							
1993	3						
1994	3						
1995							
1996	3						
1997	1						
1998	1				*		
1999			*		1		
2000			1	*			
2001	2	*	1	1			
2002	2	1	1	1			*
2003	1	1	1	2	1		1
2004	4	1	1	1	2		4
2005	3	2	2	1			2
2006	3	2	1		1		1
2007	2	2	1	1	1		2
2008	2	2	2		2		2
2009		1					1
2010	1	1	1				1
2011	2	1		2			
2012			1				

Продовження табл. 1.3

1	2	3	4	5	6	7	8
2013	2	2	1	1	2		4
2014	5	2	2	1	1		2 *
2015	2	3	2	3	3		8
2016	1	1	3				7
2017	1 *	1	2	1	1		8
2018		2	2	2	3		3
2019	4	1	2	2		*	2
2020	4	2	*1		1	3	3
Разом	52	28	28	19	19	3	51

* Рік прийняття законодавчого акту

** Джерело: результати власних досліджень

З таблиці видно, що найчастіше вносилися зміни й доповнення до законів України «Про освіту» (52 рази) та «Про вищу освіту» (51 рази), практично вдвічі менше – по 28 разів – «Про дошкільну освіту» і «Про загальну середню освіту» та найменше – по 19 разів – «Про позашкільну освіту» та «Про професійно-технічну освіту». В цілому зміни і доповнення до спеціальних законів про освіту вносилося 190 разів за 29 років незалежності. Це в середньому становить 6,6 рази внесення змін щорічно.

Слід відмітити, що за час незалежності в новій редакції були прийняті закони по два рази стосовно таких галузей: освіта (загальний), дошкільна, повна загальна середня, вища освіта. Частота внесення змін і доповнень до прийнятого в новій редакції Закону України «Про вищу освіту» є найвищою – 31 рази за 6 років, тобто в середньому 5,2 рази на рік. Така інтенсивна частота внесення змін в освітнє законодавство скоріше свідчить про нерозуміння стратегічного курсу в суспільстві, не визначеності візії держави – ідеї майбутнього розвитку системи освіти або некомпетентності законодавців.

Нам імпонує думка про практику частого внесення змін до чинних законів про освіту В. Філіппової, яка стверджує, що «з одного боку – це позитивний процес, спрямований на підвищення ефективності державного управління галуззю освіти, але, з іншого боку, не можна не відзначити, що значна кількість пропонованих змін і доповнень свідчить про недостатньо ефективну роботу

законодавців у їх прагненні до заповнення прогалин й усунення внутрішніх суперечностей норм законів про освіту» [482]. При цьому вона наголошує, що практика фрагментарного поточного вдосконалення законодавства не дає належних результатів, оскільки суб'єкти законодавчої ініціативи часто неналежно вивчають проблеми, що потребують законодавчого регулювання; не вміють прогнозувати наслідки прийняття актів, що й призводить до необхідності внесення численних змін як до конкретного акта, так і до інших, пов'язаних з ним, актів.

Як було зазначено вище, крім базового і спеціальних законів в освітній сфері додатково приймаються інші нормативно-правові документи, що регулюють відносини суб'єктів освітньої діяльності. Завдяки чому сучасна правова база в освітній сфері є перевантаженою й містить деякі протиріччя між положеннями окремих правових актів, із-за чого виникають певні проблеми у практичній діяльності, що потребує вдосконалення або оновлення освітніх актів.

Про важливість і необхідність прийняття нового базового освітнього законодавчого акту в українському суспільстві говорили не одне десятиліття. Закон України «Про освіту» був прийнятий в новій редакції 5 вересня 2017 р. До цього він пройшов важкий шлях. Сам законопроект готувався більше трьох років, змінювався і переписувався, узгоджувався з усіма зацікавленими групами та стейкхолдерами, заручався підтримкою фахових інституцій і спільнот. Тож, розглянемо більш детально деякі положення нового освітнього акту та висвітлимо дискусійні моменти.

Насамперед слід відмітити інноваційний характер основних положень Закону України «Про освіту» 2017 р., що випливає з аналізу його тезарусу, який подається в загальних положеннях акту. Зокрема, до кола основних категорій (усього 30 найменувань), що чітко визначаються і регулюються законом, віднесено такі: автономія, академічна свобода, безоплатна освіта, викладацька діяльність, електронний підручник (посібник), заклад освіти, засновник закладу освіти, здобувачі освіти, індивідуальний навчальний план, індивідуальна освітня траєкторія, інклюзивне освітнє середовище, індивідуальна програма розвитку,

інклюзивне навчання, особа з особливими освітніми потребами, кваліфікація, компетентність, освітній процес, освітня діяльність, освітня послуга, освітня програма, педагогічна діяльність, результати навчання, рівень освіти, розумне пристосування, система освіти, спеціальні закони, універсальний дизайн у сфері освіти, суб'єкт освітньої діяльності, якість освіти та якість освітньої діяльності [386]. На відміну від попереднього законодавчого акту 1991 р. [385], який взагалі не містив тезаурусу, в новому акті наведені категорії є прогресивними, інноваційними, що підпорядковуються сучасній парадигмі єдиного освітнього простору, їх роз'яснення цілком відповідає європейським тенденціям, що відбуваються в освіті.

Новаціями нового законодавства також є визначення:

- видів освіти – формальної, неформальної, інформальної освіти (ст. 8);
- форм здобуття освіти – інституційна, індивідуальна, дуальна (ст. 9);
- академічної доброчесності (ст. 42);
- інституційного аудиту (ст. 45);
- громадської акредитації закладу освіти (ст. 49);
- інституту освітнього омбудсмена (ст. 73) та ін.

Найбільше дискусій серед українських парламентарів під час обговорення Закону України «Про освіту», а також його прийняття, викликала ст. 7, яка регламентує питання мови в освіті. Головною метою статті був захист державної мови і прав громадян, які без належного знання державної мови фактично обмежуються у правах на здобуття професійної освіти і працевлаштування в країні. Гострою була реакція й урядів деяких сусідніх країн (Угорщини, Болгарії, Румунії, Греції), які висловили занепокоєння щодо нового українського закону про освіту та закликали ООН провести розслідування щодо його ухвалення, аргументував тим, що він порушує право на використання мови національними меншинами. У цьому зв'язку, 28 вересня 2017 р. законодавчий акт був направлений на розгляд до Венеціанської комісії. 12 жовтні це питання розглядалося на дебатах у ПАРЄ та в рамках спільного засідання комітетів з прав людини Європейського парламенту і Верховної Ради України. Тоді учасникам

дискусії вдалося дійти однієї думки і ухвалити резолюцію з рекомендаціями для України. 8 грудня Венеціанська комісія оприлюднила висновок, згідно з яким рекомендувала українській владі збалансувати положення мовної статті. Україна в цьому питанні продемонструвала відкритість, а також підкреслила свою готовність до врахування думки міжнародних експертів [527]. Таким чином, представникам країни вдалося відстояти свої державницькі позиції в мовному питанні на міжнародному рівні.

Однак, дискусії навколо мовного питання точаться й в самому українському суспільстві. Ці питання гостро обговорювалися на наукових комунікативних заходах, що проводилися в Україні впродовж жовтня – листопада 2017 р. Зокрема, 24 жовтня відбувся круглий стіл на тему «Проблемні аспекти нового Закону України «Про освіту» (в частині визначення мови навчання)», організований Національним інститутом стратегічних досліджень. На обговорення були винесені питання необхідності змін у порядку використання державної мови та мов національних меншин, проведення інформаційної кампанії навколо нового освітнього законодавства, а також мовні новації Закону України «Про освіту» в контексті міжнародного права.

Ми погоджуємося з тезою, яка прозвучала на цьому заході від виконуючого обов'язки директора другого європейського департаменту Міністерства закордонних справ України В. Боднара, який наголосив, що для імплементації закону про освіту Україні (прийнятого в 2017 р.) потрібно прийняти низку законодавчих змін: прописати в законі про загальну середню освіту конкретні навчальні програми з урахуванням прав національних меншин (при цьому обсяг викладання української мови та українською мовою не повинен впливати на право національних меншин вільно володіли українською мовою задля їхньої ж вільної інтеграції до українського суспільства [258]. Відмітимо, що всі нововведення базового освітнього закону, прийнятого в 2017 р., були висвітлені в новоприйнятому 16 січня 2020 р. Законі України «Про повну загальну середню освіту». Однак, внесення відповідних змін потребують також й інші спеціальні освітні закони – в дошкільній, позашкільній, професійно-технічній та вищій

освіті, що і було частково зроблено останніми роками.

Іншою статтею, яка викликала не менш гостру дискусію в українському суспільстві, стала стаття про оплату праці педагогічних і науково-педагогічних працівників (ст. 61). Дискусія точилася між парламентаріями та Міністерством фінансів України в частині встановлення посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії в розмірі чотирьох прожиткових мінімумів (сьогодні в законодавчому акті встановлення посадового окладу визначено в розмірі трьох мінімальних заробітних плат). Як стверджує В. Бахрушин, при голосуванні було повернуто норму про встановлення цього окладу на рівні трьох мінімальних заробітних плат, що складає 9600 грн. (на момент прийняття закону у першому читанні ця величина була вдвічі меншою), і відповідно, суттєве збільшення витрат державного бюджету тільки на фонд заробітної плати. Під час підсумкового голосування, як повідомляє автор, було додано ще декілька норм, які збільшують бюджетні витрати на реалізацію закону [25].

Безсумнівно, інвестування в освіту є дуже важливою складовою, насамперед, для проведення подальшого реформування освітньої сфери і це визнають представники всіх державних інституцій. Саме від належного фінансування освіти сьогодні, її якості й конкурентоспроможності залежатиме побудова й розвиток високотехнологічної економіки в країні.

Значні зміни були передбачені в базовому освітньому законі в частині управління та контролю. Зокрема, у прийнятій у 2017 р. редакції закону було визначено, що за дорученням і в межах, встановлених Кабінетом Міністрів України, повноваження засновника щодо державних закладів освіти здійснює центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки (ст. 64). Це стосувалося здебільшого державних ЗВО. Однак, відсутніми були повноваження Міністерства освіти і науки України з управління комунальними закладами освіти. За роки дії законодавчого акту були внесені відповідні правки, які скорегували всі юридичні колізії, що були закладені в новій редакції закону.

В новій редакції базового освітнього закону також не передбачено було

існування органів управління освітою, які функціонують на сьогоднішній момент, в складі місцевих органів виконавчої влади. Їх доля тривалий час залишалась не відомою. Певні повноваження з управління освітніми закладами за базовим законом (ст. 25) мають лише відповідні ради (обласні, районні, міські, сільські, селищні ради, ради об'єднаних територіальних громад), утім, ні як органи місцевого самоврядування, а як засновники закладів освіти.

Закон України «Про освіту» 2017 р. виключив атестацію ЗПЗСО з переліку повноважень місцевих органів влади, також як і з державного нагляду. Зокрема, відповідно до ст. 69.2, державний нагляд (контроль) у сфері освіти має здійснюватися центральним органом виконавчої влади із забезпечення якості освіти, а також його територіальними органами [386]. Водночас, вводиться у сферу освіти громадський нагляд (контроль), що має здійснюватися об'єднаннями громадян та іншими інститутами громадянського суспільства, в установчих документах яких передбачена діяльність у сфері освіти (ст. 71).

Передбачені законом зміни в системі управління надають керівникам закладу освіти право (ст. 26):

- організовувати діяльність закладу освіти;
- вирішувати фінансово-господарські питання;
- призначати, звільняти з посади працівників та визначати їх функціональні обов'язки;
- забезпечувати організацію освітнього процесу та здійснювати контроль за виконанням освітніх програм;
- забезпечувати діяльність внутрішньої системи забезпечення якості освіти та умови для здійснення відкритого, дієвого громадського контролю за діяльністю закладу освіти тощо.

Самі ж керівники мають обиратися на ці посади на конкурсній основі.

На сьогодні ще багато положень, визначених у базовому законі про освіту, залишаються для українського суспільства не зрозумілими й потребують роз'яснення. Зокрема, в 2017 р. функціонував такий тип закладу, як навчально-виховний комплекс, утворений у результаті об'єднання закладів дошкільної та

повної загальної середньої освіти. Такий тип закладу освіти не прописаний у законі, тому тривалий час у працівників освіти та в суспільстві виникало декілька питань: чи можливе таке об'єднання в подальшому; чи має право й далі функціонувати вже утворений такий тип закладу освіти та якщо так, то до якого типу закладу його потрібно відносити?

Також спочатку не було роз'яснень щодо питань, пов'язаних із кадровим діловодством. Якщо керівнику закладу освіти надаються повноваження призначати та звільняти з посади працівників, то зрозуміло, що має бути посада працівника відділу кадрів. У системі професійної освіти передбачені у структурі й функціонують відділи кадрів. Однак, у системі дошкільної, загальної середньої і позашкільної освіти це не було передбачено законом, як і не було це питання визначено у базовому законі в новій його редакції. Крім того, не зрозумілими на момент прийняття закону були механізми, процедури ліцензування освітньої діяльності, сертифікація педагогічних працівників, надання творчої відпустки та ін. Звичайно, що зміни, внесені за 4 роки дії закону, та освітня практика внесли свої правки в забезпечення правового регулювання діяльності освітньої сфери, вирішили існуючі юридичні колізії, однак й досі існує низка питань, які потребують правового регулювання.

В цілому, можна стверджувати, що базовий освітній закон, прийнятий у 2017 р., є прогресивним, містить низку інноваційних положень. Цей крок є дуже важливим для країни, як один із перших кроків на шляху до модернізації освітньої сфери. Однак, він не вирішує всіх освітніх проблем, що накопичувалися десятиріччями. До того ж, імплементація Закону України «Про освіту» потребує внесення суттєвих змін до спеціальних освітніх законів, розробки великої кількості нормативних документів різних рівнів. Також слід зазначити, що перехід до задекларованої в законі оновленої системи управління та освітньої системи має бути послідовним, поетапним та кожний крок необхідно пояснювати українському суспільству, щоб отримати громадську підтримку.

Щодо нормативно-правового забезпечення функціонування структурних компонентів освітньої сфери, зазначимо, що головні стратегічні цілі державної

політики з розвитку освіти полягають у забезпеченні доступу до якісної освіти, зокрема в дошкільній освіті це можливо насамперед шляхом подолання черги до ЗДО. Для вирішення цього питання у 2017 р. було затверджено урядом План дій на 2017 – 2019 роки поетапного створення додаткових місць у закладах освіти для дітей дошкільного віку [364], розроблений на підставі регіональних планів з вирішення цього питання. Очікуваних результатів передбачено було досягти за рахунок об'єднаних видатків державного і місцевого бюджетів, а також за рахунок інших, не заборонених законодавством, джерел фінансування. Зокрема, було передбачено створення додатково 81 974 місця. Було створено для дітей дошкільного віку майже 55 тис. додаткових місць впродовж 2017 р. – І кварталу 2019 р. При чому ці місця в 2018 р. було створено за рахунок мережевого розвитку ЗДО, а саме:

- в експлуатацію введено 33 новобудови;
- 35 ЗДО було реконструйовано;
- 70 приватних ЗДО було відкрито;
- 85 закладів освіти було реорганізовано – в них створено дошкільні відділення;
- у функціонуючих ЗДО було відкрито 412 додаткових груп;
- 20 закладів, що використовувались не за призначенням, відновили свою діяльність;
- 25 ЗДО було відкрито (заклади відкрито у пристосованих для цього приміщеннях);
- інші шляхи створення ЗДО (реорганізація шляхом перепрофілювання, відновлення діяльності ЗДО) – 51 ЗДО [280, с. 28]

В рамках реалізації принципу доступності рівного доступу дітей до якісної освіти в 2019 р. з метою організації інклюзивного навчання в дошкільній освіті було прийнято постанову уряду «Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти» [373]. Цей документ дозволив розпочати впровадження ранньої допомоги дітям з особливими освітніми потребами в ЗДО. Для реалізації цього питання було направлено 37,2

млн. грн. субвенції, що надало можливість проводити корекційно-розвиткові та психолого-педагогічні заняття, а також придбати потрібне обладнання [280, с. 58].

Актуальним питанням сьогодні є наступність між дошкільною і початковою освітою, яка передбачає узгодження правового забезпечення, а також залучення до змісту й філософії дошкільної освіти принципів «Нової української школи» (далі – НУШ). Зауважимо, що принципи НУШ слугують концептуальними засадами, які були оприлюднені Міністерством освіти і науки України в 2016 р., стосовно реалізації державної політики у сфері повної загальної середньої освіти шляхом її реформування. Основними принципами, що мають бути залученими до дошкільної освіти, є наступність освітніх програм, доступність здобуття дошкільної освіти дітьми передшкільного віку, компетентнісний підхід та ін.

Що стосується змін, які передбачені реформою НУШ на період до 2029 р., то в базовому освітньому законі (ст. 12.3) передбачено обов'язковість здобуття для громадян країни повної загальної середньої освіти, яка має три рівні – початкову тривалістю 4 роки, базову середню тривалістю 5 років та профільну середню освіту тривалістю 3 роки [386], що в цілому складає 12 років та підтверджує введення 12-річної школи за реформою.

Відповідно до НУШ, основними напрямами реформування освіти є:

– створення нового сучасного освітнього середовища;

– розроблення і впровадження нових Державних стандартів початкової, базової середньої та профільної середньої освіти;

– впровадження в освітній процес компетентнісного особистісно орієнтованого навчання, педагогіки партнерства, здійснення підготовки вчителя;

– створення передумов для інноваційної діяльності;

– реалізації права закладу освіти, педагогічних працівників на автономію в освітній діяльності;

– описано портрет випускника ЗПЗСО [256].

В січні 2020 р. було прийнято в новій редакції Закон України «Про повну загальну середню освіту» [387], у якому знайшли своє відображення концептуальні засади НУШ та нововведення, закладені у базовому освітньому

законі. Також концептуальні засади НУШ були закладені й в розроблених державних стандартах початкової, базової середньої та повної загальної середньої освіти. Крім того, відповідно до компетентнісного підходу, було переглянуто та доопрацьовано навчальні програми для учнів базової середньої та профільної середньої школи та затверджено типові освітні програми ЗПЗСО.

Одним із значних досягнень реформи НУШ стало упровадження в освітній процес електронних підручників – підручників нового покоління, здатних зацікавити та мотивувати до навчання учнів. Особливо це є вчасним в умовах навчання в дистанційному режимі в зв'язку із запровадженням у 2020 р. вимушеного карантину по всій території країни з метою запобігання поширення коронавірусної інфекції.

Нововведенням в освітнє середовище стало прийняття в 2018 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії боулінгу (цькуванню)», в якому булінг визначається як «діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві» [357] та передбачено види відповідальності та покарання, відповідно до чого внесені зміни у Кодекс України про адміністративні правопорушення.

У цьому ж році нововведенням в освітній сфері стало утворення Служби освітнього омбудсмена, затвердження порядку та умов звернення до освітнього омбудсмена (постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання освітнього омбудсмена»). Основним завданням освітнього омбудсмена є забезпечення права людини на здобуття якісної та доступної освіти, сприяння виконанню українського законодавства та виконанню Україною міжнародних зобов'язань щодо додержання прав людини на освіту, вжиття заходів для забезпечення належних умов для рівного доступу до здобуття освіти тощо [118].

Для розбудови ефективного діалогу між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з упровадження реформи НУШ та для підвищення управлінської спроможності Кабінетом Міністрів України було створено Координаційну раду з питань взаємодії. Також для підвищення рівня

спроможності управлінців у освітній сфері на місцях створено веб-ресурс, на якому зібрано базу найкращих практик з управління освітою в ОТГ та органах місцевого самоврядування [280, с. 141].

Правовим підґрунтям для функціонування позашкільної освіти є Закон України «Про позашкільну освіту», у якому позашкільну освіту визначено як складову системи безперервної освіти, спрямовану на розвиток обдарувань і здібностей учнів, вихованців і слухачів, задоволення їх духовних запитів, потреб й інтересів у професійному визначенні [388]. В законі закріплено можливість визнання і врахування освітніх результатів, здобутих в ЗПО.

Професійна (професійно-технічна) освіта є важливим напрямом реформи НУШ, оскільки в ній передбачено перехід загальносередньої освіти до профільного навчання та закладено трансформацію сфери професійної освіти. Сьогодні основним спеціальним законом, який регулює суспільні відносини в галузі професійної (професійно-технічної) освіти є Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» [389]. Цей закон прийнятий ще у 1998 р. і, хоча до його статей практично кожного року вносяться відповідні зміни та доповнення, в цілому суттєві позитивні зміни у розвитку професійної освіти суспільство не відчуває. Оскільки професійна освіта має сприяти економічному розвитку та зростанню конкурентоспроможності країни, то сучасний стан галузі потребує її реформування.

В цьому контексті в 2019 р. була прийнята Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року, в якій були визначені проблеми, які потребують розв’язання:

— соціально-економічна мотивація особи є низькою до відповідного рівня здобуття професійних кваліфікацій, частка молоді, яка здобуває вищу освіту, зокрема за кордоном, має стійку тенденцію до збільшення;

— втрата престижності та привабливості професійної (професійно-технічної) освіти;

— зростання дефіциту робітничих кадрів на внутрішньому ринку праці;

– соціальний статус педагогів ЗППТО є низького рівня;

– матеріально-технічна база ЗППТО є застарілою;

– зміст освіти та методика викладання не відповідає вимогам сучасного ринку праці та потребам особи;

– державні органи виконавчої влади та органів місцевого самоврядування не заінтересовані у розвитку мережі ЗППТО регіону [393].

Концепцією визначено шляхи, способи, етапи і строки їх реалізації з метою розв'язання зазначених проблем.

В 2018 р. було ухвалено Концепцію підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти (далі – Концепція) [392], в якій також визначалися проблеми, які потребують розв'язання. Однією з головних проблем визначається у не готовності багатьох випускників ЗППТО до самостійної фахової діяльності на перших робочих місцях, що відповідають здобутій освіті. Згідно із Концепцією, саме дуальна форма передбачає поєднання здобуття освіти особами у закладах освіти із здобуттям освіти в установах та організаціях, на підприємствах на робочих місцях з метою набуття ними, як правило, на основі договору про здійснення навчання за дуальною формою навчання, певної кваліфікації.

Дана Концепція має бути реалізована в три етапи, які включають:

1) розроблення правової бази з метою запровадження даної форми навчання;

2) розроблення типових моделей навчання;

3) створення на базі конкурентоспроможних ЗО та зацікавлених роботодавців (підприємств, установ, організацій) кластерів дуальної освіти.

В цілому можна зазначити, що вище згаданими концепціями передбачено заходи з удосконалення управлінської діяльності в галузі професійної (професійно-технічної) освіти (зокрема, передачу на обласний рівень повноважень з управління та фінансування ЗПТО: заплановано частково перейти до фінансування розташованих на території міст обласного значення ЗПТО з обласних бюджетів реалізації пілотного проекту в окремих областях).

Паралельно з вище зазначеними освітніми реформами проводиться й модернізація вищої освіти. У цьому процесі головне завдання полягає у забезпеченні для високо технологічного та інноваційного державного розвитку підготовити конкурентоспроможний людський капітал. Таким чином забезпечити потреби ринку праці у кваліфікованих фахівцях, тим самим забезпечуючи ними й державу і суспільство. У цьому зв'язку важливим є самореалізація особистості. Безперечно, що правовим підґрунтям для функціонування вищої освіти виступає Закон України «Про вищу освіту» [356], в якому закладені зміни в ступенево-кваліфікаційній структурі вищої освіти та в управлінні галуззю, встановлені стандарти вищої освіти, ліцензійні умови, визначені органи, заходи та процедури забезпечення якості вищої освіти та ін.

З метою вирішення нагальних проблем у зв'язку з реформуванням всієї освітньої галузі в 2018 р. було затверджено Концепцію розвитку педагогічної освіти [368], яка охоплює всі елементи підготовки педагогічних працівників до здійснення професійної діяльності та передбачає системний підхід до розвитку педагогічної освіти. Необхідність у прийнятті даного документу виникла у зв'язку з потребою забезпечення освітньої галузі висококваліфікованими працівниками у педагогічній освіті для роботи у закладах освіти, що реформуються, оскільки, як зазначено у документі, педагог в умовах розвитку інформаційного суспільства, в якому головним чинником стає якісна освіта, одночасно є об'єктом і провідником позитивних змін.

Також хотілось би зупинитися на необхідності усунення юридичної колізії, що існує в освітньому законодавстві України, саме на цей факт останні десять років звертають увагу українські науковці, зазначаючи, що існування колізії в законодавстві про освіту породжує суперечки, конфлікти у трудових відносинах. Зауважимо, що суперечності всередині правової системи, які і є юридичними колізіями, мають суб'єктивну природу, оскільки виникають передусім внаслідок помилок законодавця (зокрема, порушень правил формальної логіки). Правознавці розрізняють колізії між окремими правовими нормами, нормативними актами, у правотворчості, у застосуванні права; колізії статусів,

повноважень посадових осіб, державних органів та інших владних утворень, структур.

Розв'язати юридичні колізії, за словами В. Сухоноса, можна двома способами:

— шляхом зміни/уточнення предмета правового регулювання, відміну всіх суперечних норм та видання нового правового припису, прийняття рішення органом правотворчості у разі вияву юридичних колізій про відміну однієї з конфліктуючих норм, тобто шляхом нормотворчості;

— шляхом полегшення правозастосовної практики (у разі колізій надати рішення щодо виду норми застосування права), зміни юридичних колізій та звільнення нормотворчих органів від пояснень, тобто шляхом прийняттям колізійних норм [461, с. 508-509].

Про колізії у законодавчих актах, що регулюють функціонування освітньої сфери, говорять практично з самого початку формування галузевої правової бази. Зокрема, про наявність колізійних норм у законодавстві про вищу освіту зазначали Г. Гетьман і Г. Гончарова, наголошуючи на необхідності внесення до Закону України «Про вищу освіту» відповідних змін або в зв'язку із входженням країни до європейського освітнього простору та приєднання до Болонського процесу на прийняті нового закону [88]. На прикладі тлумачення господарськими судами норм чинних законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту» М. Вороніна продемонструвала відсутність єдиної правової позиції органів судової влади при застосуванні окремих положень законодавчих актів в освітній сфері при вирішенні господарських справ, а саме у сфері регулювання питань оренди майна закладів освіти [78].

Зауважимо, що за роки незалежності в Україні відбувається процес формування та оновлення правової бази забезпеченості функціонування освітньої сфери, однак, зміни до законодавчих актів, зазвичай, носять формальний характер і не сприяють підвищенню ефективності діяльності закладів освіти і в цілому освітньої сфери.

Незважаючи на суттєві зауваження до законопроектів, сьогодні є

можливість оновити спеціальні освітні закони, достатньо швидко доопрацювавши їх з урахуванням головних зауважень і принципових положень. Але для цього, як справедливо зазначає В. Бахрушин, потрібне бажання всіх головних учасників – стейкхолдерів, а також політична воля, щоб віднайти рішення складних проблем, які б задовольнили всі сторони. У разі неприйняття документу, існує два альтернативних рішення щодо продовження «дії» чинного акту на неозначений час:

1) скасувати Закон України «Про освіту» та внести необхідні зміни до спеціальних освітніх законів;

2) на основі напрацювань законопроекту внести попередні зміни до базового освітнього закону та продовжити роботу з розробки сучасного, більш досконалого нового закону [26].

Підсумовуючи все вище зазначене, можна зробити висновок, що в Україні створено достатню законодавчу та нормативно-правову базу, що забезпечує розвиток освітньої галузі відповідно до сучасних трансформацій, що відбуваються в світі та в українському суспільстві. У цьому контексті у правовому полі закладені основи якісних змін усіх компонентів системи освіти – від дошкільної до освіти дорослих. Реалізуються заходи із змістовного наповнення освіти, закладені основи для створення нової системи управління освітою та її фінансування, організації інклюзивної та спеціальної освіти, інертизації та комп’ютеризації закладів освіти, електронної освітньої платформи та електронного навчально-методичного забезпечення освітнього процесу тощо.

Водночас, освітня практика актуалізує необхідність вирішення низки недоліків, що існують у нормативно-правовому регулюванні відносин суб’єктів освітнього процесу. Потребують удосконалення, перегляду та приведення у відповідність до сучасних вимог деякі положення законодавчих актів у галузі освіти. Також потребують посилення інституційної спроможності публічних органів влади в управлінні освітою на місцях. Оскільки в Україні формується публічно-управлінський механізм, заснований на залученні до законотворчої діяльності професіоналів, незалежних експертів та простих громадян, то, на нашу

думку, саме цей механізм, який враховує експертну думку, дозволить покращити чинні правові документи та усунути існуючі юридичні колізії в законодавчих актах та удосконалити освітні закони.

Висновки до першого розділу

1. В розділі визначено, що в суспільстві немає чітко виробленого однозначного несуперечливого загальноприйнятого тлумачення освіти, межі його визначення є занадто широкими, кожне тлумачення по-своєму є правильним та відображає окремі сторони, грані феномену освіти, що говорить про його багатоякісність та багатоаспектність. Освіту часто ототожнюють з такими категоріями, як «навчання», «виховання», «соціалізація», «розвиток особистості», що свідчить про складність розвитку особистості й розглядається як незворотний процес ускладнення соціально-культурної організації людини – її сходження від примітивної до високої культурності.

2. З'ясовано, що зміни ролі освіти відбуваються у зв'язку зі змінами історичних епох (фаз розвитку суспільства). В сучасному інформаційному суспільстві освіта стає його фундаментом, оскільки добробут суспільства створюється через експлуатацію знань, отриманих у закладах освіти, а також можливостей їх передачі у вигляді технологій широким масам населення. При цьому під тиском стрімкого зростання інформаційних технологій традиційна методи, види, форми освіти трансформується, що, з одного боку, розширює функціональні можливості, а з іншого – посилює стратифікацію суспільства, що ускладнює його розвиток.

3. Визначено, що роль освіти в забезпеченні суспільного прогресу постійно зростає, вона є складною, багатофункціональною, багатоаспектною, багатовимірною. В цивілізаційному поступі її роль розглядається як у глобальному (цивілізаційні зміни), так і у конкретизованому (становлення всебічно розвинутої особистості) вимірі. На підставі наукових підходів, викладених ученими у своїх дослідженнях щодо значення і ролі освіти в житті

людини й суспільства, представлено своє бачення ролі освіти в сучасному світі відповідно до функцій освіти. Доведено, що освіта як вища цінність людини і суспільства впливає на: майбутнє (уявлення майбутнього та мотивування його реалізації; прогнозування; стратегія та цілеполагання; розвиток системи цінностей); суспільство (соціодинаміка суспільства; рівень суспільної свідомості; ефект професійної діяльності; політичні концепції; методологічна культура; ріст інтелектуального потенціалу (людський капітал)); інформаційно-технологічну революцію (орієнтованість в інформаційному полі; керування знаннями; компетентність); науку (потенціал науки; фундаментальність науки; перспективність науки; джерело наукових ідей та їх реалізація; наукові кадри); особистість (інтелект; інтереси; цінності; розвиток здібностей; соціальний статус; професіоналізм діяльності та її якість; кар'єра; культура).

4. Встановлено, що регіональні освітні системи тісно пов'язана з усіма сферами життя в регіоні, тому роль освіти в забезпеченні розвитку регіону можна визначити як функціонально-формуючу та розглядати її відповідно до напрямів взаємодії регіональних освітніх систем з іншими підсистемами/сферами суспільного життя регіону: політичною, економічною, соціально-духовною, науково-інноваційною. При цьому рівень розвитку регіональних освітніх систем відображає динамічний аспект соціально-економічного статусу людини, від рівня освіченості якої, її життєвої позиції в системі суспільних відносин залежить загальний розвиток регіону. А суспільні потреби в освіті конкретизуються у головних функціях: соціальній (передача культурних цінностей, формування людського капіталу, соціалізація, підтримка соціальної стратифікації та забезпечення соціальної мобільності, соціальний контроль та профілактика соціального конфлікту); економічній (формування та вдосконалення виробничих сил, забезпечення неперервності процесу економічного зростання та адаптації людини до економічних і технологічних змін).

5. Доведено, що освіта впливає на цивілізаційні зміни, які в свою чергу впливають на зміни в освіті: вказують на її значимість і пріоритетність в суспільному розвитку; вносять корективи в зміст освіти, щоб підготувати людину

до конкурентного середовища; відбуваються зміни самого освітнього простору. Так, однією з сучасних тенденцій є перетворення освіти з елітарної на масову, що разом з позитивними наслідками (визнання державами інституту освіти як одного з найбільш важливих у суспільстві; розробка та впровадження фінансових механізмів на утримання й розвиток освітньої галузі; освіта стає більш доступною для людини) несе і певні загрози для України (розбалансованість ринку праці та структури фахівців; зниження якості вищої освіти; фрустрації серед освіченого населення; підвищення соціальної напруженості тощо).

6. Спираючись на науково-методологічні розробки зарубіжних і українських науковців, враховуючи сучасні тенденції в сфері управління та освіті, а також концептуальні положення, що визначені в нормативно-правових актах у сфері освіти, в роботі дістало подальшого розвитку уточнення понятійно-категоріального апарату з проблематики дослідження. З'ясовано, що в процесі еволюції теорії публічного управління виникають терміни (зокрема, «регіональна освітня система», «регіональний освітній кластер», «регіональне управління освітою», «публічне управління регіональною освітньою сферою», «механізми публічного управління регіональними освітніми системами»), у яких розкривається сутність феномену регіональних освітніх систем як об'єктів публічного управління, однак вони не введені у науковий обіг теорії публічного управління та адміністрування, що викликає непорозуміння як у самій науковій теорії, так і у практичній діяльності регіонального управління освітою. Тож, існує необхідність уточнення змісту базових понять та розширення меж теорії публічного управління шляхом введення їх у науковій обіг.

7. Встановлено, що в Україні накопичений значний масив правових актів в освітній сфері, які у сукупності визначають державну освітню політику. При цьому особливий вплив на формування цієї політики мають міжнародно-правові документи, в яких закріплюються правовими нормами світові освітні тенденції, серед яких найбільш поширеними у світі є: розширення охоплення населення освітою; забезпечення освіти протягом життя; рівний доступ до якісної освіти; посилення ролі держави у гарантуванні справедливості у здобутті освіти;

ефективне і результативне використання видатків на освіту; гуманізація і демократизація освіти; становлення державно-громадського управління освітою; транспарентність систем освіти тощо.

8. В розділі запропоновано підхід до систематизації міжнародно-правових документів з розвитку освіти, що ґрунтується на виділенні міжнародних документів в окрему систему з метою їх упорядкування. Систематизувати правові акти пропонується шляхом інкорпорації – об'єднання актів за сферою і силою дії та за міжнародним органом, що їх видає. Такий підхід забезпечить зручність пошуку та використання актів у формуванні національної законодавчої бази або приведення нормативно-правових актів України у відповідність до міжнародних стандартів. Доцільним під час систематизації виявляється використання хронологічного підходу (систематизувати акти за роком їх видання), що значно прискорить пошук документа.

9. На підставі проведеного аналізу законодавчої та нормативно-правової бази, що забезпечує функціонування та розвиток освіти, з'ясовано, що в Україні створено достатнє правове підґрунтя, в якому закладені основи якісних змін освітньої сфери відповідно до сучасних трансформацій, що відбуваються на світовому рівні та в українському суспільстві. Однак, і досі існують недоліки й юридичні колізії в освітньому законодавстві, що не вирішують проблем, що накопичувались роками, а отже, правовий механізм потребує вдосконалення та приведення деяких положень актів до сучасних вимог і потреб суспільства.

Основні наукові результати розділу опубліковані в наступних працях [307; 311; 320; 321; 324; 327; 330; 334; 339; 343; 345; 346; 527; 530].

РОЗДІЛ 2
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНІМИ СИСТЕМАМИ

2.1. Наукометричні та змістовні характеристики наукових здобутків українських учених з проблеми дослідження

Досягнення якісних змін в освітній галузі є важливою складовою реформування українського суспільства. Певні кроки в означеному напрямку зроблено. Так, в Україні у правовому полі визначено нову модель управління освітою як державно-громадську, в якій особистість, суспільство та держава стають рівноправними суб'єктами і партнерами [375; 384]. Відтак, проголошено реформування самої системи управління, що потребує зміни підходів насамперед до державного управління освітою. Разом з тим, з 2014 р. у країні триває реформа децентралізації, суть якої полягає в передачі від державної влади до органів місцевого самоврядування повноважень та фінансів, які мають бути достатніми, щоб бути спроможною громадою, яка ефективно вирішує всі місцеві питання, зокрема надання якісних послуг (адміністративних, соціальних, комунальних, медичних, освітніх тощо) своїм мешканцям.

Ми погоджуємося з думкою В. Лугового, який зазначає, що управління освітою має бути ефективним і результативним, є цілеспрямованою зміною стану системи освіти та «потребує знання природи об'єкта управління, наявності відповідної інформації для прийняття управлінських рішень, механізмів та ресурсів їх реалізації» [136, с. 944]. У такому разі проголошена модернізація системи управління залежить від використання наукових здобутків українських учених, спрямованих на науково-методологічне обґрунтування змін, що відбуваються як в цілому в освітній сфері, так і в освітній управлінській діяльності. В цьому контексті доцільним виявляється проведення наукометричного і змістового аналізу авторефератівної бази даних України з

дослідження методологічних засад проблеми публічного управління регіональною освітньою системою, що дало б можливість виявити кількісні та змістові/якісні параметри/характеристики наукової продуктивності вчених.

Перш ніж перейти до розгляду вище визначеної проблематики, звернімося до деяких теоретико-історичних аспектів, пов'язаних із запровадженням в Україні науки державного управління. Як зазначено в енциклопедичному словнику, галузь науки «Державне управління» – «відносно самостійна сфера наукових досліджень,… за своїм змістом – це наука про технологію та сенс, або суспільне призначення державно-управлінської діяльності. За своїми гносеологічними особливостями – це науково-практичний тип знання, на відміну від емпіричного чи теоретичного. Він виникає в умовах, коли вирішення певних практичних проблем стає неможливим без застосування наукових знань і методів» [133, с. 106]. Тож головна місія даної наукової галузі полягає у забезпеченні супроводу модернізаційних змін, що відбуваються сьогодні в країні, що в свою чергу зумовлює потребу у використанні наукового знання галузі.

Починаючи з 1997 р., з часу запровадження галузі науки «Державне управління», в країні організовані та функціонують профільні ЗВО із відповідною системою підготовки працівників вищої кваліфікації, проводяться наукові дослідження та наукові школи, науково-комунікативні заходи, продукуються фахові наукові видання тощо. Розвиток науки державного управління забезпечує теоретико-методологічне та практичне підґрунтя функціонуванню системи державного управління та місцевого самоврядування, науковий супровід державно-управлінських реформ, розробку рекомендацій з удосконалення механізмів, методів, технологій управлінської діяльності державного апарату. Проблеми науки державного управління, її стану й розвитку у своїх наукових працях висвітлюють В. Авер'янов, В. Бакуменко, В. Бондаренко, А. Васіна, К. Ващенко, Л. Гордієнко, Л. Загайнова, С. Загороднюк, В. Загорський, Е. Зінь, М. Їжа, В. Князєв, Ю. Ковбасюк, В. Луговий, В. Малиновський, А. Мельник, П. Надолішній, Н. Нижник, О. Оболенський, Г. Одінцова, О. Руденко, С. Серьогін, Ю. Сурмін, С. Телешун та ін.

Результати теоретичних та експериментальних досліджень, висновки та рекомендації, висвітлення стану вивчення проблеми державного управління освітою представлені в докторських та кандидатських дисертаціях, а також в інших наукових працях українських дослідників, серед яких можна відмітити й ті, у яких здійснено аналіз становлення й розвитку системи підготовки та атестації науково-педагогічних та наукових кадрів з державного управління. Проте у роботах не робиться акцент на дослідженні теоретико-методологічних основ публічного управління регіональною освітньою системою, не визначено кількісні та якісні характеристики наукової продуктивності учених у науці державного управління, також як і в інших галузях. Отже, спробуємо здійснити систематизацію та аналіз дисертаційних досліджень у галузі науки «Державне управління» за період з 1991–2020 рр.

На підставі результатів пошукової роботи виокремимо ті роботи, що присвячені дослідженню управління регіональною освітньою системою, виявимо кількісні характеристики і параметри наукової продуктивності українських учених. Для отримання вихідних даних використано електронну повнотекстову колекцію авторефератів дисертацій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, електронний реєстр дисертацій із галузі наук «Державне управління», розміщений на веб-сторінках профільних ЗВО, а також інших ЗВО, в яких діють спеціалізовані вчені ради в науковій галузі державного управління.

Предметом нашого дослідження обрано дисертацію (автореферат дисертації, монографія, що опублікована до захисту наукових результатів дослідження), оскільки, саме вона є спеціально підготовленою науковою працею, в результаті захисту якої вченому присуджується науковий ступінь. Відповідно до Порядку присудження наукових ступенів, «дисертація на здобуття наукового ступеня є кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто здобувачем у вигляді спеціально підготовленого рукопису або опублікованої монографії» [373]. Наукове дослідження виконується з галузі науки та за науковою спеціальністю відповідно до переліку, який затверджує Міністерство освіти і науки України, і повинна відповідати паспорту наукової спеціальності, затвердженому цим же

міністерством. Перелік галузей науки, з яких може бути присуджений науковий ступінь, та перелік спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присвоєння вчених звань, переглядається, уточнюється або доповнюється, оскільки наука має тенденцію до розвитку. Не виключенням є наукова галузь державного управління.

Відмітимо, що інституалізація галузі науки «Державне управління» була розпочата на базі Національної академії державного управління при Президентові України (далі – НАДУ при Президентові України) та набула свого поширення в інших ЗВО і наукових установах [172, с. 8]. Втім і сьогодні НАДУ при Президентові України разом з її регіональними інститутами (Дніпропетровським, Львівським, Одеським, Харківським) ще залишається провідним закладом, який готує управлінські й наукові кадри у галузі державного управління.

Об'єктно-предметний простір проблем галузі науки «Державне управління» структурований за секторами, визначеними паспортами спеціальностей.

У розвитку і становленні науки державного управління на сьогоднішній день можна виділити чотири етапи, які наведені у табл. 2.1. Зауважимо, що представлені етапи є лише розробкою автора, зробленою на підставі дослідження змін у нормативно-правовій базі щодо внесення змін до шифрів і назв спеціальностей в даній науковій галузі та зміни самої галузі.

З таблиці видно, що на першому етапі наукові розвідки з державного управління з 1997 по 2002 рр. здійснювалися за шістьма спеціальностями. Після успішного захисту дисертації тоді присуджувався науковий ступень спочатку з юридичних, соціологічних, економічних та педагогічних наук, а з листопада 1997 р. – з науки державного управління. Хотілось би відмітити, що серед затверджених на першому етапі спеціальностей особливу увагу привертає спеціальність «Регіональне управління». Її зміст відображає більш сучасний стан впровадження реформи децентралізації та набуває актуальності саме сьогодні.

Протягом другого етапу – 2002 – 2011 рр. – підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації з державного управління здійснювалась за чотирма спеціальностями, які є дійсними і сьогодні.

Таблиця 2.1

Тенденції розвитку галузі науки 25.00.00 «Державне управління»*

<table>
<tr><td rowspan="2">Етапи</td><td colspan="6">Шифр і назва спеціальності / підстави</td></tr>
<tr><td>25.00.01</td><td>25.00.02</td><td>25.00.03</td><td>25.00.04</td><td>25.00.05</td><td>25.00.06</td></tr>
<tr><td>1997 – 2002 рр.</td><td>Теорія та історія державного управління</td><td>Філософія державного управління</td><td>Організація і управління в державних установах</td><td>Регіональне управління</td><td>Галузеве управління</td><td>Місцеве самоврядування</td></tr>
<tr><td colspan="7">1. Наказ ВАК України від 13.03.1997 р. № 86 «Про затвердження Переліку спеціальностей наукових працівників».
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.1997 р. № 1328 «Про затвердження переліку галузей науки, з яких може бути присуджений науковий ступінь».</td></tr>
<tr><td rowspan="2">2002 – 2011 рр.</td><td>Теорія та історія державного управління</td><td>Механізми державного управління</td><td>Державна служба</td><td>Місцеве самоврядування</td><td>–</td><td>–</td></tr>
<tr><td colspan="6">1. Наказ ВАК України від 09.09.2002 р. № 368 «Про внесення змін і доповнень до Переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присвоєння вчених звань».
2. Паспорти спеціальностей // Бюлетень ВАК України. 2003. № 11.С. 2-4.
3. Наказ ВАК України від 23.06.2005 р. № 377 «Про затвердження Переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань».
4. Паспорти спеціальностей // Бюлетень ВАК України. 2007. № 3. С. 4-8.</td></tr>
<tr><td rowspan="2">2011 – 2015 рр.</td><td>Теорія та історія державного управління</td><td>Механізми державного управління</td><td>Державна служба</td><td>Місцеве самоврядування</td><td>Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку</td><td>–</td></tr>
<tr><td colspan="6">1. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14.09.2011 р. № 1057 «Про затвердження Переліку наукових спеціальностей».
2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.04.2015 р. № 394 «Про внесення змін до Переліку наукових спеціальностей».</td></tr>
<tr><td>2015 р. – по теперішній час</td><td colspan="6">Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.10.2018 р. № 1172 «Про затвердження стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ступеня «бакалавр» галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування.</td></tr>
</table>

*Джерело: результати власних досліджень

За цей час двічі перезатверджувалися паспорти спеціальностей.

На третьому етапі (2011 – 2015 рр.) – до чотирьох попередніх спеціальностей було введено ще одну – 25.00.05 – «Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку», тобто сьогодні відбувається захист наукових досліджень в галузі науки «Державне управління» за 5-ю спеціальностями.

Однак, у науково-експертних колах вже півтора десятиліття обговорюють питання перегляду не лише назв і паспортів спеціальностей, оскільки вони не відображають сучасний стан розвитку держави, а й перейменування в цілому галузі знань – на «Публічне управління та адміністрування». Деякі кроки в цьому напрямі вже зроблено. Так, в 2015 р. до переліку галузей знань, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, було внесено галузь знань 07 «Управління адміністрування» спеціальність 074 «Публічне управління та адміністрування». В 2018 р. наказом Міністерства освіти і науки України було затверджено «Стандарт вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ступеня «бакалавр» галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування» [375]. Поміж тим, у 2017 р. за сприянням цього ж міністерства був розроблений та оприлюднений для громадського обговорення проект стандарту вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня ступеню вищої освіти «Доктор філософії». З цього ж року розпочався прийом на навчання в аспірантуру за цим напрямом. Втім, на сьогодні залишається багато питань, ведеться дискусія в наукових колах щодо подальшого впровадження галузь наук «Публічне управління та адміністрування». Тож, з 2015 р. – по теперішній час можна виділити четвертий етап розвитку галузі та визначити його, як пошук шляхів удосконалення науки державного управління.

Щодо захисту наукових досліджень, слід зазначити, що атестація осіб, які здобувають науковий ступінь, здійснюється постійно діючою або разовою спеціалізованою вченою радою ЗВО (далі – спецрада) чи наукової установи акредитованою Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, на

підставі публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації. Здобувач наукового ступеня має право на вибір спецради [356]. Кількість діючих спецрад в галузі науки «Державне управління» поступово зростає (рис. 2.1). Наприклад, у 2015 р. функціонувало 14 спецрад у 13 установах, а через 5 років – у 2020 р. – 17 спецрад у 16 установах (табл. Б. 1, Б. 2 дод. Б). Порівняно з минулими роками зберігається тенденція щодо збільшення кількості саме докторських спецрад. При цьому їх більшість діє в системі НАДУ при Президентові України – 6 спецрад, з них у 2015 р., 4 – кандидатські та 2 – докторські; у 2020 р. – 2 – кандидатські та 4 – докторські.

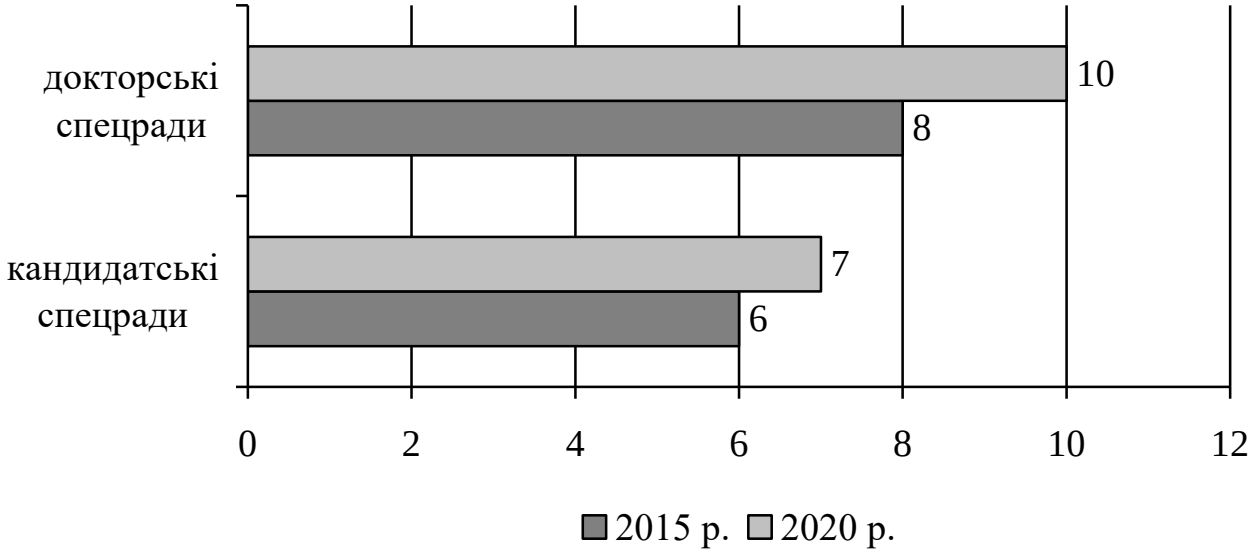

Рис. 2.1. Зміни в мережі спецрад у галузі науки «Державне управління» (2015 і 2020 рр.)

Стосовно спеціальностей, за якими здійснюється підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів з державного управління, то найбільш популярними протягом 5 років залишається спеціальність 25.00.02 – «Механізми державного управління» (у 2015 р. – у 12 спецрадах, у 2020 р. – у 16 спецрадах). Найменш популярними є спеціальності 25.00.03 – «Державна служба», 25.00.04 – «Місцеве самоврядування» та 25.00.05 – «Державне управління у сфері державної безпеки

та охорони громадського порядку». Хоча щодо останньої ситуація є зрозумілою, оскільки по-перше, вона введена лише тільки в 2015 р., а по-друге, вона є вузько спеціалізованою.

Перейдемо до розгляду кількісних показників наукової продуктивності українських вчених. Використовуючи наукометричний підхід, здійснимо аналіз динаміки кількісних параметрів дисертаційних досліджень у галузі державного управління, виокремимо ті роботи, що присвячені дослідженню теоретико-методологічних основ формування системи управління освітою. Дисертаційні роботи такого спрямування в даному дослідженні назвемо скорочено «дисертації, орієнтовані на управління освітою». Пошук дисертаційних досліджень такого спрямування нами проводився за ключовими словами – «освіта», «навчання», «підготовка», «підвищення кваліфікації», які зустрічаються в назві робіт.

Нами було виявлено 148 дисертацій, серед яких 110 кандидатських і 37 докторських (табл. В.1, В.2 дод. В). Трішки більше половини (52,7 %) дисертаційних досліджень було захищено в НАДУ при Президентові України та її регіональних інститутах (табл. 2.2), що цілком підтверджує той факт, що цей ЗВО є провідним закладом в підготовці управлінських і наукових кадри у науковій галузі державного управління. В НАДУ при Президентові України було захищено 48 дисертацій, а серед її регіональних інститутів лідером є Харківський регіональний інститут (14 робіт). Проте, слід зазначити, що ці показники є занадто низькими, якщо їх порівняти з показниками всіх захищених дисертацій в системі НАДУ при Президентові України. Звернемося до офіційних даних, оприлюднених на веб-сторінці ЗВО. Так, на кінець 2015 р. у спецрадах системи НАДУ при Президентові України було захищено 989 дисертацій, із яких 144 – докторські та 845 – кандидатські [124]. Співвідношення дисертацій, орієнтованих на управління освітою, захищених на 2015 р., до всіх захищених дисертацій у спецрадах системи НАДУ при Президентові України складає: докторські – 0,06; кандидатські – 17,24 [325]. Водночас ці показники є низькими, навіть, якщо враховувати всі дисертації, орієнтовані на управління освітою, захищені в усіх наукових установах України з цієї галузі.

Таблиця 2.2

Співвідношення дисертацій, орієнтованих на управління освітою, захищених в НАДУ при Президентові України, до всіх дисертацій такого роду*

Найменування показників	Тип дисертацій	
	Д	К
Усього захищено дисертацій	37	110
Загальна кількість дисертацій, захищених у спеціалізованих вчених радах системи НАДУ при Президентові України з них в:	16	62
НАДУ при Президентові України (м. Київ)	13	35
Дніпропетровському регіональному інституті	–	8
Львівському регіональному інституті	–	7
Одеському регіональному інституті	–	1
Харківському регіональному інституті	3	11
Загальна кількість дисертацій, захищених в інших ЗВО	21	48
Співвідношення дисертацій	43,24	56,36

*Джерело: результати власних досліджень

Розглянемо динаміку захистів дисертаційних робіт з наукової галузі державного управління, орієнтованих на управління освітою, за роками (табл. 2.3).

Аналіз даних, наведених у таблиці, дає підстави для висновку, що захист дисертацій, орієнтованих на управління освітою, в галузі науки державного управління, починаючи з 1999 р., має стійку тенденцію, тобто в середньому відбувається 6 захистів наукових робіт такого спрямування на рік, але переважно за рахунок кандидатських дисертацій (співвідношення докторських до кандидатських дисертацій складає приблизно 1:3).

Найбільш продуктивними роками можна вважати – 2010, 2011, 2012, 2019 та 2020, коли в рік було захищено 10 і більше дисертацій, а найменш продуктивними – 2000 та 2001 рр., коли було захищено лише по 2 дисертації. Однак, зазначимо, що докторська дисертація порівняно з кандидатською є більш ґрунтовною науковою працею, в якій передбачається використання виключно наукових праць, пов’язаних із досліджуваним об’єктом; загальне число джерел має бути від 400 позицій та вище; обсягом роботи має складати 300-500 друкованих аркушів. В

докторській дисертації мають бути обґрунтовані не лише теоретичні, а й методологічні підходи до процесу й системи управління освітою.

Таблиця 2.3

Динаміка захистів дисертацій, орієнтованих на управління освітою, з галузі науки «Державне управління» за роками*

Роки	Кількість захищених дисертацій за типами		Усього
	кандидатська	докторська	
1999	3	–	3
2000	2	–	2
2001	2	–	2
2002	2	1	3
2003	5	–	5
2004	4	–	4
2005	4	3	7
2006	6	2	8
2007	3	–	3
2008	5	1	6
2009	8	1	9
2010	6	5	11
2011	9	4	13
2012	9	4	13
2013	2	1	3
2014	4	2	6
2015	6	1	7
2016	5	–	5
2017	6	1	7
2018	6	1	7
2019	9	4	13
2020	4	6	10
Усього	110	37	147

*Джерело: результати власних досліджень

Зважаючи на зазначене, потрібно відмітити й ті роки, в які було захищено найбільшу кількість докторських дисертацій. Зокрема, в 2010 та в 2020 рр. було захищено найбільшу кількість дисертацій (5 і 6 відповідно), в 2011, 2012 та 2019 рр. – по 4 дисертації. Також слід відмітити й ті роки, коли не було захищено жодної дисертації, орієнтованої на управління освітою, це – 1999 – 2001, 2003,

2004, 2007, 2016 рр.

В цілому простежується стійка тенденція з захисту дисертацій, орієнтованих на управління освітою: кандидатські – близько 5 на рік, докторські – близько 1 – 2 на рік. На нашу думку, це пов'язано насамперед з тим, що здобувачам наукового ступеню дуже важко виокремити галузь управління освітою як специфічну галузь управління з педагогічної науки (власне спостереження автора та власний досвід – в 2010 р. автором було захищено кандидатську дисертацію, орієнтовану на управління освітою).

Надалі розглянемо, які спеціальності галузі науки «Державне управління» є найбільш популярними серед здобувачів наукового ступеню, які обирають об'єктом свого наукового дослідження управління освітою.

На рис. 2.2 представлено статистичні дані з захисту дисертаційних робіт, орієнтованих на управління освітою, за спеціальностями науки державного управління.

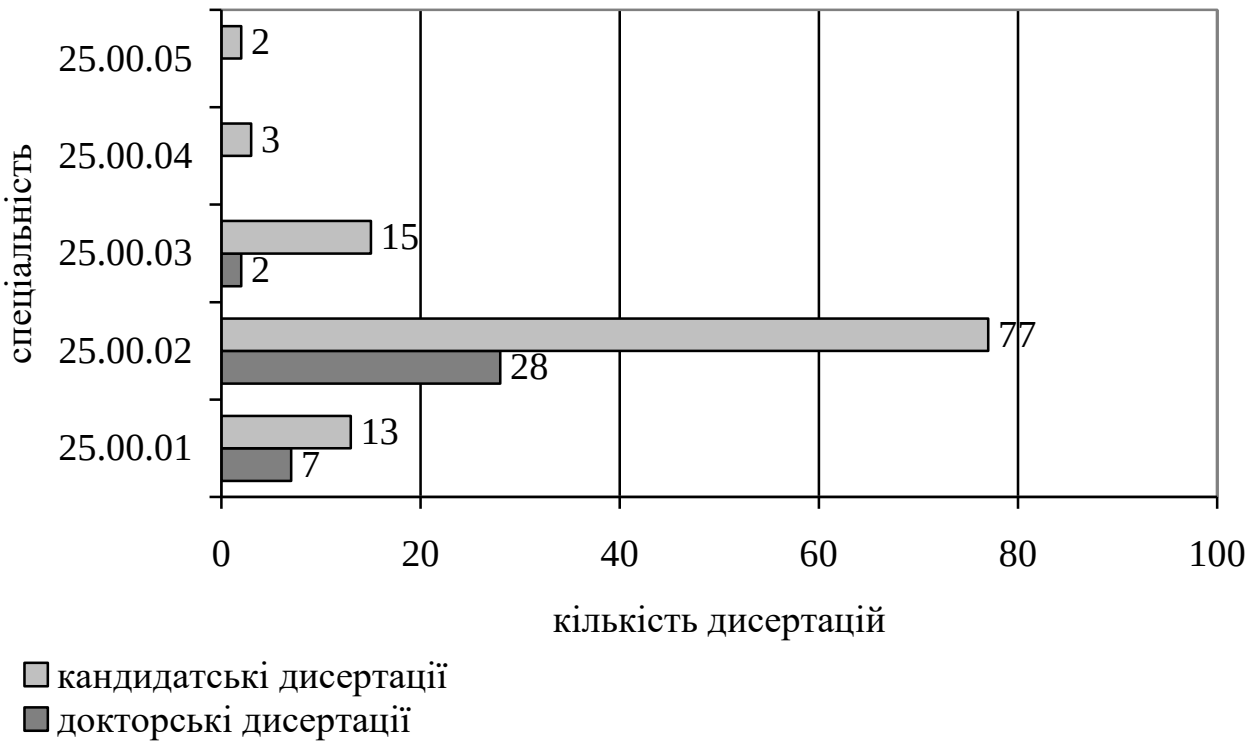

Рис. 2.2. Статистика захистів дисертацій, орієнтованих на управління освітою, за спеціальностями галузі науки «Державне управління»

З рисунку видно, що безумовним лідером є спеціальність 25.00.02 – «механізми державного управління» (105 робіт, що складає 71,4 % від усіх захищених дисертацій, орієнтованих на управління освітою), що не порушує загальну тенденцію в галузі науки «Державне управління» – найбільша кількість робіт захищено саме з цієї спеціальності. Такий високий показник скоріше свідчить про невдоволення суспільства процесами, що відбуваються в освітній сфері, та бажанням науковців покращити систему управління освітою, запропонувавши напрями вдосконалення існуючих механізмів управління, можливості запровадження нових технологій, методів, засобів тощо.

Розглядаючи лише назви робіт, вважаємо, що поза увагою учених залишається проблема дослідження публічного управління освітою як моделі управління, що об'єднує різні між собою форми управлінської діяльності – державне управління, самоврядне (муніципальне) управління та управління, спрямоване на реалізацію делегованих повноважень. Також як і не піднімається проблематика, пов'язана із дослідженням публічного управління регіональною освітньою системою, яка в умовах проведення реформи децентралізації є вкрай актуальною та може бути перспективним напрямом у проведенні подальших досліджень у галузі науки державного управління.

Визначимо проблемні напрями, які порушують у своїх дисертаційних роботах українські вчені в галузі державного управління (табл. 2.4).

Результати проведеного дослідження дають підстави для таких висновків. Визначені на законодавчому рівні невід'ємні складники системи освіти (дошкільна, повна загальна середня, позашкільна, спеціалізована, професійна (професійно-технічна), фахова передвища, вища освіта та освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта) представлені в дисертаційних роботах не пропорційно:

– більшість робіт – 51 – присвячено розгляду управлінських аспектів у галузі вищої освіти (з них: 11 докторських і 40 кандидатських);

– 20 і більше робіт присвячено розгляду різних аспектів управління галузевою освітою (25 робіт), освітою як системи (23 роботи) та освітою

державних службовців (20 робіт);

– 10 робіт – управлінню загальною середньою освітою;

– 6 робіт – вивченню зарубіжного досвіду управління освітою;

– 5 робіт – управлінню безперервною освітою;

– по 2 роботи – управлінню професійно-технічною і післядипломною освітою;

– по 1 роботі – управлінню позашкільною, інклюзивною та дистанційною освітою.

Таблиця 2.4

Статистика захищених дисертацій, орієнтованих на управління освітою, за проблемними напрямами, відповідно до спеціальностей галузі науки «Державне управління» та типів робіт*

Проблемні напрями дисертацій	Кількість захищених дисертацій за їх типами та спеціальностями										Разом
	кандидатські					докторські					
	25.00.01	25.00.02	25.00.03	25.00.04	25.00.05	25.00.01	25.00.02	25.00.03	25.00.04	25.00.05	
Освіта як система	4	11		2	1	3	3				24
Загальна середня освіта	1	5		1		1	2				10
Позашкільна освіта							1				1
Інклюзивна освіта		1									1
Професійно-технічна освіта		1					1				2
Вища освіта	6	33	1			1	10				51
Післядипломна освіта		1	1								2
Безперервна освіта		4					1				5
Освіта державних службовців		3	11				4	2			20
Галузева (у тому числі спеціалізована) освіта	2	14	1		1	1	6				25
Зарубіжний досвід		5	1								6
Дистанційна освіта							1				1
Усього за спеціальностями	13	78	15	3	2	6	29	2	–	–	148
Усього	111					37					

*Джерело: результати власних досліджень

На жаль у науці державного управління взагалі відсутні наукові дослідження за таким напрямом, як управління дошкільною освітою. Однак це ні в якому разі не дає підстави вважати, що управління цією складовою має досконалий рівень й позитивні результати. Навпаки, оскільки дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною всієї системи освіти, до неї має бути посилена увага як з боку науковців, педагогічних працівників, так і з боку політико-управлінської еліти.

Також слід відмітити, що така посилена увага до вивчення теоретико-методологічних засад проблеми державного управління вищою освітою скоріше свідчить про те, що здобувачі наукового ступеню є працівниками науково-освітніх або наукових установ, а, отже, вони досліджують ту сферу діяльності, в якій самі працюють, про яку вони більш освідомленні.

Безсумнівно логічним є те, що відбувається стійка тенденція до збільшення дисертаційних досліджень у сфері освіти державних службовців, оскільки, як правило, ці роботи пишуть працівники ЗВО, в яких здійснюється підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації управлінських кадрів державного та місцевого рівня.

Водночас слід зазначити, що дисертаційні дослідження орієнтовані на певні рівні управління: вище, центральне, галузеве, регіональне, муніципальне, районне. Зазвичай, більшість дослідників у своїх роботах відображають всі рівні управління, проте є і такі дисертації, в яких дослідження спрямовано лише на характеристику лише одного з рівнів. Так, на галузеве управління орієнтовано 18 кандидатських та 7 докторських дисертацій, на регіональне – 11 кандидатських та 1 докторська, на муніципальне та районне управління – по одній кандидатській дисертації.

Отримані результати свідчать про незначну зацікавленість учених до вивчення зарубіжного досвіду з формування та реалізації освітньої політики, визначення особливостей управління розвитком освіти в різних країнах світу та означення можливостей для використання позитивного досвіду для України. Зокрема, в 6 кандидатських дисертаціях досліджено досвід таких країн, як

Польщі, США, Франції, Чехії та в цілому країн Північної Америки і Європи.

Проведений наукометричний аналіз авторефективної бази України з галузі науки «Державне управління» та виокремлення кількісних показників дисертацій, присвячених дослідженню науково-методологічних засад проблеми публічного управління регіональною освітньою системою дозволив зробити такі висновки:

по-перше, за весь період функціонування спецрад у цій науковій галузі нами було виявлено 12 кандидатських дисертацій, в яких державне управління регіональною освітньою системою виступає об'єктом або предметом наукового дослідження. Втім немає жодної роботи, в якій би розглядались питання публічного управління регіональними освітніми системами, як і не введено в термінологічний апарат наукової галузі такого поняття, як «публічне управління регіональними освітніми системами» або «регіональна освітня система»;

по-друге, дисертації, орієнтовані на управління освітою, мають низький показник відносно всіх дисертаційних досліджень (і не лише в системі НАДУ при Президентові України);

по-третє, спостерігається стійка тенденція захистів наукових робіт такого спрямування, насамперед, за рахунок кандидатських дисертацій;

по-четверте, найбільш популярною серед спеціальностей галузі науки «Державне управління» є спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління, зміст якої полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні механізмів державного управління, адміністративно-організаційних напрямів державотворення, функцій, структури, повноважень і особливостей органів державної влади усіх рівнів;

по-п'яте, спостерігається стійка тенденція до посилення уваги науковців з дослідження проблемних питань у сфері державного управління вищою освітою та зменшення уваги до управлінських процесів, що стосуються інших складових освіти (дошкільної, позашкільної, спеціалізованої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, післядипломної), що у подальшому розширює можливості перспективних напрямів наукових розвідок.

Хотілось би зазначити, що під час проведення дослідження виникли деякі

труднощі щодо систематизації дисертаційних досліджень за проблемними напрямами, які визначені в роботі. Оскільки систематизація наукових праць здійснювалась лише за їх назвою, тому не можна вважати цей процес досконалим.

Зазначимо, що в умовах інформатизації і глобальних конкурентних викликів у всіх сферах суспільної діяльності критерієм успішності в світі становиться якість наукового виробництва. У цих умовах у світовому суспільстві активізується процес вироблення сучасних, ефективних критеріїв оцінки дослідницької діяльності.

Зазначимо, що якість, зазвичай, вважається економічною категорією. Її розуміють, як «сукупність властивостей об'єкта, що обумовлює його здатність задовольняти конкретні потреби, відповідати своєму призначенню та вимогам, що пред'являються; технічний рівень товарів або послуг, обумовлений у реальних умовах експлуатації самим споживачем» [132, с. 350]. З філософської точки зору якість – це «категорія, що відображає невід'ємну від буття об'єкту його суттєву визначеність, завдяки якій він є саме таким, а ні іншим об'єктом» [481, с. 252]. З юридичної – «є однією із суттєвих умов багатьох громадсько-правових договорів» [24, с. 313]. З точки зору державного управління, якість – «це характеристика результату чи процесу, за допомогою якого досягаються результати державною організацією, з врахуванням охайності, точності, правильності, обґрунтованості, завершеності, а також комплексності їх виконання» [112, с. 435].

Що стосується визначення поняття «якісні дослідження» в науці державного управління, то, згідно з енциклопедією державного управління, – це «певна сукупність теорій, методів і видів досліджень, які відрізняються тим, що не використовують кількісні підходи ... аналіз орієнтує пізнавальний процес не на структури і зв'язки, а на суть та інтерпретацію суті» [134, с. 674].

Все вище зазначене свідчить про те, що в кожній сфері діяльності якість визначають як певні властивості, що характеризують вироблений у даній сфері конкретний продукт (товар, послугу, документ тощо) чи процес (здебільшого в сфері управління та науки).

Зупинимось на визначенні критеріїв якості наукових досліджень та

виділимо ті, які можна було б використати в контексті нашого дослідження. Зауважимо, що в Україні процес з вироблення таких критеріїв знаходиться на початковому етапі. Підтвердження цьому можна знайти в наукових публікаціях українських учених, в яких проводиться дослідження насамперед світових критеріїв якості наукової інформації та описуються можливості використання цього досвіду в Україні. Втім, певні кроки на державному рівні, здебільшого в напрямі забезпечення якості вищої освіти, наукової і науково-технічної діяльності, визначення певних критеріїв оцінки якості наукової продукції вже зроблено. Зокрема, розроблено систему якості вищої освіти та освітньої діяльності ЗВО, визначено умови для провадження наукової і науково-технічної діяльності, а також порядок атестації наукових працівників. Так, відповідно до ст. 16 Закону України «Про вищу освіту», система якості вищої освіти та якості освітньої діяльності ЗВО передбачає «щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладу вищої освіти та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті закладу вищої освіти, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб; … забезпечення дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти, у тому числі створення і забезпечення функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату» [356]. Ця система є системою внутрішнього забезпечення якості освіти ЗВО, яку оцінює Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти або акредитована ним незалежна установа.

Що стосується наукової діяльності, то в цій сфері під час проведення державної атестації наукових установ, згідно із ст. 11 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», здійснюється їх оцінювання за певними напрямами, одним із яких є якість наукової і науково-технічної діяльності, яку оцінюють «на основі експертної оцінки з використанням наукометричних та інших показників, що використовуються в міжнародній системі експертизи» [376]. В цьому ж законі зазначено, що вчений є основним суб’єктом наукової і науково-технічної діяльності та має право публікувати результати своїх досліджень або

оприлюднювати їх іншим способом; отримувати, передавати та поширювати наукову інформацію (ст. 5). Щодо наукового працівника, то він зобов'язаний провадити наукові дослідження відповідно до укладених договорів (контрактів) та представляти результати наукової і науково-технічної діяльності шляхом наукових доповідей, публікацій та захисту дисертацій (ст. 6).

Для проведення атестації наукових працівників у науковій установі для кожної наукової посади затверджується атестаційна форма, яка враховує:

— «якість наукових результатів (публікації, патенти, участь та керівництво науковими (науково-технічними) проектами (розробками);

— викладацьку діяльність;

— керівництво підготовкою та/або підготовку наукових кадрів;

— національну та міжнародну співпрацю (участь у національних та міжнародних наукових проектах, господарських договорах, проектах тощо);

— підвищення кваліфікації;

— виконання адміністративних обов'язків;

— популяризацію науки (лекції, інтерв'ю, науково-популярні передачі);

— мобільність» [370].

Таким чином, на законодавчому рівні окреслено певні орієнтири для проведення оцінки наукової роботи наукових і науково-педагогічних працівників. Підсумуємо. Оцінці підлягають результати наукової діяльності, що проводиться в рамках фундаментальних і прикладних наукових досліджень українськими вченими. Основними формами подання результатів наукових досліджень для учених є захист дисертацій, публікація наукових статей, тез доповідей, монографічних, навчальних та навчально-методичних видань та ін.

Варто зазначити, що ще в 2011 р. доктор економічних наук І. Одотюк запропонував проект Концепції оцінювання результатів наукової діяльності в Україні та визначив групи критеріїв і показників [266]. Ці групи представлені в табл. 2.5. Зазначимо, що проведений аналіз запропонованих автором груп критеріїв і показників оцінювання результатів наукової діяльності українських учених дає підстави для деяких висновків.

Таблиця 2.5

Критерії оцінювання результатів наукової діяльності*

Група	Назви критеріїв	Ознаки, рівні, зміст критеріїв	Показники
1	2	3	4
1	Новизна	*ознака* – наявність у результатах нових наукових знань; *рівень* – від уже відомого до абсолютно нового масиву знань	─ кількість державних і міжнародних премій, нагород, почесних звань, отриманих інститутом або його співробітниками; ─ кількість організованих наукових заходів (конференцій, семінарів та ін.) та опублікованих за результатами їх проведення тез наукових доповідей; ─ кількість наукових статей, доповідей, монографій, підручників, навчальних посібників; ─ визнання наукових досягнень міжнародною науковою спільнотою (включення результатів наукових досліджень (далі – НД) у міжнародні енциклопедичні видання тощо); ─ чисельність докторантів та аспірантів, котрі беруть участь у виконанні НД, а також підготовлених у процесі здійснення НД; ─ виконання роботи в рамках міжнародного проекту на конкурсній основі; ─ наявність позитивних експертних висновків та рецензій на отримані результати НД; ─ кількість заявок на одержання охоронних документів про право інтелектуальної власності
	Значення для науки і практики	*ознака* – масштаб впливу результатів наукових досліджень на науку, економіку, соціальну сферу, екологію; *у галузі фундаментальних досліджень* – діапазон показників від розповсюдження вже відомих знань і передового досвіду до докорінних змін у науці, техніці, економіці; *у сфері прикладних досліджень* – від використання на окремому підприємстві до застосування в межах національного господарства в цілому, *в інноваційній сфері* – від реалізації виробів на місцевому ринку до виходу на світовий ринок	
	Об’єктивність	*ознака* – ступінь обґрунтованості результату наукового дослідження; *рівень* – від невідповідності до повної відповідності оцінки результату	
	Доказовість	*ознака* – характер використовуваної інформації, методи її оброблення, способи отримання	
	Точність	*ознака* – відповідність моделі, дослідного зразка стандартам (переважно для прикладних досліджень)	
2	Теоретико-методологічний	визначає ступінь впливу цих результатів на систему знань про суспільство	─ зміцнення й розвиток уже наявних теоретичних традицій; ─ поява нових теоретичних побудов
	Суспільно-практичний	встановлює ступінь впливу результатів на суспільну практику	─ внесок у зміцнення й захист соціального порядку шляхом удосконалення вже наявних соціальних технологій і

Продовження табл. 2.5

1	2	3	4
			стратегій; – внесок у забезпечення виважених і поступових соціальних перетворень через розроблення нових соціальних технологій та стратегій
	Ціннісно-культурний	визначає ступінь впливу результатів на культуру соціуму	– унікальність результатів дослідження; – внесок у зміцнення традиційних ціннісних засад суспільного життя

* Таблицю складено автором за джерелом [266]

По-перше, критерії оцінювання є не чіткими, іноді суперечливими, їх не завжди можна перевірити. Наприклад, ознакою новизни є наявність у результатах нових наукових знань. Але ця ознака і є головною вимогою до кандидатських і докторських дисертацій, які потрібно ще і публічно захистити. Або другий критерій – значення для науки і практики – перевіряється за ознакою – масштаб впливу результатів наукових досліджень на науку, економіку, соціальну сферу, екологію. Зазначимо, що в дисертації та в авторефераті дисертації в рубриці вступу «Практичне значення одержаних результатів» дисертант подає відомості про наукове використання результатів своїх досліджень або рекомендації щодо їх використання. Тут же висвітлюють результати практичного їх застосування (коротко повідомляється про організації, в яких здійснена реалізація результатів дослідження, форми реалізації, реквізити відповідних документів, визначається корисність того чи іншого заходу для людини, суспільства, держави та ін.). Цей факт має бути підтверджено відповідним документом – довідкою, актом впровадження результатів дисертаційного дослідження. Однак, з практики відомо, що переважна кількість цих документів є формальними і, як правило, рекомендації й висновки, отримані в дисертації, не впливають на можливу сферу їх застосування. Науковці вже декілька десятиліть говорять про те, що їх наукові здобутки не використовуються на практиці. Кардинально по іншому можна розцінювати ті наукові дослідження, які виконуються науковими установами в

рамках міжнародного або національного проекту, грантових запитів на конкурсній основі.

По-друге, якщо проаналізувати показники критеріїв першої групи, то вони більш відображають кількісні характеристики – кількість заявок, рецензій, нагород, публікацій, проведених науково-комунікативних заходів, і, навіть, чисельність здобувачів освіти, які беруть участь у виконанні наукових досліджень.

Зауважимо, що вимірювання кількісних показників дисертаційних робіт українських учених у галузі науки «Державне управління», об'єктом дослідження яких є управління освітою, результати наукометричного аналізу, власних спостережень автора представлено у попередньому параграфі.

Познайомитись із результатами наукометричного дослідження наукових праць у галузі державного управління таких українських науковців, як В. Бакуменко, О. Жабенко, Т. Мотренко, О. Червякова та інших, які в своїх роботах висвітлюють статистику, динаміку захистів дисертацій, роблять їх систематизацію та узагальнення. Однак, варто відмітити, що, незважаючи на оприлюднені вагомі результати проведеного наукометричного аналізу, поза увагою авторів залишаються якісні характеристики наукової продуктивності українських учених. У такому разі спробуємо на підставі отриманих результатів у ході проведення пошуку та аналізу наукової літератури українських учених із зазначеної нами проблематики дослідження, дослідити якість наукових праць.

Насамперед відмітимо, що наукові дослідження здійснюються з метою одержання наукового результату – нового знання, здобутого в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксованого на носіях наукової інформації у формі наукового звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо. Вагомою ознакою наукового дослідження є новизна та унікальність, які виступають й обов'язковими елементами новизни різного ступеня – від узагальнення і конкретизації вже відомого до принципово оригінальних підходів, технологій. Саме науковий результат і є мірилом якості

наукового дослідження. Також визначимо, що одним із критеріїв якості наукових досліджень разом із технократичними (кількісними) параметрами розробки методик дослідження вчені визначають і змістові характеристики наукових здобутків, що, власне, і стосуються якості науки.

Відповідно до нормативної бази України, результати наукових досліджень, у тому числі дисертації, змістовність яких перевіряється новизною дослідження, мають бути оприлюднені на офіційних веб-сайтах ЗВО або наукових установ, в яких відбувається їх захист. І, дійсно, сьогодні є можливість ознайомитись із дисертаційними роботами, з текстом авторефератів дисертацій, у яких оприлюднюється наукова новизна дослідження. Таким чином, у контексті нашого дослідження доцільним виявляється здійснення аналізу в першу чергу дисертацій та авторефератів дисертацій, присвячених дослідженню науково-методологічних засад публічного управління регіональною освітньою системою в Україні, з метою характеристики їх змісту, наукової новизни та практичного значення.

Спочатку за допомогою пошукового методу виявимо дисертаційні дослідження з відповідною тематикою. Відбір наукових робіт здійснюємо за таким критерієм – у назві дисертації має бути чітко визначено регіональний рівень. Базовим пошуковим ресурсом для нашого дослідження виступає реферативна база даних «Україніка наукова» Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, яка є обов’язковою установою, до якої надсилаються автореферати дисертацій, а також веб-сайти ЗВО та наукових установ, у яких відбувається захист дисертацій, та інші Інтернет-ресурси.

В результаті проведеної роботи нами було виявлено 27 дисертацій (табл. Г. 1 – Г. 3 дод. Г), в назві яких чітко визначено регіональний рівень, 3 з них – докторські, інші – кандидатські. На рис. 2.3 представлено їх кількісний розподіл за науковими галузями. Аналіз рисунку дає підстави для таких висновків:

по-перше, дисертаційні роботи з визначеної проблематики виконані у 5-х наукових галузях: державного управління, педагогіці, соціології, економіки та географії;

по-друге, з усіх виявлених наукових досліджень лише три дисертації є

докторські, що складає близько 11,1 %;

по-третє, переважна більшість дисертацій виконана у наукових галузях – державного управління та педагогіці, що складає близько 74,1 %, а найменше – з соціології та географії (близько 7,4 %).

Рис. 2.3. Кількісні параметри дисертацій, присвячених дослідженню науково-методологічних засад управління регіональною освітньою системою

Такі результати є очікуваними, оскільки визначена проблематика є міждисциплінарною та в першу чергу має державно-управлінське і педагогічне спрямування.

До того ж висновки по деяким параметрам співпадають із результати, отриманими нами в ході проведення наукометричного дослідження наукових праць, що представлено в попередньому параграфі. Зокрема спостерігається:

– стійка тенденція захистів дисертацій, орієнтованих на управління освітою, насамперед, за рахунок кандидатських дисертацій;

– підвищена увага науковців до дослідження однієї із складових системи освіти – вищої;

– поза увагою вчених залишаються такі складові системи освіти, як

дошкільна, позашкільна, спеціалізована, професійна (професійно-технічна), фахова передвища та післядипломна освіта. Також, як і не викликають зацікавленості науковців такі види освіти, як формальна, неформальна та інформальна (введені на законодавчому рівні в 2017 р.).

Втім, вище визначені результати демонструють знову ж такі кількісні параметри, що лише частково дозволяють говорити про рівень якості наукової інформації.

Нагадаємо, що принципами оцінювання результатів наукової діяльності є унікальність, оригінальність, вагомість отриманих у ході дослідження результатів у частині сприяння подальшому розвитку певної галузі науки. Отже, при розгляді наукових досліджень оцінюється їх практична актуальність і значимість, можливість запровадження в практику, ефективність результатів. У цьому контексті Г. Цехмістрова стверджує, що впровадження результатів наукових досліджень розрізняють за двома ознаками – «формою матеріального втілення (навчальні посібники, програми, методичні рекомендації, державні стандарти тощо) та робочою функцією упорядкованих результатів (організація і управління навчальним, виробничим процесом, оптимізація, зміни в технології та процесі виробництва)» [492, с. 64]. У такому разі практичне значення одержаних результатів за цими ознаками обов’язково має зазначатися у дисертаціях та авторефератах дисертацій.

Враховуючи все вище зазначене, проаналізуємо попередньо визначені нами 27 авторефератів дисертацій, їх наукову новизну (ступінь новизни – «отримано вперше») з урахуванням використання перевірених практикою наукових здобутків як критеріїв достовірності нових наукових результатів. Отже, аналіз будемо здійснювати за такими параметрами: наукова новизна («вперше»), форма матеріального втілення результатів дослідження, робоча функція упорядкованих результатів дослідження (дод. Б).

Аналіз змістової характеристики дисертаційних досліджень у галузі наук державного управління (табл. Г. 1 дод. Г) дає підстави для таких висновків:

по-перше, відмінність отриманих результатів від відомо раніше є розмитою;

по-друге, вчені у своїх роботах пропонують та науково обґрунтовують розробку різноманітних моделей, критеріїв оцінювання, які, за звичай, не знаходять своє підтвердження на практиці або не подано інформацію про ступінь їх готовності до використання;

по-третє, інформація про впровадження результатів досліджень подається в деяких випадках без зазначення форми їх реалізації;

по-четверте, як позитивний чинник можна відмітити, що значна більшість наукових положень знаходить своє використання в навчальному процесі конкретних ЗВО.

Слід зазначити, що в науці державного управління з визначеної у нашому дослідженні тематики представлені тільки кандидатські дисертації, що сьогодні прирівнюються до першого наукового ступеню – «Доктора філософії» [356], та, відповідно до Порядку присудження наукових ступенів, повинні містити нові науково обґрунтовані результати досліджень, які розв’язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для певної галузі науки [373].

Що стосується дисертацій з педагогічних наук (табл. Г. 2 дод. Г), то тут представлено 2 докторські і 5 кандидатських. Змістова характеристика цих робіт є більш високої якості, простежується відповідність нових наукових положень впровадженню результатів наукових досліджень за всіма ознаками – і за формою матеріального втілення, і за робочою функцією упорядкованих результатів. Отже, представлені у дисертаціях наукові результати носять конкретний теоретичний і практичний характер.

Зауважимо, що докторська дисертація «повинна містити наукові положення та науково обґрунтовані результати у певній галузі науки, що розв’язують важливу наукову або науково-прикладну проблему і щодо яких здобувач є суб’єктом авторського права» [373]. У цьому зв’язку, інтерес представляє автореферат дисертації доктора педагогічних наук Л. Ващенко, де чітко визначені нові наукові положення та відомості про наукове використання результатів дослідження на рівні закладу освіти, району та регіону.

Також інтерес для нашого дослідження представляє дисертаційна робота

доктора педагогічних наук Н. Білик «Теоретичні і методичні засади управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників» [39]. Як стверджує автор, система підвищення кваліфікації педагогів в умовах її модернізації виходить за межі обслуговуючої ролі й починає рефлексивно асимілювати регіональну освітню систему, що в свою чергу робить систему підвищення кваліфікації центром новаторського руху в освітньому просторі регіону, справжнім ядром і механізмом розвитку РОС. Автору роботи це дозволило виокремити перспективні тенденції розвитку регіональних проективних моделей підвищення кваліфікації з утіленням систем організації навчального процесу: модульно-проектної, модульно-персонологічної, компетентнісно-андрагогічної.

Дисертації, що виконані у галузі економічних наук (табл. Г. 3 дод. Г), за логікою, мали б носити економічний ефект – економія всіх виробничих ресурсів: живої праці, матеріалів, капітальних вкладень. Однак, на жаль, роботи, в яких пропонувався би економічний ефект, згідно з визначеною робочою функцією упорядкування результатів дослідження в авторефератах дисертацій, нами не виявлено.

Серед усіх робіт з проблем управління освітою регіону в галузі економічних наук нашу увагу привернула докторська дисертація А. Шевчука, в якій вперше в Україні подається термін «регіональні освітні системи» як новий науковий напрям та відбувається його всебічне дослідження. Зокрема, автором вперше розроблено теоретико-методологічні основи дослідження, формування і розвитку РОС; обґрунтовано механізм функціонування РОС в умовах побудови інформаційного суспільства; розроблено організаційно-методичний підхід до обґрунтування стратегічного розвитку РОС; здійснено теоретико-методологічне обґрунтування концептуальних засад трансформації РОС в умовах переходу країни до інформаційного суспільства [498, с. 11-12].

Значний інтерес також викликає і дисертаційне дослідження, виконане у галузі соціологічних наук, П. Куделі «Вища школа регіону як об’єкт соціального управління» [197]. В роботі здійснено комплексний аналіз управління вищою

освітою в регіоні в умовах освітньої реформи, що впроваджується в країні, вища школа розглядається як об’єкт соціального управління, розкриваються сутність, місце, роль і особливості застосування новітніх соціальних технологій у сфері управління вищою школою. Автором на практиці (на прикладі регіону) апробовано технологію використання комплексного опитування основних суб’єктів освітнього процесу при проведенні соціальної експертизи щодо визначення ефективності функціонування вищої школи.

Цікавою з наукової точки зору є і робота, виконана у галузі географічних наук, – П. Вірченка «Просторова організація системи освіти регіону (на прикладі Харківської області)» [74]. У роботі проведено детальний аналіз територіальної організації системи освіти Харківської області, проаналізовано динаміку її розвитку за період з 1991 по 2008 роки, встановлено просторові особливості розвитку регіональної системи освіти, сформовано та запропоновано визначення груп адміністративних районів області відповідно до рівнів розвитку системи освіти з виділенням семи освітніх округів – субкластерів. Хоча, на жаль, ці наукові положення, які могли б бути використані при розробці стратегії розвитку регіону та при плануванні регіональної політики у сфері управління освітою, не знайшли своє використання.

В цілому результати дослідження змістової характеристики дисертацій із зазначеної проблематики дають підстави стверджувати, що відсоток відповідності нових наукових результатів їх практичному значенню є вищим у дисертаційних роботах з педагогіки, соціології та географії. У дисертаціях із галузей науки «Державне управління» та «Економіка» ця відповідність, на жаль, є не чіткою, розмитою. До того ж, науковці в своїх роботах у рубриці «практичне значення одержаних результатів» часто використовують таке словосполучення, як «результати можуть бути використані», що є не завершеною дією і свідчить лише про окреслення можливостей, а не про кінцевий результат.

Хотілось би зазначити, що останнім часом в Україні ще одним із інструментаріїв вимірювання наукової продуктивності наукових і науково-педагогічних працівників є визначення індексу цитування публікацій учених в

журналах, що індексуються в різноманітних міжнародних бібліометричних базах, у тому числі Web of Science, Scopus та ін. Як показник впливовості науковця використовується h-індекс, або індекс Гірша (Хірша), що заснований на кількості публікацій та їх цитуваннях, де h-індекс науковця дорівнює h якщо він є автором h публікацій, кожна з яких була процитована щонайменше h разів.

Сьогодні в Україні функціонує система «Бібліометрика української науки», що започаткована відділом бібліометрії і наукометрії служби інформаційно-аналітичного забезпечення Національної бібліотеки України імені В. Вернадського в 2014 р. з метою надання українському суспільству комплексу бібліометричних показників для цілісного уявлення про потенціал розвитку української науки та стан якості національної освіти. Автоматизована система збирає аналітичну інформацію про галузеву, відомчу та регіональну структуру української науки; збирається інформація про наукометричні профілі вчених, створених на платформі Google Scholar, а також дані про публікаційну активність і рівень цитованості з реферативних та бібліографічних баз Scopus і Web of Science. Параметрична оцінка наукового доробку учених здійснюється за допомогою показників цитованості: h-індекс (індекс Гірша) та 10-індекс**.** Вважається, що система «Бібліометрика української науки» виконує функцію створення джерельної бази для проведення об’єктивного експертної оцінки продуктивності та результативності наукової діяльності.

На ефективність цієї системи, на її можливості та доцільність використання в умовах України безкоштовної пошукової системи Google Scholar для оцінки результатів наукової діяльності співробітників ЗВО наголошують такі українські вчені, як А. Старостіна, В. Осецький та В. Кравченко. Вони у своїй статті [446] доводять гіпотезу про наявність взаємозв’язку між значеннями індексів Гірша в Scopus та Google Scholar для вчених із класичних університетів, які спеціалізуються в галузі точних та природничих наук; наводять теоретичні аргументи щодо можливості конструювання ProxyScopus індексу Гірша для вчених із класичних університетів, які працюють у галузі соціально-економічних та гуманітарних наук. Вчені вважають, що такий підхід дає можливість

раціонально витрачати кошти університетів та їх співробітників, і цілком відповідає принципам функціонування підприємницького університету.

Однак, хотілось би наголосити на тому, що це новий підхід для української наукового середовища, велика кількість учених сьогодні не достатньо володіють як необхідною інформацією, новими технологіями, так і фінансової або іншої (зокрема, володіння іноземною мовою в достатньому обсязі, щоб написати наукову статтю) можливістю. Для підтвердження цього факту пропонуємо розглянути табл. 2.6, де наведено дані про наукову діяльність тих учених, дисертаційні роботи яких орієнтовані на дослідження проблематики управління освітньою системою в регіоні.

Таблиця 2.6

Бібліометричні показники українських учених, які захистили дисертації з проблематики управління регіональною освітою (станом на грудень 2020 р.)*

№ з/п	ПІБ ученого	Бібліометричні показники			
		Центр досліджень соціальних комунікацій, h-індекс	Рубрика Google Scholar		
			загальна кількість бібліографічних посилань	h-індекс	10-індекс
1	2	3	4	5	6
1.	Білик Надія Іванівна	6	129	6	4
2.	Богданов Олександр Вікторович	не знайдено	не знайдено		
3.	Босак Оксана Володимирівна	не знайдено	не знайдено		
4.	Ващенко Людмила Миколаївна	15	1437	15	21
5.	Вірченко Павло Анатолійович	не знайдено	46	4	0
6.	Дарманський Микола Миколайович	не знайдено	не знайдено		
7.	Капченко Руслан Леонідович	не знайдено	не знайдено		
8.	Качур Борис Михайлович	не знайдено	не знайдено		
9.	Колосова Людмила Миколаївна	не знайдено	не знайдено		
10.	Куделя Павло Олександрович	не знайдено	не знайдено		
11.	Кухарчук Петро Михайлович	не знайдено	38	2	1
12.	Лалакулич Марія Юріївна	не знайдено	47	3	1
13.	Мазак Андрій Вальдемарович	не знайдено	не знайдено		
14.	Мазур Юлія Василівна	не знайдено	не знайдено		
15.	Медведєв Ігор Анатолійович	0	0		
16.	Петров Валерій Федорович	не знайдено	не знайдено		

Продовження табл. 2.6

1	2	3	4	5	6
17.	Пісоцька Леоніда Станіславівна	не знайдено	не знайдено		
18.	Полякова Лариса Петрівна	не знайдено	15	2	0
19.	Попова Наталія Вікторівна	5	101	5	1
20.	Поступна Олена Вікторівна	не знайдено	120	6	4
21.	Почтовюк Андрій Борисович	6	127	5	2
22.	Стадник Алла Миронівна	не знайдено	не знайдено		
23.	Требик Людмила Петрівна	не знайдено	14	2	0
24.	Тягушева Олена Георгіївна	не знайдено	не знайдено		
25.	Федан Ярослав Ігорович	не знайдено	6	1	0
26.	Черенкова Марина Анатоліївна	не знайдено	не знайдено		
27.	Шевчук Андрій Васильович	6	144	6	3

* Складено автором за [35; 521]

Результати проведеного дослідження лише підтверджують той факт, що великий відсоток українських учених й досі не створили або створили не достатньо якісно власний бібліометричний профіль науковця, що не дає повної реальної картини про їх наукову діяльність.

Зокрема, якщо взяти лише тих учених, які представлені в таблиці із відповідними показниками, то лише 19,2 % представлені на веб-сторінці Центру досліджень соціальних комунікацій і трішки менше половини – 46,2 % мають інформацію щодо цитувань у рубриці Google Scholar.

Наприкінці зазначимо, що наведені нами параметри визначення якості наукової продуктивності вчених є лише спробою автора знайти певні критерії оцінки, показники наукової діяльності. Нам імпонує думка В. Горового, який, розглядаючи проблеми пошуку сучасних критеріїв визначення ефективності українських наукових досліджень, стверджує, що ці критерії мають удосконалюватися, в тому числі з урахуванням використання перевірених практикою наукових здобутків як критеріїв достовірності нових наукових результатів [94, с. 79].

Отже, для визначення ефективності наукових досліджень потрібно використовувати як кількісні, так і якісні параметри. На сучасному етапі така параметрична оцінка наукового доробку, як показник цитованості наукових праць

українських учених лише набирає обертів, тому не дає можливості оцінити справжній бібліометричний їх рівень. На нашу думку, одним із найкращих показників якості наукових праць є відповідність нових наукових результатів, отриманих у ході наукового дослідження, їх практичному значенню. Саме на цей показник потрібно звертати увагу під час визначення якості наукової діяльності.

2.2. Методологічні основи факторного аналізу у процесі здійснення публічного управління регіональними освітніми системами

Освіта функціонує в межах відповідного зовнішнього середовища, з яким знаходиться у постійній взаємодії. Тож формування публічного управління РОС відбувається одночасно із розвитком загальносвітовою цивілізацією та знаходиться під впливом низки чинників (факторів).

Перш ніж перейти до розгляду чинників, що впливають на публічне управління РОС, звернімося до визначення суті поняття «чинники». Так, відповідно до словника української мови, чинник – «умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис; фактор» [439, Т. 11, с. 326]. Це поняття є похідним від поняття «чинити», «діяти», «здійснювати певний вчинок, дію», тобто «те, що чинить, здійснює вплив, діюче». В юридичному словнику фактор визначають як «один з основних ресурсів виробничої діяльності підприємства і економіки у цілому (земля, праця, капітал, підприємництво); рушійна сила економічних, виробничих процесів, що вливає на результат виробничої, економічної діяльності» [24, с. 888].

У державному управлінні чинник розглядається у двох випадках:

1) як «умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис» – вживається українськими вченими для розкриття сутності характеристик процесу, явища у будь-якій сфері людського знання;

2) як «представник уряду» – вживається в західній частині України та означає високий суспільний статус людини, у тому числі представника уряду [134,

с. 676].

Разом з тим, фактор визначається як «істотне об'єктивне, причинне явище або процес у виробництві, під впливом якого змінюється рівень його ефективності» [112, с. 416]. Пропонується розрізнювати «фактори економічного зростання», «фактори економічного прогресу», «фактори інноваційного розвитку». Проте, всі ці поняття мають суто економічний зміст та зазвичай розглядаються як якісні умови, що ефективно впливають на кінцевий результат діяльності.

За словами В. Бакуменка, чинником впливу на управління, «точкою (моментом) початку процесу завжди є зміна умов функціонування або розвитку об'єкту управління. Така зміна, якщо вона оцінюється як достатньо суттєва, призводить до зміни проблемної ситуації, що, у свою чергу, ставить на порядок денний питання про прийняття нового управлінського рішення» [21, с. 96]. Саме тому у державному управлінні розглядаються такі поняття, як «фактори вибору в державному управлінні» та «чинники прийняття державно-управлінських рішень», що тлумачаться як «аспекти, що виникають у процесі управління у зв'язку з проблемою вибору подальших рішень та дій» [133, с. 735, 754]. Серед основних факторів, що впливають на прийняття рішень у державному управлінні, виокремлюють економічні, політичні та суб'єктивні (особисті інтереси суб'єкта прийняття рішення).

В цілому можна зазначити, що в усіх наукових галузях чинник або фактор тлумачиться по різному: умова, рушійна сила, причина, аспект, явище, процес. Однак, зрозуміло одне, що чинник у будь-якому разі спричиняє зміни. До того ж, проведений аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що українські вчені практично рівнозначно в своїх наукових працях вживають обидва поняття: і «фактор», і «чинник». Деякі українські вчені впевнені, що «фактор» – це слово російськомовного походження, тому вважають, що правильніше використовувати слово «чинник». Лінгвісти ж запевняють, що слово «фактор» не є русизмом, а скоріше є латинізмом і збігається із значенням поняття «чинник». Однак, при цьому вони вказують на те, що в українській мові слово «чинник» краще вживати

в значенні умова, причина процесу, а слово «фактор» має більш широке значення, тому його краще використовувати так, як зазначено у Словнику української мови у таких його значеннях:

1) у дореволюційній Росії – керівник технічної частини друкарні, що здійснював безпосередній зв'язок між друкарнею та замовником;

2) посередник, дрібний комісіонер, маклер;

3) (математика) кожне з перемножуваних чисел; співмножник [439].

Оскільки чинники спричиняють вплив на певну сферу діяльності, суттєво змінюючи її стан або напрям розвитку (частіше в бік прогресу), в контексті нашого дослідження доцільно розглядати чинник як рушійну силу, причину та умову розвитку процесів, у результаті яких відбуваються суттєві зміни. Так, у подальшому будемо розглядати чинники, що вливають на зміни як в загальносвітовій, національній та регіональній системі освіти, так і в самому процесі управління нею. У цьому зв'язку, на підставі методу компаративного аналізу проведемо узагальнення існуючих підходів до визначення чинників виливу на формування системи управління в освітній галузі та за допомогою факторного аналізу спробуємо виявити й дослідити весь спектр чинників, що впливають на розвиток публічного управління РОС в Україні, визначимо їх класифікацію та специфічні особливості.

В своїх наукових працях, присвячених розвитку освіти, вчені наводять різноманітні чинники та зазвичай групують їх, використовуючи систему розподілення за групами відповідно до визначених ознак. Зокрема, чинники поділяють:

- за природою дії на зовнішні та внутрішні;
- за природою умов – об'єктивні, суб'єктивні;
- за змістом – політичні, історичні, правові, економічні, соціальні, демографічні, психологічні, технічні;
- за характером впливу – прямі, непрямі (опосередковані);
- за рівнем впливу – глобальні, національні, регіональні, локальні, особистісні;

– за результатом впливу – позитивні, негативні;

– за широтою охоплення – загальні, спеціальні тощо [309, с. 80].

Така класифікація дає змогу впорядкувати чинники та виявити їх загальні закономірності й характерні особливості, властиві окремим видам.

У сучасній теорії менеджменту проводиться дослідження чинників, що впливають на:

– ефективність, методи, стиль, систему, організаційну структуру управління;

– зовнішньоекономічну, внутрішньо-економічну, інноваційну, іншу діяльність держави.

В контексті останньої групи визначають також чинники за природою дії – зовнішнього і внутрішнього середовища, що впливають на ефективність управління.

У державному управлінні розглядають «чинники впливу на потенційні норми підпорядкування (керованості)» та тлумачать їх, як «якісні та кількісні чинники, що прямо чи опосередковано визначають раціональні норми підпорядкування в організаційних структурах». До таких чинників відносять:

– завдання, що доручені (значущість, складність та різнорідність завдань; необхідний рівень координації; можливість непередбачених наслідків);

– особистість керівника (міра його самостійності; можливість залучення допоміжного персоналу; виконання діяльності, не пов’язаної з керівництвом; методи управління; організація планування);

– характеристики персоналу (кваліфікація; трудова інтеграція; діяльність неформальних груп; культура спілкування; плинність кадрів);

– технічні характеристики системи підпорядкування (вертикальний діапазон керівництва; зв’язок; розміщення у легкодоступному полі діяльності; можливість отримання навичок виконання завдань; оснащення; структура установи; соціотехнічні елементи; рівномірність темпу роботи; наявність контролю та інформаційної системи підтримки рішень; техніка обробки інформації) [133, с. 754].

В теорії публічного управління виділяють такі групи факторів:

– фактори дестабілізації політичної ситуації в країні: кризові явища суспільно-політичного життя в столиці держави; етнотериторіальні люфти в геополітичній структурі регіонів світу; масові порушення прав людини; надання підтримки «державам-терористам»; порушення міжнародних режимів, що регулюють воєнно-політичні питання міжнародної безпеки;

– фактори конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад: орієнтація на потреби територіальної громади; наявність стратегій і програм інноваційного розвитку на місцевому та регіональному рівнях; реалізація інноваційної діяльності на основі нових знань, адаптація передового досвіду та кращих практик; результативний інноваційний менеджмент; високий рівень інноваційної організаційної культури та компетентностей персоналу; ефективне міжмуніципальне співробітництво й партнерство; наявність розвинутого інноваційного потенціалу й інфраструктури; ефективна інноваційна політика, у тому числі на місцевому рівні;

– фактори спротиву державно-управлінським нововведенням – сукупність негативних факторів, що виникли внаслідок загострення протиріч (несумісностей, невідповідностей, конфліктів тощо) та чинять спротив нововведенню [398, с. 184].

Визначення цих груп факторів більш відображають сучасний стан в Україні, тенденції його розвитку і це зрозуміло, оскільки видання, в якому пропонуються такі групи вийшло в 2018 р., після низки подій, які відбувалися й відбуваються останнім часом в країні, та підготовлено вченими з державного управління, які багато років досліджують ці зміни.

Що стосується управління освітньою галуззю, то, згідно з уявленням О. Пастухова, класифікація факторів впливу на управління освітою, має включати в собі:

– політичну систему держави (економічну, кластерну, податкову, освітню, соціальну, міграційну політику);

– економічну систему (світову, національну (з розподілом на галузі),

регіональну (з виділенням економічних відносин на ринку освітніх послуг) економіку);

– соціум (динаміка змін чисельності населення країни; міграційні процеси, пов'язані з розвитком трудових відносин та академічною мобільністю; соціальна культура і менталітет учасників освітнього процесу) [293, с. 175-176].

При цьому вчений віддає перевагу саме політичній системі, оскільки вона має визначальний вплив на розвиток усієї держави через свою політику. Також О. Пастухов вважає, що ще однією групою факторів, що впливають на управління освітою, є науково-технічний прогрес, в результаті якого створюються нові технології в тому числі й у сфері управління інформацією та знаннями. Ми погоджуємося із такою думкою і вважаємо, що чинники, що впливають на управління освітньою системою на світовому, національному і регіональному рівнях, залежать від змін у політичній, економічній, соціальній та науково-технічній сфері, які, в свою чергу, впливають на управлінські функції, методи, технології.

Отже, в науковій літературі існує велика кількість різноманітних підходів до визначення класифікації чинників, які так чи інакше впливають на зміни в самій освіті та в системі управління нею. Всі перераховані групи чинників все ж таки можна поділити на дві загальні групи – зовнішні та внутрішні. Тож, спробуємо виявити саме ці дві групи чинників, від яких залежить управління освітою в Україні. При цьому зовнішні чинники будемо розглядати як загальносвітові умови, що впливають на формування національної системи публічного управління освітньою системою, а внутрішні – умови, притаманні зовнішньому середовищу.

Аналіз наукової літератури дозволив узагальнити й систематизувати результати цільових наукових досліджень та визначити чинники, що впливають на процеси в освіті. Зокрема, вчені поділяють їх на ті, що впливають на:

– формування, здійснення та стан освітньої політики;

– розвиток і функціонування освітньої галузі;

– управління системою освіти.

Зауважимо, що освітня політика є різновидом внутрішньої політики, її

формування певною мірою залежить від міжнародних процесів, світових тенденцій у тому числі й в освітній галузі, що характерні для більшості країн та які не тільки зберігаються, а й ще більш сьогодні посилюються. Серед освітніх тенденцій, що найбільш поширені у світі, науковці називають такі:

- розширення охоплення населення освітою;
- забезпечення освіти протягом життя;
- рівний доступ до якісної освіти;
- посилення ролі держави у гарантуванні справедливості у здобутті освіти;
- ефективне і результативне використання видатків на освіту;
- гуманізація і демократизація освіти;
- оновлення змісту, форм, методів і засобів навчання;
- підвищення професійної компетентності викладачів;
- становлення державно-громадського управління освітою;
- поширення інформації про якість освітніх послуг (транспарентність систем освіти) [408, с. 24].

Однак, ці чинники, на думку авторів, викликані тенденціями загальносвітового розвитку, такими як:

- прискорення темпів розвитку суспільства;
- перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства;
- виникнення та зростання глобальних проблем;
- демократизація суспільства;
- динамічний розвиток економіки, зростання конкуренції;
- зростання значення людського капіталу.

Інші науковці, К. Нємець, П. Вірченко, Г. Кулєшова, головними зовнішніми чинниками впливу на систему освіти називають глобалізацію та інтернаціоналізацію, які проявляються не тільки у посиленні взаємозв’язків і взаємозалежностей господарств окремих країн, а й у формуванні глобального освітнього простору. Автори вважають, що «процеси інтернаціоналізації освітньої діяльності впливають на академічну мобільність студентів та викладачів, на

кількісні та якісні показники щодо надання освітніх послуг іноземним студентам та науково-педагогічним працівникам тощо. Інтернаціоналізація в освіті проявляється у налагодженні та розширенні багатосторонніх зв'язків та контактів між навчальними закладами різних країн, у підвищенні ефективності навчальної та науково-дослідної діяльності (проведенні спільних міжнародних наукових семінарів, конференцій, дослідницьких програм та проектів тощо), які ґрунтуються на взаємовигідній, партнерській основі» [254, с. 30-31].

Саме на глобалізацію як головний чинник, що формує нові взаємовідносини між націями, економічними системами, які базуються на високому професіоналізмі, конкурентоспроможності працівників, зростанні значимості знань як важливої умови економічного розвитку наголошує С. Крисюк. Він вважає, що ці зміни значно вплинули на роль, функції і способи функціонування освіти в усьому світі, а також під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників з'являються нові функції управління (наприклад, інноваційна, маркетингова, арбітражна, стратегічна, психотерапевтична, стабілізаційна та ін.). Серед основних чинників такого процесу автор визначає:

- зміни соціально-економічного стану в країні;
- розвиток науки управління;
- модернізацій сфери управління освітою;
- осмислення тенденцій та ідей зарубіжного досвіду [192, с. 88].

Вирішальним системним чинником для України, на думку І. Іванюк, є інтеграція української освіти, насамперед вищої, в європейський освітній простір як напрям співпраці країни з ЄС, завдяки якому можна досягти вагомих успіхів у всіх інших євроінтеграційних процесах [155, с. 153]. Це підтверджують Н. Хворостяна і М. Вєлікжаніна, які зазначають, що глобальними чинниками, пов'язаними із проблемою забезпечення якості освіти в Україні, є:

- вплив науково-технічного прогресу на життя українців, потреба відповідних змін у підготовці фахівців ринкової економіки;
- курс держави на європейську інтеграцію і, як наслідок, потреба враховувати вимоги Болонського освітнього процесу;

– розширення й набуття нової якості демократичних процесів і побудова громадянського суспільства [488, с. 25].

Отже, узагальнюючи результати дослідження можна дійти висновку:

– науковці по різному визначають зовнішні чинники (не існує чіткого переліку), що впливають на управління освітою;

– більшість учених визначають чинники, що впливають на розвиток освіти як окремої сфери життєдіяльності суспільства; невелика кількість учених визначають ті чинники, що впливають на зміни в управлінському процесі в освітній галузі;

– переважна частина науковців вважають, що зовнішні чинники формуються під впливом світових тенденцій, серед найбільш значущих називають глобалізацію, інтернаціоналізацію, інтеграцію, демократизацію [309, с. 81].

Слід зазначити, що зовнішні чинники тісно взаємопов'язані із внутрішніми. З одного боку, управлінська система освіти створює внутрішнє середовище під впливом і на підставі врахування чинників зовнішнього середовища, а з іншого – ця система адаптується до зовнішнього середовища за допомогою чинників внутрішнього середовища, що являє собою сукупність внутрішніх змінних системи (цілі, завдання, структуру, ресурси, технологію, професійно-організаційну культуру), що безпосереднє впливають на управлінську діяльність. Таким чином, внутрішні чинники впливають на ефективність як самої управлінської системи, так і на розвиток освітньої галузі.

Спробуємо визначити внутрішні чинники впливу на управління освітою в Україні. Зауважимо, що вироблення державної освітньої політики відбувалось під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. На внутрішні чинники вказує Є. Красняков та зазначає, що під час розробки й прийняття основоположних законодавчих актів й програмних документів з розвитку освіти враховувався соціальний клімат у суспільстві, політичні, економічні та інші чинники. Так, на законодавчому рівні, враховуючи соціально-політичні та економічні чинники, було закріплено гарантії держави педагогічним і науково-педагогічним працівникам, зокрема, забезпечення належних умов праці, побуту, відпочинку, медичного

обслуговування, заохочення, гідної заробітної плати. У 90-х рр. XX ст., враховуючи передусім демографічний чинник, в Україні під гаслом оптимізації було розпочато неконтрольований процес закриття навчальних закладів, що призвело до скорочення мережі закладів ЗСО, зменшення середньої наповнюваності класів, збільшення кількості малокомплектних шкіл, що призвело до скорочення педагогічного навантаження вчителів тощо [189]. Ці процеси найбільш гостро відчули мешканці сіл. При цьому виконавчі органи на місцях, як і органи місцевого самоврядування, продовжували дотримуватися виконання чинного законодавства, статті якого не в повній мірі відображали реальну ситуацію в освіті й не вирішували освітні проблеми.

Важливими чинниками для України залишаються екологічні, в яких Чорнобильська катастрофа займає найголовніше місце. Сьогодні держава продовжує виділяти велику частку видатків на соціальний захист громадян, що постраждали від цієї катастрофи.

Також актуальними для сучасної України, коли частина її території окупована Російською Федерацією, а на іншій – ведуться військові дії, можна вважати групу чинників, серед яких:

– політично-правові (вимушена трансформація освітньої політиці; перегляд і прийняття низки нормативних актів, що стосуються окупованих територій);

– організаційні (створення військових адміністрацій, перегляд управлінських функцій);

– соціально-психологічні (створення умов для здобуття освіти; організація психологічної підтримки) та ін.

Ще одним викликом для національної системи освіти стала пандемія – епідемія світового рівня, викликана коронавірусною хворобою 2019 р. (COVID-19), у зв’язку з чим в Україні 11 березня 2020 р. було установлено карантин та заборонено відвідування закладів освіти її здобувачами [376]. Тож освітній процес було переведено на дистанційне навчання, з’явилася можливість у повному обсязі використовувати цифрові технології. Однак, як показала практика, національна

освітня система України виявилася не готовою до таких змін. Навчання в умовах карантину виявило такі проблеми:

– цифрова нерівність (відсутність або не належний рівень якості доступу до комп'ютерної мережі, виходу до мережі Інтернет);

– непідготовленість (матеріальна, соціально-психологічна) здобувачів освіти до навчання в умовах онлайн-освіти (відсутність сильної мотивації й самоорганізації у більшості здобувачів освіти);

– виникнення психологічних наслідків у результаті тривалої соціальної ізоляції;

– неготовність педагогічного та науково-педагогічного складу до використання цифрових технологій, можливостей кейсового навчання (наявність усіх необхідних навчальних матеріалів в електронній формі);

– неоднакові можливості батьків допомагати у навчанні своїм дітям (це стосується дошкільної, загальної середньої освіти (дітям початкової школи, дітям з особливими потребами));

– втрата можливості отримувати безкоштовне харчування дітям-пільговикам тощо.

Що стосується системи публічного управління, то визначальним чинником підвищення ефективності її управлінської діяльності є управлінська компетентність – «сукупність знань і вмінь, необхідних для виконання конкретних функцій, що відображають основні напрями, види та форми управлінської діяльності і в цілому складають базову основу моделі посадової компетентності» [4, с. 82]. Сьогодні важливою складовою професійної компетентності управлінця, від чого залежить успіх управлінської діяльності, є уміння налагоджувати ефективні комунікації, здібності у сфері спілкування, керівництва, здатність сприймати, аналізувати та інтерпретувати інформацію, уміння вирішувати конфлікти, ставити зрозумілі завдання тощо. Особливо це необхідно під час впровадження освітніх реформ, які проводяться в Україні, починаючи з 1990-х рр.

Слід зазначити, що функції системи публічного управління відображають зміст і характер управлінського впливу. Однією з головних функцій є планування,

змістом якої є постановка цілей і завдань, визначення шляхів досягнення цілей, необхідного для цього ресурсу та розроблення відповідних планів діяльності [133, с. 747]. На важливості саме цієї функції наголошує К. Еверс у своїй роботі [519]. Вчений пропонує під час планування освітньої політики враховувати як внутрішній аспект освітньої системи, так і зовнішні економічні та соціальні чинники:

- перспективи розвитку економіки за секторами;
- демографічний прогноз;
- розвиток людського капіталу на перспективу;
- взаємозв'язок між отриманою освітою і рівнем життя;
- освітні можливості (освітні інституції, рівень охопленості населення освітою);
- попит на освітні послуги; вартість впровадження альтернативних методів і технологій тощо.

Отже, планування має бути довготривалим і безальтернативним. Водночас потрібно враховувати і суспільні процеси, що відбуваються в світі, відслідковувати потреби у робочій силі та інвестиціях на міжнародному ринку праці.

Здійснений аналіз наукової літератури дозволив виявити й дослідити низку зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на формування системи публічного управління освітою, а також сучасні тренди, від яких залежить управлінська діяльність усієї системи.

Класифікувати чинники пропонуємо за середовищем, яке виступає джерелом забезпечення формування публічного управління освітою (рис. 2.4), а саме:

- чинники зовнішнього (міжнародного) середовища (глобалізація; демократизація; технологізація; інтеграція; гуманізація; міграція; інтернаціоналізація; інформатизація);
- чинники внутрішнього (національного) середовища (чинники макро-, мезо- і мікросередовища).

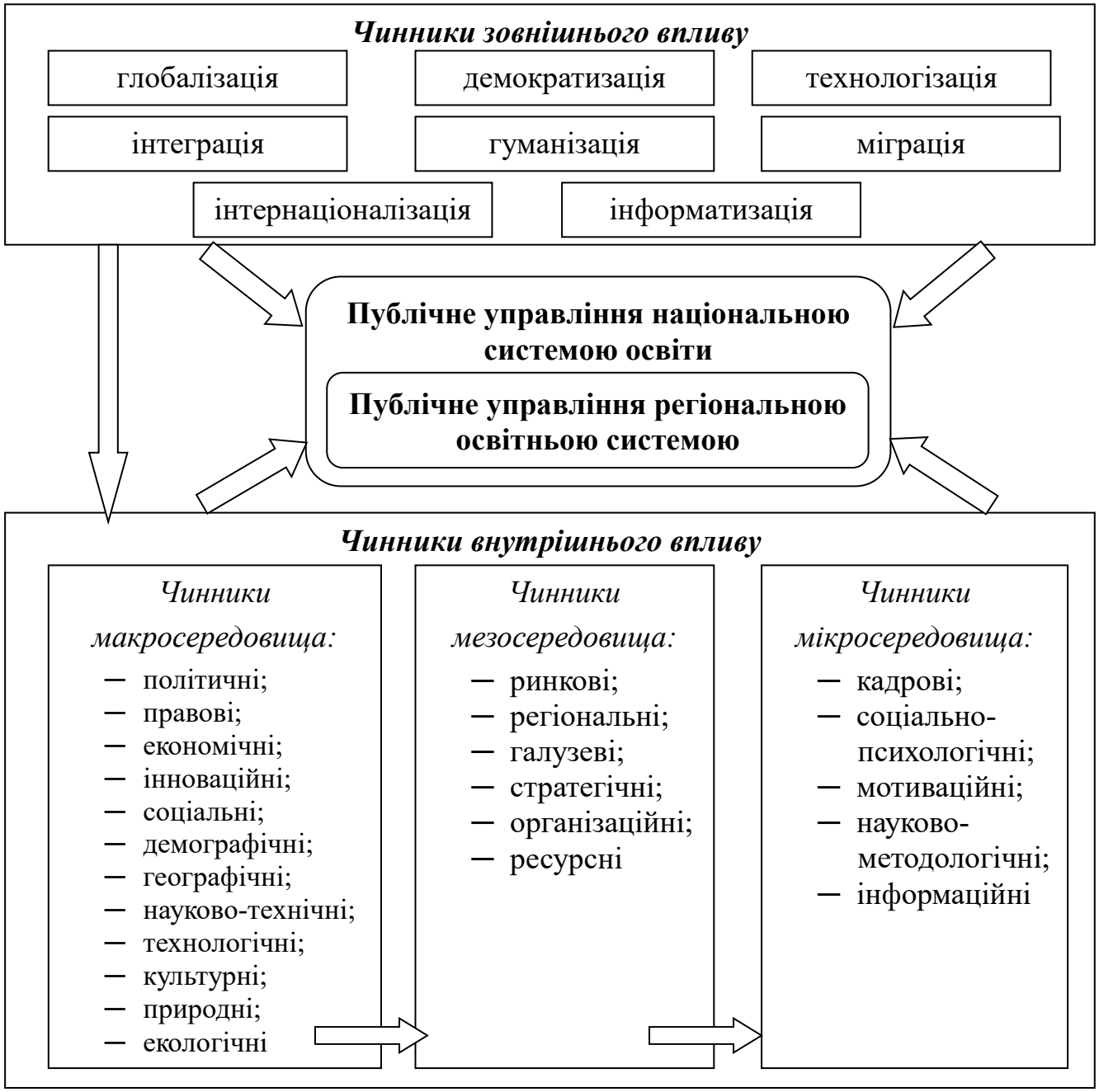

Рис. 2.4. Чинники впливу на формування та розвиток публічного управління регіональною освітньою системою в Україні (джерело: авторська розробка)

Що стосується чинників внутрішнього середовища, то їх вплив на формування та розвиток публічного управління освітою має бути на рівні держави та включати рівень:

— макросередовища (політична система держави; економічна, соціальна, освітня, міграційна політика; географічне розташування виробництва, закладів освіти та наукових установ; відсоток державного фінансування; економіка

регіонів; ринок освітніх послуг; рівень доходів населення; рівень криміналізації суспільства; науково-технічний прогрес (інновації в управлінні, виробництві, освіті; нова техніка і технології; інформатизація та цифровізація суспільства)), об'єктами якого є держава, державні органи влади, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства;

– мезосередовища (соціально-економічна система регіону; стратегія розвитку регіону; регіональний ринок освітніх послуг та контроль їх якості; ринок праці регіону; академічна мобільність; регіональне фінансування; нові інформаційні технології;), об'єктами якого є регіональні органи управління освітою, регіональні освітні системи, економіка регіонів, науковий потенціал регіону тощо;

– мікросередовища (нові менеджментські технології; організаційна структура; маркетинг; відсоток власного капіталу закладу освіти; рівень прибутковості; матеріально-технічна забезпеченість закладів освіти; внутрішній контроль якості освіти та освітнього процесу; рівень педагогічної майстерності; менталітет і соціальна культура педагогічного, науково-педагогічного складу та здобувачів освіти; науково-педагогічний потенціал тощо), об'єктами якого є заклади освіти, здобувачі та працівники освіти.

Отже, в процесі формування та розвитку публічного управління регіональною освітньою системою слід враховувати величезну кількість чинників, які різняться за походженням, масштабами, часом дії, рівнем взаємозв'язків, взаємодією тощо. Кожний чинник може мати власні складові, які, у свою чергу, можуть виступати як самостійні чинники із більшою або меншою мірою впливу на результати управління. Всі чинники взаємопов'язані між собою і можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки. Тому під час управлінської діяльності необхідно робити ретельний аналіз усіх чинників, визначати причини виникнення негативних результатів та виробляти попереджальні заходи, щоб у подальшому уникнути таких наслідків. Врахування в управлінні освітою вказаних вище чинників дає можливість обрати оптимальні для керівництва концепцію, принципи, підходи, методи тощо.

2.3. Методи визначення стану публічного управління освітою в регіоні

З 2002 р. система управління освіти в Україні розвивається як державно-громадська, у якій «передбачається забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, внаслідок чого змінюються навантаження, функції, структура і стиль центрального та регіонального управління освітою» [383]. З точки зору В. Карлової, громадська участь – це «право і можливість громадян та їх об'єднань брати участь у процесі вироблення й реалізації публічної політики, проведення громадської експертизи, моніторингу та оцінки діяльності органів влади шляхом проведення громадських слухань, обговорень, роботи в консультативно-дорадчих органах, створених при органах влади, громадських радах; реальне втілення конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами» [398, с. 31]. Тож, громадяни країни або особисто, або через свої об'єднання мають впливати на вироблення й реалізацію публічної політики щодо розвитку освіти, використовуючи різноманітні способи та інструменти. Їх думка може впливати на зміни як організаційно-функціональної структури, так і на процес управління в цілому на всіх його рівнях.

Одним із способів громадської участі є залучення громадян як експертів з певного питання. В теорії і практиці державного управління все частіше застосовуються методи індивідуальних експертних оцінок, які є систематизованими способами формулювання підсумкової думки експертів – фахівців з експертизи – достатньо обізнаних людей з досліджуваної проблеми. Відповідно до юридичного словника, експертиза є аналізом, дослідженням, що проводиться експертом, експертною комісією; перевіркою якості товарів, робот, послуг [24, с. 938]. Зміст експертизи розкривається за допомогою протиставляння з поняттям «оцінка». Експертними оцінками, відповідно до тлумачного словника, є «кількісні та/або порядкові оцінки процесів чи явищ, які не піддаються безпосередньому вимірюванню, ґрунтуються на висновках фахівців» [259, с. 185]. Завдяки методів експертних оцінок отримується інформація, що використовується для визначення кількісної та якісної оцінки досліджуваних об'єктів або явищ, та

порівняння її з деякими існуючими раніше даними. Ця інформація вказує на поодинокі причинно-наслідкові зв'язки в конкретних умовах та призначена для розроблення й обґрунтування прогнозів подальшого розвитку. Однак, отримана в процесі експертного опитування інформація, як справедливо стверджує О. Титаренко, не є готовою експертизою і лише після обробки вона може розглядатися як вирішення поставленого завдання [133, с. 191]. Разом з тим, перевагами методів індивідуальних експертних оцінок є простота організації обстеження, зрозумілість, врахування і використання тих знань і досвіду, які набули експерти протягом життя.

Відносно освіти, то тут громадяни країни отримують освітні послуги, які мають бути доступними та якісними. Саме громадяни, як споживачі освітніх послуг, можуть дати об'єктивну оцінку їх доступності та якості, визначити реальний стан розвитку освіти та вказати на актуальні проблеми, які потребують негайного вирішення.

Слід зазначити, що останнім часом в Інтернет-середовищі все частіше з'являються аналітичні звіти соціологічних, моніторингових, експертних досліджень стану національної системи освіти. Разом з тим, існує значна кількість наукових праць українських учених, у яких висвітлені результати проведених ними особисто досліджень різних аспектів стану освіти, здійснено комплексний аналіз змін, визначені сучасні проблеми й суперечності та запропоновані можливі шляхи їх вирішення. Однак, незважаючи на вагомий внесок різноманітних спеціалізованих інституцій і науковців, предметом дослідження яких є сучасний стан національної системи освіти, поза увагою залишається проблема дослідження розвитку публічного управління регіональною освітньою системою, ставлення або думка громадян – мешканців певної території, як до цього процесу загалом, так і до розвитку освітньої галузі.

На підставі результатів проведеного анкетування (впродовж 2017 – 2020 рр.) керівного складу в освітній галузі, представників державної влади, пересічних громадян Східної України здійснимо порівняльний аналіз змін в оцінках експертів щодо розвитку публічного управління освітою. Зіставимо зібрану інформацію із

інформацією національних досліджень та виділимо найбільш істотні фактори, що впливають на розвиток публічного управління регіональною освітньою системою, а також можливості й конкретні перспективи розвитку цього процесу, окреслимо необхідні для цього ресурси, можливі труднощі та умови їх подолання.

Методологія дослідження. Одним із розповсюджених методів індивідуальних експертних оцінок є метод анкетування – аналітичне експертне оцінювання, зміст якого полягає в наданні експертом письмових відповідей на запитання анкети. Нами було проведено анкетування громадян за темою «Розвиток публічного управління освітою». Анкета складається з трьох блоків:

1) соціально-професійна характеристика експертів (10 запитань);

2) оцінка стану публічного управління освітою (18 запитань);

3) оцінка стану управління якістю освіти та освітньою діяльністю (20 запитань).

Мета дослідження полягала у вивченні думки представників регіональних громад, їх ставлення та рівня обізнаності щодо сутності освітніх реформ (нововведень), що впроваджуються в країні, сучасних проблем організації публічного управління освітою на рівні регіону, зокрема розподілу повноважень в управління, ставлення до автономії закладів освіти; виявлення негативних явищ, що існують в освітній практиці; визначення напрямів підвищення ефективності регіонального управління. Робоча гіпотеза дослідження базувалась на припущенні, що організація публічного управління регіональною освітньою системою сьогодні є неефективним, має надлишкове навантаження (структурне, функціональне, інформаційне) та віддалене від вирішення проблем, які, і справді, заважають у щоденній освітній практиці.

Експертне опитування проводилося очно і дистанційно в три етапи:

1) протягом жовтня – грудня 2017 р. – експертами виступили слухачі факультету підготовки магістрів публічного управління та адміністрування Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (далі – ХарРІ НАДУ);

2) протягом квітня – червня 2018 р. – експертами виступили представники

керівного складу в галузі освіти Харківської та Луганської областей;

3) протягом березня – квітня 20220 р. – експертами виступили громадяни Харківської, Луганської та Сумської областей.

Всього в опитуванні взяли участь 949 респондентів, з них:

– у 2017 р. – 256 осіб, з яких 253 особи – з Харківської, 2 особи – з Полтавської та 1 особа – з Луганської областей. Більшість респондентів (93,8 %) є освітянами, які представляють місто (53,9 %) або сільську місцевість (46,1 %) [2, с. 10];

– у 2018 р. – 490 осіб, з яких 65 осіб – з Харківської та 425 осіб – з Луганської областей. Більшість опитаних (87,8 %) – керівники органів громадського самоврядування (керівники батьківських, учнівських, студентських, слухацьких комітетів), 11,8 % – керівники закладів освіти та 0,4 % – керівники структурних підрозділів управління освітою;

– у 2020 р. – 203 особи, з яких 137 осіб – з Харківської, 37 осіб – з Луганської та 29 осіб – з Сумської областей. Більшість респондентів (78,3 %) є освітянами, інші представники громадськості в регіонах.

Соціально-професійна характеристика респондентів представлена в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Соціально-професійна характеристика респондентів

Вікова група	Кількість осіб	Стать	Кількість осіб	Наявність управлінської спеціальності	Кількість осіб	Територіальне розташування	Кількість осіб
14-19 років	11	жіноча	890	наявна	97	сільська місцевість	103
20-29 років	249						
30-39 років	319						
40-49 років	201	чоловіча	59	ні наявна	852	міська місцевість	846
50-59 років	87						
більше 20 років	82						

Як видно з таблиці, респонденти представляють східні регіони України, більшість з них (81,0 %) знаходяться у віковій категорії від 20 до 49 років, 93,8 % з усіх опитаних – це жінки, 89,1 % є громадянами, які проживають у міській місцевості. Переважна більшість респондентів (97,9 %) є представниками бюджетних установ. Також, слід зауважити, що 89,9 % респондентів не є спеціалістами у сфері менеджменту або державного управління/публічного управління та адміністрування.

Результати дослідження. Зауважимо, що в рамках розвитку людського потенціалу як основи зростання національної економіки та зміцнення конкурентних позицій України в світі, на державному рівні передбачено низку трансформацій в медичній, освітній та пенсійній сфері. В освітній галузі заплановано «здійснення системної трансформації для забезпечення нової якості освіти на всіх рівнях: від дошкільної освіти – до вищої освіти та освіти дорослих» [407]. У цьому зв'язку визначено пріоритетні напрями:

- доступна та якісна дошкільна освіта;
- нова українська школа;
- сучасна професійна освіта;
- якісна вища та розвиток освіти дорослих;
- розвиток науки та інновацій.

Зміст запланованих (або вже реалізованих) трансформацій розміщено на сайтах державних органів різних рівнів, розроблено та прийнято низку нормативно-правових актів, якими передбачені відповідні нововведення, видано методичну та роз'яснювальну літературу. Тож, кожний громадянин має можливість ознайомитись із основними напрямами і змістом реформ, запроваджених в освітній галузі. В цьому контексті доцільним є представлення даних про рівень поінформованості респондентів щодо сутності реформ та їх думка щодо своєчасності їх проведення.

Спочатку розглянемо позицію громадян України щодо необхідності проведення освітньої реформи. Відразу зазначимо, що суттєвих змін у 2020 р. порівняно з 2017 р. у відповідях респондентів не відбулось: більшість з них

(85,5 %) вважають, що сучасна освіта потребує реформування; при цьому вірять в її успішність лише 37,7 %, не вірять – 24,4 % з усіх опитаних, інші – вагаються у своїх відповідях.

Що стосується можливості скористатися конституційним правом громадянина країни та взяти участь у публічному обговоренні освітніх реформ, то лише 13,1 % з усіх опитуваних висловлюють бажання взяти учать в обговоренні реформ, а 78,5 % навіть не розглядають таку можливість. Що свідчить про низький рівень громадянської активності та, як наслідок, організаційної спроможності громадянського суспільства у певній територіально-адміністративній одиниці.

Стосовно обізнаності громадян щодо змін, передбачених у реформах. Можна впевнено стверджувати, що лише ті, хто безпосередньо працюють в освітній галузі, в органах управління освітою, найбільш обізнані й можуть назвати конкретні зміни, які вже відбулися або заплановані. Інші громадяни стверджують, що вони знають список змін, але назвати можуть лише найбільш популярні, які постійно на слуху, наприклад:

- розбудова «Нової української школи», впровадження 12-річної освіти, 12-бальної системи оцінювання знань учнів та зовнішнього незалежного оцінювання (далі – ЗНО);
- українізація освіти (мовний аспект викладання);
- перехід на навчання дітей з 6-ти років;
- впровадження модульної системи навчання.

І така ситуація залишається незмінною, практично з початку оголошення самого процесу реформування освіти [178; 444], початок якого хронологічно можна визначити з проголошенням незалежності України, тобто з 1991 р. У цьому контексті, ми погоджуємося з думкою В. Лунячека, який зазначає, що період незалежності «є історією перманентних освітніх реформ, що змінюють одна одну без свого логічного завершення і очікуваного результату» [211, с. 4].

Нагадаємо, що ініціаторами проведення реформ в країні протягом практично 30 років виступає саме влада. У підході до змін в освіті

використовується владо-примусова стратегія, тобто спілкування відбувається односторонньо – від ініціатора до виконавця. При цьому ініціатори за ці роки постійно змінювалися, також, як і стратегія реформ, а виконавці залишаються переважно ті ж самі. Крім того, як було вже зазначено вище, ні жодна реформа не була доведена до свого логічного завершення. Тож населення країни втомилося від постійних реформ, від їх хаотичності, безсистемності та незавершеності.

В 2017 р. був прийнятий новий Закон України «Про освіту», у положеннях якого було закладено основні нововведення освітньої реформи. Цей документ у цілому був сприйнятий позитивно в українському суспільстві, однак одна – мовна стаття цього законодавчого акту, якою було встановлено норму про рівень запровадження державної мови навчання у ЗО, спричинила широкий резонанс переважно у деяких іноземних країнах.

У цьому контексті доцільним є представлення результатів опитування громадян щодо їх ставлення до згаданого вище законодавчого акту. Більшість громадян (97,1 %) знають, що в країні було прийнято новий базовий освітній закон, 79,5 % з усіх опитаних стверджують, що ознайомлені з основними положеннями цього документу, однак впевнено назвати нововведення можуть лише 19,8 % громадян. Менше половини опитуваних (41,4 %) вважають новий закон вчасним і прогресивним, практично стільки ж (39,8 %) вагаються відповісти на це запитання. На першому етапі опитування (у 2017 р.) всі ці показники були значно вищими, а у 2020 р. – на 25 % нижчі. Це може свідчити про те, що в 2017 р. нове освітнє законодавство широко обговорювали в суспільстві, а сьогодні є більш актуальні питання в освіті (організація роботи новостворених органів освіти в об’єднаних територіальних громадах, введення карантину, перехід на дистанційну або змішану форму навчання ЗО, технологізація, цифровізація освітнього процесу тощо), які потребують уваги як з боку керівного складу, так і звичайного пересічного громадянина.

Сьогодні громадяни впевнені, що освітні реформи спрямовані на зміни, які вимагає від України міжнародна спільнота та стосуються переважно оновленню парадигми освіти. Але змінювати, на думку експертів, потрібно саме підхід до

управління освітою, до формування кадрового складу керівників галузі, оскільки саме організаційно-функціональна структура управління є застарілою, має ще багато елементів з радянського минулого. Підтвердженням цього є думка експертів щодо існування районних управлінь освітою. Респонденти вважають, що вони є надлишковими органами, які потребують реорганізації або повної їх ліквідації. Лише 15 % від усіх опитуваних підтримують діяльність цих структур, але, як з'ясувалось, ці експерти є працівниками структурних підрозділів управління освітою на місцях.

Щодо оцінки діяльності регіонального/місцевого органу управління освітою в контексті роботи закладу освіти (далі – ЗО), то серед функцій, які вони виконують, респонденти назвали не потрібними:

- контроль діяльності ЗО (73,2 %);
- методична допомога (69,7 %);
- інформування/просвітницька робота (57,4 %);
- організація заходів між ЗО (55,9 %) та централізована робота відділу кадрів (51,6 %).

В той же час, на думку громадян, є функції, які ЗО виконує за інші структури. До таких функцій відносять: оздоровлення дітей (53,5 %) та організацію участі дітей в різних конкурсах, олімпіадах, змаганнях (51,7 %). Між тим, такі функції, як харчування дітей та підготовка учнів-випускників до складання ЗНО, респонденти вважають важливими й необхідними. Стосовно фінансової складової управління освітою, то більшість громадян (78,1 %) вважають необхідним ведення централізованої бухгалтерії. У той же час, більш половини респондентів (51,3 %) вважають фінансову самостійність ЗО обов'язковою складовою його автономії, однак запровадити її, на їх думку, можливо лише з одночасним запровадженням таких складових автономії, як громадсько-державне управління, господарська та кадрова самостійність.

Варто зауважити, що обговорення питання про надання ЗО певної свободи у вигляді автономії як необхідної умови їх ефективності мають систематичний характер, воно постійно обговорюється у суспільстві та декларуються в правових

документах. Однак, рівень практичного застосування автономії в країні є дуже низьким. На думку експертів, основними перешкодами цього процесу є:

– недостатність обсягів фінансування ЗО з боку держави (67,4 %);

– низька платоспроможність переважної кількості здобувачів освіти (44,1 %);

– відсутність необхідної нормативно-правової бази (37,3 %);

– відсутність у суспільстві усвідомленої необхідності та бажання брати участь в управлінні та у належному забезпеченні роботи закладів освіти (35,6 %);

– відсутність бажання в органів влади (34,2 %).

Слід наголосити, що в 2020 р., у порівнянні з 2017 р., респонденти більш впевнені в тому, що запровадження автономії ЗО має бути обов'язковою умовою його ефективності. Втім, і досі значна кількість громадян (49,1 %) не визначилася зі своєю позицією у даному питанні.

Зрозуміло, що основна діяльність, яку здійснюють ЗО є освітньою, що спрямована на організацію, забезпечення та реалізацію освітнього процесу. Опитані громадяни наголошують на високий рівень бюрократизму (надмірність паперотворчості, канцеляризму), який існує в ЗО, – 72,3 % вважаючи, що цей рівень «дуже високий» та «високий». У сучасних умовах – умовах карантину та навчання в дистанційному режимі – навантаження на педагогічних та науково-педагогічних робітників значно збільшилося. Зокрема, всім педагогам, крім паперотворчої повсякденної роботи, потрібно розробляти он-лайн матеріали (змістовні, візуальні, науково-методичні), а для цього не лише самім навчитися користуватися інформаційними технологіями, а й залучити до цього процесу здобувачів освіти. Сучасному вчителю доводиться писати інструкції не лише для себе й учнів, а ще і для батьків, які відповідально ставляться до навчання он-лайн та намагаються контролювати цей процес. Таким чином, час, який витрачає сьогодні педагог для підготовки до занять, перевищує всі норми, прописані в нормативних актах. До того ж існують суттєві проблеми з використанням Інтернету, у деяких випадках він взагалі відсутній або працює із перебоями. В цьому контексті логічним виявляються відповіді респондентів щодо визначення

критеріїв оцінки ефективності роботи ЗО, серед яких перші місця посідають:

— професійний рівень педагогів (71,4 %);

— якість матеріально-технічної та навчально-методичної бази (66,3 %);

— рівень партнерства адміністрації, педагогів, здобувачів освіти та їхніх батьків (43,0 %);

— упровадження інноваційних технологій у закладах освіти (42,1 %).

При цьому суттєвих змін за досліджуваний період не відбулось, і, навпаки, у 2020 р. ці критерії лише набули своєї актуальності та практичної значимості.

Не визначеною залишається позиція респондентів до ЗНО та Українського центру оцінювання якості освіти (далі – УЦОЯО) як до інструментів забезпечення якості освіти. Так, респонденти практично однаково ставляться до незалежності ЗНО: 28,4 % респондентів вірять в те, що ЗНО є повністю незалежною, 28,6 % – вважають ЗНО залежною, а іншим взагалі важко відповісти на це питання. Також, як і з питанням визначення місця УЦОЯО, який здійснює ЗНО, в системі публічного управління:

— 36,5 % респондентів вважають, що ця установа має залишатися в структурі Міністерства освіти і науки України;

— 32,1 % – підтримують позицію щодо її незалежності (має бути окремою державною або громадською інституцією);

— інші – не можуть визначитися. При цьому незмінною залишається позиція респондентів щодо підготовки учнів-випускників до складання тестів із ЗНО.

Більшість (51,3 %) вважають, що це мають робити заклади вищої освіти, оскільки саме вони зацікавлені в майбутніх студентах.

Результати дослідження дають підстави для визначення суттєвих проблем, які існують в освітній практиці:

— низький рівень фінансування освіти та, як наслідок, низький рівень заробітної плати працівників освіти, престижності професії, забезпеченості матеріально-технічної та науково-методичної бази; нестача професійних кадрів для закладів освіти – логопедів, дефектолога, реабілітологів та ін.;

– не вистачає практичного досвіду молодим спеціалістам для роботи у ЗО;

– існуючі навчальні програми не відповідають сучасним потребам життя та ринку праці;

– громіздкі навчальні програми, особливо в школах;

– низький рівень залучення батьків до співпраці з ЗО та до розробки й впровадження регіональної освітньої політики (потребує чіткого визначення механізмів такої співпраці у правовому полі);

– бюрократизація освітнього процесу тощо.

Ще однією суттєвою проблемою, яка набула значущості саме під час карантину, це збільшення завантаженості на педагога, у тому числі й робота із здобувачами освіти з інклюзією, які потребують додаткової уваги та часу. Варто відмітити, що у визначенні проблем в розвитку публічного управління освітою як на національному рівні, так і на рівні регіонів не має принципових відмінностей.

Уваги заслуговують пропозиції респондентів щодо напрямів подолання проблем, на які вони же і вказали. Зокрема:

– підвищення рівня фінансування освіти, в тому числі за рахунок місцевих бюджетів;

– визначення у правовому полі механізмів залучення батьків до вирішення проблем освіти;

– визначення потреби у фахівцях для галузі освіти та організація їх якісної підготовки (потребує перегляд підходу до підготовки вузьких спеціалістів в освіті, у тому числі й керівного складу, та організації обов’язкової навчальної практики);

– зменшити навантаження на педагогів (унормувати часи їх праці) у відповідності до сучасних умов та можливостей (зокрема, зменшити паперотворчість;

– забезпечити педагогів технічними засобами та організувати їх навчання за рахунок місцевих бюджетів);

– надати можливість ЗО на свій розсуд використовувати приміщення та

знаходити додаткові джерела фінансування (оренда приміщень, території;

– організація додаткових гуртків, секцій без їх оподаткування та ін.);

– розробка ефективних навчальних програм, які відповідають сучасним потребам регіональних ринків праці;

– зменшити наповненість здобувачів осіб у групах/класах до 15 осіб;

– у старшій школі збільшити кількість годин на вивчення предметів, які входять до ЗНО;

– зняти відповідальність із ЗО за проведення конкурсів, оголошених різноманітними інституціями;

– надати автономні права ЗО у вирішенні господарсько-фінансових, кадрових та академічних питаннях.

Якість освіти є основою забезпечення і підвищення якості життя людини як головної мети існування держави. Цей критерій є базовим та займає особливе місце в процесі реформування українського суспільства і складовою соціальної функції державного управління, яка розглядає освіту в рамках механізму соціального відтворення населення через створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, забезпечення соціального середовища, яке генерує потребу в якісній освіті для громадян та надає можливості в її отриманні [65, с. 293].

Як категорія якість розглядається вченими у різних наукових галузях, зокрема:

– з філософської точки зору якість відображає внутрішню визначеність предмета, яка становить специфіку, що відрізняє його від усіх інших;

– з економічної – відображає сукупність властивостей продукції, що зумовлюють ступінь її здатності задовольняти потреби споживачів відповідно до свого призначення;

– з юридичної – одна із суттєвих умов багатьох цивільно-правових договорів тощо.

На відміну від інших галузей, у педагогіці якість є багатогранною, яка за

своєю сутністю відображає різні аспекти освітнього процесу (філософські, соціальні, педагогічні, політичні, демографічні, економічні тощо) та розглядається як сукупність властивостей освіти, що визначають її здатність задовольняти відповідні потреби особистості, суспільства, держави відповідно до призначення освіти [489]. Отже, якість залежить від встановлених вимог, що пред'являються з урахуванням мети використання.

За твердженням Т. Лукіної, у сутності поняття «якість освіти» розрізнюють 2 основних підходи: нормований – розглядається з точки зору задоволення потреб та досягнення певних норм, стандартів, цілей (особистості, суспільства, держави), що нормативно затверджені відповідними документами; управлінський – подається з позицій сучасної теорії й практики управління якістю (якість освіти як об'єкт управлінського впливу розглядається одночасно з позицій якості освітньої системи, якості освітнього процесу (як процес споживання надання освітніх послуг) та якості особистості випускника як результату діяльності освітньої системи за показниками його освіченості та сформованості суспільно значущих цінностей. За словами авторки, якість освіти відбиває розвиток системи освіти і суспільства у певний період та змінюється з часом залежно від вимог особистості, суспільства і держави [136, с. 1017-1018]. Таким чином, якість освіти є показником, що визначає результативність національної системи освіти та ефективність управління нею, що є обов'язковою складовою державного управління освітою.

В сучасному світі управління якістю освіти виступає стрижневим напрямом управлінської діяльності в сфері освіти. В цьому процесі суб'єктами виступають органи державного управління якістю освіти, які утворюють лише частину відповідного механізму державного управління, а об'єктом – є система освіти в аспекті її якості, при цьому управлінський вплив спрямовується на різноманітні складові цієї системи: матеріально-технічні, науково-методичні, фінансові, а також і людські ресурси [136, с. 620-621]. До управління якістю освіти розвинені країни світу активно залучають громадськість, зокрема через участь у формуванні суспільних вимог до якості освіти, визначення перспективних напрямів державної

освітньої політики в цьому напрямі, контроль за досягнутими результатами функціонування освітньої галузі. Тож, у сучасному світі вважається обов'язковим наявність внутрішніх та зовнішніх державних і громадських систем контролю за якістю освіти [344, с. 3].

В країнах Європейського Союзу діють різні системи із забезпечення якості освіти, які формувалися в умовах, коли вимоги до якості освіти висувались безпосередніми користувачами освітніх послуг – здобувачами освіти, науковцями, роботодавцями, суспільством. Так, з метою сприяння спільному розумінню забезпечення якості навчання і викладання, не зважаючи на кордони та розбіжності між усіма стейкхолдерами, у 2015 р. Міністерською конференцією в Єревані були ухвалені стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) [518]. Термін «забезпечення якості» використовується в цьому документі для опису діяльності у межах циклу безперервного вдосконалення діяльності щодо забезпечення і покращення.

Варто відмітити, що американський учений, статистик і консультант з теорії управління якістю Едвардс Демінг у своїй науковій праці «Вихід із кризи» [535] розглядає якість як системну мету. Він розробив цикл безперервного вдосконалення якості, відповідно до якого необхідно постійно проходити всі 4 етапи Циклу постійного вдосконалення (Циклу Демінга) – планування, виконання, контроль, коригування. Його теорія управлінської технології необхідна для побудови стійкого розвитку організації.

Зауважимо, що українська система забезпечення якості освіти йде корінням в радянське минуле, коли контроль за якістю здійснювався адміністративно-командними методами. Використання формальних процесів і процедур було логічним, тому що споживачем послуг освіти виступала держава [32, с. 10]. Нині в Україні створюється національна модель управління якістю освіти, яка ґрунтується на кращих світових практиках та відповідає вимогам Міжнародної організації зі стандартизації (ISO).

Прагнення України побудувати демократичну, соціальну, правову державу, обумовили потребу у формуванні громадянського суспільства та моделі державно-

громадського управління, в тому числі й в освітній сфері. В цій моделі особистість, суспільство та держава мають стати рівноправними суб'єктами і партнерами, а необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства проголошується якісна освіта, підвищення доступності до якої має забезпечити економічне зростання держави та розв'язання соціальних проблем суспільства [384]. Тож забезпечення якості освіти (відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг) та якості освітньої діяльності (рівню організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановленим законодавством та/або договором про надання освітніх послуг) є засадничими принципами державної освітньої політики [386].

Актуальність вивчення стану і проблем здійснення управління якістю освіти та освітньої діяльності в Україні полягає в прагненні країни реформувати всі сфери суспільної діяльності, викликане пошуком більш ефективних методів досягнення конкурентоспроможності держави на світовому рівні. В цьому контексті виняткового значення набуває проблема якості, яку розглядають як комплексну проблему, що торкається всіх сфер життєдіяльності суспільства.

Проблемам розвитку та підвищення якості освіти у різних аспектах її вивчення, дослідженню загальних засад моніторингу якості освітньої діяльності та управління нею, досвіду використання міжнародних програм оцінки якості освіти присвячено значну кількість наукових публікацій як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Однак, проблема створення цілісної системи державно-громадського управління якістю освіти та освітньої діяльності у вітчизняному науковому середовище ще не отримала належного теоретичного обґрунтування. Також, як і залишається не обґрунтованою можливість і доцільність використання результатів експертних опитувань та соціологічних досліджень для покращення системи управління якістю освіти та освітньої діяльності.

Отже, проаналізувати стан здійснення управління якістю освіти та освітньої діяльності в Україні як важливий аспект виконання функцій управління, що

визначають державну освітню політику, її цілі та відповідальність у сфері якості. Для цього використано три підходи:

— перший полягає у визначенні головних складових дефініцій з теми дослідження;

— другий – в опрацюванні основних положень нової редакції Закону України «Про освіту» в частині забезпечення якості освіти;

— третій – в оприлюдненні результатів експертного опитування щодо оцінки стану та визначення проблем в управлінні якістю освіти.

До початку XXI ст. в Україні питання управління якістю освіти вивчались у контексті загальних питань управління системою освіти та навчальними закладами. Всі підходи до поліпшення якості освіти вироблялись переважно з позицій педагогічних наук. Нині відбуваються кардинальні зміни в управлінні освітою, в тому числі її якістю. На всіх рівнях управління створена або створюється, відповідно до нової редакції Закону України «Про освіту», система забезпечення якості освіти, яка має гарантувати цю якість, формувати довіру суспільства до системи й закладів освіти та органів управління освітою, постійно та послідовне підвищувати якість освіти, допомагати закладам освіти та іншим суб'єктам освітньої діяльності у підвищення її якості. Складовими цієї системи, відповідно до національного законодавства (табл. 2.8), є:

— система забезпечення якості в закладах освіти (внутрішня система забезпечення якості освіти);

— система зовнішнього забезпечення якості освіти;

— система забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти [386].

Як видно з таблиці, в Україні для забезпечення якості освіти розроблені відповідні механізми, заходи, інструменти, критерії, правила, процедури, які допомагають оцінити стан якості освіти за всіма параметрами освітньої діяльності. Задля цього на центральному рівні створено органи забезпечення якості освіти, діяльність яких спрямовується і координується українським урядом через Міністерство освіти і науки України.

Таблиця 2.8

Система забезпечення якості освіти в Україні

Складові системи	Ключові компоненти, що включають складові системи
1	2
Внутрішня система	— політика, стратегія, процедури забезпечення якості освіти; — критерії, правила і процедури оцінювання здобувачів освіти; — система та механізми забезпечення академічної доброчесності; — критерії, правила, процедури оцінювання педагогічної (науково-педагогічної) діяльності працівників закладів освіти та наукових установ; — критерії, правила, процедури оцінювання управлінської діяльності керівників закладів освіти; — наявність необхідних ресурсів для організації освітнього процесу (зокрема для самостійної роботи здобувачів освіти); — наявність інформаційних систем для ефективного управління закладом освіти; — організація інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти, її універсального дизайну та розумного пристосування; — інші процедури й заходи, що визначаються спеціальними законами або документами закладу освіти
Система зовнішнього забезпечення	— інструменти, процедури та заходи забезпечення і підвищення якості освіти: ліцензування освітньої діяльності; стандартизація; акредитацію освітніх програм; інституційний аудит; моніторинг якості освіти; інституційна та громадська акредитація закладів освіти; громадський нагляд; зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання; атестація педагогічних і наукових працівників; сертифікація педагогічних працівників; інші інструменти, процедури, заходи, що визначаються спеціальними законами; — визначені органи і установи, що відповідають за забезпечення якості освіти, а також спеціально уповноважені державою установи, що проводять зовнішнє незалежне оцінювання; — незалежні установи оцінювання та забезпечення якості освіти
Система забезпечення якості освіти в	— політика, стратегія, процедури забезпечення якості власної діяльності; — необхідні ресурси для організації процесів і процедур;

Продовження табл. 2.8

1	2
діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти	─ зовнішній незалежний аудит діяльності (процесів і процедур) відповідних органів і установ

Складено за джерелом [386]

Це такі органи забезпечення якості освіти, як:

─ Український центр оцінювання якості освіти (утворений у 2005 р., здійснює зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання, здобутих на певному освітньому рівні, а також проводить моніторингові дослідження якості освіти);

─ Державна служба якості освіти України (утворена в 2017 р., призначена допомагати закладам освіти (дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної та професійної (професійно-технічної) освіти) підвищити та гарантувати якість освіти, сформувати довіру суспільства);

─ Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (утворено в 2015 р., має стати каталізатором позитивних змін у вищій освіті та призначена формувати культуру якості освіти, щоб протистояти сучасним викликам).

На регіональному рівні ці органи представлені через спеціальні відділення. Мета їх діяльності, за інформацією, опублікованій на сайті Міністерства освіти і науки України, полягає в оцінці якості освітньої діяльності закладу освіти, виробленні рекомендацій щодо її підвищення та вдосконалення внутрішньої системи забезпечення якості освіти, а також приведення освітнього та управлінського процесів у відповідність до вимог законодавства та ліцензійних умов [450].

Разом з тим, в Україні діє Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), утворене в 2015 р. як постійно діючий колегіальний орган у сфері забезпечення якості вищої освіти. Повноваження центральних

органів забезпечення якості освіти представлені в табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Повноваження центральних органів забезпечення якості освіти

Органи забезпечення якості освіти	Повноваження
Державна служба якості освіти України (центральний орган виконавчої влади, його територіальні органи)	─ інституційний аудит загальної середньої освіти; ─ надання рекомендацій закладам освіти (крім вищої) щодо організації та функціонування внутрішньої системи забезпечення якості освіти; ─ здійснення експертизи та затвердження освітніх програм дошкільної та загальної середньої освіти (крім типових); ─ моніторинг якості освітньої діяльності та якості освіти; ─ акредитація та ведення реєстру громадських фахових об'єднань та інших юридичних осіб, що здійснюють незалежне оцінювання якості освіти крім вищої; ─ державний нагляд (контроль) за закладами освіти щодо дотримання законодавства (у межах повноважень); ─ контроль за дотриманням вимог щодо організації зовнішнього незалежного оцінювання (за дорученням Міністерства освіти і науки України)
Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (постійно діючий колегіальний орган)	─ формування вимог до системи забезпечення якості вищої освіти, розробка положення про акредитацію освітніх програм; ─ аналіз якості діяльності вищих навчальних закладів; ─ ліцензійна експертиза; ─ формування подання щодо переліку спеціальностей; ─ формування єдиної бази спеціальностей у вищих навчальних закладів; ─ акредитація освітніх програм; ─ формування критерії в оцінки якості освітньої діяльності; ─ розробка вимог до рівнів наукової кваліфікації, порядку їх присудження; ─ розробка положення про акредитацію спеціалізованих вчених рад; ─ акредитація незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

Таким чином, державою для забезпечення якості освіти створено відповідну систему, що включає необхідні механізми, заходи, інструменти, критерії, правила, процедури та відповідні органи.

Серед основних параметрів забезпечення якості освіти можна назвати такі:

– якість розробки й функціонування державних механізмів регулювання освітніх процесів;

– якість управління освітою;

– якість умов забезпечення освіти (матеріально-технічне, інформаційне, фінансове, кадрове тощо);

– якість педагогічних працівників;

– якість освітнього процесу;

– якість результатів освіти (особистості) та ін.

Важливим у процесі забезпечення якості освіти є розуміння та ставлення до цього процесу безпосередніх виконавців – освітян. Саме від них залежить і ефективність процесу реформування освіти, який, практично третє десятиріччя переживає освітня галузь. Тому, з метою вивчення стану та проблем здійснення управління якістю освіти та освітньої діяльності в Україні, а також з необхідністю розробки навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни «Управління якістю освіти та освітньої діяльності», в якій будуть в узагальненому вигляді представлені результати дослідження, викладачами кафедри соціальної і гуманітарної політики Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (далі – ХарРІ НАДУ) протягом жовтня – грудня 2017 р. було проведено попереднє експертне опитування, в якому взяли участь 256 осіб, із яких 253 особи – з Харківської, 2 особи – з Полтавської та 1 особа – з Луганської областей. Більшість респондентів (93,8 %) є освітянами, які представляють місто (53,9 %) або сільську місцевість (46,1 %). Більш детальна інформація про респондентів наведена в табл. 2.10.

Для проведення дослідження необхідно було спочатку визначити, як самі респонденти розуміють якість освіти та що вони вкладають у визначення цього поняття у розумінні забезпеченості освітнього процесу в навчальному закладі. Так, респонденти вважають, що якість освіти залежить насамперед від організації навчального процесу (на рівні політики держави) – 47,7 %, а також від рівня

матеріально-технічного забезпечення навчального закладу (41,4 %), рівня викладання та позакласної / позааудиторної роботи (35,9 %) та якості складу педагогів, що включає кваліфікацію, досвід педагогів, їх навантаження та заробітну плату (41,0 %).

Таблиця 2.10

Соціально-професійна характеристика респондентів

Педагогічний стаж		Кваліфікаційна категорія		Спеціальність за дипломом	
до 5 років	51	спеціаліст	56	викладач / учитель-предметник	240
6-11 років	89	друга	24	управління персоналом / менеджмент	8
11-20 років	45	перша	50		
більше 20 років	71	вища	126	інше	8

Результати свідчать, що освітяни найбільше покладаються на зусилля держави в забезпеченні якості всіх параметрів освітньої діяльності, починаючи з розробки ефективної стратегії розвитку національної системи освіти. Відмітимо, що за дослідженням Міністерства освіти і науки України, серед різних категорій населення відносно високий рівень довіри до цього органу є саме серед працівників освіти (трішки більше 80 %), а це означає, що освітяни чекають і сподіваються на покращення ситуації в освітній галузі.

Відповіді респондентів щодо головних асоціацій, що характеризують сучасний стан із забезпечення якості освіти в Україні, розподілились таким чином:

- учні у старших класах втрачають мотивацію до навчання (43,4 %);
- відбуваються хаотичні процеси з якістю освіти (41,4 %);
- якість загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти падає (32,0 %);
- молоді педагоги погано підготовлені, пенсіонери «відстають від часу» (31,6 %);
- відсутня мотивація студентів (21,9 %);
- кадрова політика в освіті дуже слабка (15,6 %).

Серед запропонованих чинників оцінки якості освіти найбільш впливовими респонденти визначили – кваліфікацію педагогів, організацію навчального процесу, якість підручників, навчальних посібників та якість навчальних програм з дисциплін, що викладаються. Найменш впливовими – харчування, фізкультуру та спорт, забезпечення безпеки, медичне обслуговування, рівень позакласної роботи, охорону здоров'я.

Результати відповідей респондентів на запитання «Якими, на Вашу думку, є базисні чинники оцінки якості освіти?» представлені на рис. 2.5.

Серед опитаних респондентів переважна більшість (67,2 %) зазначили, що вони пройшли курси підвищення кваліфікації або перепідготовки з методики забезпечення якості освіти та/або освітньої діяльності. На цих курсах найбільше приділялася увага використанню інноваційних технологій (55,1 %), методиці викладання (26,2 %), ефективному використанню навчально-методичного комплексу (13,7 %) та ін. Крім того, більшість респондентів (76,6 %) зазначили, що вони брали участь у засіданнях методичних об'єднань різного рівня протягом останніх 5 років, на яких розглядалися питання забезпечення якості освіти та/або освітньої діяльності. Однак, отриманої інформації для практичного втілення їм не вистачає. При цьому респонденти вагаються з приводу доцільності введення в навчальний процес окремого предмету «Методика забезпечення та контролю якості освіти» (111 осіб – за введення цього предмету, 57 осіб – проти та 88 особам важко відповісти на це запитання).

На запитання «Які форми позакласної / позааудиторної роботи Ви використовуєте у своїй практиці в питаннях забезпечення рівня якості освіти?» респонденти відмітили, що найбільш ефективними є тематичні заходи й зустрічі (68,8 %) та екскурсії (49,6 %).

Щодо забезпеченості навчальних закладів відповідними програмами, підручниками, посібниками з питань забезпечення якості освіти та/або освітньої діяльності, переважна більшість респондентів відповіли позитивно, вказавши на їх наявність («так, повністю» – 23,8 %, «так, частково» – 56,6 %).

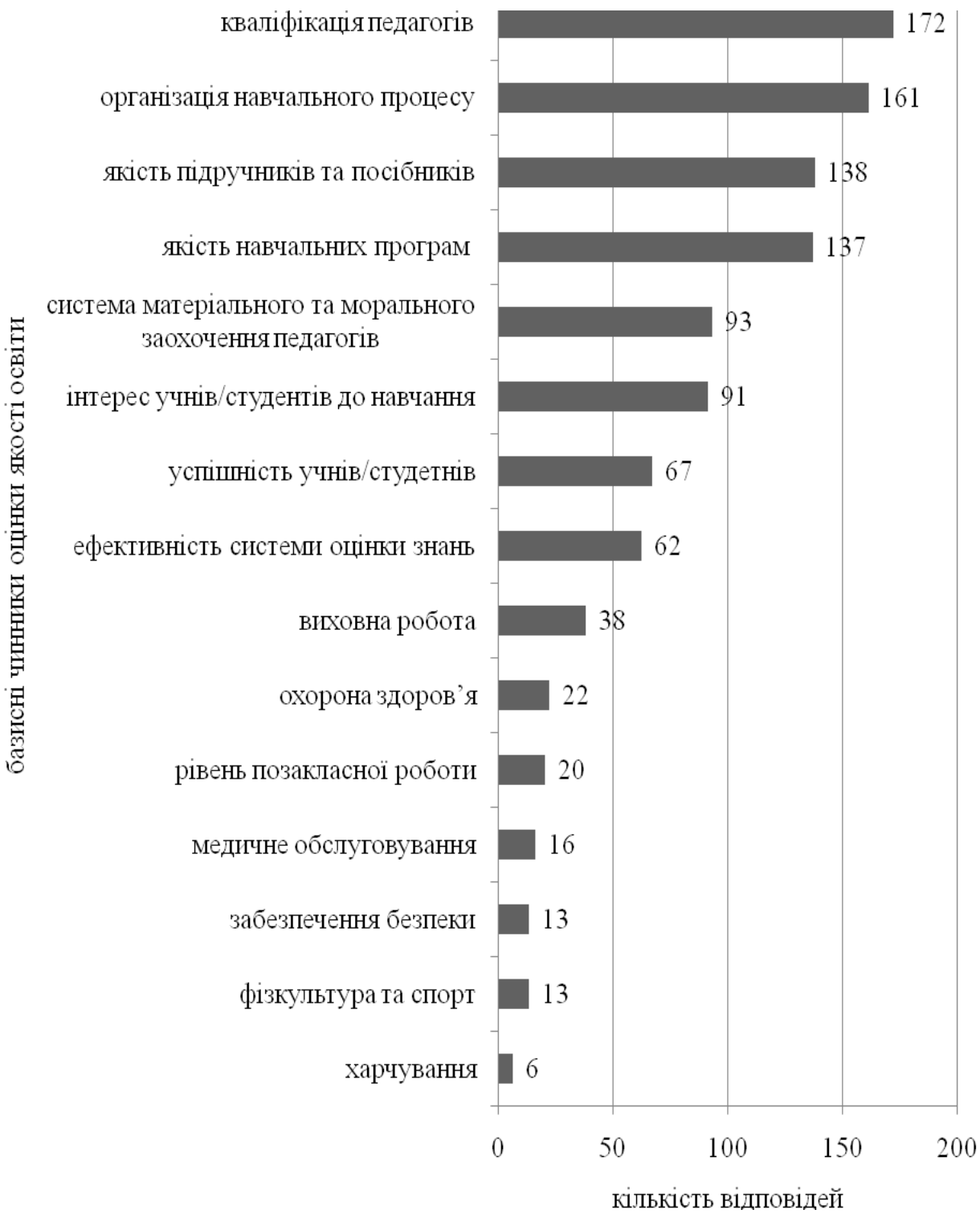

Рис. 2.5. Відповіді респондентів на запитання «Якими, на Вашу думку, є базисні чинники оцінки якості освіти?»

Зрозуміло, що якість освіти та освітньої діяльності залежить від багатьох

чинників. Із запропонованих першочергових заходів, які б надали можливість покращили стан із забезпечення якості освіти, респонденти на перше місце поставили забезпечення навчальних закладів належною матеріально-технічною та інформаційною базою, а також вказали на необхідність підвищити заробітну плату та статус педагога (рис. 2.6). Зауважимо, що саме необхідність підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення навчального закладу респонденти визначили як головну пропозицію щодо підвищення якості освіти.

Рис. 2.6. Відповіді респондентів на запитання «Що, на Вашу думку, потрібно зробити у першу чергу для забезпечення якості освіти?»

Варто відмітити, що респонденти в ході опитування вказали на низку проблем, що існують на практиці та які негативно впливають на якість надання освітніх послуг. Зокрема, було вказано на низьку якість:

— навчальних програм, навчальних та навчально-методичних матеріалів;

– забезпеченості навчальних закладів комп’ютерною технікою (доступу до Інтернету), періодичними виданнями;

– підготовки та підвищення кваліфікації педагогів тощо.

Водночас респонденти вносили пропозиції щодо підвищення якості освіти та освітньої діяльності, серед яких були і такі:

– прибрати велику кількість конкурсів, семінарів, тренінгів, які проходять під час освітнього процесу, що відволікає від навчання;

– зменшити об'єм домашнього завдання для учнів;

– вилучити шкільні предмети із планів закладів вищої освіти і надати більше часу на вивчення дисциплін спеціалізації;

– зменшити об'єм викладання теорії та звернути більшу увагу на практику й результат;

– підвищити психологічну підготовку педагогів (навики роботи із сучасними дітьми та їхніми батьками);

– розвантажити педагога (зменшити навантаження на ставку, позбутися традиції заповнення великої кількості паперів);

– підготовити вчителів до нових змін в освіті (висвітлення інформації, майстер-класи тощо);

– зменшити кількість перевірок і моніторингів та ін.

Заслуговують на увагу, на нашу думку, пропозиції освітян, що мають стратегічне значення для здійснення управління якістю освіти та якістю освітньою діяльністю, зокрема:

– розробка стратегічних проектів і програм, спрямованих на підвищення якості освіти у навчальному закладі;

– визначення чітких критеріїв до процесу управління якістю освіти і якістю освітньої діяльності та їх закріплення у нормативно-правових документах.

Отже, в рамках проведеного дослідження ми мали змогу отримати відповіді на низку важливих запитань, які стосуються реального стану здійснення управління освітою та освітньою діяльністю на регіональному рівні, переважно в Харківській області. Дослідження представляє думки освітян, які працюють у

навчальних закладах різного рівня, в обласних / місцевих органах управління освітою.

Звичайно, отримані дані можна оцінювати та інтерпретувати по-різному. Наведений у цій публікації аналіз містить лише узагальнені висновки й піднімає лише деякі проблемні питання, що стосуються здійснення управління якістю освіти та освітньої діяльності, в той час як глибини цієї проблематики набагато багатогранні й масштабні.

Між тим, отримані дані – це змога побачити стан здійснення управління освітою та освітньої діяльності очима тих, хто безпосередньо приймає участь у цьому процесі, їхнє розуміння цього процесу, їхнє бачення найбільших викликів, що залишаються поза увагою держави як неважливе чи незрозуміле. Але найголовніше, в ході цього опитування ми отримали ту інформацію, яка може слугувати основою, дороговказом для розробки подальших стратегічних планів, необхідних освітніх змін, спрямованих на підвищення ефективності процесу управління якістю освіти й освітньої діяльності та на вирішення конкретних проблем, що заважають освітянам працювати на якісний результат.

Висновки до другого розділу

1. В розділі систематизовані та узагальнені наукові праці з теми дослідження, визначені їх кількісні та якісні характеристики. З’ясовано, що більшість наукових досліджень, орієнтованих на управління освітою, були виконані в галузі науки «Державне управління», при цьому найбільшу їх кількість захищено в спецрадах НАДУ при Президентові України, який залишається провідним ЗВО в системі підготовки управлінських кадрів.

2. Аналіз тенденцій розвитку галузі державного управління дозволив виділити етапи її становлення:

1) 1997 – 2002 рр. – запровадження наукової галузі «Державне управління» та затвердження 6-ти її спеціальностей;

2) 2002 – 2011 рр. – затвердження нових 4-х спеціальностей галузі та їх

паспортів;

3) 2011 – 2015 рр. – затвердження 5-ти спеціальностей галузі (введено додаткову нову спеціальність – 25.00.05 «Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку»);

4) 2015 р. – по теперішній час – пошук шляхів удосконалення наукової галузі (введення до переліку галузей знань, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, галузі знань 07 «Управління адміністрування» спеціальність 074 «Публічне управління та адміністрування», розробка стандарту вищої освіти, початок роботи аспірантури та докторантури; одночасне функціонування наукових галузей «Державне управління» та «Публічне управління та адміністрування»).

3. Наукометричний аналіз дисертаційних досліджень, захищених в Україні та орієнтованих на управління освітою, в назві яких чітко визначено регіональний рівень, надав можливість виявити 27 дисертацій, серед яких лише 3 докторські. Роботи виконані у 5-ті наукових галузях (державне управління, педагогіка, соціологія, економіка і географія), при цьому переважна їх більшість – у науках державного управління та педагогіці. В галузі науки державного управління простежується стійка тенденція захистів дисертацій такого спрямування – в середньому відбувається 6 захистів на рік, але переважно за рахунок кандидатських дисертацій (співвідношення докторських до кандидатських дисертацій складає 1:3). При цьому найбільш продуктивними були 2010-2012, 2019 і 2020 роки, коли в рік захищалось 10 і більше дисертацій, орієнтованих на управління освітою. Особливостями є те, що науковці приділяють більше увагу дослідженню лише окремої складової системи освіти (як правило, вищої та загальної середньої освіти), поза увагою дослідників залишаються всі інші складові, також як і дослідження формальної, неформальної та інформальної освіти як специфічного сектору освіти.

4. Змістовий метод дослідження, який дає можливість оцінити якість наукових праць, дозволив виявити, на жаль, більше недоліків у наукових здобутках учених з державного управління, ніж якісних характеристик. Серед

позитивних характеристик можна відмітити, що значна більшість наукових положень дисертаційних досліджень знаходить своє використання в освітньому процесі конкретних ЗВО. Серед негативних:

— розмитість, не визначеність у відмінності отриманих від раніше відомих результатів;

— інформація про впровадження результатів досліджень подається в деяких випадках без зазначення форми їх реалізації;

— вчені пропонують розробку різноманітних моделей, критеріїв оцінювання, які, за звичай, не знаходять своє підтвердження на практиці або не подається інформацію про ступінь їх готовності до використання.

Більш якісною є змістова характеристика дисертацій, виконаних у педагогіці:

— в роботах простежується відповідність нових наукових положень впровадженню результатів наукових досліджень за всіма ознаками – і за формою матеріального втілення, і за робочою функцією упорядкованих результатів;

— представлені наукові результати носять конкретний теоретичний і практичний характер.

5. З’ясовано, що інноваційним інструментарієм вимірювання продуктивності науковців є визначення індексу цитування їх публікацій в журналах, що індексуються в різноманітних міжнародних бібліометричних базах, у тому числі Web of Science, Scopus та ін. Як показник впливовості науковця використовується h-індекс, або індекс Гірша (Хірша), що заснований на кількості публікацій та їх цитуваннях, де h-індекс науковця дорівнює h якщо він є автором h публікацій, кожна з яких була процитована щонайменше h разів. В Україні з 2014 р. діє система «Бібліометрика української науки», головною метою якої є надання українському суспільству бібліометричних показників для цілісного уявлення про потенціал національної науково-освітньої сфери. Крім того, для оцінки результатів наукової діяльності співробітників ЗВО в Україні користуються безкоштовною пошуковою системою Google Scholar. Однак, аналіз цих пошукових систем показав, що переважна більшість українських учених на

даний момент не достатньо володіють необхідною інформацією, новими технологіями, а також і фінансовою або іншою (зокрема, володіння іноземною мовою в достатньому обсязі, щоб написати наукову статтю) можливістю, а отже, ще не створили власний бібліометричний он-лайн-профіль науковця, що не дає повної реальної картини про їх наукову діяльність.

6. Аналіз наукової літератури дозволив виявити й дослідити низку зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на формування системи публічного управління освітою, а також сучасні тренди, від яких залежить управлінська діяльність усієї системи. Класифікувати чинники пропонуємо за середовищем, яке виступає джерелом забезпечення формування публічного управління освітою: чинники зовнішнього (міжнародного) середовища; чинники внутрішнього (національного) середовища. Останні чинники впливають на публічне управління РОС на рівні держави та включають рівень: макросередовища, об'єктами якого є держава, державні органи влади, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства; мезосередовища, об'єктами якого є регіональні органи управління освітою, регіональні освітні системи, економіка регіонів, науковий потенціал регіону тощо; мікросередовища, об'єктами якого є заклади освіти, здобувачі та працівники освіти.

7. Результати експертного дослідження дають підстави для визначення суттєвих проблем, які існують в освітній практиці, а саме:

— низький рівень фінансування освіти та, як наслідок, низький рівень заробітної плати працівників освіти, престижності професії, забезпеченості матеріально-технічної та науково-методичної бази;

— нестача професійних кадрів для закладів освіти – логопедів, дефектолога, реабілітологів та ін.;

— не вистачає практичного досвіду молодим спеціалістам для роботи у ЗО;

— існуючі навчальні програми не відповідають сучасним потребам життя та ринку праці;

– громіздкі навчальні програми, особливо в школах;

– низький рівень залучення батьків до співпраці з ЗО та до розробки й впровадження регіональної освітньої політики (потребує чіткого визначення механізмів такої співпраці у правовому полі);

– бюрократизація освітнього процесу тощо.

Ще однією суттєвою проблемою, яка набула значущості саме під час карантину, це збільшення завантаженості на педагога, у тому числі й робота із здобувачами освіти з інклюзією, які потребують додаткової уваги та часу. Наголосимо, що у визначенні проблем в розвитку публічного управління освітою як на національному рівні, так і на рівні регіонів не має принципових відмінностей.

8. Доведено, що метод експертних досліджень можна використовувати як інструмент пізнання реального стану освітньої системи та метод управління. В рамках проведеного дослідження ми мали змогу отримати відповіді на низку важливих запитань, які стосуються реального стану здійснення управління освітою та освітньою діяльністю на регіональному рівні. Дослідження представляють думки освітян, які працюють у навчальних закладах різного рівня, в обласних / місцевих органах управління освітою, а також представників громадських організацій в сфері освіти.

Основні наукові результати розділу опубліковані в наступних працях [31; 62; 303; 308; 309; 316; 317; 322; 325; 331; 334; 337; 348; 526].

РОЗДІЛ 3
АНАЛІЗ СТАНУ ФУНКЦІОНУВАННЯ Й РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ

3.1. Системний підхід до організації публічного управління освітою

Освітня сфера є підсистемою більш самостійної сфери – соціальної, яку з позиції державного управління визначають як «сукупність галузей, підприємств, організацій, які безпосередньо пов'язані і визначають спосіб і рівень життя людей, споживання (освіти, культури, охорони здоров'я та ін.), їх добробут» [133, с. 659]. У той же час, освіта є окремою, відкритою, складною, багаторівневою, ієрархічною, універсальною, динамічною системою, яка має власні характерні риси й тенденції розвитку.

Відносно освіти, для дослідження її стану та розвитку, як правило, застосовують системний підхід. Відповідно до словника-довідника з державного управління, система – це «сукупність вибірково залучених елементів, у яких взаємодія та взаємовідносини набувають характеру взаємосприяння діяльності елементів на отримання визначеного корисного результату (мети або цілей функціонування системи)» [112, с. 338]. Тобто, головне в системі – це сукупність різних елементів та їх зв'язки. Системний підхід дозволяє розглядати систему освіти як цілісну систему, яка знаходиться у постійній взаємодії підсистем як на мікрорівні (всередині системи), так і на макрорівні (взаємодія із зовнішнім середовищем).

В Енциклопедії освіти зазначено, що система освіти в Україні – це «державний інструмент реалізації конституційного права громадян України на освіту» [136, с. 818], а саме – доступності і безоплатності дошкільної, повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної), вищої освіти та освіти дорослих, у тому числі післядипломної освіти, в державних і комунальних закладах освіти, їх розвитку та різних форм навчання; надання державних

стипендій та пільг здобувачам освіти. Згідно із Законом України «Про освіту», система освіти – це «сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними» [386]. Виходячи з цих визначень, положень національного освітнього законодавства та результатів попередніх досліджень, надамо схематичне уявлення про національну систему освіти (рис. 3.1). Відмітимо, що структурно система включає в собі: складники, рівні, стандарти освіти, кваліфікації, освітні програми, органи управління в сфері освіти, заклади освіти та ліцензійні умови, учасників освітнього процесу, а також нормативно-правові акти.

Щодо управлінської складової, то слід відмітити, що вона складається із множини взаємопов'язаних елементів, що взаємодіють між собою задля досягнення намічених цілей, та утворюють єдину цілісну підсистему управління. В межах країни управління системою освіти відбувається на: державному (національному), регіональному (місцевому) та локальному рівнях. При цьому підсистема управління освітою, яка може одночасно виступати окремою системою, є найбільш ієрархічно побудованою структурою та включає в собі: парламентську та президентську гілки влади; урядові інституції; обласні, міські та районні органи управління в галузі освіти; органи громадського самоврядування (Всеукраїнський з'їзд працівників освіти; обласні, міські, районні конференції працівників освіти; загальні збори (конференції) колективу закладу освіти, піклувальні ради, органи самоврядування учнів та студентів, батьківські комітети (ради), молодіжні об'єднання, наукові товариства тощо).

Відповідно до ієрархії, на вищому державному (національному) рівні визначаються цілі, завдання, механізми реалізації державної політики щодо розвитку освітньої галузі, розробляється її правова база, що дає можливість на всіх інших рівнях забезпечити реалізацію проголошеного державою політичного курсу.

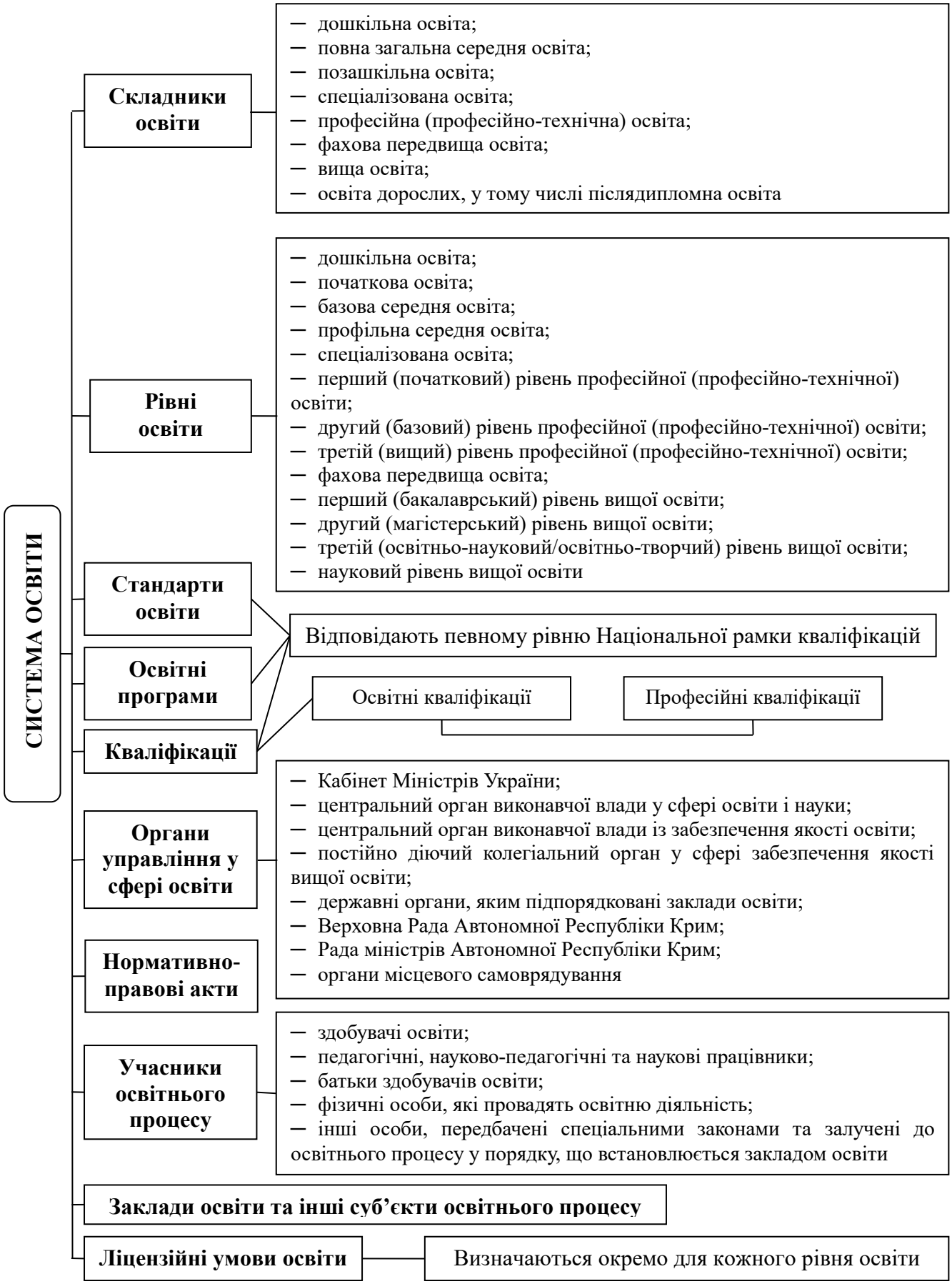

Рис. 3.1. Схематичне уявлення про систему освіти України (складено автором за джерелом [386])

В національних стратегічних документах щодо розвитку освіти [383; 384] зазначено, що в країні створюється та розвивається модель державно-громадського управління освітою. Ця модель передбачає забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, в наслідок чого відбувається перерозподіл навантаження, функцій та структури центрального і регіонального (місцевого) управління. У цьому зв'язку, на всіх рівнях управління, у тому числі в закладах освіти створюються органи громадського самоврядування, що дозволяє максимально використовувати можливості єдиного колективу в організації управління освітою. Таким чином, підсистема (система) управління забезпечує ефективне і злагоджене функціонування всіх підсистем освітньої системи.

Інституціонально система освіти в Україні представлена підсистемами, яку складають:

- органи управління та самоврядування;
- заклади освіти;
- наукові, науково-методичні, методичні установи;
- науково-виробничі підприємства.

Ці підсистеми можуть бути самостійними системами або об'єднуватись між собою в інші окремі системи.

На локальному рівні система освіти переважно складається із закладів освіти. Згідно із Законом України «Про освіту» (ст. 22), заклади освіти як суб'єкти господарювання можуть діяти у статусі бюджетної установи, неприбуткового або прибуткового закладу освіти, а також залежно від засновника можуть бути державними, комунальними, приватними або корпоративними [386]. Заклади освіти можуть здійснювати освітню діяльність одночасно на різних рівнях освіти та за різними її видами (формальної, неформальної, інформальної освіти), забезпечуючи тим самим безперервність, доступність і різноманітність навчання. Саме заклади освіти виступають головними елементами в структурі системи освіти.

Слід зазначити, що різні аспекти діяльності закладів освіти в сучасній Україні (організаційно-правові, кадрові, економічні, матеріально-технічні,

мотиваційні та ін.), проблематику організації управлінської діяльності в освітній галузі та розробку практичних рекомендацій з її удосконалення висвітлено в наукових працях Я. Болюбаша, С. Вавренюка, І. Вакарчука, Л. Грень, Л. Горбунової, Д. Дзвінчука, Н. Діденко, С. Домбровської, М. Дудки, В. Журавського, В. Князєва, В. Козакова, Н. Колісніченко, В. Кременя, В. Крижка, В. Лугового, С. Майбороди, В. Огаренка, О. Поважного, О. Радченка, В. Садкового, В. Сиченка, М. Степка, І. Хмирова, І. Хожило, В. Шинкарука та ін. Висвітлення стану державного управління освітою, результати теоретичних та експериментальних досліджень, висновки й рекомендації з даної проблематики представлені в докторських та кандидатських дисертаціях у наукових галузях з державного управління, філософії, педагогіки, соціології, психології, економіки, історії тощо. Однак, не зважаючи на вагомий внесок українських учених у розвиток теоретико-методологічних засад визначеної проблематики, у наукових працях мало уваги приділяється дослідженню освіти як цілісної системи та виділенню регіональних особливостей у її розвитку.

Відмітимо, що система освіти представляє собою територіально цілісну й функціонально взаємопов'язану сукупність освітніх установ, діяльність яких спрямована на розвиток, забезпечення та реалізацію освітнього процесу у формальній та/або неформальній освіті, та може мати структуру двох типів:

- компонентну;
- територіальну.

В науковій літературі компонентну структуру визначають як «сукупність компонентів, що утворена під впливом механізмів формування структурної організації та однорідності інформаційних зв'язків між компонентами на підставі єдності локальної цілі і/або невизначеності» [507]. Ця структура утворюється на основі загальної мети – досягнення поставлених задач. Що стосується національної системи освіти, то її можна визначити, як багатокомпонентна структура, що представляє собою мережу освітніх установ, утворених для досягнення єдиної мети – всебічного розвитку людини «як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних

здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [386].

Спробуємо схематично представити компонентну структуру системи освіти України (рис. 3.2).

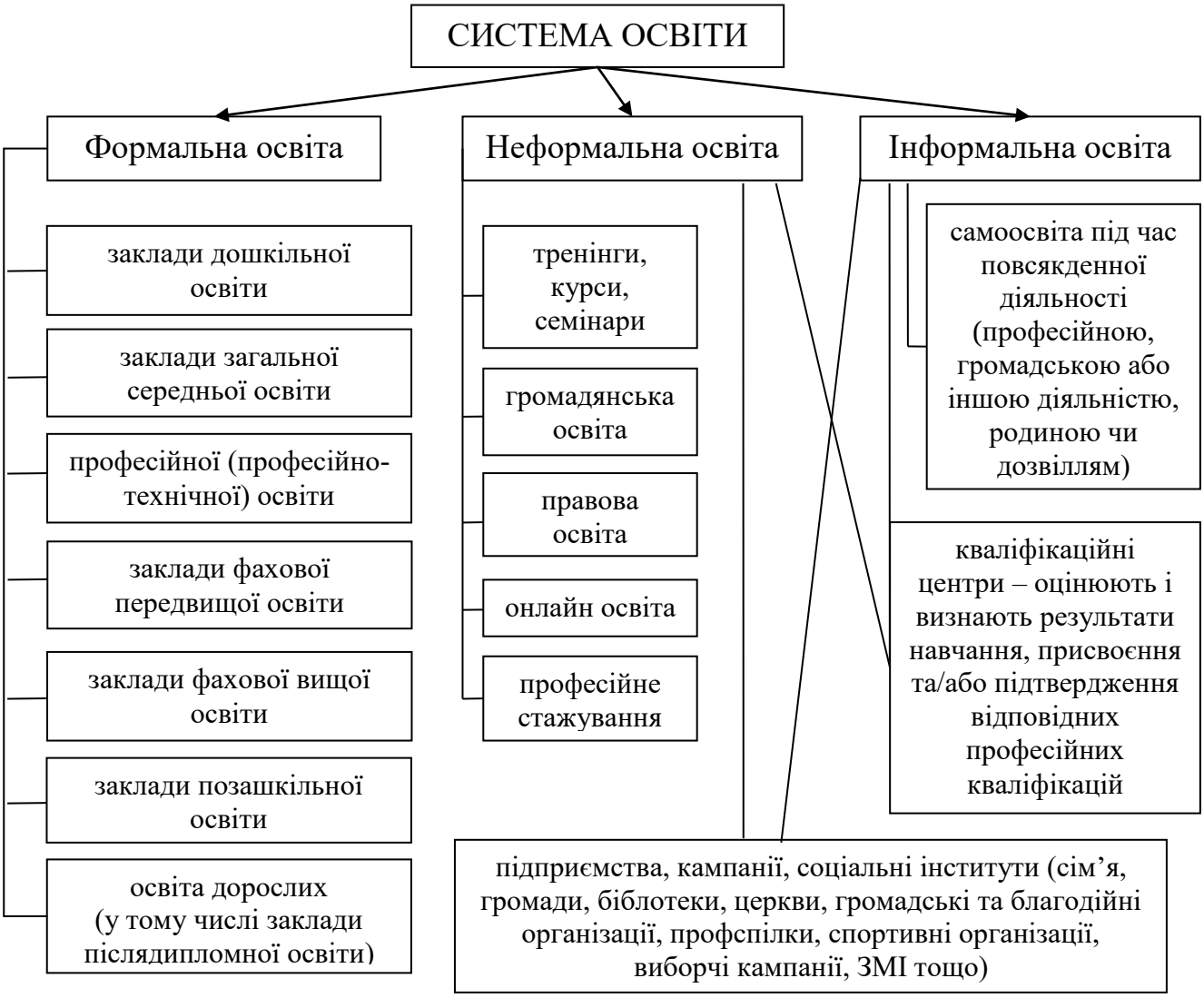

Рис. 3.2. Компонентна структура системи освіти України (побудовано автором за джерелом [386])

Відповідно до Закону Украйни «Про освіту» (2017 р.), громадяни країни реалізують своє право на освіту впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. При цьому кожна із секторів освіти може складати окрему компонентну систему. Так, формальна освіта, яка здобувається в закладах освіти державної, комунальної, приватної власності, має власну структурну організацію, однорідність інформаційних зв'язків між її компонентами, наступність (послідовність, етапність) в освітньому процесі та єдину спільну мету – формування освіченої, професійної людини. Задля розвитку формальної освіти розроблюється відповідна освітня політика (курс держави), весь процес здобуття освіти максимально стандартизується з метою підвищення ефективності організаційного механізму. Щодо системи управління, то для забезпечення територіальної доступності формальної освіти для мешканців певної адміністративно-територіальної одиниці органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють і утримують необхідну і достатню мережу закладів освіти та їхніх філій.

Відносно неформальної освіти, то її можна визначити, як неформальну організацію, яка за словами А. Михненка, «визначена неформальними аспектами (моделями і взаємозв'язками) соціальних відносин, що існують в організації» [133, с. 499]. Автор зазначає, що, якщо у цілях, стратегії розвитку, планах, статуті, положеннях, посадових інструкціях, функціональній і кадровій політиці неформальної організації закріплені формальні аспекти, то у такому разі до неформальних аспектів можна віднести фактори владного впливу та відносини між керівниками й підлеглими, групові зв'язки, системи цінностей та норми поведінки та власну організаційну культуру.

В енциклопедії для соціальних фахівців термін «неформальне об'єднання» трактують як добровільне самодільне громадське формування з особистісним характером спілкування, нечітко окресленою метою групової діяльності, яке діє в інтересах своїх членів незалежно від мети та характеру об'єднання» [135, с. 436]. Спільними ознаками неформальних організацій/об'єднань є відсутність офіційного статусу, визначеної програми дій, внутрішньої організаційної

структури цілеспрямованості та ін.

Таким чином, неформальна освіта, яку можна представити як систему, що включає такі структурні компоненти, як тренінги, курси, семінари, стажування, різні додаткові види освіти, є тимчасовим, нетривалим процесом, яким об'єднується певна соціальна група та/або організація з метою оволодіння лише тими знаннями, у яких відчуває потребу та інтерес. У цьому випадку людина самостійно формує власну освітню ситуацію згідно з власними особистими запитами й може припинити процес навчання у будь-який момент, а потім у разі потреби знову до нього повернутися.

Щодо інформальної освіти, то її складно уявити як систему та чітко визначити її компоненти, оскільки це фактично самоосвіта людини, її бажання та тяга до знань, прагнення до збагачення своєї особистої духовно-інтелектуальної структури. Здобувати її можна повсякденно і повсякчасно, оскільки інформальна освіта оточує людину повсюди – у спілкуванні з родиною, друзями, колегами тощо. При цьому, що стейкхолдерами у неформальній та інформальній освіті виступають підприємства, кампанії та різноманітні соціальні інститути (сім'я, громади, бібліотеки, церкви, громадські та благодійні організації, профспілки, спортивні організації, виборчі кампанії, ЗМІ тощо).

Все вище зазначене, дає підстави для твердження, що неформальна й інформальна освіта лише доповнюють формальну освіту або є її альтернативою. Вони організовуються задля здобуття додаткових знань, у разі необхідності в перепідготовці або підвищенні кваліфікації та/або для самоорганізації навчання. Як сказано у законодавчому акті, результати неформальної та інформальної освіти визнаються в системі формальної освіти – у кваліфікаційних центрах [386]. Тож, неформальна та інформальна освіта не замінює формалізовану освіту, яка є консервативною, а лише доповнює її, зазвичай користуючись результатами саме формальної освіти.

Структурно РОС в Україні не відрізняються від компонентної структури національної системи освіти, навпаки, вони є її складовою. В той же час РОС обмежуються в територіально-просторовому плані, а саме мають чітко визначені

кордони, в межах території яких розташовуються всі компоненти РОС.

Появу РОС зумовлює динамічна взаємодія історичних, геополітичних, соціально-економічних, територіальних, етнокультурних процесів у багатомірному комунікаційному просторі. На процес їх утворення впливають можливості регіонів у сфері управління та використання результатів власної господарської діяльності, історико-культурні особливості території, специфіка етноконтактних зон. На території України існує чотири виразні територіально-просторові організації: центральна, південна, західна та східна. Звідси – передумовою раціональної територіальної організації є сукупність взаємопов'язаних складників у їх регіональному просторовому вимірі.

У науковій літературі регіональні процеси, зазвичай, розглядаються в географічному, економічному та державно-управлінському аспекті, зокрема:

— в географії вивчається територіально-просторова організація, природні ресурси та ландшафт;

— в економіці – рівень економічної самостійності та ефективності розвитку регіону;

— в державному управлінні – адміністративно-територіальні відмінності.

Орієнтирами розвитку РОС є тенденції розвитку сучасної освіти в світі, в Україні та в певному регіоні. Для забезпечення розвитку РОС в Україні формується система управління, яка також має свої рівні та підсисистеми (наприклад, територіальний, регіональний, місцевий, локальний). Стосовно підсистеми територіального управління, то тут слід зазначити, що РОС впиває насамперед на територіальне розміщення населення, його щільність, рівень урбанізації та концентрації інтелектуального і трудового потенціалу. Так, більш розвинута система освіти, яка включає всі складові освіти – від дошкільної до вищої, як правило, формується в великих містах, що, сприяє в першу чергу концентрації інтелектуального потенціалу. І, навпаки, просторовий аспект і природно-географічна специфіка регіону (наприклад, гірські райони, високий або низький рівень урбанізації території), транспортна інфраструктура та інше впливає на формування системи освіти регіону [530].

Для управління РОС на містах створюється регіональні органи державного управління та органи місцевого самоврядування. Роль регіонального управління полягає у формуванні регіонального компонента освіти, фінансово-економічного забезпечення діяльності закладів освіти, створення сприятливих умов для функціонування суб'єктів освіти різних типів і форм власності. У той же час, РОС забезпечує регіон управлінською інтелектуальною елітою.

На підставі результатів дослідження, враховуючи нові тенденції в управлінні надамо цілісне уявлення про організацію управління РОС (рис. 3.3).

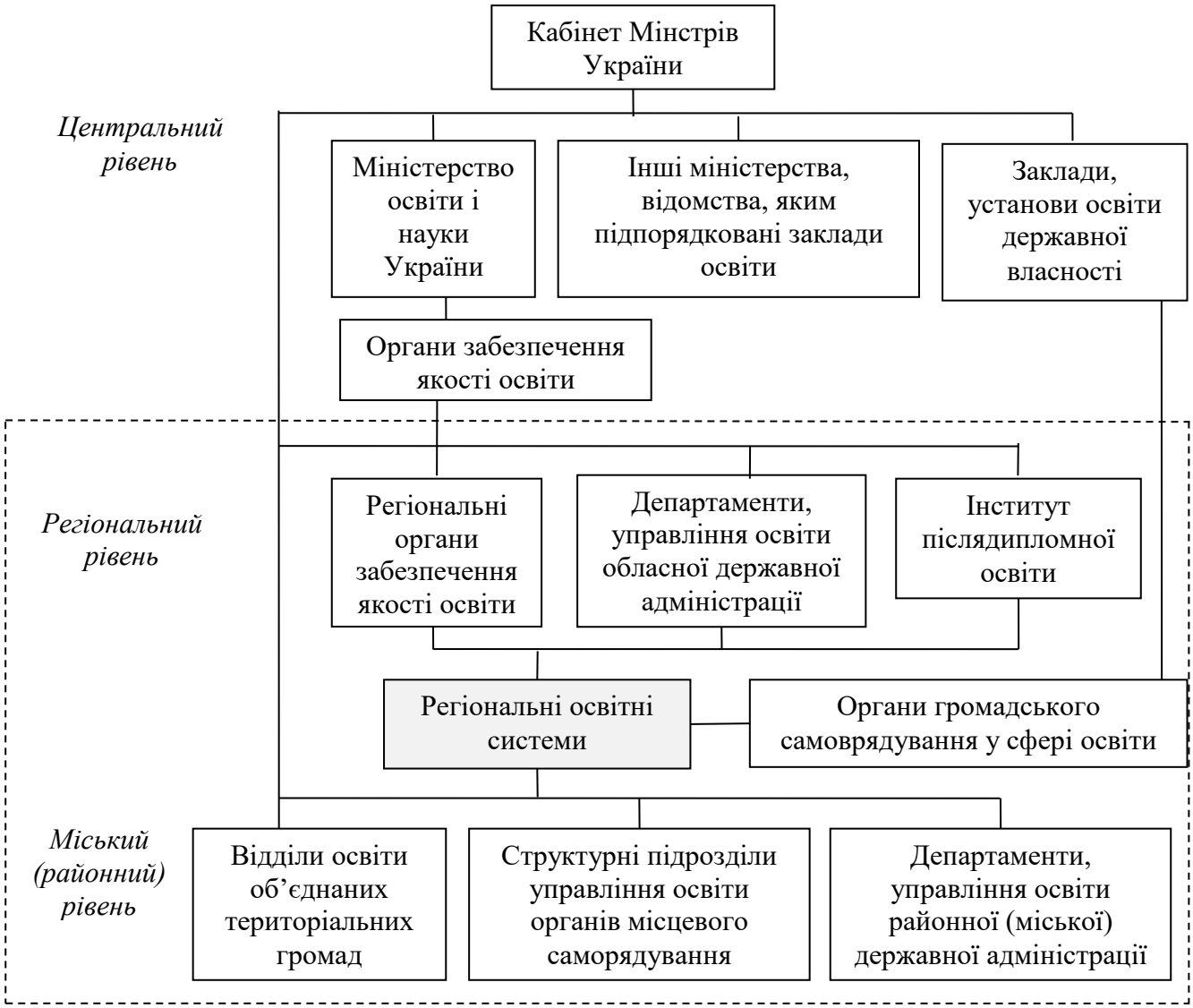

Рис. 3.3. Організаційна структура публічного управління регіональними освітніми системами (джерело: складено автором)

Організаційну структуру в публічному управлінні освітою в регіоні складають суб'єкти (держава в особі органів державної влади, органи місцевого самоврядування тощо) та об'єкти (територіальне утворення з адміністративними структурами). У структурі кожного органу публічної влади є підрозділ, який забезпечує функціонування освіти на певній території. Вимогами часу є формування адекватних принципів управління регіонами, які мають відповідати інтересам держави і в той же час домінували б над частково регіональними.

Окремою контролюючою складовою системи суб'єктів управлінського процесу є органи забезпечення якості освіти (органи центрального рівня та їх територіальні підрозділи), про мету діяльності, задачі, функціональні обов'язки яких було визначено в другому розділі. Формою контролю/нагляду є інституційний аудит та позапланові перевірки.

Ще однією складовою системи публічного управління РОС є органи громадського самоврядування, які формуються на кожному управлінському рівні, а також на рівні окремого закладу освіти. Відповідно до Закону України «Про освіту» [386], органами громадського самоврядування в освіті є конференції (форуми, з'їзди, у тому числі Всеукраїнський) учасників освітнього процесу та органи громадського самоврядування самого закладу освіти. Через ці органи відбувається взаємодія учасників освітнього процесу (громадських об'єднань) з органами публічної влади з метою прийняття ефективних управлінських рішень та задоволення суспільних інтересів у сфері освіти.

Громадські об'єднання та інші інститути громадянського суспільства у сфері освіти можуть бути репрезентативними й представляти інтереси педагогічних, наукових, науково-педагогічних та інших працівників закладів освіти; здобувачів освіти та їх батьків; роботодавців тощо. Крім того, ці структури можуть здійснювати громадський нагляд/контроль у системі освіти, в тому числі за функціонування та розвитком РОС.

В цілому можна зазначити, що представлена нами організаційна структура публічного управління РОС не є вичерпаною. Це лише спроба представити власне схематичне уявлення про організацію управління на рівні регіону.

3.2. Тенденції розвитку компонентної структури системи освіти та її регіональні особливості

Проаналізуємо більш детально стан та розвиток компонентної структури системи освіти України, визначеної вище, та з'ясуємо її регіональні особливості.

Розглянемо спочатку компонентну структуру формальної освіти та визначимо основні тенденції її розвитку, виявимо виклики та загрози подальшого її функціонування.

На рис. 3.4 представлено динаміку зміни загальної кількості закладів освіти (закладів дошкільної (ЗДО), повної загальної середньої (ЗПЗСО), професійно-технічної (ЗПТО), вищої (ЗВО)) за роки незалежності країни та чисельності осіб, що в них навчаються (складено за даними Державної служби статистики України [107]). Дані по вищій освіті подаються як сумарний показник, що об'єднує заклади передвищої і вищої освіти.

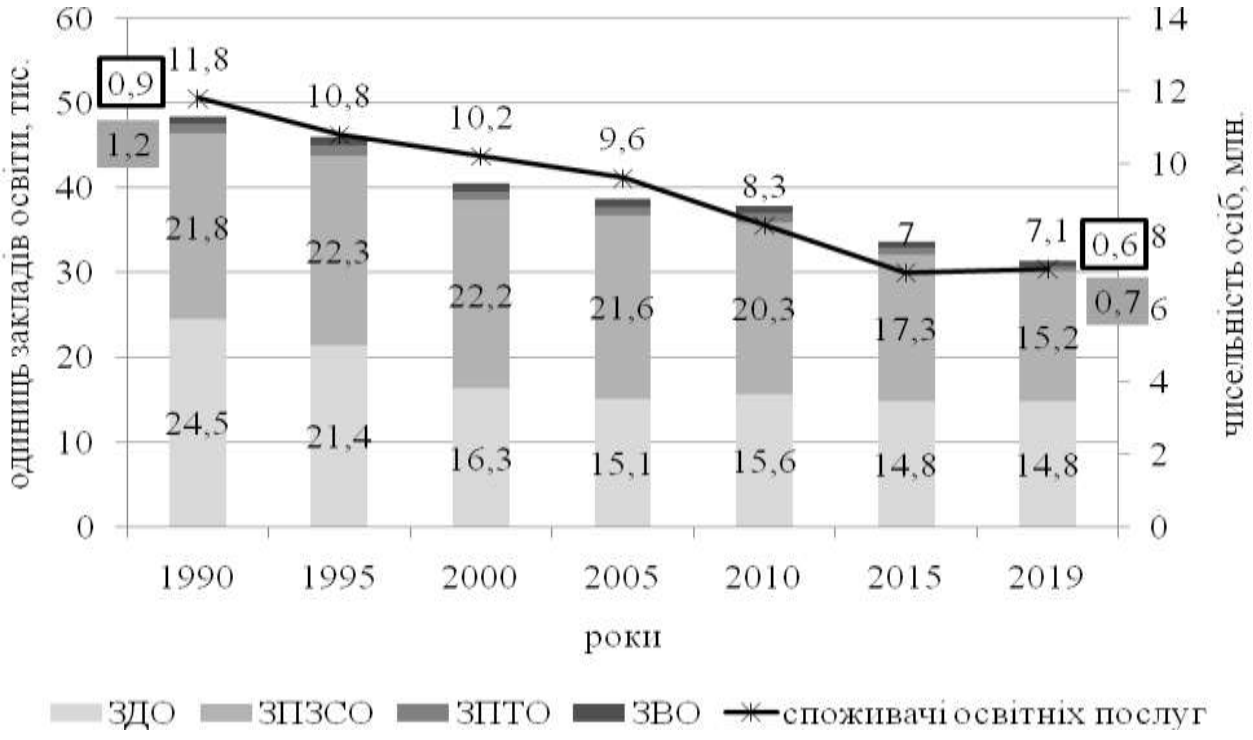

Рис. 3.4. Динаміка зміни загальної кількості закладів освіти України та чисельності осіб, які в них навчаються

Аналіз наведених на рисунку даних свідчить про стійку тенденцію у бік зменшення показників. Так, у 2019/2020 н. р. порівняно з 1990/1991 н. р. відбулося скорочення закладів освіти на 35,3 % та чисельності осіб, що навчаються, на 39,8 %. Це відбулось у першу чергу в результаті погіршення демографічної ситуації, що склалася в країні (зменшення народжених дітей приблизно на 53 %), нестабільної політична й соціально-економічної ситуації.

Внутрішньогалузевими чинниками є безперервне реформування (модернізації) освітньої галузі, її не належне фінансування; не вирішення основних суперечностей, що існують, наприклад, між професійною освітою і ринком праці; конфлікт між потребою професійної системи освіти і непотрібністю знань, які вона дає, тощо.

За останні 6 років суттєві зміни відбулися в регіональному розподілі мережі закладів освіти (рис. 3.5). Варто відмітити, що з 2014 р. статистичні дані, які оприлюднюють на державному рівні, надаються без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та чистини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. І це суттєво вплинуло на зміни в системі освіти. Так, регіони, які мали найвищі показники по народженню дітей (Донецька і Луганська області), а відповідно мали й більшу чисельність молоді, що навчалися у закладах освіти, сьогодні втратили свої попередні показники.

За даними Державної служби статистики України у 2019/2020 н. р. беззаперечним лідером за кількістю закладів освіти є Львівська область (2117 закладів). Більше 1,5 тис. закладів освіти мають 5 областей (Дніпропетровська, Одеська, Вінницька, Харківська, Київська). Від 1000 до 1500 закладів освіти мають м. Київ та 12 областей: Хмельницька, Житомирська, Тернопільська, Закарпатська, Полтавська, Черкаська, Івано-Франківська, Рівненська, Волинська, Запорізька, Миколаївська та Донецька. Найменшу кількість закладів освіти (до 1 тис.) мають Чернігівська, Херсонська, Сумська, Чернівецька, Кіровоградська та Луганська області. При чому слід відмітити, що найбільшу кількість закладів професійної (професійно-технічної та вищої) освіти

мають м. Київ (115) Дніпропетровська (113), Львівська і Харківська (по 99 закладів) та Одеська (70) області та. Найменшу – Закарпатська та Чернігівська області – по 29 закладів освіти.

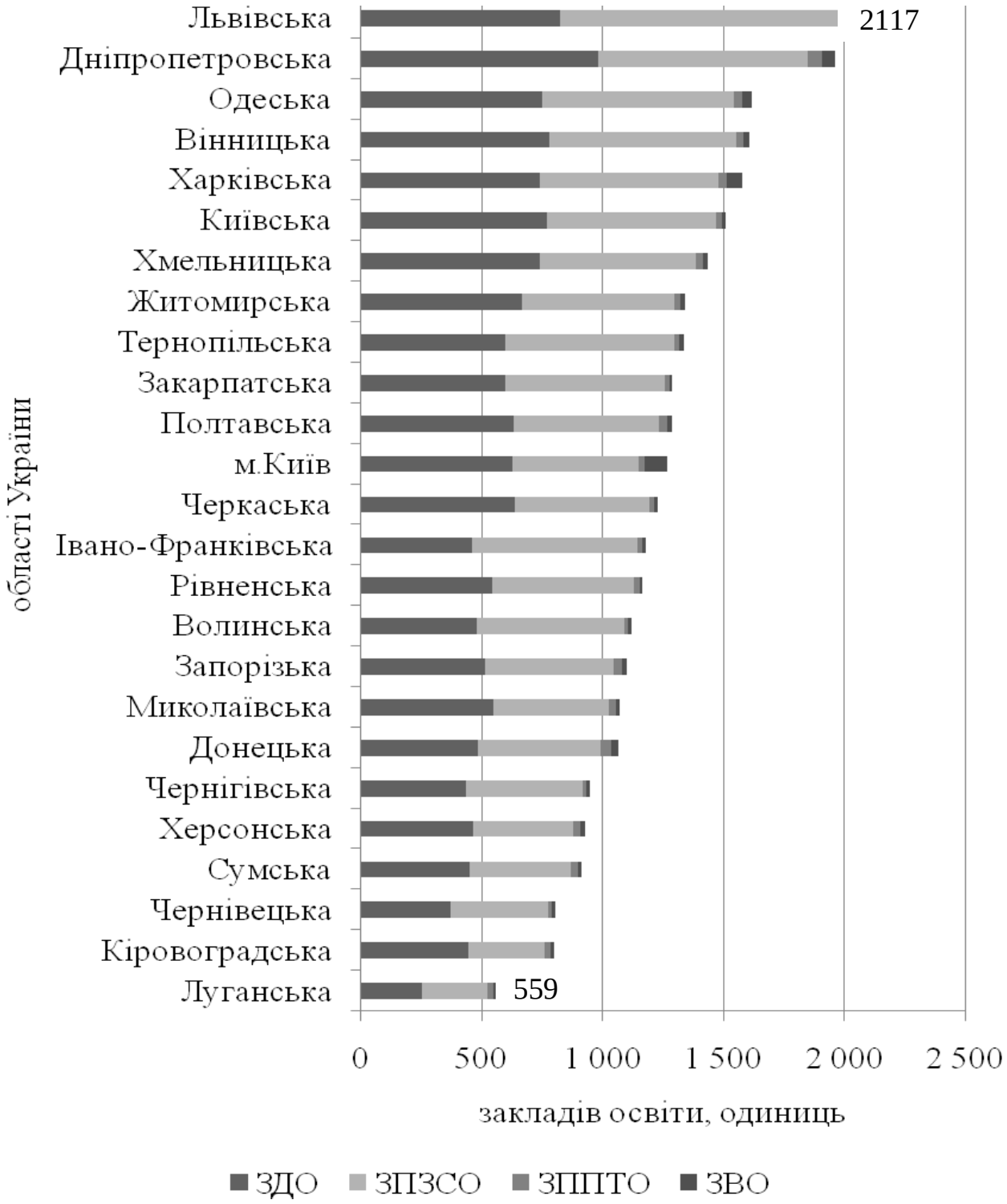

Рис. 3.5. Мережа закладів освіти України за областями, 2019 р.

Тепер розглянемо кожний компонент структури системи освіти України та проаналізуємо динаміку змін у їх розвитку, визначимо основні тенденції та проблеми, які потребують подальшого їх розв'язання. Почнемо з розгляду змін, що відбулися в розвитку дошкільної освіти.

Насамперед зазначимо, що дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні. Дошкільна освіта, згідно зі ст. 4 Закону України «Про дошкільну освіту», – це «цілісний процес, спрямований на забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду» [363].

Базовими етапами в процесі становлення особистості дитини є вік немовляти, ранній та передшкільний вік. У ст. 12 цього законодавчого акту визначаються типи ЗДО, які створюються відповідно до потреб громадян країни, а саме:

- ясла (діти віком від 1 до 3 років);
- ясла-садки (діти віком від 1 до 6 (7) років);
- дитячі садочки (діти віком від 3 до 6 років);
- ясла-садки компенсуючого типу (діти з особливими потребами віком від 2 до 7 (8) років);
- будинки дитини (медико-соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей з фізичними та/або інтелектуальними порушеннями (від народження до 3 (для здорових дітей) та до 4 (для хворих дітей) років));
- дитячі будинки інтернатного типу (забезпечують розвиток, навчання, виховання, соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку, які перебувають у родинних стосунках та утримуються за рахунок держави);
- ясла-садки сімейного типу (діти віком від 1 до 6 (7, 8) років);
- ясла-садки комбінованого типу (діти віком від 1 до 6 (7, 8) років);

– центри розвитку дитини (забезпечують розумовий, фізичний, психологічний розвиток, корекцію психологічного і фізичного розвитку, оздоровлення дітей, які відвідують інші заклади освіти чи виховуються вдома).

У всіх типах ЗДО здійснюється розвиток, навчання і виховання дітей, здобуття ними освіти відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти [18] – Державного стандарту дошкільної освіти України, який реалізується програмами та навчально-методичним забезпеченням, що затверджується профільним міністерством. Слід зазначити, що цей документ було затверджено в 2012 р., однак він був підготовлений з урахуванням основних положень попередньо затвердженого (1998 р.).

Що стосується змін мережі ЗДО, то її кількісні показники мають стійку тенденцію до скорочення (рис. 3.6).

Зокрема, у 1990 р. нараховувалося 24,5 тис. ЗДО із чисельністю дітей 2,4 млн., а у 2019 р. – 14,8 тис. закладів і 1,2 млн. дітей, які їх відвідували. Тож, у 2019 р. загальна кількість ЗДО скоротилася на 39,6 %, а чисельність дітей у них – на 50,0 %. Як видно з рисунку, різке падіння основних показників дошкільної освіти відбулося у 1990-х роках.

Серед основних причин:

– вимушена передача відомчих ЗДО у підпорядкування органам місцевого самоврядування, які виявилися неспроможними забезпечити достатній рівень їх фінансування;

– закріплення на законодавчому рівні можливості для матері доглядати за дитиною до 3-х, а іноді й до 6-ти річного віку, що спровокувало відтік дітей із ЗДО;

– зниження добробуту населення в результаті кризи в національній економіці, падіння народжуваності спровокувало закриття або перепрофілювання ЗДО, переважно відомчих;

– низький рівень доходів населення не дозволяв багатьом сім’ям оплачувати освіту дітей у ЗДО та не сприяв розвиткові мережі приватних закладів [342].

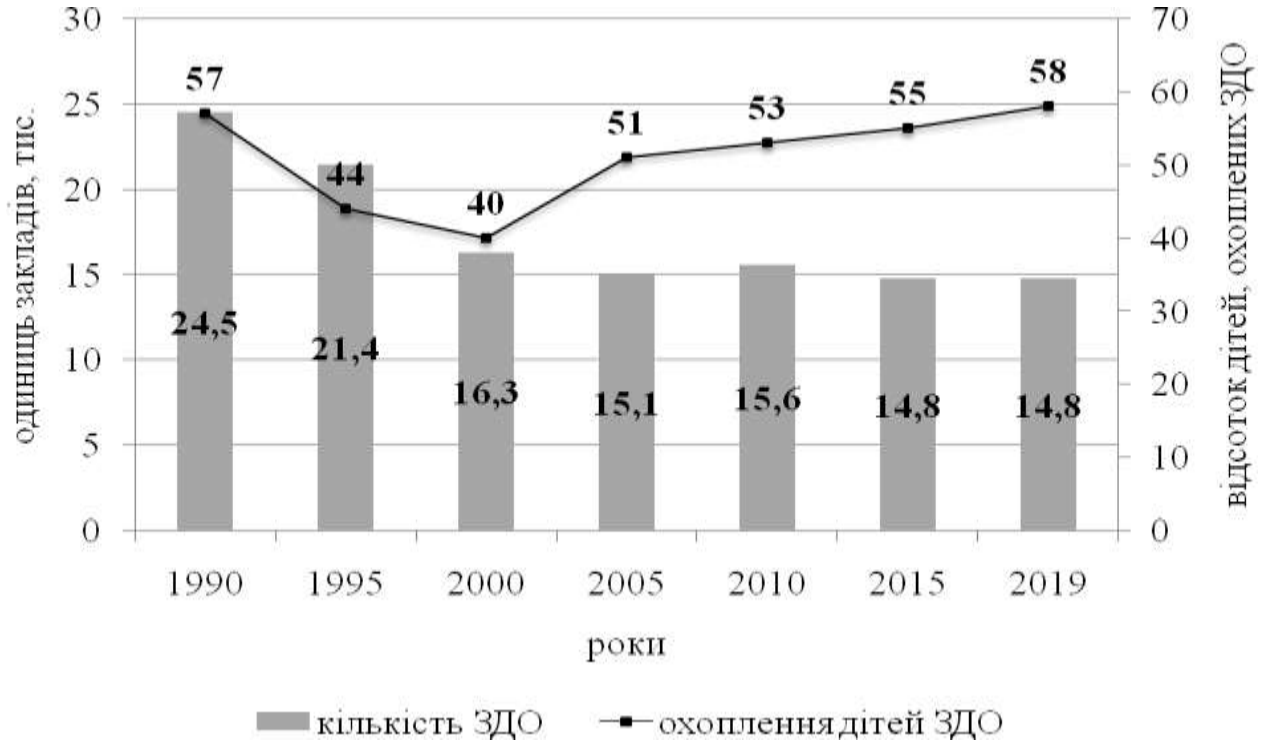

Рис. 3.6. Динаміка основних показників дошкільної освіти в Україні (складено автором за джерелом [449])

Зменшення дітей у ЗДО пояснюється насамперед демографічними показниками народжуваності, які мають стійку тенденцію до падіння його рівня. Також на рівень народжуваності впливають такі фактори, як нестабільність суспільно-політичних процесів у країні, світові та національні економічні кризові явища, зниження якості життя населення та ін.

Починаючи з 2000 р. загальна кількість ЗДО та чисельність дітей у них має стійку тенденцію – залишається практично незмінною. Важливим показником для розвитку дошкільної освіти є охоплення дітей відповідного віку закладами освітою. В цілому по країні охоплення дітей дошкільного віку формальною дошкільною освітою становить близько 80 %, що є непоганим показником. У 2019 р. цей показник досяг показника 1990 р. Однак, незважаючи на деяку стабільність у показниках, у більшості регіонах ЗДО залишаються перевантаженими, що свідчить про неефективну роботу із забезпечення доступності дошкільної освіти та забезпечення надання якісних освітніх послуг.

Наприклад, у межах норми у 2019 р. завантаженими були заклади тільки Донецької, Харківської, Херсонської та Черкаської областей.

Незначні зміни в мережі ЗДО спостерігаються у розрізі міста та села. Зокрема, за останнє десятиліття відбулося скорочення мережі міських ЗДО – з 6,4 тис. у 2010 р. до 5,8 тис. у 2019 р., що склало 9,4 %, та зросла, хоч і не на багато (на 5,6 %), їх кількість у сільській місцевості (табл. 3.1). Стійкою залишається тенденція щодо охоплення дітей закладами освіти – показник за останнє десятиліття зріс на 8,6 %, при чому у сільській місцевості він на 11,6 % перевищує відсоток охоплення дітей міськими ЗДО. Також слід відмітити, що у містах відсоток дітей 5-річного віку, які відвідують ЗДО, є вищим, ніж у сільській місцевості. Така тенденція є стійкою по всім регіонам України.

Таблиця 3.1

Динаміка мережі закладів дошкільної освіти за місцем їх розташування

Параметри мережі	Показники за роками						Зменшення / збільшення показників 2019 р. до 2010 р., одиниць / %
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	
Кількість закладів, тис.	14,9	14,8	14,9	14,9	14,9	14,8	– 0,1 од. / – 0,7 %
з них:							
у міській місцевості	6,4	5,7	5,7	5,8	5,8	5,8	– 0,6 од. / – 9,4 %
у сільській місцевості	8,5	9,1	9,2	9,1	9,1	9,0	+ 0,5 од. / + 5,6 %
Охоплення дітей закладами (у відсотках до кількості дітей відповідного віку)	53	55	57	59	61	58	+ 8,6 %
з них:							
у міській місцевості	64	64	66	68	71	68	+ 5,9 %
у сільській місцевості	33	40	41	42	43	40	+ 17,5 %

Брак у кількості ЗДО, нестача у них місць породжує різні негативні соціальні наслідки – появу черг на влаштування дитини у ЗДО та виникнення такого негативного явища, як корупція. Хоча останнім часом державна політика України в сфері освіти спрямована на подолання цих негативних явищ і сьогодні

вже можна говорити про деякі позитивні результати, зокрема впроваджено електронну систему запису дитини до закладу дошкільної освіти – «Електронна черга» [529]. Крім того, кожного року, за даними Міністерства освіти і науки України, створюються додаткові місця для дітей у ЗДО шляхом:

- уведення в експлуатацію новобудов;
- створення дошкільних відділень в реорганізованих закладах освіти;
- реконструкції та відновлення ЗДО;
- відкриття приватних ЗДО;
- відкриття додаткових груп у ЗДО, що функціонують тощо [273, с. 20].

Як приклад, можна навести дані введення в експлуатацію ЗДО у 2018 р. Всього по Україні було введено в експлуатацію 33 заклади. Їх розподілення по областям відбулося таким чином:

- у Львівській області – 6 закладів;
- у Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській і Полтавській областях – по 3 заклади;
- у Вінницькій, Дніпропетровській, Рівненській – по 2 заклади;
- в Запорізькій, Тернопільській, Харківській, Хмельницькій, Чернівецькій областях та м. Києву – по одному закладу.

При цьому найбільшу кількість місць у ЗДО було створено у Київській області та м. Києві, Одеській, Львівській, Харківській, Івано-Франківській та Дніпропетровській областях [280, с. 28].

Аналіз динаміки ЗДО у регіонах (рис. 3.7) свідчить про нестабільність у розвитку дошкільної освіти. Суттєві зміни в кількості ЗДО, а саме різке зниження показників відбулося у Донецькій (на 58,0 %) та Луганській (на 52,7 %) областях. Найголовнішою причиною різкого падіння показників – це початок ведення бойових дій в 2014 р. у східних областях, в результаті чого Україна втратила частину територій, на якій розташовувались ЗДО. Не відбулось суттєвих змін у кількісних параметрах щодо ЗДО у третини областей України – Дніпропетровській, Одеській, Житомирській, Миколаївській, Запорізькій, Волинській, Херсонській, Сумській, Чернігівській, Чернівецькій та м. Києві.

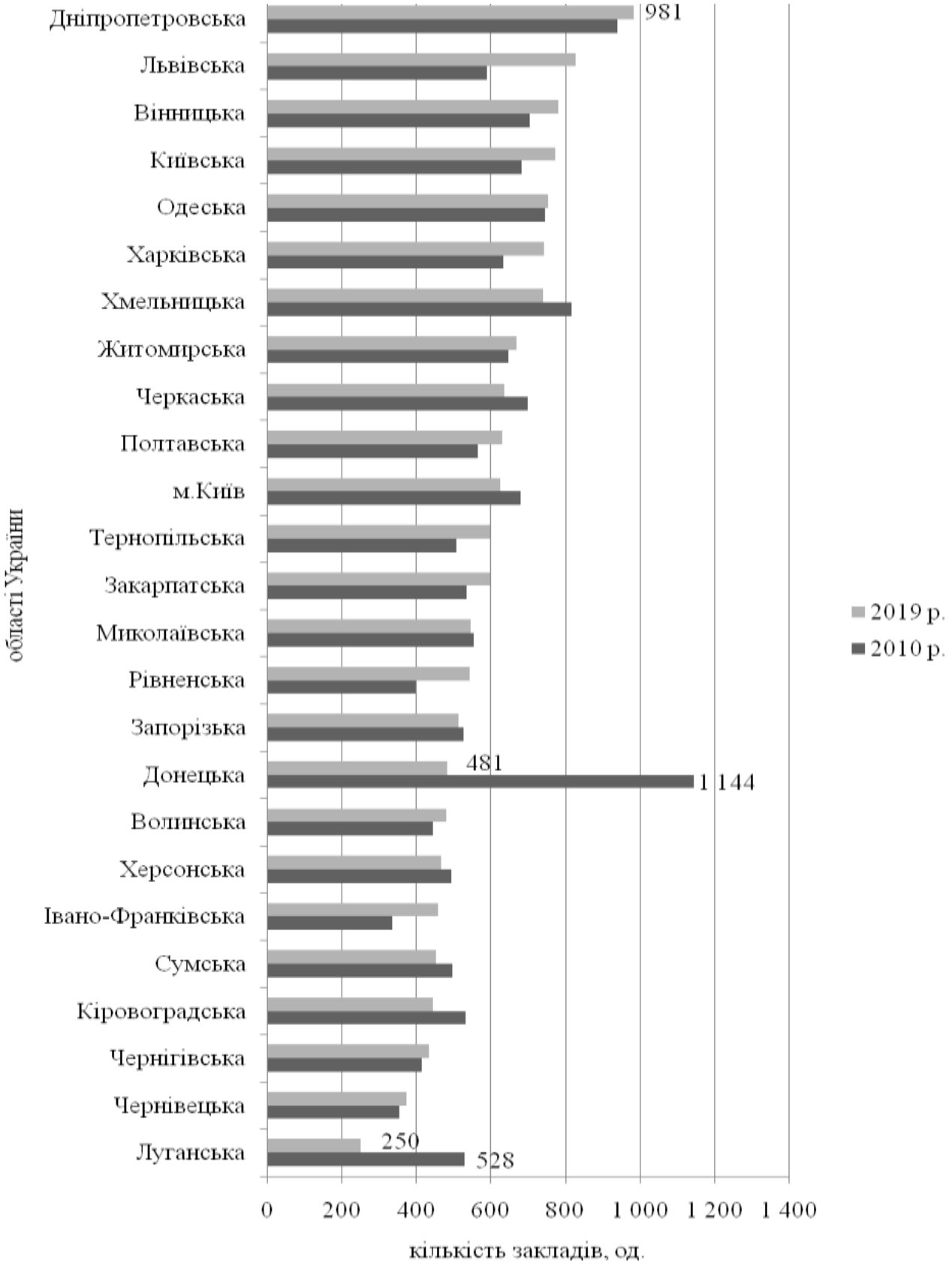

Рис. 3.7. Динаміка мережі ЗДО за регіонами (складено автором за джерелом [449])

В той же час, слід відмітити і позитивні зрушення – значне збільшення кількості ЗДО у Львівській (на 28,6 %), Івано-Франківській (на 26,9 %) та Рівненській (на 26,8 %) областях. Також відбулися незначні позитивні зміни в Закарпатській, Тернопільській, Полтавській, Харківській, Київській, Вінницькій областях.

В країні зберігається тенденція щодо розподілу ЗДО за формами власності:

- найбільше закладів перебуває у комунальній власності (близько 98 %);
- менше – у державній та приватній.

За сферою управління міністерств і відомств, в якій перебувають ЗДО, також тенденція зберігається – найбільше закладів перебуває у розпорядженні Міністерства освіти і науки України (98,1 %). Інші ЗДО входять до сфери управління інших міністерств і відомств.

Щодо кадрового забезпечення дошкільної освіти, то слід відмітити, що за даними Державної служби статистики України [449], забезпечували освітній процес у дошкільній освіті в 2019 р. 137,5 тис. педагогічних працівників, серед яких директори/завідувачі, вихователі, вихователі-методисти, практичні психологи, соціальні педагоги, асистенти вихователів в інклюзивних групах та інший педагогічний персонал, а також 186,5 тис. технічного персоналу.

При цьому у міських ЗДО працює педагогічних працівників на 25,9 % більше, ніж у тих, що розташовані у сільській місцевості. Це пов’язано із стрімким ростом урбанізації – переміщенням громадян із сільської місцевості до міста, а також із загальним скороченням населення у сільській місцевості, що безперечно негативно вплинуло на якість кадрового забезпечення, особливо в сільській місцевості.

У ЗДО переважно працюють жінки (98,5 %). Вік педагогічних працівників є переважно від 60 років і старше, всього 29,2 % працюють особи віком до 35 років. Третина директорів ЗДО і вихователів-методистів мають вік від 35 до 60 років. 65,9 % педагогічних працівників мають освітній ступень бакалавра, спеціаліста або магістра; інша частина – ступінь молодшого бакалавра та молодшого спеціаліста. Пояснити таку ситуацію, що склалася із кадровим забезпеченням

ЗДО, можна низькою заробітною платою та відсутністю підтримки молодих спеціалістів, як на державному, так і на місцевому рівні. Також слід відмітити, що спостерігалася тенденція до зменшення ліцензованих і фактичних обсягів прийому студентів на спеціальності з дошкільної освіти, що спровокувало процес старіння кадрів мережі дошкільної освіти, а як наслідок – низька професійна мотивація та низька якість освіти.

Аналіз стану та розвитку системи дошкільної освіти дозволив виявити негативні та позитивні тенденції. Зокрема, позитивними можна вважати зміни підходів до забезпечення освітніх потреб суспільства, зміни освітньої парадигми, осучаснення змісту дошкільної освіти, впровадження в практику особистісно орієнтованих технологій, орієнтація на дитину та її потреби, розвиток закладів освіти недержавної форми власності, появи домашньої освіти із залученням професійних вихователів тощо. Також позитивним можна вважати і можливість, закріплену на законодавчому рівні [363], утворювати інклюзивні та/або спеціальні групи для виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами, їх перебування до 7-ми (8-ми) років у спеціальних ЗДО (групах). Для задоволення освітніх, соціальних потреб громадян також можуть створюватися ЗДО з сезонним перебуванням дітей.

Негативними тенденціями є:

– наявність черг до ЗДО та перевантаження деяких груп, що порушує принцип доступності громадян до якісних освітніх послуг;

– наявність вакансій в ЗДО;

– відсутність підтримки молодих спеціалістів на державному та місцевому рівнях, механізмів щодо залучення випускників педагогічних закладів освіти до роботи у ЗДО;

– застаріння матеріально-технічної бази, приміщень та території ЗДО;

– відсутність або слабка мотивація педагогічних працівників у необхідності їх професійного самовдосконалення.

Наступним компонентом структури системи освіти після дошкільної освіти є повна загальна середня освіта, яка також в Україні є обов’язковою складовою

безперервної освіти, що здобувається в інституційних або індивідуальних формах та спрямована на «всебічний розвиток, виховання і соціалізацію особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованої взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності» [386].

Система повної загальної середньої освіти, відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту», «складається із змісту повної загальної середньої освіти на кожному її рівні, мережі закладів освіти, учасників освітнього процесу, кадрового, фінансового, науково-методичного, ресурсного та нормативно-правового забезпечення освітньої та управлінської діяльності у сфері загальної середньої освіти» [387].

Як було вище зазначено, повна загальна середня освіта здобувається у ЗПЗСО впродовж 12 років на трьох рівнях:

- початковому – перший рівень (4 роки навчання);
- базовому середньому – другий рівень (5 років навчання);
- профільному середньому – третій рівень (3 роки навчання).
- Здобувати освіту у ЗПЗСО можна за такими формами навчання:
- очною (денною), очною (вечірньою) та заочною формами (на рівнях базової та профільної середньої освіти);
- дистанційною, мережевою, екстернатною, сімейною (домашньою), формою педагогічного патронажу;
- за дуальною формою навчання може здобуватися середня освіта професійного спрямування.

Проаналізуємо сучасний стан і розвиток компонентної структури повної загальної середньої освіти, основу якої складають заклади освіти.

За останні 10 років у мережі ЗПЗСО не відбулося суттєвих кількісних змін за такими показниками, як кількість учнів, кількість вчителів та кількість учнів у розрахунку на 10 тисяч населення (табл. 3.2). При цьому кількість ЗПЗСО у 2019/2020 н. р. у порівнянні з 2010/2011 н. р. зменшилася на 22,5 %.

Таблиця 3.2

Розвиток системи загальної середньої освіти України*

Показники	Статистичні дані за навчальними роками			
	2010/ 2011	2014/ 2015	2017/ 2018	2019/ 2020
Загальна кількість закладів, од.	19617	17604	16180	15194
у тому числі				
державної та комунальної власності	19425	17437	15981	14912
приватної власності	192	167	199	282
Загальна кількість учнів, тис. осіб	4090,9	3757,1	3921,7	4138,5
у тому числі				
державної та комунальної власності	4073,3	3739,2	3894,2	4098,1
приватної власності	17,6	17,9	27,5	40,4
Загальна кількість вчителів, тис. осіб	492,6	453,5	439,7	439,9
у тому числі				
державної та комунальної власності	4488,3	449,8	435,2	433,9
приватної власності	4,3	3,7	4,5	6,0
Загальна кількість учнів у розрахунку на 10 тис. населення	942	874	925	988

* Складено за джерелом [449]

Однак, якщо порівнювати статистичні дані 2019/2020 н. р. із 1990/1991 н. р., то спостерігається тенденція до різкого зменшення кількості ЗЗСО (на 30,3 %) та кількості у них учнів (на 42,0 %). Трансформація мережі ЗЗСО убік зменшення здійснюється насамперед за рахунок оптимізації їх кількості, що відбувається, в тому числі шляхом реорганізації (ліквідації) закладів освіти та утворення на їх базі філій опорних закладів. Також варто зазначити, що, починаючи з 2014 р., у статистичних даних не враховуються дані тимчасово окупованих територій України (Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, частини території Донецької і Луганської областей), тож це є однією з суттєвих причини стрімкого падіння показників.

Зауважимо, що опорний заклад освіти (далі – ОЗО), відповідно до базового освітнього закону, – це «заклад загальної середньої освіти, що має у своєму складі філії та/або здійснює підвезення здобувачів освіти, педагогічних працівників (за потреби) до цього закладу і у зворотному напрямку, а також забезпечений

кваліфікованими педагогічними кадрами, має сучасну матеріально-технічну і навчально-методичну базу та спроможний забезпечувати на належному рівні здобуття початкової та базової середньої освіти», а філія закладу освіти визначається як «територіально відокремлений структурний підрозділ закладу освіти, що не має статусу юридичної особи та діє на підставі положення, затвердженого засновником відповідного закладу освіти на основі типового положення, що затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки» [386]. Тож, ОЗО виступає центром концентрації ресурсів, необхідних для забезпечення доступу громадян до якісних освітніх послуг та задоволення освітніх потреб здобувачів освіти, а філія може бути його структурним підрозділом та розташовуватися у зручній для дітей територіально-просторовій близькості.

Зазначимо, що створення ОЗО в Україні розпочалося 5 років тому – у 2016 р. Їх кількість з кожним роком зростала. Зокрема, з 2016 р. по 2019 р. їх кількість зросла на 82,7 %. Останнім часом відбувається незначне збільшення ОЗО. Так, у 2018/2019 н. р. їх кількість у порівнянні з попереднім навчальним роком збільшилася лише на 15,3 %, а філій – на 6,2 %. До них здійснювалося підвезення більше 66 тис. учнів. У 2019 р. у 793 ОЗО та 1284 філіях навчалось більше 347 тис. учнів, водночас у ОТГ функціонувало 343 ОЗО і 551 філія, в яких навчалось більше 154 тис. учнів. Серед лідерів-регіонів за кількістю ОЗО та їх філій за станом на 01.06.2019 р. можна відмітити Кіровоградську (73 ОЗО і 187 філій), Львівську (61 ОЗО і 113 філій) та Житомирську (61 ОЗО і 74 філії) області. Також найбільше філій функціонувало у Дніпропетровській (81), Тернопільській (77), Волинській (74), Рівненській (68) і Одеській (66) областях. Найменші показники в функціонуванні ОЗО – у Івано-Франківські (12), Чернівецькій (13), Луганській (16), Черкаській (17), Донецькій і Миколаївській (по 19) областях. Не створено жодного ОЗО та філії у Закарпатській області [280, с. 85-86, 138]. Водночас, слід відмітити, що спостерігається позитивна тенденція щодо створення мережі ОЗО в ОТГ, їх кількість з кожним роком зростає на 30 – 40 %. Позитивні зрушення в утворенні ОЗО і філій у регіонах свідчать про системну

роботу, в тому числі й новоутворених ОТГ як результату проведення реформи децентралізації, суть якої полягає в передачі повноважень та фінансів від державної влади до органів місцевого самоврядування. Новий розподіл загальнодержавних податків та нова система бюджетного вирівнювання дозволила місцевій владі виділити фінансові ресурси на організацію роботи ОЗО та відкрити в них класи з інклюзивним навчанням – створити належні умови для доступу здобувачів освіти до здобуття повної загальної середньої освіти. Крім того, оскільки значна кількість учнів підвозиться до ОЗО, парк шкільних автобусів також має позитивну тенденцію до збільшення автомобільних одиниць.

Позитивна динаміка спостерігається і в розвитку інклюзивної та спеціальної освіти, за допомогою якої створюється безпечне і комфортне освітнє середовище в регіонах, що враховує освітні потреби здобувачів освіти з особливими потребами. Кількість учнів з особливими потребами в закладах освіти збільшилася за останні 4 роки приблизно в 4 рази. Разом з тим, з 2017 р. розпочато створення мережі інклюзивно-ресурсних центрів – установ, що утворюються «з метою забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу» [371].

Щодо розподілу ЗПЗСО за формою власності. Сьогодні переважна їх більшість (99 %) є державними та комунальними (рис. 3.8). При чому найбільше ЗПЗСО – у Львівській, Дніпропетровській, Вінницькій, Миколаївській та Тернопільській областях. Найменше – у Луганській, Кіровоградській і Черкаській областях. Співвідношення числа вчителів та учнів у державних і комунальних ЗПЗСО становить 1:9.

Стосовно приватних ЗПЗСО – на початок 2015 р. їх кількість склала лише 1 % від усіх ЗПЗСО країни.

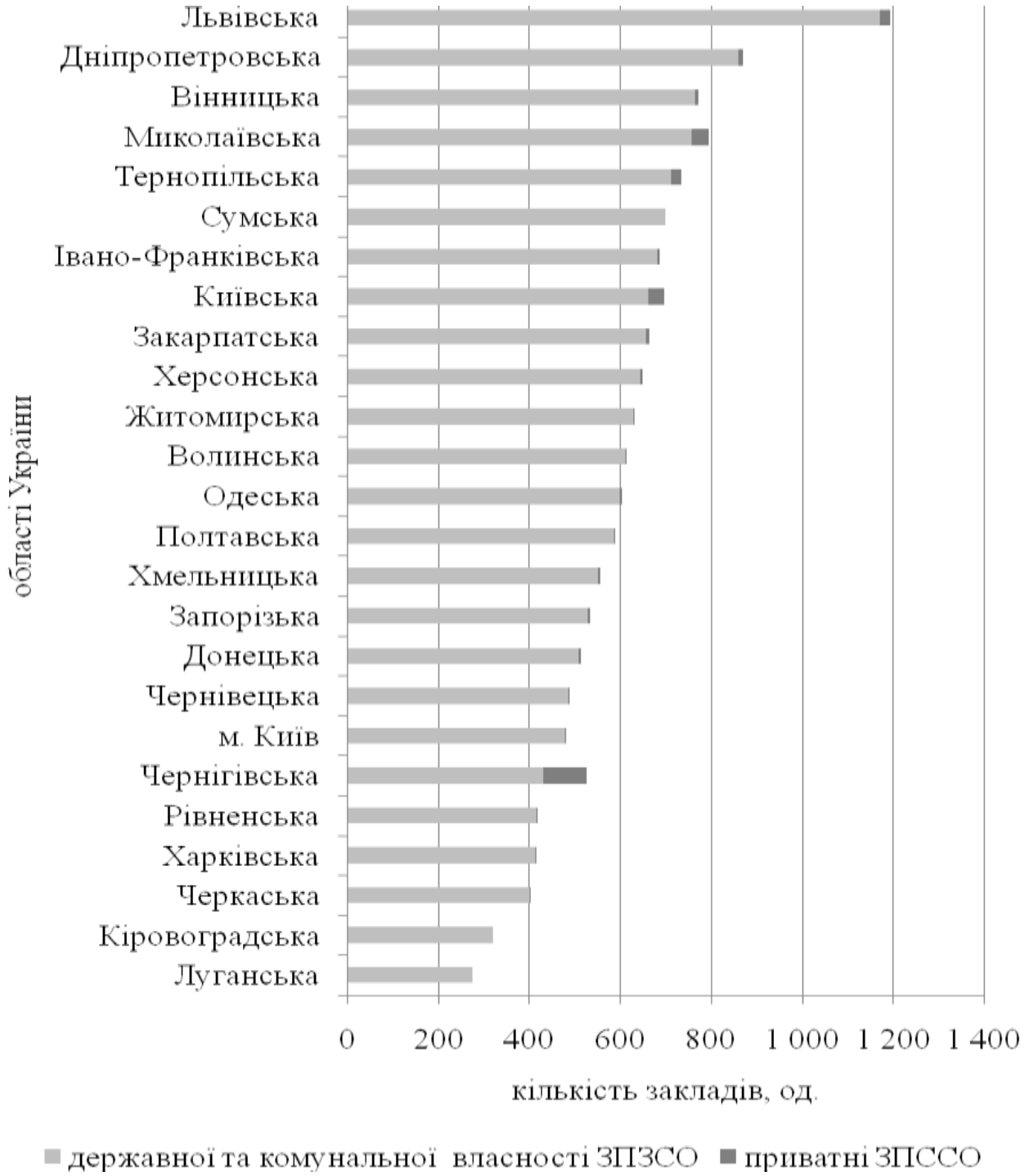

Рис. 3.8. Показники ЗЗСО за формами власності на 2019/2020 н. р. (складено автором за джерелом [449])

Співвідношення числа вчителів та учнів у приватних закладах становить 1,6:8,4, що майже є однаковим із державними і комунальними ЗПЗСО. У 2019/2020 н. р. області, що мали найбільшу кількість приватних ЗПЗСО, – це

Чернігівська (95), Миколаївська (37), Київська (34), Тернопільська (23), Львівська (21). Не має ні жодного ЗПЗСО приватної власності в Луганській, Кіровоградській та Сумській областях. Разом з тим, практично немає приватних закладів і у сільській місцевості.

Найбільша частина ЗПЗСО денної форми навчання (99,7 %), що засновані на державній та комунальній власності, на початок 2019/2020 н. р. знаходилась у підпорядкуванні Міністерства освіти і науки України, інші – у підпорядкуванні 7 міністерств (у сфері охорони здоров'я, культури, молоді та спорту, оборони, економічного розвитку і торгівлі, внутрішніх справ) та 2 центральних органів виконавчої влади в сфері надзвичайних ситуацій та кримінально-виконавчій службі [449].

Середня наповненість ЗПЗСО по країні становить 260 учнів на 1 заклад. Найбільша наповненість закладів спостерігається в м. Києві (у середньому 602 учні на 1 заклад), а найменша (до 225 учнів на 1 заклад) – у Тернопільській області (151 учень на 1 заклад). Звичайно, що і розподіл кількості учнів на 1 вчителя є таким же: найбільше – у м. Києві – по 12 учнів на 1 вчителя; найменше – у Тернопільській області – по 7 учнів на 1 вчителя.

Що ж стосується кількості вчителів, які працюють у ЗПЗСО, то цей показник практично залишається незмінним (порівняно із 1990 р. у 2019 р. кількість вчителів скоротилась лише на 18,1 %), що свідчить про значне фінансове навантаження на державний і місцеві бюджети, які мають забезпечити своєчасні грошові виплати педагогічним працівникам (заробітну плату, грошові винагороди, щорічну допомогу на оздоровлення та ін.).

Найчисленнішою по країні віковою групою вчителів, які викладають предмети у ЗПЗСО, є група від 40 до 50 років, найменшою – від 51 до 54 років. На жаль, має стійку тенденцію до різкого зниження показників – вікова група вчителів до 30 років, натомість зростає кількість учителів віком від 65 років, що свідчить про старіння кадрів та незацікавленість, як і в дошкільній освіті, випускників педагогічних спеціальностей у роботі у ЗПЗСО.

У зв'язку із нестачею вчителів у частині сільських шкіл виконується лише

інваріативна частина навчальних планів, що зменшує шанси учнів на продовження навчання у ЗВО.

Внаслідок погіршення демографічної ситуації в Україні зростає кількість малокомплектних шкіл, утримання яких стає непосильним для місцевих бюджетів. Тут зростає кількість вакансій вчительського складу.

Як підсумок можна стверджувати, що повна загальна середня освіта є наймасовішою освітою в Україні, як у кількості здобувачів освіти та у працівниках, які забезпечують освітній процес у закладі, так і у кількості самих закладів освіти. Розвиток мережі ЗПЗСО у регіонах є нерівномірним, має специфічні особливості, виклики та загрози. Головною проблемою для всіх регіонів є проблема старіння кадрів, яка потребує розв'язання на державному рівні – розробки заходів, механізмів для залучення молодих спеціалістів до роботи в ЗПЗСО.

Позитивні тенденції в Україні спостерігаються у розвитку мережі опорних закладів освіти та мережі інклюзивної і спеціальної освіти, що відбувається в рамках реалізації принципу рівного доступу до якісної освіти та в рамках реформи НУШ. В той же час негативними тенденціями є низька заробітна плата педагогічних працівників, наявність суттєвих територіальних відмінностей у наданні якісних освітніх послуг в ЗПЗСО (низький рівень результатів навчання), низький рівень матеріально-технічного забезпечення, в тому числі недоступність мережі Інтернет для низки закладів освіти, передусім у сільській місцевості (особливо було відчутно в період оголошеного карантину в 2020 р. з метою запобігання поширення коронавірусної хвороби), неготовність педагогічного персоналу, в тому числі й керівників, працювати в умовах автономії закладів освіти, невідповідність сучасним умовам системи підготовки та перепідготовки педагогічних працівників у ЗВО тощо.

Наступним структурним компонентом системи освіти є позашкільна освіта, яка є складовою частиною системи безперервної освіти, що спрямована на розвиток здібностей та обдарувань особи, задоволення її інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні. Здобувається вона громадянами у

позаурочний та позанавчальний час у закладах позашкільної освіти (ЗПО).

Відповідно до спеціального закону в галузі позашкільної освіти (ст. 15), її основними напрямами є: пластовий, скаутський; художньо-естетичний; мистецькій; туристсько-краєзнавчий; еколого-натуралістичний; науково-технічний; дослідницько-експериментальний; фізкультурно-спортивний або спортивний; військово-патріотичний; бібліотечно-бібліографічний; соціально-реабілітаційний; оздоровчий; гуманітарний [388].

Структурно позашкільна освіта складається з:

— ЗПО державної, комунальної та приватної власності;

— інших закладів освіти як центрів позашкільної освіти;

— гуртків, секцій, клубів, культурно-освітніх, спортивно-оздоровчих, науково-пошукових об'єднань на базі ЗПЗСО;

— навчально-виробничих комбінатів, ЗПТО та ЗФПВО;

— клубів і об'єднань за місцем проживання;

— культурно-освітніх, фізкультурно-оздоровчих, спортивних та інших закладів освіти, установ;

— фондів, асоціацій, діяльність яких пов'язана із функціонуванням позашкільної освіти та ін.

Протягом усього періоду незалежності в країні спостерігаються постійні зміни в мережі ЗПО: з 1991 р. відбувалось стрімке її скорочення, з 2000 по 2009 рр. – стабільність у кількості закладів (їх кількість практично не змінювалась), з 2010 по 2014 рр. – невелике зростання кількості закладів, з 2015 по 2016 рр. – знову скорочення, а з 2016 р. – спостерігається стійка тенденція до збереження тих, закладів, які функціонують (рис. 3.9). Так, у 2017 р. функціонувало 1379 ЗПО, з яких 17 – державні, 1348 – комунальні, 14 – приватні, а в 2019 р. мережа ЗПО становила 1382 заклади [273, с. 186; 280, с. 144]. При цьому поступово збільшується відсоток охоплення дітей позашкільною освітою, який досяг у 2019 р. 46 %, тобто практично половина від загальної кількості дітей відвідують ЗПО.

У розрізі регіонів у 2018 р. найбільше ЗПО функціонувало в

Дніпропетровській, Кіровоградській, Львівській, Одеській, Київській, Харківській, Полтавській та Донецькій областях (більше 60 закладів), а найменше – у Луганській, Закарпатській, Чернівецькій та Рівненській областях (менше 40 закладів).

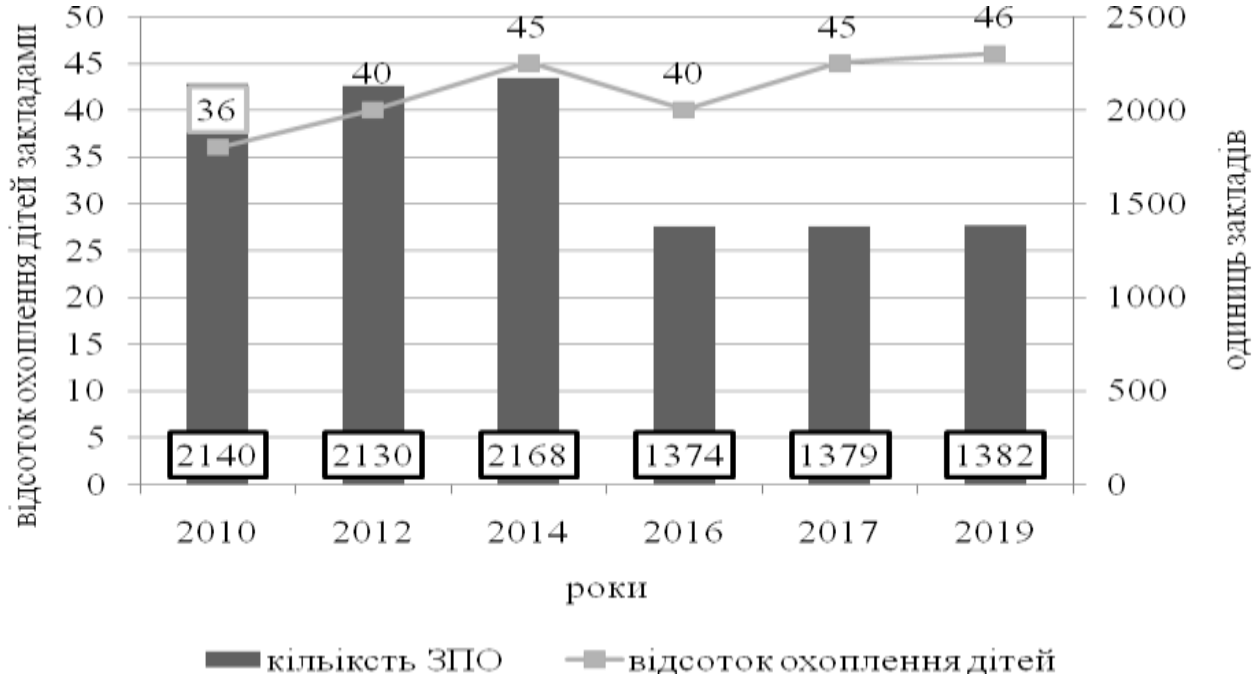

Рис. 3.9. Динаміка мережі закладів позашкільної освіти в Україні (складено за джерелами [273; 280; 449])

Зауважимо, що тенденції до зменшення або збільшення мережі ЗПО зумовлюється, скоріше, не зменшенням/збільшенням соціальної потреби в позашкільній освіті, а недостатнім фінансуванням її структур, діяльність яких потребує складного обладнання, а також не ефективне ведення державної політики з розвитку позашкільної освіти, недостатнє використання можливостей щодо розширення мережі ЗПО. Відмітимо, що фінансування ЗПО здійснюється диференційовано: з державного бюджету – 1,2 % закладів, з обласних – 6,5 %, з районних – 50,1 %, з міських – 36,2 %, утримуються ОТГ – 5,0 %, фінансуються приватними особами (організаціями) – 1,0 %.

В мережі ЗПО переважно працюють профільні і комплексні заклади.

Зокрема, в 2017/2018 н. р. функціонувало 1193 профільних заклади та 186 комплексних закладів. Розподіл ЗПО за типами профільності подано на рис. 3.10.

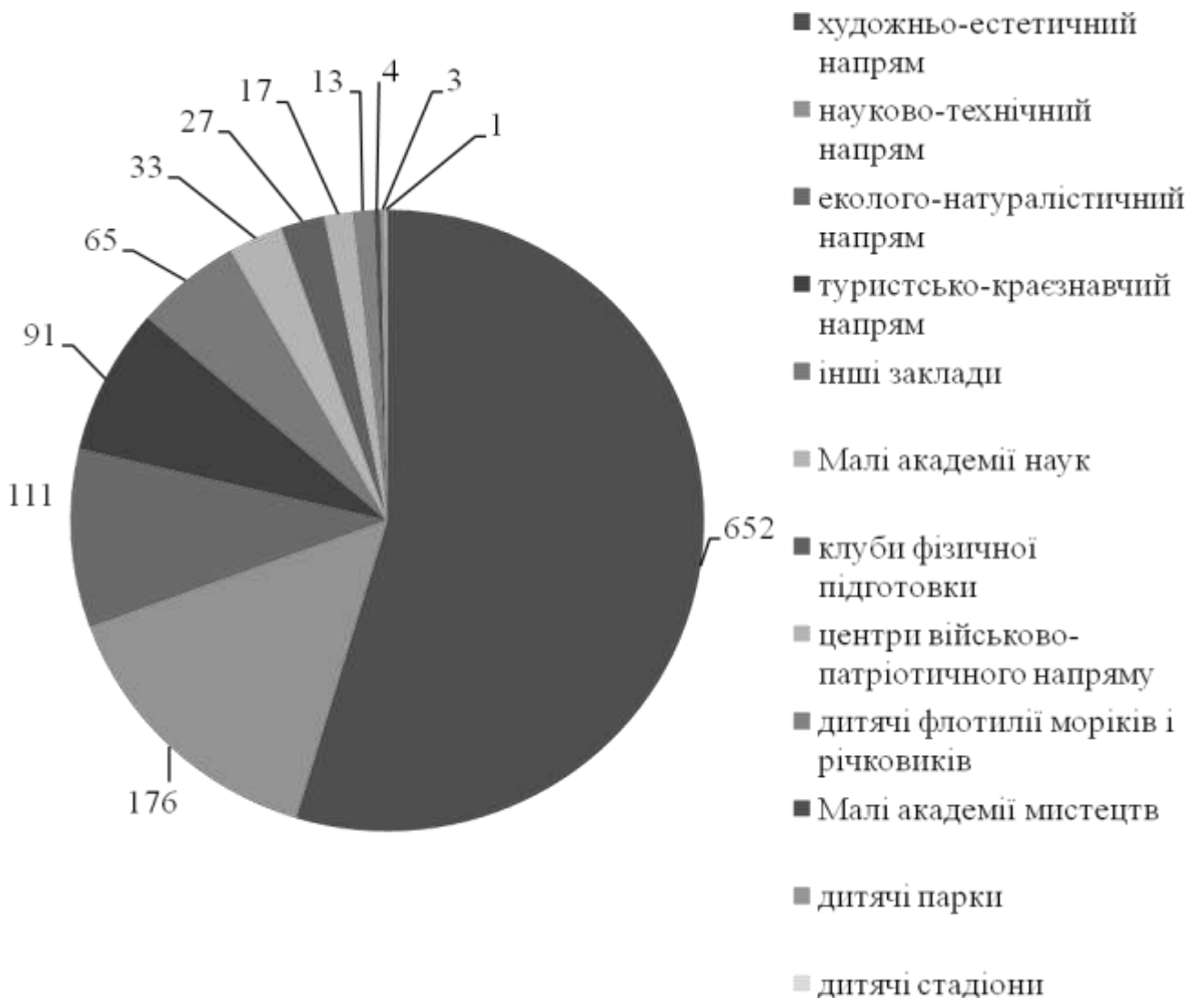

Рис. 3.10. Типи профільних ЗПО, що функціонували в 2017/2018 навчальному році (складено за джерелом [273])

Як видно з рисунку, найбільш популярними є художньо-естетичний,науково-технічний, еколого-натуралістичний та туристсько-краєзнавчий напрями ЗПО. Всі заклади практично однаково розподілені за сферами впливу – в галузі освіти, культури та спорту.

В регіональному розподілені контингенту ЗПО найбільше охоплено молоді позашкільною освітою в Харківській, Дніпропетровській областях та м. Києві (більше 75 тис. осіб), а найменше – у Луганській області (менше 20 тис. осіб).

Вагомим чинником забезпечення якості освіти є кадрове забезпечення ЗПО. У ЗПО в 2019 р. працювало 22,2 тис. педагогічних працівників, з них майже 76 % – жінки. Протягом останніх 5 років відбувається старіння кадрів – збільшується кількість педагогічних працівників, які працюють у ЗПО, у віковій категорії понад 55 років. Не порушується й тенденція, що спостерігається у дошкільній і повній загальній середній освіті – зменшення кількості працівників у віковій категорії до 30 років (приблизно на 44,9 %).

В цілому можна стверджувати, що основна функція позашкільної освіти полягає у створенні додаткових можливостей для самовизначення, саморозвитку та самореалізації особистості, формування її моральних якостей, патріотичних почуттів та соціально-громадського досвіду. Також позашкільна освіта відіграє особливу роль у запобіганні соціальних ризиків таких як розповсюдження антисоціальних і девіантних проявів серед дітей (безпритульність, злочинність, ігрова комп'ютерна залежність та ін.) та погіршення стану здоров'я дітей.

Іншою складовою системи освіти України є професійна (професійно-технічна) освіта, яка виступає «комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури» [389].

Система професійної (професійно-технічної) освіти (ст. 4) складається із:

– ЗППТО незалежно від форм власності і підпорядкування;

– навчально-методичних, науково-методичних, наукових, навчально-виробничих, навчально-комерційних, видавничо-поліграфічних, культурно-освітніх, фізкультурно-оздоровчих, обчислювальних та інших підприємств, установ, організацій та органів управління ними, що здійснюють або забезпечують підготовку кваліфікованих робітників.

Навчання у ЗППТО здійснюється за денною, вечірньою (змінною), очно-заочною, дистанційною та екстернатною формою з відривом і без відриву від виробництва та за індивідуальним навчальним планом. По закінченню освіти випускниками присвоюється освітньо-кваліфікаційні рівні – «кваліфікований робітник» та «молодший спеціаліст».

За період незалежності мережа ЗППТО зазнала суттєвих змін: у 1990 р. кількість ЗППТО складала 1246, у яких навчалося 643,4 тис. учнів, в 2015 р. кількість закладів склала 798, у яких навчалося 304,1 тис. учнів, в 2019 р. – 723 заклади, в яких навчалось 245,8 тис. учнів [449]. Тобто, за період незалежності кількість ЗППТО зменшилася практично на 58,0 %, а чисельність у них учнів зменшилася практично втричі. Цю тенденцію до зниження показників можна пояснити скороченням попиту на професійно-технічну освіту серед випускників ЗПЗСО та тим, що частина ЗППТО у 90-х рр. ХХ ст., пройшовши відповідну акредитацію, перейшла до іншої структури системи освіти – вищої освіти.

Спостерігається тенденція до зниження показника у кількості осіб у розрахунку на 10 тис. населення, зокрема в 201/2011 н. р. він складає 96 %, а в 2019/2020 н. р. – 59 %, що на 37 % менше.

Розподіл ЗППТО за типами, підпорядкуванням та атестаційними рівнями представлено в табл. 3.3.

Як видно з таблиці, більшість типів ЗППТО складають професійні ліцеї та вищі професійні училища, які підпорядковані Міністерству освіти і науки України. Підготовку кваліфікованих робітників у 2019 р. здійснювали 723 ЗППТО для більшості видів економічної діяльності:

- промисловості (30 %);
- торгівлі і громадського харчування (24 %);
- транспорту (13 %);
- будівництву (12 %);
- сільського господарства (11 %);
- житлово-комунального господарства та невиробничих видів побутового обслуговування населення (10 %);

– зв’язку (0,23 %) [280, с. 165].

Таблиця 3.3

ЗППТО за типами, підпорядкуванням та атестаційними рівнями на кінець 2019 р.*

Типи закладів	Загальна кількість закладів	За підпорядкуванням		За атестаційними рівнями	
		МОН України	інші міністерства (відомства)	II	III
вищі професійні училища	158	157	1	–	158
вищі художні професійно-технічні училища	7	7	–	–	7
вищі комерційні професійні училища	1	1	–	–	1
центри професійно-технічної освіти	90	90	–	21	69
професійно-технічні училища	66	64	2	66	–
професійні ліцеї	318	317	1	318	–
професійні ліцеї художнього профілю	1	1	–	1	–
художні професійно-технічні училища	1	1	–	1	–
коледжі	3	3	–	–	3
заклади, що є структурними підрозділами ЗВО	15	15	–	7	8
Усього	723	719	4	477	246

* Складено за джерелом: [449]

Регіональний розподіл підготовки кваліфікованих робітників за видами економічної діяльності в 2017 р. відбувся таким чином:

– у сфері промисловості – Закарпатська (41,9 %), Хмельницька (39,5 %), Дніпропетровська (39,1 %), Донецька (37,6 %) області;

– у сфері торгівлі і громадського харчування – Київська (31,9 %), Херсонська (30,2 %), Сумська (30 %), Черкаська (29,1 %) області;

– у сфері транспорту – м. Київ (23,5 %), Одеська (21,7 %), Чернівецька (16,5 %), Рівненська (16,2 %) області;

– у сфері будівництва – Рівненська (23,6 %), Івано-Франківська (21,1 %), Житомирська (19,1 %), Тернопільська (17,7 %) області;

– у сфері сільського господарства – Полтавська (19 %), Кіровоградська (18,7 %), Черкаська (15,4 %), Сумська (15,4 %) області;

– у сфері житлово-комунального господарства та невиробничих видів побутового обслуговування населення – м. Київ (17,4 %) Тернопільська (15,5 %), Миколаївська (15,3 %), Кіровоградська (13,6 %) області;

– у сфері зв'язку – Кіровоградська (1,7 %), Луганська (1,7 %) та Херсонська (1,7 %) області [273, с. 156-157].

В 2019 р. здобувачі освіти ЗППТО здобували освіту за 340 робітничими професіями та 59 спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» [449]. Найбільш популярними серед вступників закладів ЗППТО були професії: водій автотранспортних засобів; кухар; тракторист-машиніст сільськогосподарського (лісогосподарського) виробництва; слюсар з ремонту колісних транспортних засобів; електрогазозварник; кондитер; перукар (перукар-модельєр); слюсар з ремонту сільськогосподарських машин та устаткування; електрозварник ручного зварювання; кравець; електромонтер з ремонту та обслуговування електроустаткування; муляр; манікюрник. З 2011 р. спостерігається тенденція незмінності у попиті вступників до ЗППТО цих професій.

Найменше користуються попитом такі професії: машиніст трубоукладача; терміст; прокатник гарячого металу; машиніст конвеєра; токар судновий; тваринник; оператор дистанційного пульта керування у хімічному виробництві; робітник зеленого будівництва; розмітник; апаратник вуглезбагачення.

Зауважимо, що практично 70 % учнів ЗППТО разом із професією опановують навчальну програму повної середньої освіти. Крім того, серед випускників ЗППТО збільшується число тих, хто отримує дві й більше професій. У той же час, незважаючи на певні здобутки, саме професійна (професійно-

технічна) освіта в Україні, окрім тотожних проблем із всією структурою освіти, має ще й низку власних проблем, які заважають її розвитку, зокрема:

– зменшення кількості ЗППТО та контингенту учнів у них веде до дисбалансу на ринку праці і це при тому, що в останні роки стрімко зростає попит на фахівців робочих спеціальностей;

– зникають ЗППТО в межах адміністративно-територіальних одиниць певної області, що порушує принцип доступності до освіти;

– для більшості ЗППТО характерна однобока спеціалізація у підготовці фахівців;

– низька якість кадрового (більша частина вчителів і майстрів досягла пенсійного віку) та матеріально-технічного забезпечення ЗППТО [58].

Також скорочення мережі ЗППТО пов’язано із скороченням обсягів промислового виробництва, зменшенням обсягів іноземних інвестицій, зниженням рівня економічної активності населення, а також пояснюється політичною кризою, анексією Криму, військовими діями на Сході країни, які мали місце у 2014 – 2020 рр. і призвели до порушення виробничих зв’язків з підприємствами на окупованих територіях [273, с. 152].

Як підсумок можна зазначити, що професійна (професійно-технічна) освіта є однією із складових економічного зростання країни та її регіонів, сталого розвитку суспільства, запорукою професійної самореалізації та неперервного професійного розвитку громадянина країни. Професійна (професійно-технічна) освіта традиційно є соціально орієнтованою, оскільки ще з радянських часів виконує функцію захисту вразливих груп населення – дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю та ін. На державному і місцевих рівнях розробляється система пільги для таких дітей (переваги при зарахуванні до ЗППТО, виплачується соціальна стипендія, забезпечуються житлом, гарантується працевлаштування тощо).

Така складова системи освіти, як фахова передвища – здобувається на основі повної або базової середньої освіти, «спрямована на формування та розвиток освітньої кваліфікації, що підтверджує здатність особи до виконання

типових спеціалізованих завдань у певній галузі професійної діяльності, пов'язаних з виконанням виробничих завдань підвищеної складності та/або здійсненням обмежених управлінських функцій, що характеризуються певною невизначеністю умов та потребують застосування положень і методів відповідної науки, і завершується здобуттям відповідної освітньої та/або професійної кваліфікації» [386].

Система фахової перед вищої освіти складається з таких компонентів:

- заклади фахової передвищої освіти (далі – ЗФПВО);
- галузі знань і спеціальності;
- ліцензійні умови провадження освітньої діяльності;
- стандарти фахової передвищої освіти;
- органи, що здійснюють управління, нагляд та контроль у сфері фахової передвищої освіти;
- науково-методичні (навчально-методичні) установи;
- учасники освітнього процесу [396].

Ступеню фахової передвищої освіти в Україні є фаховий молодший бакалавр.

Як об'єкт господарювання ЗФПВО може діяти у статусі бюджетної установи, неприбуткового та прибуткового закладу освіти. ЗФПВО можуть діяти як коледж за такими типами: фаховий; військовий сержантського складу; фаховий із специфічними умовами навчання.

Оскільки спеціальний законодавчий акт у сфері фахової передвищої освіти було прийнято тільки у 2019 р., то висвітлені статистичні дані на державному рівні ще не дають можливості для окремого аналізу, тому ми будемо аналізувати дані, що відображають розвиток фахової передвищої освіти разом з даними сфери вищої освіти.

Зазначимо, що вища освіта, відповідно до спеціального освітнього закону, є сукупністю «систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій

установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти» [356]. Державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципах (ст. 3):

– сприяння сталому розвитку суспільства (створюються умови для освіти впродовж життя, здійснюється підготовка конкурентоспроможного людського капіталу, в тому числі шляхом підтримки державою підготовки здобувачів освіти для пріоритетних галузей економічної та наукової діяльності);

– доступності вищої освіти для всіх громадян та її наступності, незалежності й втручання в освітній процес різних партій, організацій, в тому числі релігійних;

– інтеграції системи вищої освіти України у Європейський простір вищої освіти та міжнародної інтеграції, але за умови збереження прогресивних традицій української вищої школи тощо.

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітніми (науковими) програмами та рівнями вищої освіти (табл. 3.4). Особі, яка успішно виконала відповідну програму та пройшла атестацію видається документ про вищу освіту за відповідними освітніми (науковими) ступенями – диплом: молодшого бакалавра, бакалавра, магістра; доктора філософії/доктора мистецтва, доктора наук. Інформація про видані дипломи вноситься до Єдиної державної електронної бази з питань освіти (далі – ЄДЕБПО).

Таблиця 3.4

Підготовка фахівців вищої освіти за відповідними рівнями вищої освіти та програмами*

Рівні ВО	Цикли	Компетенції	Присудження відповідного ступеня ВО
1	2	3	4
Початковий	короткий цикл	набуття здобувачами ВО здатності до розв’язування типових спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності	молодший бакалавр
Перший	бакалаврський	набуття здобувачами ВО здатності	бакалавр

Продовження табл. 3.4

1	2	3	4
		до розв’язування складних спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності	
Другий	магістерський	набуття здобувачами ВО здатності до розв’язування задач дослідницького та/або інноваційного характеру у певній галузі професійної діяльності	магістр
Третій	освітньо-науковий	здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв’язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення	доктор філософії
	освітньо-творчий	оволодіння методологією мистецької та мистецько-педагогічної діяльності, здійснення самостійного творчого мистецького проекту, здобуття практичних навичок продукування нових ідей і розв’язання теоретичних та практичних проблем у творчій мистецькій сфері	доктор мистецтва
Науковий	науковий	здатність особи визначати та розв’язувати соціально значущі системні проблеми у певній галузі діяльності, які є ключовими для забезпечення сталого розвитку та вимагають створення нових системоутворювальних знань і прогресивних технологій	доктор наук

*Складено автором за джерелом [356]

У межах певного рівня освіти, відповідно до Національної рамки

кваліфікації, для кожної спеціальності розробляються стандарти освіти, у яких визначається сукупність вимог до освітніх програм: необхідний обсяг кредитів, вимоги до рівня освіти, перелік обов'язкових компетентностей випускника, форми атестації, вимоги до освітніх програм та професійних стандартів.

Здійснюється підготовка фахівців вищої освіти у ЗВО таких типів: університет, академія, інститут, коледж. Як суб'єкт господарювання ЗВО може мати статус бюджетної установи, неприбутковий та прибутковий ЗВО. Незалежно від форми власності ЗВО можуть мати статус: національного, який надається за визначний внесок у розвиток вищої освіти, науки та культури України; дослідницького університету (надається строком на 5 років) в разі наявності інституційної акредитації, присутності в міжнародних рейтингах ЗВО та одержання найвищої позиції (впродовж не менш 3 років) не менш як за одним науковим напрямом або однієї з 3-х найвищих позицій не менш як з 3 науковими напрямами.

Що стосується аналізу стану та розвитку національної системи вищої освіти, то тенденції останніх декількох десятиріч дають підстави для твердження, що ця складова в Україні перетворилася на масову, переважна більшість випускників повної загальної середньої освіти вступають у ЗПВО та ЗВО. При чому перші позиції щодо охоплення населення вищою освітою Україна займає з 70-х рр. XX ст. Так, за даними ЮНЕСКО/Світового банку, Україна в цих роках займала 3 місце в світі за коефіцієнтом охоплення вищою освітою (40,9 %), поступаючи лише США (47,4 %) і Росії (45,3 %) [538]. За період з 1994 по 2009 рр. цей показник подвоївся і складав 81,9 %. Зауважимо, що показник охоплення населення вищою освітою включає як студентів ЗФПВО і ЗВО, так і учнів ЗППТО, тобто всю професійну освіту. Таку позицію із високими показниками Україна тримає і до сьогодні. Пояснити це можна скоріше тим, що батьки випускників шкіл намагаються підвищити конкурентоспроможність своїх дітей на ринку праці, особливо на тлі кризових явищ, що відбуваються в українській економіці.

Варто відмітити, що вища освіта сьогодні також саме реформується, як і вся

освітня сфера, – створюється нова система управління та фінансування. Щодо трансформації вищої та фахової передвищої освіти, то можна стверджувати, що зміни торкнулися системи формування державного замовлення на підготовку фахівців вищої освіти та вдосконалення системи правового регулювання.

Результати дослідження динаміки розвитку основних показників мережі ЗВО в Україні дозволяють визначити загальні тенденції:

– кількість ЗВО є практично стабільною (в межах 1000), однак, у той час, як кількість ЗВО III-IV рівня акредитації (далі – р. а.) збільшилася зі 149 (1990 р.) до 353 (2008 р.), а потім стала поступово зменшуватися до 288 (2015 р.), кількість ЗВО I-II р. а. мала стійку тенденцію до зменшення – з 742 (1990 р.) до 371 (2015 р.). При чому в 2019/2020 н. р. загальна кількість ЗВО складає 619 одиниць, що 24,2 % менше у порівняно з 1990 р.;

– контингент студентів у ЗВО практично повторює ситуацію з кількістю ЗВО: у 1990 р. загальна чисельність студентів складала 1638 тис., із них 757 тис. навчалось у ЗВО I-II р. а. й 881,3 тис. – у ЗВО III-IV р. а., а в 2015 р. загальна чисельність студентів – 1605,3 тис., із них 230,1 тис. навчалось у ЗВО I-II р. а. й 1375,2 тис. – у ЗВО III-IV р. а. [107]. Сьогодні у ЗВО (у 2019/2020 н. р.) навчається 1439,7 тис. студентів;

– зменшується показник – кількість студентів у розрахунку на 10 тис. населення: у 2010/2011 н. р. він складав 557, а у 2019/2020 н. р. – 343 [449]. За цей період показник зменшився на 38,4 %. Спричинене таке падіння насамперед появою такого негативного явища в українському суспільстві, як виникнення «демографічної ями» (впродовж 2007 – 2018 рр.);

– різною є ситуація у ЗФПВО та ЗВО з показниками питомої ваги студентів (у %), які навчаються за різними джерелами фінансування: у ЗФПВО спостерігається тенденція щодо скорочення навчання студентів за рахунок коштів державного бюджету (за 10 років на 30,4 %) та збільшення (на 41,4 %) – за рахунок місцевих бюджетів, при чому навчання студентів за рахунок юридичних і фізичних осіб залишається практично незмінним; у ЗВО ситуація є більш менш стійкою;

– за період незалежності спостерігається стійка тенденція щодо власності ЗВО: більшість з них (близько 80 %) є державної та комунальної власності, менше (близько 20 %) – приватної та корпоративної (рис. 3.11).

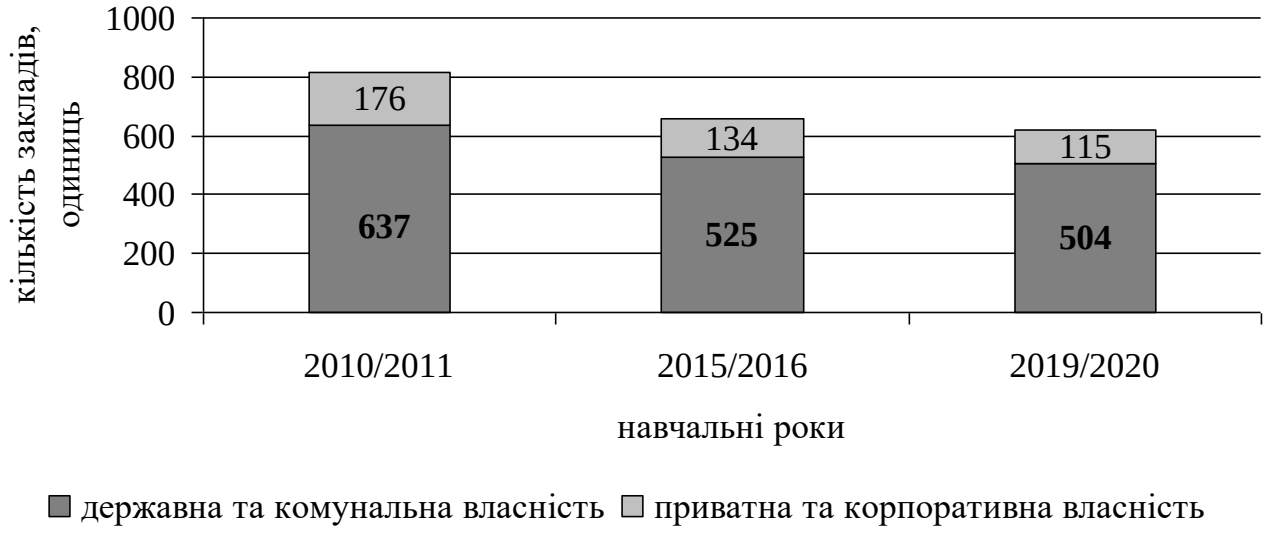

Рис. 3.11. Динаміка змін ЗВО України за формами власності (складено автором за джерелом [449])

За підпорядкуванням ЗВО на початок 2019/2020 н. р. із загальної кількості закладів 619 розподілились таким чином: Міністерство освіти і науки України – найбільше – 273 заклади; Міністерство охорони здоров'я України – 21; Міністерство культури, молоді та спорту України – 14; Міністерство внутрішніх справ України – 7; Українська державна будівельна корпорація «УКРБУД» – 2; Міністерство оборони України, Міністерство соціальної політики України, Служба безпеки України – по 1 закладу; 115 – приватні заклади і 184 – інші [449].

Регіональний розподіл кількості ЗВО представлено на рис. 3.12.

Як видно з рисунку, лідерами за кількістю ЗВО є м. Києві, Харківська, Дніпропетровська, Львівська та Одеська області – в них розташовано 35 і більше закладів. Найменша їх кількість (менше 20 закладів) розташована в Рівненській, Луганській, Закарпатській, Волинській, Сумській, Чернігівській, Миколаївській, Івано-Франківській, Кіровоградській, Черкаській, Чернівецькій, Тернопільській,

Хмельницькій, Полтавській, Київській та Житомирській областях.

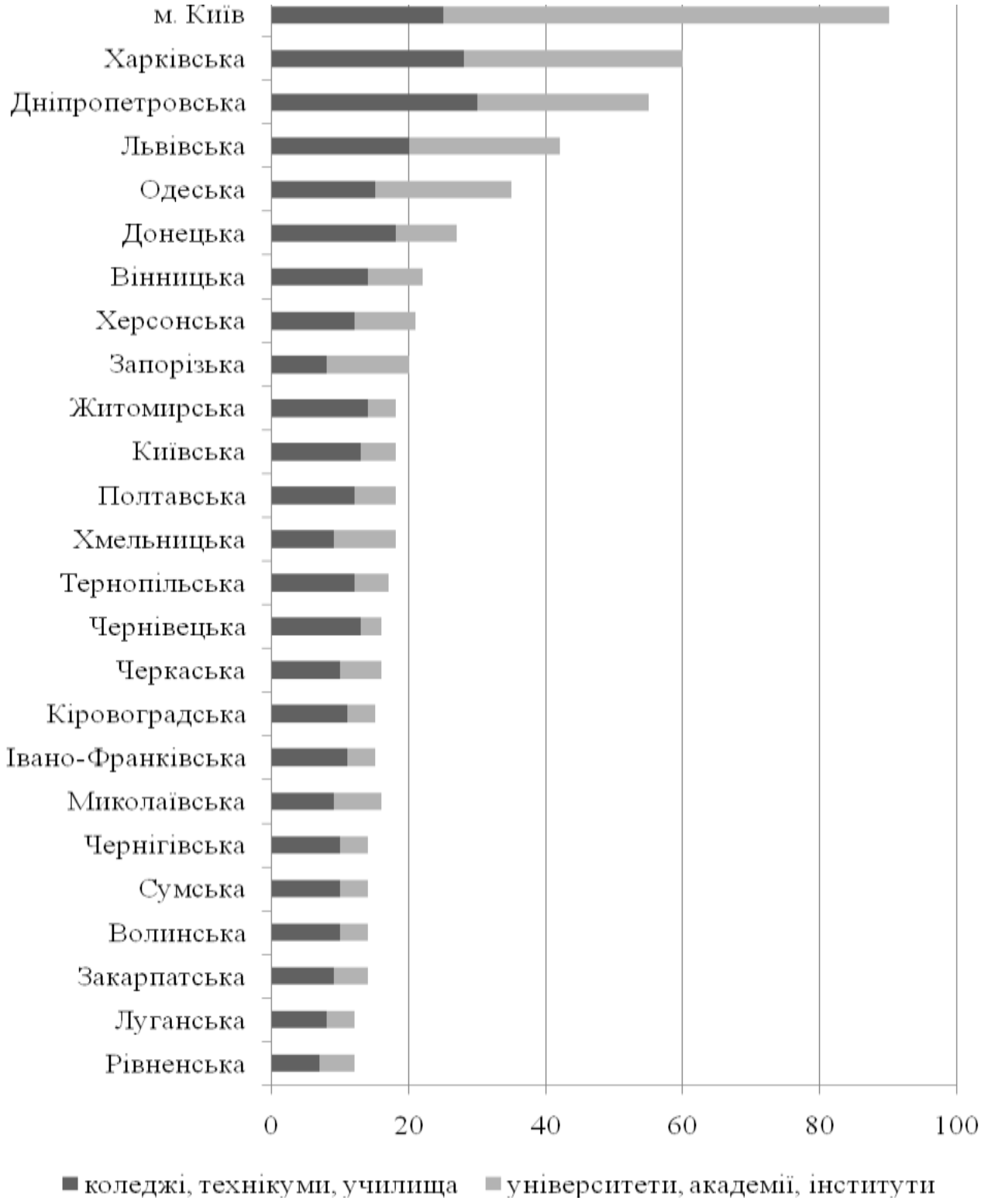

Рис. 3.12. Розподіл кількості ЗВО на початок 2019/2020 н. р. за регіонами (складено автором за джерелом [449])

Що стосується підготовки фахівців вищої освіти у 2019/2020 н. р. за галузями знань, то їх розподіл наведено у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Підготовка фахівців у ЗВО за галузями знань (на початок 2019/2020 н. р., осіб)*

Галузі знань	Загальна кількість осіб	Типи ЗВО	
		коледжі, технікуми, училища	університети, академії, інститути
освіта	1407	1	1406
гуманітарні науки та мистецтво	1145	32	1113
соціальні науки, бізнес і право	8321	89	8232
природничі науки	738	1	737
інженерія	2545	55	2490
будівництво та архітектура	548	15	533
транспорт	1348	1	1347
сільське, лісове і рибне господарство та переробка їх продукції	945	24	921
техніка та енергетика аграрного виробництва	53	3	531
ветеринарія	133	0	133
охорона здоров’я	21079	187	20892
соціальне забезпечення	90	0	90
сфера обслуговування	608	0	608
військові науки	7	0	7
безпека	67	0	67
специфічні категорії	3	0	3
Усього	39679	408	39271

*Складено автором за джерелом [449]

Як видно з таблиці, у коледжах, технікумах, училищах здобувачів освіти практично в 90 разів менше, ніж в університетах, академіях, інститутах. Найбільшою популярністю у ЗВО серед здобувачів освіти користуються галузі: охорона здоров’я (21,1 тис. осіб); соціальні науки, бізнес і право (8,3 тис. осіб); інженерія (2,5 тис. осіб); освіта (1,4 тис. осіб); транспорт (1,3 тис. осіб); гуманітарні науки та мистецтво (1,1 тис. осіб).

Варто відмітити, що загострення ситуації щодо відірваності вищої освіти від

потреб ринку праці можна спостерігати з 1991 р. і сьогодні ця тенденція є стійкою. У випускників ЗВО очікування та уявлення про їх майбутню професійну діяльність є занадто завищені – вони розраховують на високу заробітну плату, завищена оцінка щодо власних здібностей та кар'єрного росту, високі вимоги до умов праці тощо. Все це не узгоджується з поглядом роботодавців, які однією з вимог до працевлаштування висувають наявність досвіду роботи за спеціальністю, як мінімум три роки, що не можливо для випускників ЗВО. Це одна з причин, чому значна частина випускників влаштовуються на роботу не за спеціальністю. Розв'язати це питання можливо, якщо бізнес буде прагнути стимулювати реформи вищої освіти, тобто якщо буде тісна співпраця бізнесу і вищої освіти. Як стверджують науковці, стримує цю співпрацю «несформованість національної системи кваліфікацій, невизначеність місця професійних стандартів у формуванні змісту вищої освіти [250, с. 107].

Отже, зміни, що відбуваються в національній мережі ЗВО та чисельності в них студентів, мають не стабільну тенденцію, але при цьому кількість університетів, академій, інститутів в Україні є достатньо великою, а якість надання освітніх послуг постійно знижується та поглиблюється розрив між наданням необхідних професійних компетентностей здобувачам освіти та вимогами роботодавців. Відтак, і досі існують протиріччя в країні між вимогами сучасного суспільства до спеціаліста та реальним рівнем його підготовки у ЗВО, тобто протиріччя між ринком освітніх послуг та ринком праці.

Водночас, можна говорити про значні позитивні зрушення в українській вищій освіті в напрямку запровадження основних принципів й ключових інструментів Болонського процесу, а саме: унормовано сучасну організацію вищої освіти з урахуванням структури її рівнів і галузей; невід'ємним атрибутом розвитку вищої освіти на законодавчому рівні визначено університетську автономію; створено систему забезпечення якості вищої освіти; створено стандарти вищої освіти відповідно до кваліфікаційних рівнів Національної рамки кваліфікацій; ЗВО передано повноваження розробляти освітні програми та надавати власні дипломи (недержавного зразку); встановлено градацію ЗВО за

типами і статусами (ЗВО та ЗФПВО); щорічно проводиться ранжування ЗВО (визначається місце закладу у національних і міжнародних рейтингах), що складає об'єктивну основу їх концентрації, конкурсного добору, визначення сильних і слабких ЗВО, які необхідно або ліквідувати, щоб знизити фінансові витрати на їх утримання, або у подальшому об'єднати їх із більш потужними закладами, щоб об'єднати їх зусилля.

І, нарешті, останньою складовою компонентної структури системи освіти є освіта дорослих. Згідно із Законом України «Про освіту», вона є «складовою освіти впродовж життя, спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки» [386].

Освіта дорослих включає:

– післядипломну освіту – набуття нових та вдосконалення раніше набутих компетентностей на основі здобутої вищої, професійної (професійно-технічної) або фахової передвищої освіти та практичного досвіду – включає: спеціалізацію (профільну спеціалізовану підготовку); перепідготовку (навчання з метою оволодіння іншою (іншими) професією; підвищення кваліфікації (набуття нових та/або вдосконалення раніше набутих знань у межах професійної діяльності); стажування (набуття практичного досвіду у певній професійній діяльності);

– професійне навчання працівників;

– курси перепідготовки та/або підвищення кваліфікації;

– безперервний професійний розвиток тощо.

В цілому в змісті освіти дорослих виокремлюються такі основні компоненти: навчання грамотності в широкому сенсі; професійне навчання; загальнокультурна додаткова освіта, не пов'язана із трудовою діяльністю.

Освіта дорослих здобувається у закладах та установах шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Так, формальна освіта дорослих в країні репрезентована ЗПЗСО (вечірніми школами), ЗППТО, ЗФПВО, ЗВО, закладами післядипломної освіти. При цьому в усіх регіонах створюються осередки освіти

для різних категорій дорослих, які функціонують і як самостійні інституції, і як підрозділи загальної середньої, професійної (професійно-технічної), вищої, післядипломної освіти, а також і бібліотеки.

За словами українських вчених, «на засадах партнерства відбувається консолідація зусиль органів державної влади, громадських організацій, громад і бізнесових структур задля розвитку освіти для різних категорій дорослих, створення доступної, ефективної, результативної освітньої інфраструктури регіонів, а в глобальному масштабі – громадянського суспільства в Україні» [250, с. 128-129].

Сьогодні необхідною умовою є розробка й прийняття законодавчого акту, який би встановлював правові, організаційно-фінансові засади функціонування системи освіти дорослих як комплексного підходу до розвитку цієї сфери, а також це надало би можливість для здійснення моніторингу освітніх потреб різних категорій дорослого населення та якості наданих освітніх послуг. Водночас прийняття спеціального закону врегулювало б питання налагодження міжвідомчої взаємодії та соціального партнерства, розширило б можливості для підготовки педагогічного персоналу для роботи з дорослими.

Підсумовуючи все вище зазначене можна стверджувати, що національна система освіти виступає важливим ресурсом подальшого розвитку українського суспільства та виступає в якості головного механізму соціокультурної спадкоємності суспільного інтелекту. Освіта в умовах розбудови інформаційного суспільства виступає безумовною формою життя кожної людини.

3.3. Вплив освіти на формування людського капіталу та регіональний ринок праці

Протягом усього часу існування української незалежної держави в національній економіці відбуваються трансформаційні процеси, що привели до зниження рівня економічної зайнятості, що в свою чергу призвело до зниження рівня життя переважної частини населення та зменшення його

платоспроможності. Відтак, у зв'язку з уповільненням соціально-економічного розвитку України та переходом на ринкові відносини, що надто затягнувся, актуальність проблеми зайнятості населення, раціонального використання трудового потенціалу і спаду економічної активності населення зростає. Водночас об'єктивні нерівномірності виходу з кризи окремих галузей і підприємств, істотні відмінності у співвідношенні інтенсивних та екстенсивних чинників обумовлюють неминучі диспропорції національного ринку праці, різнонаправленість розвитку окремих його сегментів.

Таким чином, незбалансований розвиток сучасної економіки регіонів в Україні, неоднорідність їх соціально-економічного становища, перебіг кризових явищ в усіх сферах життєдіяльності суспільства посилюють асиметрію регіонального розвитку. Актуальність даного дослідження обумовлена необхідністю визначення рівня зайнятості населення Харківської області як одного з п'яти регіонів України, в яких нараховується більше 2 млн. людей (станом на 1.01.2021 р. – 2 633 834 особи, з них 2,1 млн. у міській та 0,5 млн. – у сільській місцевості [109]), та, відповідно до даних, що надає Державна служба статистики України, за рівнем зайнятості населення у віці від 15 років і старше у 2019 р. Харківська область із показником 58,2 % посіла четверте місце (поділяє це місто разом із Рівненською областю) після Чернівецької (58,6 %), Луганської (59,7 %) області та м. Києва (60,9 %) [409]. Цей показник за останні 5 років знизився на 0,5 % (у 2015 р. складав 58,7 % [412]). Варто відмітити, що хоча показник і займає перші позиції в рейтингу в цілому по Україні, однак рівень зайнятості все рівно є незадовільним, оскільки охоплює трішки більш половини працездатного населення всього регіону. І така картина по всій країні (в Україні рівень участі населення в робочій силі складає 56,3 %). В той же час, за даними Служби зайнятості Харківської області, за 9 місяців 2020 р., у порівнянні з 9 місяцями 2019 р., кількість безробітного населення зросла на 13,6 тис. осіб та становила 76,4 тис. осіб. Рівень безробіття населення в Харківській області зріс з 4,7 % до 5,9 % робочої сили [435]. Отже, в регіонах країни, які є регіонами-мільонниками, потреба в створенні достатнього обсягу робочих місць є найбільш

значущою, а також це саме ті регіони, населення яких потребує як державної, так і регіональної підтримки в розвитку виробничої та соціальної інфраструктури території.

Зайнятість населення та формування цивілізованого ринку праці є предметом досліджень значної кількості вітчизняних учених, переважно в економічній науковій галузі. Теоретико-методологічні аспекти процесу формування державної політики в сфері зайнятості знайшли висвітлення в працях: Ж. Анпілогова, З. Бараник, М. Безтелесна, А. Гайдуцький, Н. Гаркавенко, І. Кочура, А. Никоненко, О. Таршина, Н. Ушенко, О. Шебаніна та ін. Науковці також досліджують правові, соціальні та психологічні аспекти відтворення робочої сили на ринку праці (Ю. Битяк, К. Бондарчук, П. Буряк, Н. Гнидюк, П. Ковальов, Ю. Чернявська тощо); визначають проблеми формування сучасного ринку праці (А. Баланда, А. Величко, В. Савченко, В. Степанова, І. Терюханов, С. Федонюк, Л. Хижняк та ін.); виявляють і досліджують проблеми зайнятості в трансформаційному суспільстві (В. Бульба, В. Ковальський, Е. Лібанова, С. Мельник, Л. Прокопенко, В. Прошаков, Н. Статівка та ін.).

Менш дослідженим є питання стану рівня зайнятості населення регіону, визначення позитивних і негативних тенденцій, впливу цього рівня на економічний розвиток території в контексті сталого розвитку. Отже, спробуємо здійснити аналіз стану зайнятості населення в Харківській області та визначимо специфіку діяльності регіональних і базових центрів зайнятості.

Спочатку зазначимо, що зайнятість населення належить до основних макроекономічних показників і є головною складовою соціально-економічної політики держави. Вітчизняний учений І. Гнибіденко в цьому зв’язку зазначає, що вагомими передумовами економічного і соціального розвитку є взаємозв’язок структурно-інституціональних змін у господарському комплексі регіону в аспекті зайнятості, міжнародної трудової міграції та економічної безпеки [89, с. 71]. Інший науковець, А. Гуменюк, стверджує, що структура зайнятості населення формується в результаті зрушень у матеріальній базі виробництва, зміни галузевої структури економіки, дії інших чинників [100, с. 236]. Відтак, зайнятість

населення як соціально-економічне явище віддзеркалює стан економіки країни загалом та окремих її сегментів зокрема.

Згідно із Законом України «Про зайнятість населення», зайнятість – це «не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно» [365]. З метою створення умов для максимально можливої зайнятості населення, підвищення її продуктивності, забезпечення необхідного захисту безробітних членів сімей, які перебувають на їх утриманні, розробляється державна політика зайнятості. Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та реалізації державної політики зайнятості населення є центральний орган виконавчої влади у сфері соціальної політики. На регіональному та місцевому рівнях реалізацію державної політики забезпечують місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, а також регіональні та базові центри зайнятості Державної служби зайнятості.

За даними Державної служби статистики України в 2019 р. ситуація як на державному, так і регіональному ринку праці залишається напруженою та супроводжується скороченням попиту на робочу силу. Наприклад, у Харківській області чисельність зайнятого населення віком від 15 років і вище у 2019 р. становила 1 266,0 тис. осіб, з них віком від 15 до 70 років – 1 263,9 тис. осіб, що становить 55,2 % і 62,1 % відповідно [412]. У порівнянні з загальним показником по Україні (51,7 % і 58,2 % відповідно) він відрізняється не суттєво, однак, все ж таки різниця у бік збільшення. В цілому обсяги та рівень зайнятості населення як в Україні, так і в регіонах є низькими, хоча в порівнянні з іншими регіонами Харківська область має кращі показники і займає другу позицію після м. Києва – рівень зайнятості населення у віці 15 років і старше становить 57,5 % (найнижчий показник має Донецька область – 44,0 %).

Що стосується статистичних даних щодо працездатного населення, то в

2019 р. було 5 регіонів, в яких налічувалось більш 1 млн. працездатного населення (Дніпропетровська (1,49 млн. осіб), Харківська (1,29 млн.), Львівська (1,12 млн.), Одеська (1,05 млн.) області та м. Київ (1,37 млн.)). При цьому регіони з найменшою кількістю працездатного населення були – Луганська (336,0 тис. осіб), Чернівецька (373,9 тис.), Волинська (416,6 тис.), Кіровоградська (416,8 тис.) та Тернопільська (450,6 тис.) області [412].

Доцільним є аналіз даних щодо рівня зайнятості населення у віці 15-70 років відповідно до рівня освіти. Ми обрали для порівняння області з високим і низьким рівнями зайнятості населення (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Області України з високим і низьким рівнем зайнятості населення в 2019 р.

Області України	Рівень зайнятості населення за рівнем освіти, у відсотках						
	усього	повна вища	базова вища	неповна вища	професійно-технічна	повна загальна середня	базова, початкова загальна середня або не мають освіти
Україна	58,2	72,5	56,9	62,2	63,6	44,7	17,8
З високим рівнем							
м. Київ	63,1	76,1	44,0	63,2	66,1	37,6	10,8
Харківська	62,1	74,8	60,2	64,1	69,7	44,4	19,9
Сумська	59,8	70,1	48,6	62,7	65,3	47,9	16,2
Дніпропетровська	59,5	74,5	54,1	65,0	62,9	41,5	16,4
Київська	59,3	75,7	65,2	64,1	64,3	41,7	12,8
Черкаська	59,3	74,3	–	65,7	62,9	46,8	10,5
З низьким рівнем							
Волинська	50,9	67,3	61,6	55,1	59,0	40,4	7,0
Донецька	50,9	65,9	61,7	56,2	52,1	28,9	17,5

З таблиці видно, що у регіонах з високим рівнем зайнятості населення особи, які мають професійну освіту в середньому складають 65,5 % (найбільший відсоток населення з професійною освітою у Черкаській (67,6 %), Київський (67,3 %) та Харківській (67,2 %) областях), а у регіонах з низьким рівнем

зайнятості населення – в середньому 59,9 % осіб. При цьому серед визначених областей є області з достатньо високим рівнем зайнятих осіб, які мають лише базову, початкову загальну середню освіту або не мають освіти взагалі. Це такі області, як Харківська і Донецька області.

В усіх видах економічної діяльності в Україні зменшується середньооблікова кількість штатних працівників [284]. Це явище притаманне для всіх регіонів. Так, у цілому по Харківській області в липня 2015 р. середньооблікова кількість штатних працівників становила 568,2 тис. осіб. У порівнянні з липнем 2014 р. ця кількість скоротилася на 35,9 тис. осіб. Причому скорочення відбулося в усіх видах економічної діяльності, найбільш суттєво це відчули такі сегменти, як промисловість, освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги [10].

Порівняємо два регіони з найбільшою кількістю зайнятого населення у віці 15-70 років за видами економічної діяльності, якою у 2019 р. є Дніпропетровська (1 413,7 тис. осіб) область, та з найменшою кількістю, якою є Луганська (303,7 тис. осіб) область (рис. 3.13 і 3.14 відповідно).

Аналізуючи рисунки можна стверджувати, що найбільша частка населення працює в секторі послуг та промисловості (50 % у Дніпропетровській та 47 % у Луганській області). Причому в Луганській області більший відсоток населення працює в сфері послуг (28 %), а в промисловості та в сільському, лісовому та рибному господарстві задіяно практично однакова частка населення (19 % і 13 % відповідно).

Іншою є картина у Дніпропетровській області, де в промисловості зайнятість населення складає 24 %, а в сільському, лісовому та рибному господарстві втричі менше – лише 8 %.

Однаково розподілились показники у таких видах економічної діяльності, як транспорт (6 %), охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (5 %), професійна, наукова та технічна діяльність (3 %), тимчасове розміщення та організація харчування та інші види економічної діяльності (по 2 %), операція з нерухомим майном, а також мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (по 1 %).

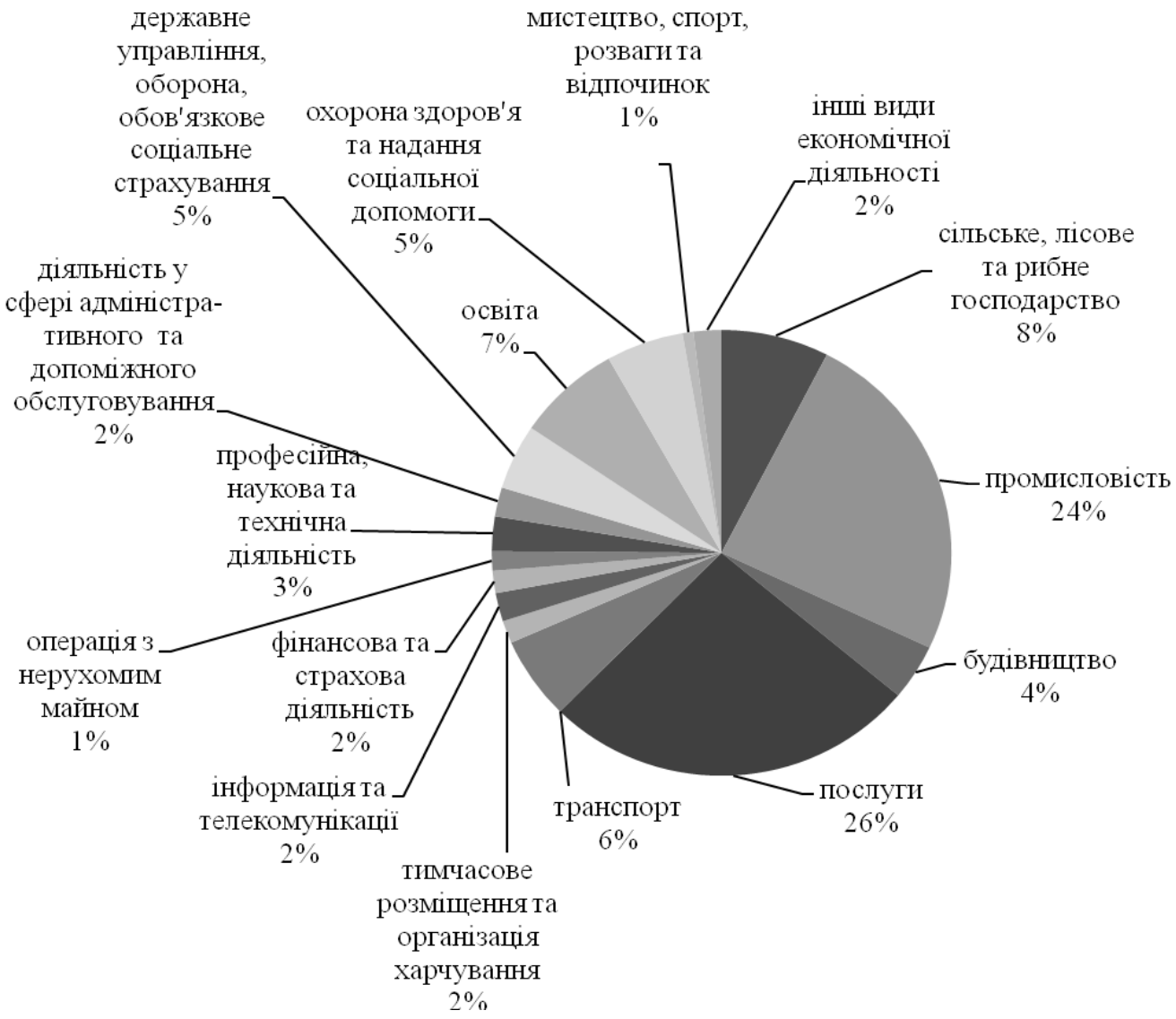

Рис. 3.13. Зайняте населення у Дніпропетровській області за видами економічної діяльності, 2019 р.

Невисокою є зайнятість населення в таких видах економічної діяльності, як: державному управлінні, обороні обов’язковому страхуванні; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; освіті; інформація та телекомунікації та ін.

Суттєвими в Україні є обсяги вимушеної неповної зайнятості, яку вирізняють також як добровільну або вимушену зайнятість; часткову, сезонну, поденною, тимчасову, вимушену, а також у зв’язку з неможливістю забезпечити працівника роботою на повну норму робочого часу або за бажанням працівника

відповідно до його потреб, може бути зайнятість на неповний робочий день або тиждень [156, с. 159].

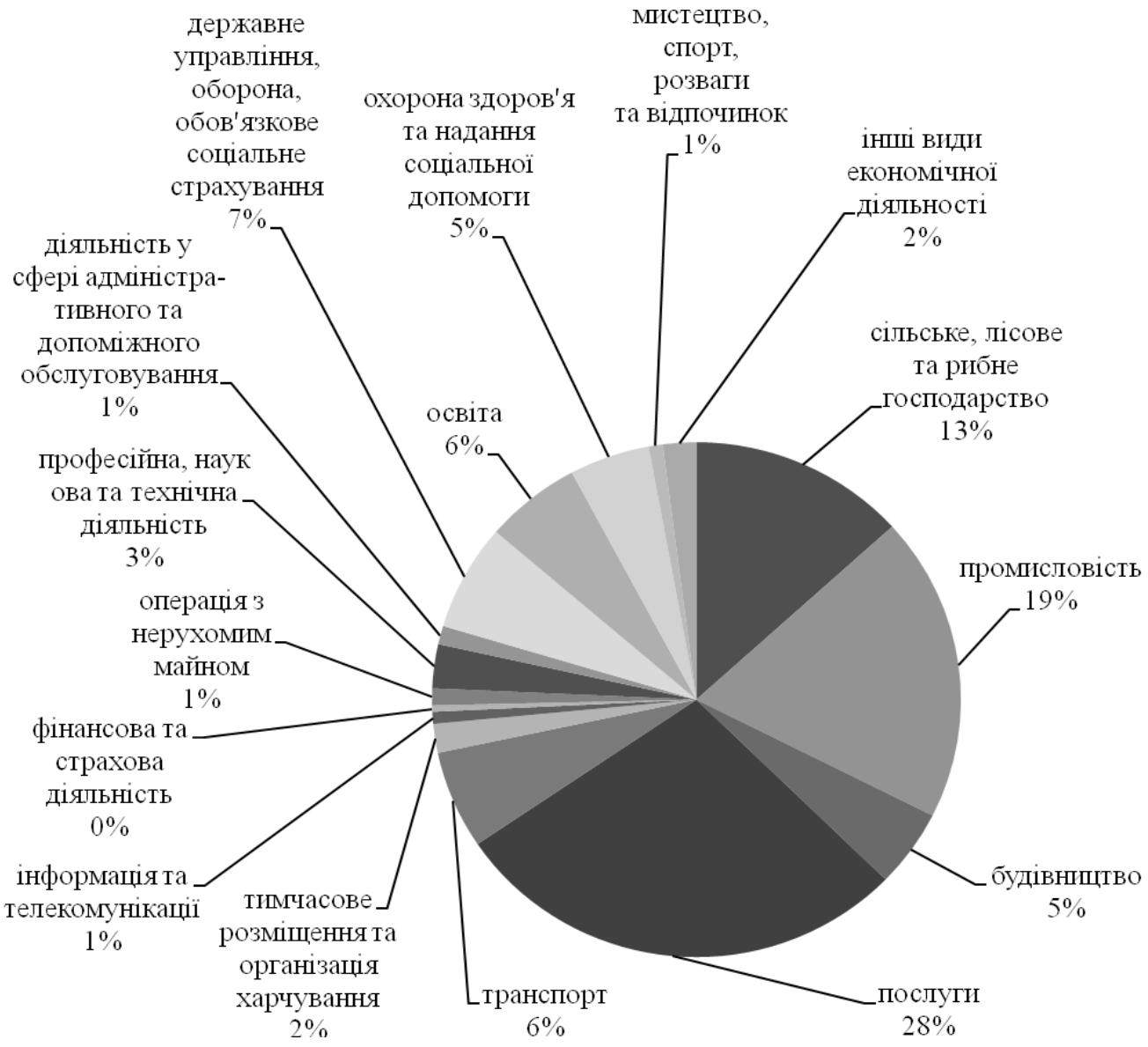

Рис. 3.14. Зайняте населення у Луганській області за видами економічної діяльності, 2019 р.

Відповідно до даних, наданих Харківським регіональним центром зайнятості, у відпустках без збереження заробітної плати протягом січня – червня 2015 р. знаходились 3,7 тис. осіб. З економічних причин переведені на неповний робочий день (тиждень) 58,6 тис. осіб, що на 3,1 тис. осіб більше, ніж протягом

січня-червня 2014 р. Зокрема, на підприємствах промисловості працювали неповний робочий день (тиждень) 32,8 тис. осіб, на транспорті – 16 тис. осіб. Крім того, зберігається тенденція щодо перевищення кількості звільнених з роботи над чисельністю прийнятих на підприємства та установи. В 2015 р. з підприємств Харківської області було звільнено майже 83,2 тис. працівників (14,3 % середньооблікової кількості штатних працівників), що на 21,2 тис. осіб більше, ніж було прийнято (62 тис., або 10,6 % середньооблікової кількості штатних працівників).

Варто відмітити, що останнім часом як на рівні регіону, так і в цілому по країні зростає кількість працівників, попереджених про заплановане масове вивільнення. Так, лише протягом січня – серпня 2015 р. роботодавці проінформували державну службу зайнятості про заплановане масове вивільнення 15 тис. працівників, що на 6,1 тис. осіб більше, ніж у відповідному періоді минулого року. Про найбільше очікуване вивільнення працівників повідомили м. Харків, Чугуївський та Ізюмський райони. Серед осіб, попереджених про вивільнення, найбільшу частку становлять працівники сфери державного управління та обов'язкового соціального страхування (64,3 %), промисловості (7,8 %) та освіти (6,6 %) [10].

Що стосується сучасного стану Харківської області, то станом на січень 2021 р. обсяги запланованого масового вивільнення працівників складає 2,9 тис. осіб, що на 0,1 тис. осіб більше, ніж у цьому ж місяці минулого року. Наймасовішим попередженням про заплановане вивільнення було отримано працівниками у таких видах економічної діяльності, як: державне управління й оборона (1992 особи), охорона здоров'я (551), торгівля і ремонт (257) та ін. Попереджені працівники за професійними групами розподілились таким чином: професіонали – 954 особи; службовці, керівники – 848; працівники сфери торгівлі та послуг – 329; фахівці – 271; робітники з обслуговування устаткування та машин – 225; технічні службовці – 140; найпростіші професії – 120; кваліфіковані робітники з інструментом – 54 [435].

В умовах ринкової економіки протилежним до зайнятості населення є

безробіття, яке виникає внаслідок функціонування господарського механізму, породженого внутрішніми суперечностями ринку [156, с. 167]. Відповідно до українського законодавства, безробітними є «особа віком від 15 до 70 років, яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів як джерела існування, готова та здатна приступити до роботи» [365].

Сьогодні в Україні значно великими залишаються обсяги та рівень безробіття. Така ж тенденція простежується у регіонах, особливо у густонаселених, яким є також і Харківська область. Так, чисельність безробітних у Харківській області у 2015 р. становила 95,9 тис. осіб, практично такою ж була і кількість безробітних працездатного віку (у 2014 р. – 101,6 тис. осіб). Рівень безробіття населення, визначений за методологією Міжнародної організації праці, дорівнює 7,4 % економічно активного населення, а серед осіб працездатного віку рівень безробіття дорівнював 7,6 %. Станом на 1 вересня 2015 р. кількість безробітних, зареєстрованих в центрах зайнятості, становила 24,7 тис. осіб, що на 0,6 тис. менше, відповідної дати минулого року. Кількість вакансій, про які роботодавці проінформували центри зайнятості, на цей час становила 2,4 тис. та, у порівнянні з даними 2014 р., зменшилась на 16 % [10].

В цілому по Україні кількість безробітного населення склала 1 487,7 тис. осіб, з них 679,8 тис. – це жінки і 807,9 тис. – чоловіки. При цьому найбільшу кількість усього безробітного населення складають ті, хто проживає у міській місцевості. За причинами незайнятості безробітне населення розподілилось таким чином: звільнено за власним бажанням, за угодою сторін (39,6 %); вивільнені з економічних причин (21,5 %); робота має сезонний характер (9,6 %); не працевлаштовані після закінчення закладів освіти (9,4 %); звільнені у зв’язку з закінченням строку контракту або договору найму (8,9 %) тощо [412].

В середньому тривалість пошуку роботи серед населення країни складає 5 місяців. Розподіл цього показника за регіонами наведено у таблиці 3.7.

Як видно з таблиці, найтривалішими є пошуки роботи безробітними (в середньому до 7 місяців) в Донецькій і Запорізькій областях та в м. Києві, а найкоротшими – в Закарпатській (до 3 місяців) області.

Таблиця 3.7

Середня тривалість пошуку роботи безробітними за регіонами

Області	Середня тривалість, кількість місяців
Донецька, Запорізька області та м. Київ	7
Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Луганська, Миколаївська, Сумська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька	6
Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Херсонська, Черкаська	5
Житомирська, Одеська, Тернопільська, Чернігівська	4
Закарпатська	3

Результати проведеного дослідження дають можливість визначити негативні тенденції в сфері зайнятості населення на прикладі Харківської області. Такими тенденціями є: край низький обсяг і рівень зайнятості населення; зменшення середньооблікової кількості штатних працівників; суттєві обсяги вимушеної неповної зайнятості; зростає кількість працівників, які були попереджені про заплановане масове вивільнення; залишаються значними обсяги та рівень безробіття; скорочується попит на працівників в усіх видах економічної діяльності та по основних розділах класифікації професій; суттєвими залишається дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили.

Перераховані тенденції свідчать про те, що на ринку праці склалася складна ситуація. Крім того, ця ситуація погіршує ситуацію з державним соціальним страхуванням, оскільки кількість платників єдиного соціального внеску значно скорочується. Зокрема, у порівнянні з вереснем 2014 р. у вересні 2015 р. в цілому по Україні кількість застрахованих осіб, за яких сплачується єдиний внесок на загальнообов'язкове соціальне страхування зменшилася на 1,0 млн. осіб [284]. Також ускладнюється ситуацію на ринку праці в наслідок втрати Україною частини території у 2014 р. (зокрема, втрата об'єктів економічної інфраструктури, поява значної чисельності внутрішньо переміщених осіб), економічної і політичної нестабільності, оголошеної на початку 2020 р. пандемії у зв'язку із поширенням коронавірусної інфекції (карантинні обмеження, що негативно

впливають на ведення бізнесу та на економічну ситуацію в цілому по країні) та ін.

Отже, сьогодні Україна опинилася перед необхідністю формування політики ефективної зайнятості, яка б забезпечувала створення мотиваційних механізмів високоефективної праці та соціальний захист населення при втраті робочих місць. Варто відмітити, що на державному та регіональному рівнях розробляють програми зайнятості, в яких передбачається формування механізму збереження робочих місць, створення умов для зайнятості вивільнених працівників, захист безробітних та їх сімей, сприяння розвитку професійної мобільності, удосконалення інформаційно-статистичної бази розвитку ринку праці тощо. На думку вітчизняних науковців, в процесі реалізації державної політики зайнятості та формування оптимально-функціонуючих регіональних ринків праці в Україні особливої ваги набуває проблема підвищення ефективності державних програм та послуг, що надаються регіональними службами зайнятості [231, с. 74]. Проте С. Мельник застережує, що програми здатні призводити до однакового результату щодо безробітних або їхніх груп, однак витрати на них можуть істотно відрізнятися. З цієї причини, будь-які дії повинні бути виправлені з точки зору витрат на них [226, с. 6]. Відтак, результативність від реалізації конкретної програми необхідно оцінювати не лише з позиції зменшення кількості безробітних, а й враховувати кошти, затрачені на їх впровадження.

Щодо позитивних тенденцій на ринку праці. Розглянемо на прикладі Харківської області – області-мільйонниці. Лише за перший квартал 2015 р., за даними Харківського регіонального центру зайнятості, послуги державної служби зайнятості отримали 63,9 тис. безробітних громадян, у тому числі з початку року звернулися за допомогою у працевлаштуванні та отримали статус безробітного 33,9 тис. осіб. Разом з тим, працевлаштуванню громадян регіону сприяє Державна служба зайнятості. Так, за направленням служби в січні – серпні 2015 р. працевлаштувалися 37,6 тис. осіб, у тому числі 27,4 тис. зареєстрованих безробітних. Зокрема, 926 безробітних започаткували власну справу за рахунок отримання виплати допомоги по безробіттю одноразово та 841 безробітних – працевлаштовані на нові робочі місця з компенсацією роботодавцю єдиного

внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування [10].

Протягом січня 2021 р. Харківська обласна служба зайнятості надала послуги 115 тис. осіб, з яких 36 тис. осіб мали статус безробітного. З них працевлаштовано було 2,3 тис. осіб, проходили професійне навчання – 0,9 тис. осіб, брали участь у громадських роботах та інших роботах тимчасового характеру – 0,4 тис. осіб, отримували допомогу по безробіттю – 31 тис. осіб. При цьому кількість роботодавців, які співпрацювали з центрами зайнятості склала 2 тис. одиниць [435].

Останніми роками у Харківському регіоні активізовано роботу щодо працевлаштування безробітних громадян шляхом надання дотацій роботодавцям за рахунок коштів Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Така форма працевлаштування активно використовується перш за все для працевлаштування осіб, які не конкурентоздатні на ринку праці – жінок з маленькими дітьми, громадян перед пенсійного віку, інвалідів, а також випускників закладів без досвіду роботи. Також відновлено роботу щодо надання дотацій роботодавцям для забезпечення молоді першим робочим місцем.

Одним із мотиваційних механізмів соціального захисту населення при втраті робочих місць є їх активна участь у неформальній освіті з метою перепідготовки, перекваліфікації, розширення своїх професійних можливостей. Одним із пріоритетів діяльності державної служби зайнятості є професійна орієнтація населення. Особлива увага приділяється роботі з учнівською молоддю, що спрямована на створення передумов для її професійної самореалізації та запобігання молодіжному безробіттю. На ринку праці з метою підвищення конкурентоспроможності громадян за направленням державної служби зайнятості в 2015 р. в Харківській області майже 12,4 тис. безробітних проходили професійне навчання. Ваучер на навчання та підвищення кваліфікації отримали 214 осіб старше 45 років. Профорієнтаційні послуги отримали 164,7 тис. громадян, у тому числі 57,4 тис. осіб, які навчаються у навчальних закладах різних типів [10].

В умовах зростання вимог роботодавців до якості робочої сили, служба зайнятості організовує професійну підготовку кваліфікованих кадрів на конкретні робочі місця, навчає безробітних за індивідуальними навчальними планами та програмами, підвищує кваліфікацію безробітних безпосередньо на робочому місці, що дає необхідний рівень знань, умінь, навичок.

Протягом 2015 р. 19,2 тис. безробітних осіб у Харківській області взяли участь у громадських роботах та інших роботах тимчасового характеру. Це на 11,2 % більше ніж у відповідному періоді 2014 р. Разом із залученням громадян до тимчасової зайнятості здійснюється й матеріальне забезпечення безробітних громадян. Так, протягом січня – серпня 2015 р. право на отримання допомоги по безробіттю мали 49,1 тис. безробітних громадян або 72,2 % загальної кількості зареєстрованих безробітних. Станом на 1 вересня 2015 р., кількість зареєстрованих безробітних становила 24,7 тис. осіб, з них отримували допомогу по безробіттю 19,2 тис. осіб. При цьому середній розмір допомоги по безробіттю у серпні 2015 р. становив 1274 грн. [10]. У 2020 р. розмір допомоги, яку отримували безробітні, вже був від 9080 грн. (від заробітної плати та страхового стажу) до мінімального розміру, який склав 1000 грн. [435]. Всього отримують допомогу станом на січень 2021 р. 26 471 осіб, що на 6 609 осіб більше, ніж у цьому ж місяці минулого року [9].

Інформування населення про реальний попит на відповідних працівників та реальні умови праці і заробітної плати здійснюється не лише при індивідуальному обслуговуванні шукачів роботи в центрах зайнятості, а й через різноманітні сучасні засоби масової інформації, зокрема, Інтернет-ресурси державної служби зайнятості, інформаційно-довідкову телефонну систему. Це сприяє суттєвому пом’якшенню ситуації, дозволяє підвищити оперативність надання соціальних послуг, скоротити термін підбору роботи та період укомплектування вакансій.

Потрібно відмітити, що з середини 2018 р. державні служби зайнятості в Україні зіткнулися з новими проблемами, що виникли в результаті окупації Кримського півострова та проведенням антитерористичної операції (далі – АТО, пізніше – операція об’єднаних сил (ООС)) в Донецькій та Луганській областях.

Управліннями праці та соціального захисту населення станом на 6 листопада 2015 р. було взято на облік 1 млн. 579 тис. внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО). З них, 934 тис. осіб – пенсіонери, 199 тис. осіб – діти, 65 тис. осіб – інваліди. Кількість осіб працездатного віку становила 379 тисяч, з яких 123 тис. осіб при отриманні довідки повідомили про потребу в працевлаштуванні [284].

Найбільш потужні міграційні потоки громадян з Донбасу прийняла в тому числі й Харківська область. Лише протягом першого кварталу 2019 р. державною службою зайнятості було працевлаштовано 1339 осіб з числа ВПО, які мали відповідну довідку. Також за направленням служби зайнятості професійне навчання проходили 391 безробітний з числа ВПО, в громадських та інших роботах тимчасового характеру взяли участь 923 переселенця. Станом на 11 вересня 2019 р. послуги служби зайнятості продовжували отримувати 1,3 тис. осіб, які отримали довідку про взяття на облік як особи, які переміщуються з тимчасово окупованої території України або районів проведення АТО, з них 0,9 тис. осіб мали статус безробітного.

В січні 2021 р. у Харківській області серед ВПО статус безробітного мали 579 осіб, що на 223 особи більше ніж у січні минулого року. Роботу отримало лише 17 осіб, професійне навчання пройшли 7 осіб, брали участь у громадських та інших роботах тимчасового характеру – 2 особи. 364 особи були охоплені профорієнтаційними послугами [9].

Водночас країна отримала ще одну проблему – це демобілізовані військовослужбовці, які брали участь в АТО, та як також потребують послуг державних служб зайнятості. Так, з початку 2015 р. у Харківській області послугами служби зайнятості скористалося 202 військовослужбовця, яким було надано профорієнтаційні послуги. За сприяння служби зайнятості 129 осіб отримали роботу, 91 проходили професійне навчання, 78 брали участь у громадських та інших роботах тимчасового характеру. В січні 2021 р. отримували послуги в службі зайнятості Харківської області 147 громадян з числа військовослужбовців, які брали участь в АТО (ООС), з них 118 осіб мали статус безробітного, 22 особи отримали роботу, 16 осіб проходили професійне навчання,

59 осіб були охоплені профорієнтаційними послугами [9]. Крім того, службою зайнятості налагоджена співпраця з військовими частинами та військкоматами щодо проведення подальшої роботи з демобілізованими військовослужбовцями, які потребують сприяння у працевлаштуванні. Зокрема, організовано роботу щодо розміщення у приміщеннях військкоматів інформаційних матеріалів та нормативно-правових актів у сфері зайнятості та соціального захисту на випадок безробіття для підвищення поінформованості учасників АТО про послуги державної служби зайнятості.

Підсумовуючи все вище зазначене можна стверджувати, що в Україні в сфері зайнятості населення простежуються як позитивні, так і негативні тенденції. Державне та регіональне регулювання ринку праці було в основному спрямоване на реалізацію заходів, пов'язаних із проведенням активної форми регулювання ринку праці, що реалізується за допомогою набору економічних інструментів та виконують кілька функцій: професійної активізації безробітних; зменшенням структурного дисбалансу на ринку праці; впливу на обсяги зайнятості та безробіття; верифікації готовності безробітних до праці.

Висновки до третього розділу

1. В розділі сформовано уявлення про системний підхід до організації освіти в Україні. З'ясовано, що структурно система освіти включає в собі складники, рівні, стандарти освіти, кваліфікації, освітні програми, органи управління в сфері освіти, заклади освіти та ліцензійні умови, учасників освітнього процесу, а також нормативно-правові акти. При цьому складники освіти в свою чергу утворюють цілісну взаємопов'язану систему, в якій практично кожний її складник має наступність у навчанні та безпосередньо пов'язаний із відповідними рівнями освіти. А стандарти освіти, освітні програми та кваліфікації відповідають певному рівні Національної рамки кваліфікацій, в якій визначено освітній і професійний компонент.

2. Встановлено, що система освіти представляє собою територіально

цілісну й функціонально взаємопов'язану сукупність освітніх установ, діяльність яких спрямована на розвиток, забезпечення та реалізацію освітнього процесу, та може мати структуру двох типів – компонентну (як приклад, національна система освіти, яка є багатокомпонентною структурою, що складається з формальної, неформальної та інформальної освіти) і територіальну (якою є регіональні освітні системи – системи, що обмежуються в територіально-просторовому плані, має чітко визначені кордони, в межах території яких розташовуються всі компоненти освітньої системи).

3. З'ясовано, що регіональні освітні системи в територіально-просторовому плані впивають на територіальне розміщення населення, його щільність, рівень урбанізації та концентрації інтелектуального і трудового потенціалу. Визначено, що більш розвинута система освіти, яка включає всі складові освіти – від дошкільної до вищої, як правило, формується в великих містах, що, сприяє концентрації інтелектуального потенціалу. І, навпаки, просторовий аспект і природно-географічна специфіка регіону (географічні відмінності, рівень урбанізації території), транспортна інфраструктура та інше впливає на формування системи освіти регіону.

4. Враховуючи раніше визначені результати дослідження, а також нові тенденції в публічному управлінні в розділі наведено цілісне уявлення про організацію управлінського процесу з розвитку регіональних освітніх систем. Встановлено, що організаційну структуру в публічному управлінні освітою в регіоні складають суб'єкти (органи публічної влади, в структурі яких є підрозділ, що забезпечує функціонування освіти на певній території) та об'єкти (територіальне утворення з адміністративними структурами). Складовими цієї системи управління є також контролюючі органи державної виконавчої влади (органи забезпечення якості освіти) та органи громадського самоврядування, які формуються на кожному управлінському рівні (центральному, регіональному, міському (районному)).

5. Аналіз стану та розвитку компонентної структури системи освіти України дозволив виявити позитивні й негативні тенденції. Зокрема:

– в дошкільній освіті:

– позитивні тенденції: зміни освітньої парадигми та підходів до забезпечення освітніх потреб суспільства; осучаснення змісту освіти; впровадження в практику особистісно орієнтованих технологій; орієнтація на дитину та її потреби; розвиток закладів освіти недержавної форми власності, у тому числі домашньої освіти тощо;

– негативні – перевантаження деяких груп дошкільних закладів освіти та наявність черг до них; наявність вакансій в закладах освіти; відсутність підтримки молодих спеціалістів та механізмів залучення випускників педагогічних вишів до роботи у дитсадках; застаріння матеріально-технічної бази, приміщень та території; слабка мотивація педагогічних працівників у необхідності їх професійного самовдосконалення;

– в повній загальній середній освіті:

– позитивні – спроби модернізувати систему освіти; впровадження зовнішнього незалежного оцінювання; розвиток мережі опорних закладів освіти та інклюзивної і спеціальної освіти;

– негативні – зростає кількість малокомплектних шкіл; низька заробітна плата педагогічних працівників; наявність суттєвих територіальних відмінностей у наданні якісних освітніх послуг; низький рівень матеріально-технічного забезпечення (слабка доступність закладів до мережі Інтернет, передусім у сільській місцевості); неготовність керівників закладів і педагогічного персоналу працювати в умовах їх автономії; невідповідність сучасним умовам системи підготовки та перепідготовки педагогічних працівників у закладах фахової передвищої та вищої освіти; загострюється проблема старіння кадрів тощо;

– в позашкільній освіті:

– позитивні – є додатковою освітою, за допомогою якої відбувається розвиток здібностей та обдарувань особи, задоволення її інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні; здійснюється на добровільній основі та має широкий спектр напрямів розвитку; охоплює переважно молодь тощо;

– негативні – недостатнє фінансування; низький рівень матеріально-технічного забезпечення; недостатнє використання можливостей щодо розширення мережі закладів; спостерігається тенденція до станція кадрів;

– в професійній (професійно-технічній) освіті:

– позитивні – сприяє економічному зростанню країни та її регіонів; є соціально орієнтованою (захищає вразливі групи населення: переваги при зарахуванні; розробляється система пільг; учні забезпечуються житлом; випускникам гарантується працевлаштування та ін.); збільшується кількість здобувачів освіти, які отримують дві й більше професій;

– негативні – скорочується кількість закладів освіти (в деяких регіонах взагалі зникають) та здобувачів освіти в них; підготовка кваліфікованих робітників за спеціальностями в регіонах суттєво відрізняється, однак не враховується суспільний запит і потреби регіонального ринку праці; для більшості закладів характерна однобока спеціалізація у підготовці фахівців; низька якість кадрового (старіння кадрів) та матеріально-технічного забезпечення;

– вищій освіті:

– позитивні – запровадження основних принципів й ключових інструментів Болонського процесу (унормовано сучасну організацію вищої освіти з урахуванням структури її рівнів і галузей; запроваджено університетську автономію; створено систему забезпечення якості вищої освіти; створено стандарти вищої освіти відповідно до кваліфікаційних рівнів Національної рамки кваліфікацій; закладам вищої освіти передані повноваження – розробляти освітні програми та надавати власні дипломи (недержавного зразку); встановлено градацію вишів за типами і статусами; щорічно проводиться ранжування закладів вищої освіти;

– негативні – кількість університетів, академій, інститутів в країні є достатньо великою, а якість надання освітніх послуг постійно знижується; поглиблюється розрив між наданням необхідних професійних компетентностей здобувачам освіти та вимогами роботодавців (і досі існують протиріччя між ринком освітніх послуг та ринком праці);

– в освіті дорослих:

– позитивні – репрезентована закладами формальної освіти; в усіх регіонах створюються осередки освіти для різних категорій дорослих, які функціонують як самостійні інституції та як підрозділи формальної освіти;

– негативні – відсутнє правове регулювання сфери освіти дорослих; не проводиться дослідження (моніторинг) освітніх потреб різних категорій дорослого населення та якості наданих освітніх послуг; відсутній механізм організації підготовки педагогічного персоналу для роботи з дорослими.

6. В роботі досліджено вплив освіти на формування людського капіталу та регіональний ринок праці. Встановлено, що державне та регіональне регулювання ринку праці було в основному спрямоване на реалізацію заходів, пов’язаних із проведенням активної форми регулювання ринку праці, що реалізується за допомогою набору економічних інструментів та виконують кілька функцій: професійної активізації безробітних; зменшенням структурного дисбалансу на ринку праці; впливу на обсяги зайнятості та безробіття; верифікації готовності безробітних до праці. З’ясовано, що одним із мотиваційних механізмів соціального захисту населення при втраті робочих місць є їх активна участь у неформальній освіті з метою перепідготовки, перекваліфікації, розширення своїх професійних можливостей.

Основні наукові результати розділу опубліковані в наступних працях [163; 303; 311; 323; 326; 328; 334; 335; 336; 338; 341; 342; 349; 529].

РОЗДІЛ 4
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНІМИ СИСТЕМАМИ

4.1. Фінансово-економічне забезпечення управлінського процесу в освітній сфері регіону

Однією з головних проблем забезпечення розвитку освітньої сфери є її державне фінансування. Проте, враховуючи сучасний стан економіки багатьох країн світу, в тому числі й України, зрозуміло, що він є незадовільним, а отже, й є недостатнім для підтримання витрат на освіту. Цей стан ускладнюється також останніми подіями, що негативно впливають на поповнення державного бюджету як однієї зі складових бюджету країни. Мова йде про оголошення пандемії в 2020 р. та кілька разових оголошень карантинних обмежень протягом 2020-2021 рр. з метою запобігання поширенню гострої респераторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Внаслідок зупинки або часткового призупинення роботи підприємств у різних галузях економіки призупиняються податкові й неподаткові надходження до бюджетної системи країни, що змушує представників влади розробляти й впроваджувати нові інструменти фінансування всіх сфер життєдіяльності суспільства, в тому числі й освітньої.

Сьогодні фінансування освіти в багатьох країнах світу характеризується більш цільовим використанням ресурсів, фінансуванням закладів освіти на підставі результатів їх діяльності та конкурентних процесів (наприклад, конкурс проектів для фінансування наукових досліджень), диверсифікацією джерел фінансування (гранти, навчання за контрактами, комерціалізація наукових досліджень, позики).

Зауважимо, що економічні механізми, відповідно до енциклопедичного словника з державного управління, представляють собою «сукупність фінансово-економічних управлінських методів, інструментів та стимулів, за допомогою яких

держава регулює економічні процеси та забезпечує реалізацію соціально-економічних функцій» [133, с. 421]. При цьому до економічних методів управління відносять – розподіл бюджетних ресурсів, оподаткування, кредитування, матеріальне стимулювання, захист і заохочення конкуренції, створення невигідних умов для монополій тощо. Зумовлені економічні методи роллю економічних інтересів господарюючих суб'єктів і всієї системи, що, за словами українських учених, означає «узгодженість цілей окремих об'єктів з метою розвитку регіону та держави в цілому; диференціація економічних методів, які забезпечують одержання бажаного результату від керованого об'єкту через ліцензування, квотування, оподаткування, бюджету систему тощо» [265, с. 73].

В освітній галузі економічні механізми спрямовуються на її розвиток, при цьому використовуються методи:

– прямого впливу – регулювання з боку держави, державні розпорядження;

– непрямого впливу – самостійний вибір суб'єктів господарювання, що ґрунтуються на самостійному економічному виборі.

Відповідно до Енциклопедії освіти, фінансування освіти – це «процес спрямування фінансових ресурсів закладам, установам, організаціям і підприємствам системи освіти» [136, с. 962]. В Законі України «Про освіту» (ст. 5) зазначено, що «фінансування освіти є інвестицією в людський потенціал, сталий розвиток суспільства і держави» [386]. Основні положення щодо фінансово-економічних відносин у сфері освіти викладені в базовому законодавчому акті окремо – в десятому розділі. Згідно зі статтею 78, держава забезпечує асигнування на освіту в розмірі не менше ніж 7 % ВВП, фінансування закладів і установ освіти здійснюється за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством. В той же час заклади освіти мають право надавати платні освітні та інші послуги, перелік яких затверджується урядом, а також засновниками відповідних закладів освіти (ті послуги, що не увійшли до переліку, затвердженого урядом). Варто зазначити, що підхід до фінансування різних рівнів освіти в Україні є не однаковим (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Фінансування закладів освіти відповідно до освітніх рівнів*

Рівні освіти	Джерела фінансування	Особливості фінансування
1	2	3
Дошкільна освіта	─ кошти засновника (ів) закладу; ─ кошти державного та місцевих бюджетів; ─ кошти батьків або осіб, які їх замінюють; ─ добровільні пожертвування та цільові внески фізичних і юридичних осіб; ─ інші кошти, не заборонені законодавством	─ державні та комунальні ЗДО можуть надавати платні освітні та інші послуги
Повна загальна середня освіта	─ кошти державного бюджету (в комунальних закладах шляхом надання освітньої субвенції та інших трансфертів); ─ кошти місцевих бюджетів; ─ інші кошти, не заборонені законодавством (доходи від надання платних освітніх та інших послуг; благодійна допомога; гранти та ін.)	─ освітня субвенція спрямовується на оплату праці педпрацівників; ─ кошти інших трансферів – на підвищення кваліфікації педпрацівників та на забезпечення навчальною літературою, обладнаням, засобами навчання
Позашкільна освіта	─ кошти державного та місцевих бюджетів (відповідно державні і комунальні заклади); ─ кошти засновників (власників) – приватні ЗПО; ─ інші кошти, не заборонені законодавством (кошти від надання додаткових освітніх послуг, оренди приміщень, обладнання; гуманітарна допомога; дотації з місцевих бюджетів; добровільні грошові внески, матеріальні цінності)	─ соціально захищені категорії дітей здобувають освіту безоплатно (компенсується котами з державного та/або місцевих бюджетів); ─ особи з особливими потребами можуть здобувати освіту за рахунок коштів освітніх субвенцій, державного та/або місцевих бюджетів та інших джерел
Професійна (професійно-технічна) освіта	─ кошти державного та місцевих бюджетів (відповідно державні і комунальні заклади у межах державного та/або регіонального замовлення); ─ кошти засновників (власників) – заклади/установами інших форм власності; ─ інші кошти, не заборонені законодавством (кошти, одержані за: професійну підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації робітників; надання додаткових платних ─ освітніх послуг)	─ обсяги фінансування державних закладів/ установ не можуть зменшуватися/припинятися за наявності інших джерел фінансування; ─ не використані кошти в поточному році не можуть біти вилучені з рахунку державного закладу
Фахова передвища освіта	─ кошти державного бюджету (в тому числі шляхом надання освітніх субвенцій); ─ кошти місцевих бюджетів; ─ кошти фізичних і юридичних осіб; інші кошти, надані за рішенням засновника (ів) закладів; ─ інші джерела, не заборонені законодавством	─ освітня субвенція спрямовується на: оплату праці педпрацівників, які надають повну загальну середню освіту, підвищення їх кваліфікації; надання освіти за спеціальностями з особливою підтримкою; надання освіти особам з особливими

Продовження табл. 4.1

1	2	3
		потребами тощо
Вища освіта	─ кошти державного бюджету (державні заклади на умовах державного замовлення); ─ кошти місцевих бюджетів (державні і комунальні заклади); ─ кошти засновника (ів) та інші джерела, не заборонені законодавством (приватні заклади); ─ кошти, отримані ЗВО як плата за навчання, підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів або за надання освітніх послуг; ─ ЗВО можуть надавати платні послуги відповідно до основного статутного виду діяльності	─ розміри бюджетних призначень на підготовку фахівців/науковців встановлюються Державним бюджетом України на відповідний рік; ─ загальний обсяг держзамовлення для підготовки ступенів молодшого бакалавра, бакалавра на поточний рік становить не менше 51 % кількості випускників ЗПЗСО поточного року
Післядипломна освіта	─ кошти державного бюджету; ─ кошти місцевих бюджетів; ─ інші джерела, не заборонені законодавством	─ загальний обсяг держзамовлення на підготовку фахівців ступеня магістра на поточний рік становить не менше 50 % кількості осіб, які у поточному році здобудуть ступінь бакалавра за держзамовленням (на ступень доктора філософії – не менш 5 % кількості осіб-магістрів)

* Складено автором за базовим і спеціальними освітніми законами

Аналіз даних, наведених у таблиці дає підстави стверджувати, що основними джерелами фінансування для всіх рівнів освіти є кошти державного і місцевих бюджетів. Додатковими джерелами є кошти, отримані від надання освітніх та інших послуг, що не заборонені законодавством.

Відмітимо, що відповідно до узагальненої інформації щодо фінансування освіти в Україні [274], за останні 6 років співвідношення видатків зведеного бюджету на освіту до ВВП мало стрібкозмінний характер: з 2014 по 2016 рр. скоротилися на 0,9 %; з 2017 по 2019 рр. у порівнянні з 2016 р. збільшились на 0,6 %. Однак, якщо подивитися на весь період – 2014-2019 рр. – то співвідношення видатків зведеного бюджету на освіту до ВВП за цей час усе ж таки зменшився на 0,3 %, да і в цілому не досягнув закріпленого на законодавчому рівні відсотку – 7 %.

Традиційно в розрізі рівнів освіти найбільша частка видатків зведеного бюджету України спрямовується на розвиток повної загальної середньої освіти (середня питома вага у видатках за період з 2014 по 2019 рр. склала 45,6 % від видатків зведеного бюджету на освіту). Практично вдвічі меншою є питома вага у видатках на вищу освіту (24,5 %) та втричі на дошкільну (15,4 %). Найменшу частку (приблизно 0,8 %) складають видатки на післядипломну освіту.

Що стосується прямих видатків державного бюджету на освіту, то найбільша їх частка витрачається на фінансування вищої освіти за принципом субсидіарності (розподіл видів видатків між державним і місцевими бюджетами задля наближення надання освітніх послуг до споживача). В 2015 р. у національну практику фінансування освіти було запроваджено міжбюджетний трансфер з державного до місцевих бюджетів у вигляді освітніх субвенцій (формула розподілу освітньої субвенції розробляється на центральному рівні управління), на що вже зверталась увага вище. При цьому найбільша частка освітньої субвенції спрямовується на оплату працівникам освіти, інша спрямовується на модернізацію/оновлення матеріально-технічної бази ЗППТО, підтримку осіб з особливими освітніми потребами, створення/ремонт спорткомплексів при закладах освіти, на заходи із забезпечення/підвищення якості освіти, на цільові освітні програми тощо.

Варто відмітити, що з моменту запровадження нового інструменту фінансування освіти – освітньої субвенції, питома вага коштів державного бюджету з 2015 по 2019 рр. зменшилась, але не суттєво – лише на 4 %. А видатки на освіту з місцевих бюджетів, якщо порівняти 2014 р. з 2019 р., значно скоротилися – з 72 % до 49 % відповідно. Це відбулось за рахунок освітньої субвенції, яка за цей період в середньому склала 32,8 % від усього фінансування.

Зазначене вище дає підстави для твердження, що сьогодні змінюється роль державного і місцевих бюджетів у фінансуванні освіти. Принцип субсідіарності, а також засади співфінансування освітньої сфери на перші позиції виводять саме місцеві бюджети, які мають бути зацікавлені в розвитку РОС задля забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку свого регіону. В цьому контексті

спробуємо більш детально проаналізувати стан фінансово-економічного забезпечення розвитку РОС в Україні. Для цього необхідно в першу чергу проаналізувати видатки на освіту за її рівнями протягом останніх років. Особливий інтерес викликає діагностика структури і динаміки зміни видатків на освіту з місцевих бюджетів.

Загальна динаміка зміни видатків місцевих бюджетів на освіту протягом 2014–2019 рр. наведена на рис. 4.1.

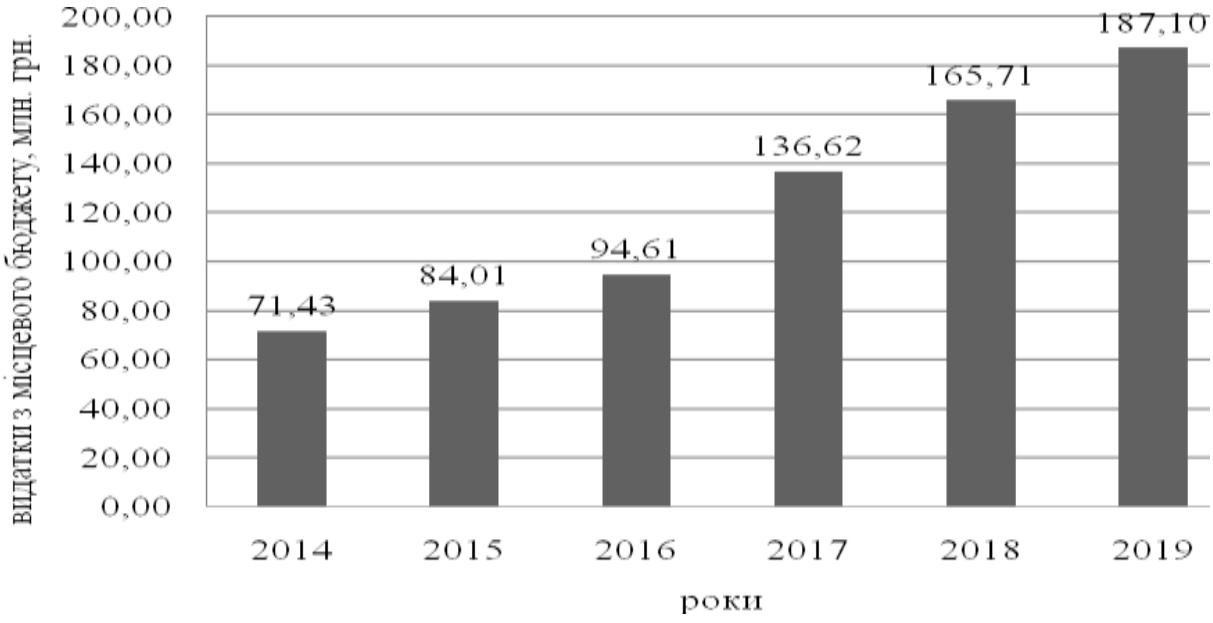

Рис. 4.1. Динаміка зміни видатків місцевих бюджетів України на освіту протягом 2014–2019 рр.

З рисунку видно, що протягом 2014–2019 рр. спостерігалося поступове збільшення видатків місцевих бюджету на освіту. В цілому за останні 6 років освітніх видатки з місцевих бюджетів за функціональною класифікацією збільшилося на 115,67 млн. грн. Це означає, що роль місцевих бюджетів у фінансуванні освіти стає все більш вагомою.

Зміни темпів росту видатків місцевих бюджетів на освіту за 5 років (2015-2019 рр.), відповідно до даних Міністерства освіти і науки України [484], представлено на рис. 4.2.

Рис. 4.2. Динаміка темпів росту видатків місцевих бюджетів України на освіту протягом 2014–2019 рр.

Дані, наведені на рисунку, дозволяють стверджувати, що найбільший темп росту видатків місцевих бюджету на освіту можна було спостерігати в 2017 р., коли він складав 44,4 %. Практично вдвічі меншим показником є показник 2018 р. з темпом росту зазначеного індикатора 21,3 %. Слід при цьому зазначити, що у 2019 р. значення цього показника є меншим за усі проаналізовані звітні періоди та становить 12,9 %. Отже, останні роки спостерігається негативна тенденція до зниженню темпів росту видатків місцевих бюджетів на освіту.

Динаміку видатків місцевих бюджетів протягом 2014–2019 рр. за рівнями освіти у відсотковому відношенні до загального фінансування освіти з місцевих бюджетів наведено на рис. 4.3-4.8. Зокрема, на рис. 4.3 показано динаміка видатків місцевих бюджетів на дошкільну освіту у відносному вираженні від видатків зведеного бюджету України на освіту.

Аналіз наведених даних свідчить про нестабільність у динаміці видатків місцевих бюджетів. Найбільший рівень фінансування дошкільної освіти в Україні спостерігався в 2015 та 2017 рр. (15,8 % від загального фінансування освіти з місцевих бюджетів), а найменший – у 2014, 2018, 2019 рр. та становить 15,1 %. Таким чином середній показник складає всього 15,4 %.

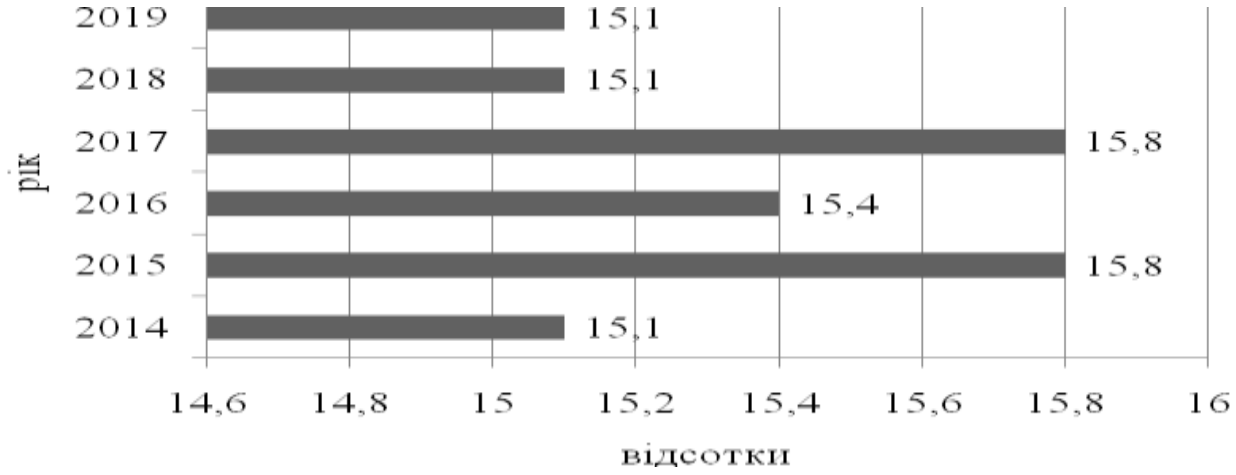

Рис. 4.3. Динаміка видатків місцевих бюджетів України на дошкільну освіту протягом 2014–2019 рр.

Що стосується фінансування повної загальної середньої освіти з видатків місцевих бюджетів протягом 2014–2019 рр., то слід зазначити, що, починаючи з 2015 р., коли було запроваджено освітню субвенцію, відбулось різке скорочення цього показника і лише через 2 роки, з 2017 р., розпочалось його зростання (рис. 4.4).

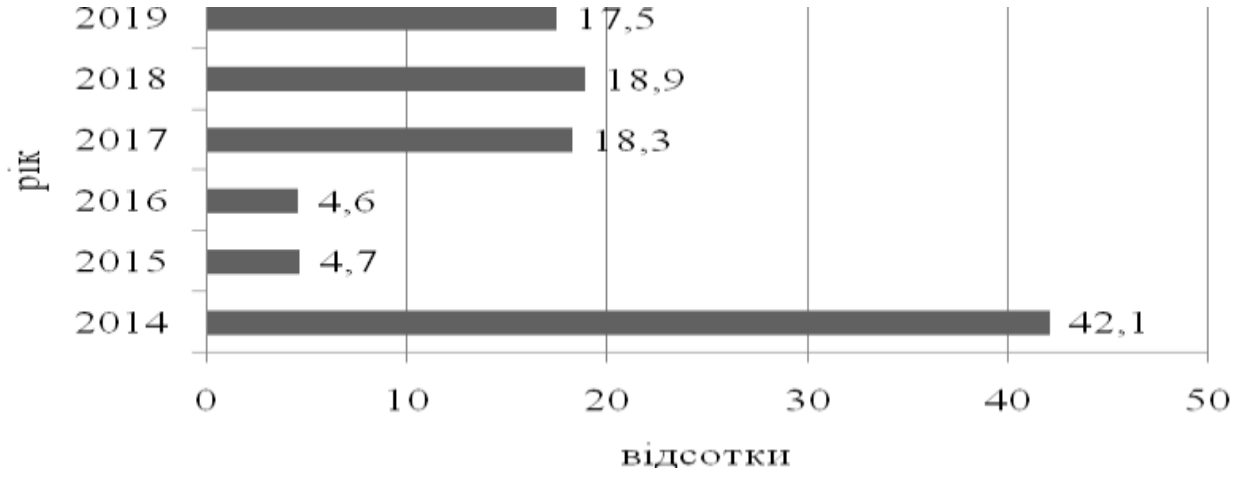

Рис. 4.4. Динаміка видатків місцевих бюджетів України на повну загальну середню освіту протягом 2014 – 2019 рр.

Отже, як видно з рисунку, найбільший рівень фінансування повної загальної середньої освіти з місцевих бюджетів спостерігався у 2014 р. та становить 42,1 % від видатків зведеного бюджету України на освіту. Протягом 2015 та 2016 рр. рівень фінансування повної загальної середньої освіти з місцевих бюджетів зменшився та склав відповідно 4,7 % та 4,6 %. Однак протягом наступних 2017 – 2019 рр. значення даного показника збільшилося та складає в середньому 18,23 %. З одного боку, цей показник практично в чотири рази більше, ніж у попередні роки, з іншого – він є в 2,5 рази меншим показника 2014 р. Хоча при цьому останніми роками спостерігається стабільна тенденція, що скоріше пов’язано з проведенням реформи повної загальної середньої освіти.

Дані, подані на рис. 4.5, наочно представляють відсоткову динаміку видатків місцевих бюджетів на позашкільну освіту.

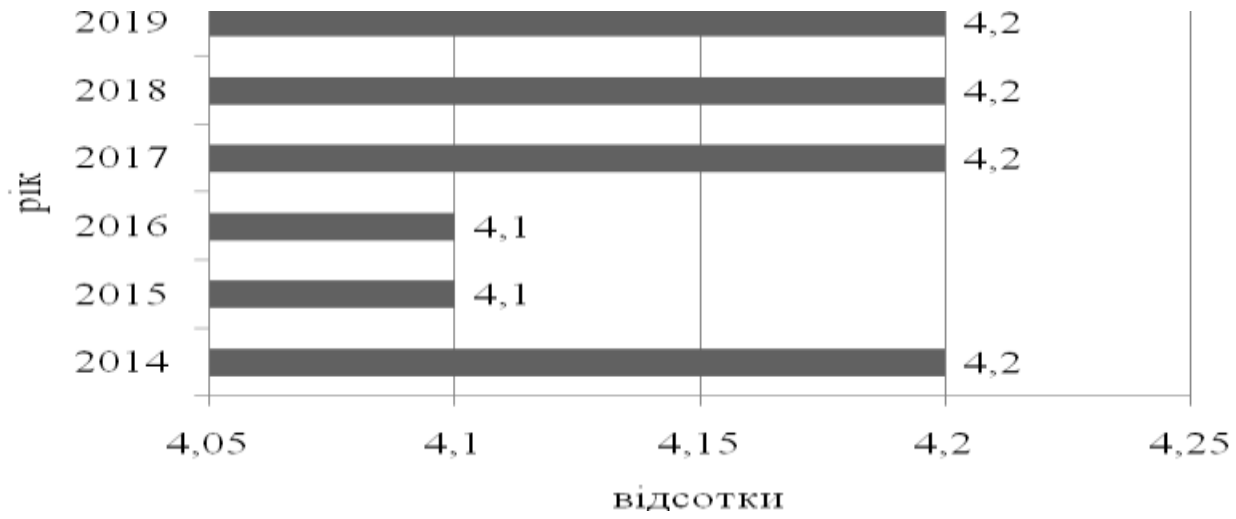

Рис. 4.5. Динаміка видатків місцевих бюджетів України на позашкільну освіту та заходи з позашкільної роботи з дітьми протягом 2014–2019 рр.

Дані свідчать про певну стабільність у фінансуванні позашкільної освіти. Лише у 2015 і 2016 рр. показник видатків місцевих бюджетів знизився на 0,1 %, але далі він піднявся і залишається на одному рівні. Проте, якщо порівнювати з фінансуванням інших рівнів освіти, фінансування позашкільної освіти є

мінімальним.

На наступному рис. 4.6 продемонстровано відсоткову динаміку видатків місцевих бюджетів України на професійну (професійно-технічну) освіту.

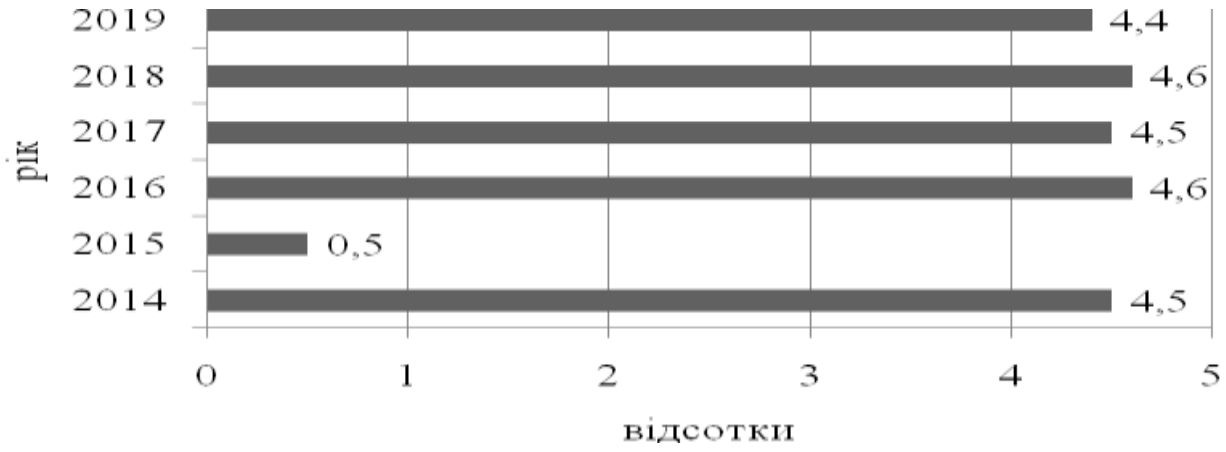

Рис. 4.6. Динаміка видатків місцевих бюджетів України на професійну (професійно-технічну) освіту протягом 2014–2019 рр.

Дані, наведені на рисунку, свідчать про те, що в 2015 р. відсотковий обсяг видатків на професійну (професійно-технічну) освіту з місцевих бюджетів зменшився в 9 разів порівняно з попереднім 2014 р. та склав 0,5 % від видатків зведеного бюджету України на освіту. Однак, протягом наступних 2016–2019 рр. значення цього показника знову збільшилося до вихідного та знаходилося орієнтовно на однаковому рівні. Отже, можна стверджувати, що питома вага фінансування цього рівня освіти покладено на місцеві органи влади.

Динаміка видатків місцевих бюджетів України на вищу освіту протягом 2014–2019 рр. продемонстровано на рис. 4.7.

Аналіз наведених на рисунку даних дозволяють зробити висновок, що відсоток видатків місцевих бюджетів на вищу освіту у загальній структурі видатків на освіту залишається приблизно на однаковому рівні. З 2014 р. спостерігається незначне зменшення цього показника (на 0,4 %), однак у 2018 і 2019 рр. відбувається незначне його підвищення (приблизно на 1%).

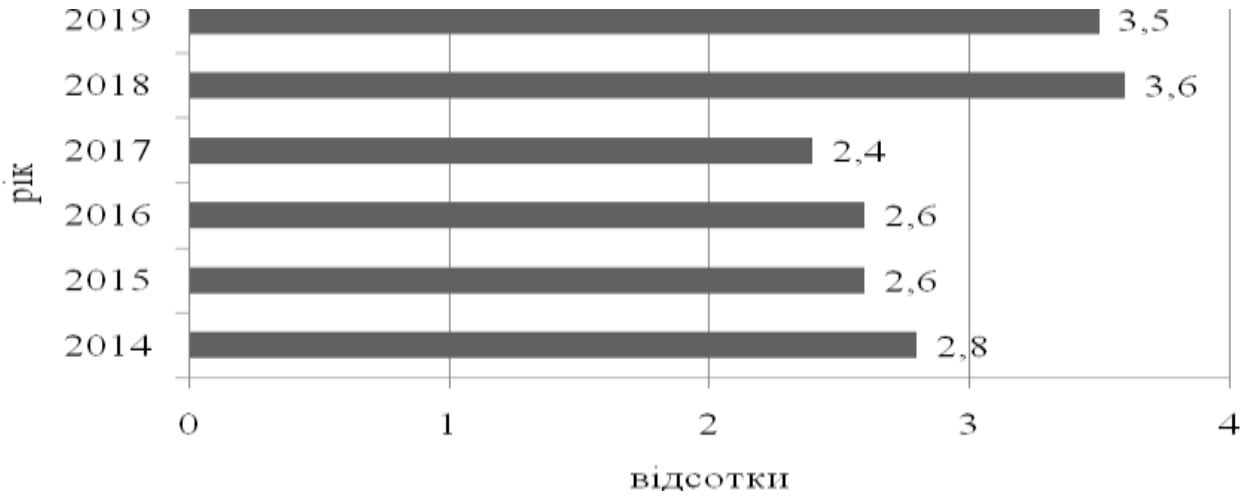

Рис. 4.7. Динаміка видатків місцевих бюджетів України на вищу освіту протягом 2014–2019 рр.

Що стосується такого рівня освіти, як післядипломна освіта, то відсоткову динаміку видатків місцевих бюджетів на її фінансування наведено на рис. 4.8.

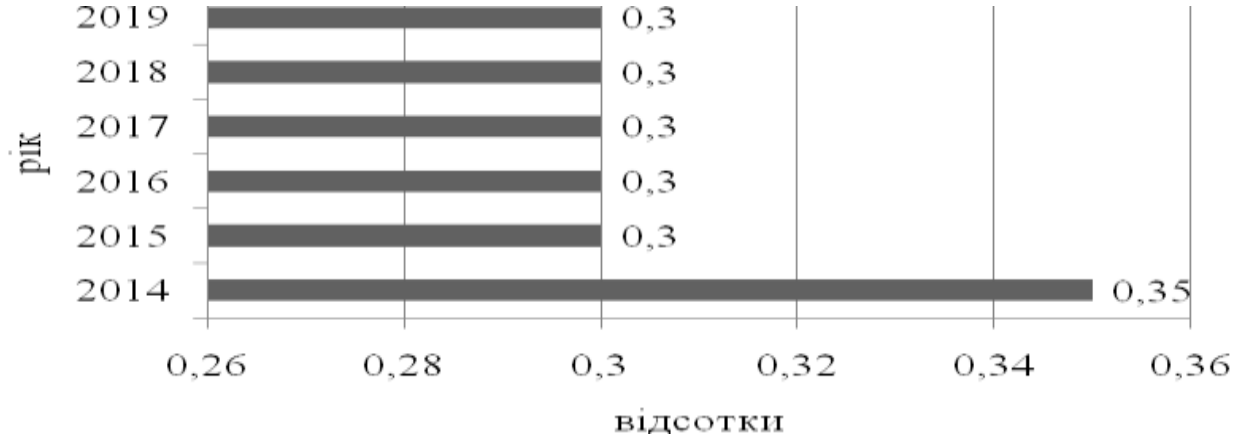

Рис. 4.8. Динаміка видатків місцевих бюджетів України на післядипломну освіту протягом 2014–2019 рр.

Як видно з рисунку, протягом усього аналізованого періоду видатки місцевих бюджетів України на післядипломну освіту залишаються стабільними,

проте занадто мінімальними.

Аналіз власних видатків місцевих бюджетів України за рівнями освіти дозволяє зробити висновок, що їх кошти переважним чином використовуються на фінансування повної загальної середньої, дошкільної освіти та, починаючи з 2016 р. і професійної (професійно-технічної) освіти. Зауважимо, що в 2016 р. фінансування ЗППТО було змінено у зв'язку з децентралізацією управління цим рівнем освіти. Для стабілізації ситуації з фінансуванням ЗППТО на центральному рівні було виділено спеціальні дотації у розмірі 500 млн. і 98 млн. грн. тим органам місцевої влади, в яких на той момент не було наявних фінансових ресурсів, а отже, вони не могли покривати всіх видатків на фінансування ЗППТО [280, с. 178]. Починаючи з 2017 р. фінансування ЗППТО здійснюють державний і місцеві бюджети. Державою фінансується підготовка робітничих кадрів за професіями загальнодержавного значення, а коштами місцевих бюджетів – підготовка робітничих кадрів для регіональних ринків праці.

Якщо ж проаналізувати відсоткове співвідношення власних і залучених коштів місцевих бюджетів на фінансування освіти в цілому, то можна побачити такий їх розподіл (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Співвідношення власних і залучених коштів місцевих бюджетів України на фінансування освіти, у відсотках

Рік	Власні кошти	Залучені кошти
2014	71,15	28,85
2015	30,10	69,90
2016	34,10	65,90
2017	47,70	52,30
2018	49,30	50,70
2019	47,80	52,20

Дані таблиці свідчать про те, що у 2014 р. фінансування освіти з місцевих бюджетів України здійснювалося переважно за власні кошти (71,15 % від загального обсягу фінансування). Протягом наступних 2015–2016 рр.

фінансування освіти з місцевих бюджетів здійснювалося переважно за залучені кошти. Останні 2017–2019 рр. демонструють орієнтовно пропорційний розподіл власних і залучених коштів місцевих бюджетів для фінансування різних рівнів освіти в Україні.

Варто відмітити, що в 2020 р. кошти місцевих бюджетів України склали найбільшу частину всіх видатків фінансування освіти – 49 %. Відповідний розподіл видатків на фінансування освіти України наведено на рис. 4.9.

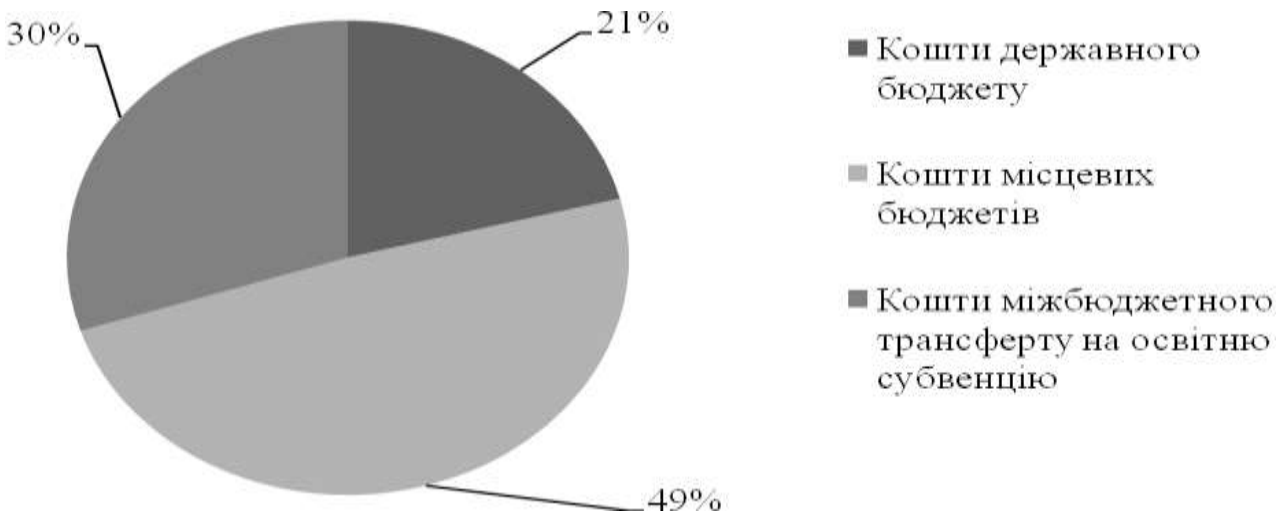

Рис. 4.9. Розподіл видатків на фінансування освіти України в 2020 р.

При цьому на першому місці за обсягами видатків на фінансування освіти із загального зведеного бюджету України знаходиться повна загальна середня освіта – 48 %; на другому – фахова передвища та вища освіта, частка якої складає 22 % (рис. 4.10). Найменшою є частка фінансування післядипломної освіти, яка складає лише 1 % від загального фінансування освіти зі зведеного бюджету в 2020 р. Тож, у цілому суттєвих змін у 2020 р. не відбулось.

Одним із дієвих механізмів фінансування освіти є державні цільові субвенції. Головним їх розпорядником є Міністерство освіти і науки України. Одержувачами є місцеві адміністрації, які водночас є і розпорядниками освітніх

субвенцій, а також можуть бути й приватні ЗПЗСО, які мають ліцензію на провадження освітньої діяльності.

Рис. 4.10. Структура фінансування освіти з загального зведеного бюджету України в 2020 р.

Хотілось би зазначити, що запровадження такого інструменту в Україні, як освітньої субвенції, вже має свою історію:

– в 2015 р. було запроваджено цей інструмент (мета – покрити поточні витрати ЗПЗСО, залишки зберігати на рахунках місцевих бюджетів, що у подальшому їх використовувати на освітні потреби) та розширено напрями їх спрямування (як наслідок, кошти спрямовувались не за призначенням);

– в 2017 р. на державному рівні було внесено обмеження щодо використання субвенцій (в 2016 р. це призвело до значних витрат) – витрачати кошти виключно на оплату праці педагогічним працівникам та на оновлення матеріально-технічної бази закладів освіти;

– з 2017 р. по теперішній час спостерігається тенденція щодо збільшення

залишків освітньої субвенції на кінець року, оскільки розширені напрями їх використання.

Зазначимо, що формування залишків освітньої субвенції на кінець року відбувається з таких джерел:

– невитрачені субвенції поточного року місцевими бюджетами;

– перерозподіл коштів наприкінці року з резерву освітньої субвенції та з коштів, передбачених на фінансування тимчасово окупованих територій.

Внаслідок такого перерозподілу відбувається значне наповнення місцевих бюджетів коштами, які, за розпорядженням місцевої влади використовуються не за призначенням – оминаючи освітню сферу. Отже, ця ситуація потребує запровадження дієвої системи контролю, в тому числі й з боку головного розпорядника державної субвенції – Міністерства освіти і науки України.

Слід відмітити, що в 2019 та 2020 рр. було профінансовано шість видів цільових субвенцій державного бюджету місцевим бюджетам (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Державні цільові субвенції у сфері освіти

Види субвенцій	2019 р.	2020 р.
Освітня субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам	+	+
Субвенція на забезпечення якісної, сучасної та доступної повної загальної середньої освіти НУШ	+	+
Субвенція на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами	+	+
Субвенція на створення та ремонт існуючих спортивних комплексів при загальноосвітніх закладах усіх ступенів	+	-
Субвенція на реалізацію заходів, спрямованих на підвищення якості освіти	+	-
Субвенція на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази ЗППТО	+	-
Субвенція на реалізацію програми «Спроможна школа для кращих результатів»	-	+
Субвенція на створення навчально-практичних центрів сучасної професійної (професійно-технічної) освіти	-	+
Субвенція на покращення соціального захисту окремих категорій педагогічних працівників ЗПЗСО	-	+

Як видно з таблиці, пріоритетним напрямом залишається повна загальна середня освіта, на яку спрямовується найбільша частина субвенцій: на забезпечення належної матеріально-технічної бази закладів освіти (придбання сучасних меблів, музичних інструментів, комп'ютерного обладнання, мультимедійного контенту, дидактичних матеріалів); на підготовку тренерів-педагогів для НУШ, супервізорів; на створення та ремонт існуючих спортивних комплексів при закладах освіти; на підвищення якості освіти тощо.

Щодо регіонального розподілу витрат цільових освітніх субвенцій, то на рис. 4.11 наведені ті області, які витратили в 2019 р. найбільші суми для забезпечення належної матеріально-технічної бази ЗПЗСО та на підготовку педагогічного складу для НУШ.

Рис. 4.11. П'ять регіонів, які витратили найбільші суми коштів по програмі «Субвенція на забезпечення якісної, сучасної та доступної повної загальної середньої освіти НУШ» (складено автором за джерелом : [484])

Дані, наведені на рисунку, свідчать про значні витрати освітньої субвенції на придбання дидактичного матеріалу, серед яких є: друковані засоби; об'єкти натуральні, моделі, макети, муляжі; прилади, пристосування, інструменти. Загалом на придбання дидактичних матеріалів у всіх регіонах України в 2019 р. було витрачено 359,6 млн. грн., з яких найбільшу частку складають кошти субвенції 234,7 млн. грн. [274, с. 167]. Найменше коштів усіма регіонами було витрачено на підготовку тренерів-педагогів для НУШ, супервізорів, проведення супервізії та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Регіонами лідерами, які витратили найбільші суми коштів освітньої субвенції, спрямованої на створення та ремонт існуючих спортивних комплексів при закладах освіти в 2019 р., стали Львівська (17 493,9 тис. грн.), Івано-Франківська (8 945,0 тис. грн.), Вінницька (8 079,0 тис. грн.), Дніпропетровська (8 054,8 тис. грн.) та Київська (7 696,9 тис. грн.) області. Найменше витратили – Херсонська (535,2 тис. грн.) і Черкаська (650,0 тис. грн.) області.

Топ-10 регіонів, які витратили найбільші суми освітньої субвенції в 2019 р. на підвищення якості освіти, представлені у табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Топ-10 регіонів, які витратили в 2019 р. найбільше коштів освітньої субвенції на реалізацію заходів, спрямованих на підвищення якості освіти

№з/п	Області України	Кошти освітньої субвенції, витрачені на придбання (в тис. грн.)				Загальна сума, тис. грн.
		шкільних автобусів	автомобільних транспортних засобів	персональних комп'ютерів	доступ до Інтернету	
1	Львівська	6 468,0	1 390,0	22 467,8	60 043,2	90 369,0
2	Дніпропетровська	17 868,2	7 278,4	21 870,9	25 843,1	72 860,6
3	Закарпатська	17 393,0	1 279,8	14 442,9	28 031,5	61 147,0
4	Харківська	10 342,5	8 180,3	19 062,0	18 649,4	56 234,2
5	Рівненська	13 976,0	7 368,50	12 159,7	21 420,3	54 925,0
6	Одеська	15 082,7	3 268,7	16 371,9	14 959,7	49 683,0
7	Полтавська	15 536,3	3 075,0	8 089,4	19 308,9	46 009,6
8	Вінницька	15 465,5	6 700,6	10 969,1	10 740,5	43 875,7
9	Хмельницька	14 661,4	8 693,8	8 402,2	21 384,5	38 480,5
10	Черкаська	10 050,7	8 644,7	5 430,4	5 568,3	29 694,1

З даних, наведених у таблиці, можна зробити висновок, що найбільший коштів освітньої субвенції місцевою владою було витрачено придбання мережевого обладнання та послуг провайдерів Інтернету. Однак, як свідчить реальність, зважаючи на те, що у березні 2020 р. було переведено заклади освіти на дистанційне навчання у зв'язку з пандемією, ці зусилля є занадто й не повною мірою змогли забезпечити якість освіти.

Значна увага з боку державної та місцевої влади останнім часом приділяється наданню підтримки особам з особливими потребами. Відповідно до цільової освітньої субвенції, на цей напрямок в 2019 р. було виділено 504.5 млн. грн., а фактично витрачено 350,1 млн. грн., що склало 77,1 % [484]. При цьому найбільший відсоток отриманої субвенції використали м. Київ (98,4), Кіровоградська (93,8) та Чернігівська (90,0) області, а найменший – Закарпатська (57,7) та Тернопільська (60,4) області.

Новим напрямом в 2020 р. надання цільової освітньої субвенції став напрям «Спроможна школа для кращих результатів», спрямований на завершення робіт з будівництва нових та/або капітальних ремонтів існуючих будівель, споруд ЗПЗСО, що були розпочаті у попередні роки. На цей напрямок було виділено 2 500,0 млн. грн. За даними Міністерства освіти і науки України, використано 66 658,2 тис. грн. Однією з умов надання субвенції – загальна кількість учнів опорних ЗО має становити не менше 200 осіб, а інших ЗПЗСО – не менше 350 осіб. Серед регіонів, які витратили найбільше коштів за напрямом субвенції, можна назвати Дніпропетровську, Львівську, Харківську, Одеську області та м. Київ. Найменше коштів було використано в Луганській, Сумській та Чернігівській областях.

Що стосується освітніх субвенцій, спрямованих на розвиток професійної (професійно-технічної) освіти, на яку тривалий час не звертали належної уваги, після введення освітньої субвенції у країні з'явилась можливість бюджетної підтримки професійної підготовки здобувачів професійної освіти як на загальнонаціональному, так і на місцевому рівні. Згідно з дослідженнями, впродовж останніх 4-х років було створено 145 навчально-практичних центрів з

підготовки кваліфікованих робітників для економіки країни за актуальними професіями (в 2020 р. на базі 53 ЗППТО було також заплановано створення навчально-практичних центрів). В 2019 р. було використано фактично на 100 % освітніх субвенцій у розмірі 50,0 млн. грн., виділених на державному рівні місцевим бюджетам на модернізацію та оновлення матеріально-технічної бази ЗППТО, а в 2020 р. використано лише 72,8 % [274, с. 190-192].

Відносно особливостей розподілу освітньої субвенції, то тут слід зауважити, що, починаючи з 2015 р. обсяг постійно збільшується – в 2015 р. він складав 44,1 млрд. грн., а в 2020 р. – 79,7 млрд. грн., тобто в 2020 р. на 43,8 % більше порівняно з 2015 р.

Топ-10 регіонів, які є лідерами у використанні коштів освітньої субсидії, та їх витрати на оснащення спеціалізованих приміщень та/або придбання необхідного обладнання наведено в табл. 4.5.

Таблиця 4.5

Топ-10 регіонів, які витратили в 2019 р. найбільше коштів освітньої субвенції на реалізацію заходів, спрямованих на підвищення якості освіти

№ з/п	Області України	Кошти освітньої субвенції, витрачені на (в тис. грн.)					Загальна сума, тис. грн.
		оснащення ресурсних кімнат	оснащення кабінетів природничо-математичних	оснащення україномовних дидактичних матеріалів	забезпечення санітарно-гігієнічних умов	придбання шкільних автобусів	
1	Харківська	1 790,1	9 689,3	8 467,0	3 360,2	63 371,0	78 210,6
2	Житомирська	2 258,7	8 509,0	-	25 414,1	41 341,0	77 522,8
3	Рівненська	2 89,4	7 847,5	-	24 986,6	32 723,7	65 557,8
4	Дніпропетровська	24 853,2	11 414,5	6 066,4	1 129,6	50 502,4	63 046,5
5	Одеська	3 858,9	10 584,3	8 730,6	3 095,3	44 845,1	62 383,6
6	Полтавська	6 629,5	7 873,4	-	1 370,8	32 812,7	48 686,4
7	Вінницька	1 310,0	10 299,0	-	-	31 188,2	42 797,2
8	Херсонська	12 890,7	5 551,7	963,1	-	20 338,2	39 743,7
9	Закарпатська	9 751,6	8 612,8	6 306,1	27 858,8	21 068,9	39 433,3
10	Чернігівська	2 960,4	6 394,7	-	31 190,	28 281,0	37 636,1

З таблиці видно, що найбільше коштів освітньої субсидії місцева влада витрачає на закупівлю шкільних автобусів з метою перевезення дітей до закладів освіти. Серед регіонів, які витратили найбільші суми на придбання шкільних автобусів є: Харківська, Херсонська, Дніпропетровська, Миколаївська та Одеська області. На забезпечення належних санітарно-гігієнічних умов у приміщеннях ЗПЗСО місцевою владою було використано найбільше в Чернігівській, Закарпатській, Житомирській, Рівненській та Івано-Франківській областях.

Також вагомим чинником у фінансуванні освіти є показник вартості здобуття шкільної освіти. Зокрема, середня вартість навчання 1 учня в 2019 р. склала 23 108 грн. Цей показник було перевищено в цьому році в 17 областях України: Луганській (на 17,6 %), Кіровоградській (на 15,8 %), Івано-Франківській (на 9,2 %), Чернігівській (на 9,1 %) та ін. Нижчі витрати цього показника були в Одеській і Харківській областях (в середньому склали 20 630 грн.). Що стосується розподілу середньої вартості навчання на 1 учня відповідності до місцевості, то тут можна відмітити, що останнім часом спостерігається стійка тенденція у завищених показниках витрат у сільській місцевості, зокрема в Луганській області він є найбільшим – 44 537 грн. на 1 учня при середній наповненості класів – 10,1 осіб [274, с. 201].

Підсумовуючи все вище зазначене можна стверджувати, що фінансування освіти, хоча й не досягнуло закріпленого на законодавчому рівні відсотку (7 %), однак, у складних соціально-економічних і політичних умовах внаслідок подій 2013-2014 рр. та іноземною агресією, що продовжується досі, урядом країни в середньому все ж таки виділялось близько 6 % ВВП. При цьому пріоритетними рівнями освіти для фінансування з державного бюджету були ті, обов’язковість яких закріплено на законодавчому рівні – дошкільної та повної загальної середньої освіти. Практично за рахунок місцевих бюджетів України здійснювалось фінансування позашкільної та професійної (професійно-технічної) освіти.

Слід відмітити, що впродовж останніх років було змінено підхід до фінансування освіти: в 2015 р. запроваджено освітню субвенцію – міжбюджетний

трансферт з державного бюджету до місцевих бюджетів (дає можливість втілити у фінансування освіти бюджетний принцип субсидіарності – розподіл видатків між державним і місцевими бюджетами); в 2016 р. – принцип децентралізації управління і фінансування професійної (професійно-технічної) освіти. Питома вага освітньої субвенції спрямовується на фінансування оплати праці працівників закладів освіти. Втім коштами освітньої субвенції також забезпечується покращення матеріально-технічної бази закладів освіти та підвищення якості освіти.

Окремим видом цільового фінансування освіти є цільові субвенції. Так, в рамках реформи НУШ цільові кошти було витрачено на придбання сучасних меблів та спеціального обладнання (музичні інструменти, комп'ютери, мультимедійні пристрої та ін.), дидактичних матеріалів, створення або ремонт спорткомплексів, а також на підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які працюють у школах.

Крім вищенаведеного доцільно підкреслити, що, у зв'язку з пандемією COVID-19 у 2020 р. було здійснено перерозподіл фінансування з державного бюджету (секвестр державного бюджету), внаслідок чого зменшився обсяг фінансування освіти, а отже і фінансування відповідних програм Міністерства освіти і науки України. Зокрема, стосовно освітньої сфери з 15 програм було скасовано фінансування 8 програм:

- Фонду Президента України з підтримки освіти, науки та спорту;
- Фонду розвитку закладів вищої освіти;
- державного інвестиційного проекту «Створення Міжнародного центру підготовки пілотів на базі Національного авіаційного університету»;
- державного інвестиційного проекту «Реставрація староакадемічного корпусу ансамблю Братського монастиря по вул. Г. Сковороди, 2 у Подільському районі м. Києва»;
- підтримки пріоритетних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у закладах вищої освіти;
- державного інвестиційного проекту «Реставрація головного корпусу

Львівського національного університету імені Івана Франка»;

– державного інвестиційного проекту «Будівництво Міжнародного центру зустрічей студентської молоді України та Республіки Польща»;

– здійснення сертифікації педагогічних працівників, експертизи освітніх програм у сфері забезпечення якості освіти [274, с. 163].

Незважаючи на певні здобутки, спроби реформувати підхід до розподілу коштів зведеного бюджету України на освіту, її фінансування є недостатнім та не повною мірою ефективним. Вважаємо, що для вдосконалення фінансово-економічного механізму забезпечення розвитку РОС в умовах, що склалися, доцільним є застосування проектного підходу, який використовується при розробці пріоритетних національних проектів, дозволяє розширити сферу застосування програмно-цільових методів управління і сприяє ключових проблем забезпечення соціально-економічного розвитку.

4.2. Прийняття планових рішень щодо розвитку освітньої системи в регіоні шляхом застосування програмно-цільового підходу

Аналіз ситуації, що склалася сьогодні в освітній сфері та в освітній управлінській діяльності, викладений вище, дозволяє стверджувати, що пошук ефективної моделі розвитку освіти, який відбувався протягом усього періоду незалежності та який продовжується й досі, не дає тих позитивних результатів, до яких прагне Україна. Негативні тенденції, що притаманні розвитку освітньої сфери, потребують пошуку нових підходів до управління освітою, їх використання у практичній діяльності. В цьому зв’язку, одним із діяльнісних підходів у підвищенні ефективності державних витрат і розвитку освіти вважається програмно-цільовий підхід – підхід, орієнтований на визначення пріоритетних напрямів, конкретизації методів для досягнення намічених цілей та розв’язання існуючих проблем.

Зазначимо, що в економічній науці підхід визначають як «сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого, що-небудь, ставлення

до кого, чого-небудь» [132, с. 231]. У державному управлінні підхід розглядають з дослідницької позиції як методологічну систему, «яка визначається на початку дослідження з метою досягнення більшої інструментальної визначеності дослідника при вивчення об’єкта дослідження» [133, с. 518]. Отже, підхід є сукупністю інструментів, за допомогою яких можна розв’язати проблеми, які існують у певній галузі. Фактично підхід в управлінській діяльності і є методом управління, що і «представляють собою сукупність універсальних та спеціальних способів і прийомів, які застосовуються органами влади при здійсненні тих чи інших функцій державного управління або в процесі розробки, прийняття та реалізації рішень щодо впливу на керовані об’єкти» [265, с. 72].

Програмно-цільовий метод, за визначенням Н. Васильєвої, є методом «управління бюджетними коштами, що забезпечує планування та виконання бюджету на середньострокову перспективу, орієнтований на досягнення конкретної мети відповідно до встановлення пріоритетів» [398, с. 134]. За її словами, задля отримання найкращих результатів увага зосереджується не лише на існуючих ресурсах, але й продуманій політиці найефективнішого використання виділених бюджетних коштів.

У державному управлінні програмно-цільовий підхід є найбільш поширеним засобом реалізації державної політики. Він пов’язує наявні в державі ресурси з поставленими і визначеними у державних стратегічних документах цілями за допомогою цільових програм. Цей підхід ефективно використовують у багатьох зарубіжних країнах, зокрема в США, Німеччині, Франції, Японії, Кореї та ін. Особливо ефективним він є в умовах, коли існує потреба у відновленні економіки (наприклад, після тривалої війни) або як вихід з економічної кризи, проведення економічних реформ тощо.

Як стверджує В. Бакуменко, на державному рівні програмно-цільовий підхід дає можливість централізації та контролю використання ресурсів з метою розв’язання проблем у певній ситуації, галузі, території. Для цього розробляються відповідні цільові програми, що базуються на низці вихідних положень, найважливішими серед яких є:

— визначення пріоритетів щодо суспільних проблем як основи для практичних дій системи органів публічної влади;

— виділення видів діяльності, інструментарію, які зможуть забезпечити об'єкту, на який спрямовано владний вплив, найбільш швидкий і стійкий успіх у межах наявних ресурсів;

— визначення переліку та графіка впровадження програм і проектів, створення відповідних структур, які здатні взяти на себе лідерство в конкретних напрямах;

— запровадження цілеспрямованої політики пріоритетного розвитку з адекватним технологічним та ресурсозабезпеченням;

— подолання неузгодженості в процесі розробки програм і проектів між різними рівнями управління, окремими елементами, інструментарієм, тобто всім, що становить загрозу втрати ефективності використання ресурсів [134, Т. 2, с. 536-537].

При цьому в процесі формування цільових програм В. Бакуменко визначає певні особливості, зокрема:

— їх підпорядкування певній системі (вибір цілей, виходячи з прийнятих на вищому рівні стратегічних документів;

— взаємодія з іншими програмами, проектами;

— дотримання при розробці їх певної структури (впорядкування програмних завдань);

— створення необхідної системи управління та відповідних механізмів забезпечення виконання програми;

— спрямування на кінцевий результат та ін.

Вище зазначене свідчить про те, що ключовим елементом програмно-цільового підходу є програма, тобто «затверджений в установленому порядку комплекс взаємоузгоджених за термінами, ресурсами та виконавцями заходів, спрямованих на розв'язання певної проблеми (комплексу програм)» [133, с. 588]. Або, як її по-іншому визначають, «систематизований набір рішень, які відповідають аналізу певної ситуації і мають на меті реалізацію масштабних

задумів» [220, с. 166]. У такому разі програму потрібно розглядати як цілісний об’єкт і процес управління. Фактично це є документ із визначеними цілями, пріоритетними напрямами, розробленими та запропонованими механізмами для реалізації задуму, викладеного в програмі.

Зауважимо, що в Україні розробляються, затверджуються і виконуються державні цільові програми, які можуть бути як загальнодержавними (охоплювати всю територію держави або значну кількість її регіонів), так й іншими програмами, що спрямовані на розв’язання проблем галузевого або територіального характеру. В той же час, ці програми можуть поділятися відповідно до сфер, на які спрямовано їх владно-організуючий вплив: економічні, наукові, науково-технічні, соціальні, екологічні, оборонні та ін.

Звернення до програмно-цільового підходу як до ефективного методу публічного управління розвитком РОС дозволяє описати їх розвиток в умовах, що змінюються. Це пояснюється тим, що програмно-цільовий підхід містить механізми, що забезпечують перехід системи до нового бажаного стану зі збереженням усіх позитивних аспектів у її функціонуванні. Відтак, необхідно розглянути особливості застосування програмно-цільового підходу у публічному управлінні РОС.

Зазначене вище свідчить, що традиційно під програмно-цільовим підходом розуміється спосіб вироблення і реалізації планових управлінських рішень, заснований на комплексному аналізі проблем і побудові системної сукупності заходів і дій (у формі програми), спрямованих на досягнення поставленої мети та вирішення ключового завдання, що випливає з існуючої проблеми.

Сутність програмно-цільового підходу полягає у формулюванні цілей суспільного розвитку з подальшим підпорядкуванням розподілу ресурсів з метою досягнення цих цілей. Таким чином, ключовим моментом програмно-цільового підходу є формування цілей розвитку соціально-економічної системи. У цьому контексті виникає ряд завдань, пов’язаних із встановленням комплексу цілей для різних рівнів управління суспільним розвитком, їх взаємозв’язком, а також проблемами порівняння, ранжирування і планування цілей.

Фактично програмно-цільовим є будь-яке планування, тому що його сутність виражається у визначенні мети і шляху до неї. З цієї позиції програмно-цільовий підхід – це чітке визначення цілей і шляхів до них, тобто більш ретельна розробка планів. З іншого боку, програмно-цільовий підхід притаманний розробці програм вирішення найважливіших, найактуальніших проблем. Сенс застосування програмно-цільового підходу полягає в отриманні максимального результату при мінімальних витратах (інтелектуальних, матеріальних, трудових тощо).

Система принципів програмно-цільового підходу визначає загальну стратегію планової діяльності, а програмно-цільові методи – конкретні способи реалізації цієї діяльності відповідно до принципів такого підходу. Якщо спроектувати ці положення на РОС, то можна відзначити, що на нинішньому етапі:

- відсутнє належне забезпечення ресурсами РОС на державному рівні;
- не створено системи підготовки кадрів для РОС;
- не вирішене завдання фінансування РОС.

Однак, потрібно зауважити, що деякі з представлених завдань мають вирішуватися на рівні регіону. Також слід наголосити, що під час застосування програмно-цільового підходу в публічному управлінні РОС важлива не тільки поставлена ціль, а й постановка комплексу взаємопов’язаних, добре структурованих завдань, що орієнтують систему і спільну дію суб’єктів управління, спрямовану на досягнення конкретних кінцевих і проміжних результатів. Подібні цілі вважаються об’єктними та формуються як органами публічного управління РОС, так і самими освітніми установами.

Відповідно до положень програмно-цільового підходу, цілі публічного управління розвитком РОС не можна сформулювати як спонтанні й незалежні. Всі цілі повинні бути підпорядкованими, взаємозв’язаними, несуперечливими та займати певне місце в «дереві цілей», в якому використовують метод декомпозиції, що розкриває структуру системи цілей, пов’язаних із генеральною (головною) метою та способами її досягнення. Таким чином, розробка «дерева

цілей» має бути безперервним процесом та мати всі необхідні рівні. Звідси слідує, що програмно-цільовий підхід в управлінні РОС неможливий без опису ієрархічної структури системи освіти, а також визначення у ній місця системи управління освітою та освітніх установ.

Цілі кожного рівня мають бути порівнянні за масштабом і рівнем. Побудова «дерева цілей» закінчується там, де подальше визначення вершин неможливо. Слід зазначити, що розробка правил по створенню «дерева цілей» носить рекомендаційний характер, і за своєю суттю є евристичним.

Особливість програмно-цільового підходу полягає в тому, що він являє собою синтез низки підходів: цільовий і програмний, діяльнісний, системний, функціональний та комплексний. У процесі застосування програмно-цільового підходу до публічного управління РОС існує можливість зробити припущення щодо їх рівнів розвитку, які можуть проявитися у таких характеристиках плану, як:

— спрямованість самого плану (функціонування та/або розвиток);

— зміст (заходи, що забезпечують тільки функціонування та/або розвиток);

— структура («точки зростання», проекти, програми розвитку).

Прихильники використання програмно-цільового підходу в управлінні освітою підкреслюють, що важливо розрізняти цілі освітніх систем і цілі самих програм розвитку. Зокрема, цілі освітніх систем можуть бути пов’язані з досягненням якісно нового рівня підготовки фахівців, з іншим рівнем їх соціальної компетентності та адаптивності. Якщо мова йде про програми розвитку, то необхідно розуміти, якою є мета конкретних нововведень, запланованих в системі освіти, та які зміни повинні бути отримані в результаті їх освоєння. Іншими словами масштабність програмно-цільового управління РОС безпосередньо пов’язана з категорією мети.

Якщо управління освітою орієнтоване переважно на вузькі цілі самої освітньої системи, то програмно-цільове управління – на досягнення загальних функціональних цілей суспільства.

Вважаємо, що у розвитку РОС доцільно виділити два рівні:

1) розвиток регіональної адміністративної системи;

2) розвиток регіонального управління освітньою системою.

Загальними критеріями оцінки розвитку РОС є якість діяльності регіонального (територіального) органу управління освітою та якість управління освітньою установою. Засобом досягнення цілей РОС при використанні програмно-цільового підходу служать плани, програми і проекти, які розробляються відповідно до суспільно-значущої функціональної мети.

Відповідно до вище викладеного, основне цільове призначення механізмів публічного управління РОС обумовлено соціальним замовленням, а головна мета має відповідати цілям розвитку РОС, персональним цілям суб'єктів, груп, колективів, а також інших зацікавлених суб'єктів освітнього простору.

У регіональній програмі розвитку освіти повинні відображатися ті аспекти, що й у загальнодержавній програмі, так як остання є однією з підстав її побудови. Створювати регіональну програму розвитку освіти слід, враховуючи вплив факторів, умов, тенденцій, напрямів і завдань розвитку РОС. У свою чергу, особливості програмно-цільового управління РОС вимагають:

— уточнення мети кожного напряму розвитку;

— опису очікуваних результатів в процесі досягнення цілей;

— виокремлення основних заходів, спрямованих на отримання очікуваних результатів;

— реалізації кадрової політики в регіоні;

— визначення порядку розмежування повноважень;

— визначення джерел і механізмів фінансування освіти;

— матеріально-технічного забезпечення освітньої сфери на регіональному рівні.

На підставі регіональної програми розвитку освіти можуть бути розроблені власні програми розвитку закладів освіти з урахуванням локальних умов. Головним при цьому виступає той факт, що програми розвитку освіти будь-якого рівня покликані забезпечувати режим розвитку освіти у цілому, повинні

відображати перспективи розвитку РОС, а також повинні орієнтувати функціонування суб'єктів управління на їх реалізацію. При цьому режим функціонування, властивий будь-якій РОС, встановлюється відповідно до освітніх програм, які являють собою спеціальну форму вираження змістовних, процесуально-дієвих і організаційно-управлінських аспектів педагогічних засобів. Взаємозв'язок та взаємоузгодженність програм розвитку РОС з освітніми програмами окремих закладів освіти мають ознаки цільових програм.

Оскільки суб'єктами управління в освітній сфері є органи управління освітою, освітні установи, учасники освітнього процесу, тобто головним суб'єктом виступає людина, то реалізація програмно-цільового підходу в публічному управлінні РОС тісно пов'язана саме з людським фактором, тобто зі спрямованістю особистості – споживачем освітніх послуг та професіоналізмом педагогічних працівників і управлінців, що передбачає врахування психологічної сумісності, готовність їх до взаємодії, співпраці задля досягнення очікуваного результату.

Ключовою особливістю програмно-цільового підходу в управлінні освітою є те, що мета такого управління обумовлюється державними цілями освіти, а також особистими цілями, потребами, здібностями суб'єктів освіти і зацікавлених суб'єктів із зовнішнього освітнього простору. Необхідно враховувати, що застосування програмно-цільового підходу в публічному управлінні РОС здатне дати високий результат за наявності таких чинників:

— повна відповідність РОС можливостям програмно-цільового підходу;

— високий рівень професійної компетенції окремих суб'єктів управління і злагодженості їх командної роботи;

— наявність і високий ступінь готовності необхідних ресурсів;

— реальна залученість до програми партнерів і систематична підтримка з їхнього боку;

— наявність «критичної маси» – сил, що підтримують цілі та ідеї програми, які можуть змінити ситуацію у необхідну сторону, напрям;

— залученість до програми і вмотивованість суб'єктів освіти;

— пряма і виражена підтримка з боку регіональної законодавчої і виконавчої влади;

— висока якість управління процесом на всіх стадіях роботи з програмою (від прийняття рішення про необхідність розробки до завершення її реалізації).

Таким є неповний перелік умов, що забезпечують ефективність застосування програмно-цільового підходу в публічному управлінні РОС.

Однак, поряд з позитивними умовами застосування програмно-цільового підходу слід виділити деякі труднощі і обмеження його використання. Серед найбільш істотних з них, на наш погляд, є такі:

— залежність основних результатів функціонування системи освіти від великої кількості суб'єктивних чинників, у тому числі слабо контрольованих. До них, зокрема, відносяться показники, пов'язані з такими процесами, як виховання, оздоровлення, соціалізація здобувачів освіти;

— сповільненість і труднощі отримання зворотного зв'язку від споживачів освітніх послуг про якість цих послуг;

— слабка, невмотивована або зовсім відсутня матеріальна зацікавленість у педагогічного персоналу, здобувачів освіти (студентів), інших співробітників системи освіти у підвищенні результатів своєї діяльності;

— відсутність або обмеженість ресурсів, необхідних для реалізації ефективного публічного управління РОС (нормативно-правових, фінансових, кадрових, інформаційних тощо);

— об'єктивна складність обробки великої кількості інформації щодо розвитку РОС, що вимагає використання сучасних інформаційних технологій, а також професійної роботи вузькокваліфікованих фахівців – аналітиків, програмістів, прогнозистів та ін.

Перераховані недоліки необхідно обов'язково враховувати при розробці механізмів публічного управління РОС на основі програмно-цільового підходу.

У цілому необхідно підкреслити, що програмно-цільовий підхід:

— слугує методологічною основою для розробки механізмів, відповідного й необхідного інструментарію у здійсненні публічного управління РОС;

— передбачає, що цілі публічного управління освітою ставляться на основі соціального замовлення, на підставі врахування місцевих умов і потреб регіонального ринку праці, сучасного стану РОС, і пов'язані з загальнодержавним, регіональним і локальним рівнями;

— дозволяє виявити і вирішити першочергові проблеми РОС, вибудовуючи відповідні пріоритети організаційно-управлінської діяльності;

— слугує основою для складання алгоритму здійснення управлінської діяльності відповідно до розроблених механізмів щодо розвитку РОС;

— надає можливість здійснювати моніторинг за процесом реалізації поставленої мети відповідно до прописаних у програмі етапів її досягнення;

— дозволяє адекватно проектувати і здійснювати управління на практиці, цілісно охопити різні аспекти управління, синтезувати формальні й неформальні підходи до публічного управління РОС.

В той же час, відповідно до основ програмно-цільового підходу та результатів проведеного дослідження, необхідно розробити заходи та шляхи реалізації публічного управління РОС, до яких слід віднести план, програми та проекти. Вони повинні бути підпорядковані єдиній меті, узгоджені між собою та структуровані відповідним чином. Саме в загальному плані містяться очікувані результати (цілі) розвитку РОС, усіх їхніх підсистем та суб'єктів освітньої діяльності.

Позитивний досвід використання програмно-цільового підходу в управлінні освітою дає підстави вважати, що реалізація його основ в управлінні РОС сприятиме ефективності їх функціонування та розвитку.

Програмно-цільовий підхід в публічному управлінні РОС передбачає наявність розгалуженої, різнорівневої, ієрархічної моделі, що дозволяє охопити обґрунтованими управлінськими рішеннями ті сторони діяльності адміністративних органів та освітніх установ, які в стратегічному і теоретичному відносинах забезпечують розвиток освіти. В цьому контексті, доцільно будувати описову структурно-функціональну модель, яка являє собою ідеальний (уявний) образ публічного управління РОС.

Ідеальна модель має прогностичну силу. На її основі будується «реальна» або «робоча» модель. Відмінність першої від другої полягає в тому, що «ідеальну» модель неможливо перевірити експериментально, а «реальна» може бути апробована на практиці.

Процес створення моделі передбачає врахування особливостей програмно-цільового управління і специфіку їх реалізації в освітній сфері.

Програмно-цільовий підхід в управлінні РОС у різних ситуаціях і контекстах може набувати різних значень, які не суперечать суті цього типу управління. Однак, завжди зберігаються його певні загальні та істотні ознаки:

- системне розуміння об’єкта дослідження;
- спрямованість на кінцевий результат;
- комплексний аналіз проблем;
- комплексний підхід до вибору цілей і засобів їх досягнення;
- розробка програми для ув’язки цілей і ресурсів;
- об’єднання зусиль усіх суб’єктів управління.

У такому разі, однією з головних особливостей програмно-цільового підходу в управлінні є те, що він дозволяє підсилити роль цільової стадії управління та спрямувати його на досягнення очікуваних результатів. Інша особливість полягає у виборі напрямів і масштабів розвитку освіти, які більшою мірою залежать від потреб регіону у виробленій продукції й послугах.

Ще однією з особливостей програмно-цільового підходу в управлінні є наскрізний характер планування, який передбачає:

- внесення змін до цільової комплексної програми по мірі появи нових цілей і зміни можливості їх реалізації;
- широке використання методів системного аналізу;
- розширене використання методів управління, які необхідні для зниження «жорсткості» управління, зумовленої появою додаткових планових документів;
- пріоритетне забезпечення ресурсами тощо.

Всі перераховані особливості необхідно розглядати в сукупності.

Спробуємо розробити й запропонувати модель застосування програмно-цільового підходу для прийняття планових рішень щодо розвитку РОС.

Результати попередніх етапів дослідження викликали необхідність виділити в структурі цієї моделі два рівні – концептуальний і технологічний. При цьому перший рівень є конкретизованим описом глобальної мети публічного управління РОС. Його структура і зміст визначаються відповідно до потреб ринку, соціуму і споживачів освітніх послуг. Цей рівень надає процесу управління доцільність і відкритість. Тоді як технологічний рівень, включає інструменти управління і відображає функціональний характер системи, забезпечує реалізацію концепції планованого результату та надає процесу управління визначеність, завершеність і контрольованість.

Важливе значення при конструюванні моделі застосування програмно-цільового підходу для прийняття планових рішень щодо розвитку РОС і далі під час проведення аналізу ефективності управлінської діяльності має виявлення логіки співвідношень рівнів і вихідних понять (цілей, завдань, засобів), за допомогою яких вони описуються.

Варто наголосити, що концептуальний рівень пов’язаний з поняттям «концепція», якісні ознаки якого дозволяють включити до його структури цілі, принципи, фактори, умови, тенденції розвитку, напрями та завдання.

Найбільші труднощі під час застосування програмно-цільового підходу до управління РОС традиційно виникають при постановці цілей. Відповідно, цю складову моделі доцільно більш детально описати в порівнянні з іншими.

Отже, модель застосування програмно-цільового підходу для прийняття планових рішень щодо розвитку РОС як оптимальної умови управління під час впровадження освітньої реформи на рівні регіону наведено на рис. 4.12.

Фактично на рисунку наведено «дерево цілей» публічного управління розвитком РОС, до цілей першого рівня якого відносяться:

— імплементація нової системи акредитації й атестації в освітніх закладах;

— розробка та впровадження регіональної системи оцінки якості освіти;

– вдосконалення навчального процесу в РОС.

Рис. 4.12. Модель застосування програмно-цільового підходу для прийняття планових рішень щодо розвитку РОС

У свою чергу, кожна з цілей першого рівня передбачає наявність другого рівня цілей. Так, імплементація нової системи акредитація й атестації в освітніх закладах передбачає впровадження нової системи акредитації освітніх закладів та атестації працівників освіти.

Що стосується такої цілі, як розробка та впровадження регіональної системи якості освіти, то вона передбачає наявність цілей наступного рівня:

- самооцінка РОС на основі публічної звітності;
- створення регіональних центрів оцінки якості освіти.

Відносно вдосконалення освітнього процесу на рівні регіону, то цілями наступного рівня слід уважати такі:

- впровадження інноваційних й інтерактивних технологій навчання;
- забезпечення регіонального розвитку мережі освітніх закладів.

У цілому, представлена модель застосування програмно-цільового підходу для прийняття планових рішень щодо розвитку РОС може вважатися такою, що представляє його концептуальний рівень.

Все вище зазначене дозволяє стверджувати, що розв'язання проблем, що накопичувались роками в освітній сфері на рівні регіонів, можливе шляхом розроблення і виконання програм як у рамках програми соціально-економічного розвитку регіонів, так і шляхом розробки й затвердження вузькоспеціалізованих програм, які спрямовані на розв'язання конкретної проблеми в освіті.

Варто відмітити, що на державному рівні встановлено єдиний порядок розроблення регіональних цільових програм, їх моніторингу та звітності про виконання. Сьогодні в кожній області розроблено значну кількість регіональних програм, спрямованих на розв'язання конкретних проблем у різних сферах, у тому числі й в освіті. Спробуємо проаналізувати існуючі регіональні програми, що стосуються розвитку освіти та визначити їх особливості та специфіку.

В таблиці 4.6 наведено наявні програми розвитку системи освіти, у яких РОС розглядаються як регіональні освітні кластери.

Аналіз даних, наведених у таблиці, дає підстави для таких висновків:

по-перше, з 24 областей України лише 19 мають окремі програми розвитку освіти, а також відповідна програма затверджена у м. Києві;

по-друге, з усіх наявних програм 5 – комплексні (у Волинській, Дніпропетровській, Сумській, Чернівецькій областях та м. Києві) та 3 цільові (у Дніпропетровській, Івано-Франківській та Луганській областях).

Таблиця 4.6

Регіональні (обласні) комплексні програми розвитку освіти

№ з/п	Області України	Назва програми	Роки реалізації
1	Волинська	Регіональна комплексна програма розвитку освіти	2018-2022
2	Дніпропетровська	Регіональна комплексна програма розвитку освіти	2018-2022
3	Житомирська	Програма розвитку системи освіти Житомирської області	2021-2025
4	Закарпатська	Програма розвитку освіти Закарпаття	2013-2022
5	Запорізька	Програма розвитку освіти Запорізької області	2018-2022
6	Івано-Франківська	Програми розвитку освіти Івано-Франківщини	2016-2023
		Регіональна цільова програма «Просвіта XXI століття»	2017-2021
7	Київська	Програма розвитку системи освіти Київської області	2019-2021
8	Кіровоградська	Обласна програма освітнього та культурного розвитку області	до 2024
9	Луганська	Регіональна цільова соціальна програма «Освіта Луганщини»	2017-2020
10	Львівська	Програма розвитку освіти Львівщини	2017-2020
		Програма розвитку освіти Львівської області	2021-2025
11	Миколаївська	Програма розвитку освіти Миколаївської області	2021-2025
12	Одеська	Обласна програма розвитку освіти Одещини	2019-2021
13	Полтавська	Обласна програма «Опікуємося освітою»	2017-2020
14	Рівненська	Програма розвитку освіти Рівненської області	2019-2021
15	Сумська	Про Обласну комплексну програму «Освіта Сумщини у 2019-2021 роках»	2019-2021
16	Харківська	Обласна програма розвитку освіти «Новий освітній простір Харківщини»	2019-2023
17	Херсонська	Обласна програма «Розвиток людського капіталу Херсонської області»	2017-2023
18	Хмельницька	Програма розвитку освіти Хмельницької області	2016-2020
19	Чернівецька	Комплексна програма розвитку освітньої галузі Чернівецької області	2018-2022
20	м. Київ	Міська комплексна цільова програма «Освіта Києва»	2019-2023

Роки реалізації програм усі різні, в деяких регіонах навіть є програми, у яких зазначені строки виконання до 2020 р., але вони є діючими.

Нагадаємо, що програмно-цільовий підхід до управління розвитком РОС для отримання бажаних результатів має здійснюватись на підставі таких принципів обґрунтування, формування та організації розробки програм, як: науковості, соціальної спрямованості, пропорційності, пріоритетності соціального розвитку, збалансованості, підвищення ефективності управлінської і освітньої діяльності, узгодженості програмних цілей (коротко -, середньо -, довгострокових) із цілями, що визначені в загальнодержавних та регіональних стратегічних документах. Особливо важливо, на наш погляд, останній принцип у зв'язку із змінами, що відбуваються в політичній площині.

Так, у 2021 р. у рамках реалізації Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [366] був змінений підхід до планування як одного з елементів формування регіональної політики. Зокрема, на державному рівні мають визначатися ті території регіону, які потребують підтримки з боку держави. Планується поєднати галузевий і територіальний підходи. Такий підхід має бути вже відображений у розроблених і затверджених регіональних програмах розвитку освіти або шляхом розроблення й затвердження нової програми, або шляхом внесення змін до діючих програм. Однак, більшість програм, які нами проаналізовані, затверджені до 2021 р., а отже, не відображають загальнодержавного нововведення, також, як і не відображають основних тенденцій і проблем соціально-економічного розвитку територій у контексті викликів загальнодержавного рівня (наприклад, поглиблення демографічної кризи, погіршення якості людського капіталу, слабкість публічних інституцій, подальше зростання асиметрії у рівнях розвитку регіонів та ін.).

Крім того, переважна більшість комплексних програм розвитку освіти в регіонах націлена на розвиток лише деяких компонентів системи освіти – дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної та професійної (професійно-технічної) освіти, що порушує принцип цілісності РОС, наступності освітніх програм, орієнтованості закладів професійної освіти на потреби регіонального

ринку праці тощо.

В той же час слід відмітити, що в окремих регіонах, крім комплексних програм розвитку освіти, затверджені й реалізуються цільові програми, що спрямовані на розв'язання проблем, що існують в освітній сфері.

Регіони, які мають найбільшу кількість діючих цільових освітніх програм, наведені в табл. 4.7.

Таблиця 4.7

Регіональні (обласні) цільові програми розвитку освіти

Області України	Назва програми	Роки реалізації
1	2	3
Вінницька	Комплексна програма «Сільська школа»	2016-2020
	Обласна програма розвитку інформаційних технологій в закладах освіти області	2016-2020
	Регіональна програма підготовки кваліфікованих робітників	2016-2020
	Програма «Студентський гуртожиток»	2018-2020
	Програма замовлення фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст» та освітнім ступенем «бакалавр»	2018-2020
	Програма «Дітям Вінниччини – безпечне харчування»	2019-2021
	Цільова програма роботи з обдарованою молоддю	2018-2022
Житомирська	Програма організації підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти в Житомирській області	2019-2022
	Програма розвитку системи освіти Житомирської області	2021-2025
Закарпатська	Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин	2016-2020
	Програма розвитку освіти Закарпаття	2013-2022
	Програма забезпечення розвитку освіти, культури, традицій національних меншин області	2016-2020
Тернопільська	Обласна програма розвитку та підвищення професійної освіти	2018-2022
	Обласна програма фінансової підтримки та розвитку державного навчального закладу «Тернопільський професійний коледж з посиленою військовою та фізичною підготовкою» щодо підготовки фахівців для професійного кадрового забезпечення Збройних Сил України та силових структур України	2021-2025
	Обласна програма впровадження Української Хартії вільної людини в освітніх закладах Тернопільської області	2021-2024

Продовження табл. 4.7

1	2	3
Херсонська	Програма щодо запровадження обласних стипендій	
	Обласна програма «Розвиток людського капіталу Херсонської області»	2017-2023
Черкаська	Обласна програма розвитку дошкільної освіти	до 2022
	Обласна програма «Інноваційні школи Черкащини»	до 2020
	Обласна програма «Шкільний автобус»	2016-2020
	Обласна програма впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків»	до 2015
	Обласна програма підтримки української мови в Черкаській області	2017-2020
	Обласна програма підтримки закладів вищої освіти Черкаської області	2015-2024
	Обласна програма підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти	до 2021
Чернігівська	Обласна цільова довгострокова Програма «Мистецька освіта Чернігівщини»	2011-2025
	Програма «Шкільний автобус»	2016-2020
	Обласна програма забезпечення речовим майном вихованців Чернігівського ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою	2021-2027

З таблиці видно, що лише в деяких регіонах розроблено й затверджено програми, що мають цільовий характер або направленість. Найбільшу кількість цільових програм у сфері освіти було затверджено у Вінницькій, Черкаській (по 7 програм), Закарпатській, Тернопільській та Чернігівській (по 3 програми) областях. Варто відмітити, що програма правової освіти населення була затверджена практично в усіх регіонах України, однак строки їх реалізації здебільшого вже закінчилися. Також, як і закінчилися строки реалізації тих програм, що наведені у таблиці. Так, із 7 зазначених програм, що були затверджені у Вінницькій області, у 5 строки реалізації закінчились у 2020 р., а отже діючих програм залишилось лише 2. Практично така ж картина й в інших областях.

Водночас слід відмітити різнонаправленість, багатовекторність затверджених цільових програм – підтримка: обдарованої та студентської молоді; сільської освіти; предметної освіти; професійної освіти; дуальної форми освіти;

інноваційності в освіті; людського капіталу тощо. Разом з підтримкою певного напряму розвитку в освітній сфері є програми, що спрямовані на підтримку особливого спеціалізованого закладу освіти: Чернігівського ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою; державного навчального закладу «Тернопільський професійний коледж з посиленою військовою та фізичною підготовкою».

На жаль, лише в одній області – Черкаській приділено належну увагу підтримці закладів вищої освіти, які, на наш погляд, мають бути і є невід'ємною складовою регіонального освітнього кластеру. Їхня діяльність спрямована також, як і закладів професійної освіти (професійної (професійно-технічної), передвищої), на забезпечення регіональної економіки висококваліфікованими трудовими й науковими кадрами. А отже, заклади вищої освіти потребують належної уваги й підтримки з боку не лише держави, але й регіональних органів влади.

Хотілось би зазначити, що цільові програми мають розв'язувати найважливіші проблеми певної території. Так, наприклад, унаслідок зовнішньої військової агресії в 2014 р. в Україні було окуповано близько 8 % території, на якій проживало понад 5,8 млн. осіб [150, с. 4]. Тоді Україна потрапила до списку країн світу з великою кількістю переміщених осіб (люди, які переміщуються в межах своїх кран унаслідок збройних конфліктів та/або насильства). В 2015 р. у країні налічувалась найбільша кількість переміщених осіб – більше 1,5 млн. (за цим показником Україна посіла 8-е місце в світі) [520]. Пізніше їх кількість дещо стабілізувалась. Однак, проблема не розв'язана й досі, оскільки військовий конфлікт переріс у збройне протистояння, яке продовжується вже 8-й рік, а також у країні є значна кількість внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), які потребують державної підтримки, в тому числі щодо реалізації свого права на отримання освітніх послуг. Це змушує органи влади на всіх рівнях (ключову роль відіграють звичайно державні органи влади) розробляти відповідні механізми.

Отже, вісім років тому Україна вперше зіткнулась із великою кількістю ВПО, які до того ж мають неоднорідну структуру соціального складу – переважна їх кількість – жінки з дітьми та люди похилого віку. Звичайно, що однією з нагальних проблем для органів влади було забезпечити дітей із сімей ВПО місцями в закладах освіти різних рівнів на пільгових умов. Задля цього на

державному рівні було розроблено політику щодо ВПО, а саме:

– прийнято нормативно-правові акти, в яких було закріплено права і свободи ВПО (врегульовувались у тому числі й питання доступу ВПО до освітніх послуг);

– створено відповідні державні інституції, що вирішують питання ВПО, жителів тимчасово окупованих територій (далі – ТОТ) та непідконтрольних українській владі територій (далі – НПУТ): у 2016 р. створено Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб (далі – МТОТ), з 2020 р. – Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України (Мінреінтеграції), головні завдання якого щодо освіти полягають у сприянні задоволенню освітніх потреб громадян, що проживають на ТОТ та прилеглих до них територій, а також сприяти разом із Міністерством освіти і науки України органам публічної влади здобуттю ВПО всіх рівнів освіти, в тому числі й освіти дорослих;

– вжито низку заходів, що спрямовані на впорядкування обліку ВПО.

Звичайно, що громадяни України, які постраждали внаслідок зовнішньої військової агресії, спочатку мали значні проблема у реалізації свого права на освіту. Громадян, які постраждали, мають різні потреби й механізми захисту, тому пропонуємо розділити їх на п’ять категорій:

1) ВПО;

2) жителі ТОТ;

3) жителі НПУТ;

4) жителі «сірої зони» або лінії зіткнення (жителі, які живуть поблизу лінії розмежування – між контрольованими і неконтрольованими Україною територіями Донецької і Луганської областей);

5) жителі інших регіонів країни.

Пояснимо, чому необхідно звертати увагу на останню категорію – жителі інших регіонів. Оскільки в 2014-2016 рр. відбувалось масове стихійне розселення ВПО, то сьогодні немає жодної території в Україні, яка немає ВПО, а отже, їх вплив і навантаженність на місцеву владу, на заклади освіти є суттєвим. Також

вважаємо, що можна виділити ще одну категорію громадян, які під час окупації Криму та зовнішньої агресії на частині території України, рятуючись від бойових дій, виїжджали до сусідніх країн. А це означає, що на державному рівні мають бути розроблені механізми щодо їх повернення.

Зауважимо, що забезпечення реалізації права на освіту стосується насамперед дітей, які є наймасовішими споживачами освітніх послуг. Відповідно до звіту громадського моніторингу щодо ВПО, в 2014 – 2015 рр. (перша хвиля масового переселення) з ТОТ та районів проведення антитерористичної операції (з 2018 р. – Операції Об'єднаних сил (далі – АТО/ООС)) переселено 145,5 тис. дітей, які були розміщені:

– найбільше – у Донецькій (22,3 тис.), Харківській (17,8 тис.), Дніпропетровській (15,6 тис.), Запорізькій (15,5 тис.), Луганській (12,6 тис.), Київській (8,6 тис.) областях і у м. Київ (10,2 тис.);

– найменше – у Волинській, Рівненській (по 1,1 тис.), Івано-Франківській, Закарпатській (по 1,0 тис.), Чернівецькій (822 осіб) і Тернопільській (647 осіб) областях [148, с. 3].

У 2016 р. їх кількість склала 196,4 тис. (16,5 % від всієї кількості ВПО) [144, с. 2], а в 2019 р. було зареєстровано 197 414 дітей, які отримали статус ВПО, з яких 20 % отримали статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Що стосується ліній зіткнення, то там, за оперативними даними державних адміністрацій Луганської і Донецької областей, проживає 33 тис. дітей та працює 84 ЗПЗСО, які забезпечують освітній процес на даних територіях [509, с. 83-84]. Найголовнішою проблемою, яка залишається й досі на цих територіях, – це забезпечення безпеки всім учасникам освітнього процесу.

Щодо пільг, які надаються державою дітям зі статусом ВПО, то всі діти можуть реалізовувати своє право на освіту, в тому числі й вищу, до досягнення ними 23 років. На державному рівні таке право надається як державна цільова підтримка для здобуття освіти у закладах освіти державної та комунальної форм власності.

Сьогодні на сайті Міністерства освіти і науки України є окрема рубрика

«Жителям Донбасу та Криму», де розміщено інформацію для ВПО, про освітні центри України, про переміщені ЗВО, про можливість екстернатної форми навчання в ЗПЗСО та безкоштовні он-лайн курси для підготовки до ЗНО, покрокову інструкцію вступникам з ТОТ та НПУТ для вступу до українських ЗВО, інформацію для педагогічних працівників (можливість працевлаштування, отримання трудової книжки та ін.) та студентам щодо продовження навчання на території України тощо [141].

Варто відмітити, що вже в 2017 р. було досягнуто певних успіхів щодо доступу дітей із НПУТТ до української освіти. Зокрема, для забезпечення доступу до ЗВО було створено 23 освітні центри; до українських ЗВО вступило більше півтори тисячі студентів; 124 учня в результаті дистанційного навчання отримали свідоцтво про середню освіту та 117 учнів – атестати про повну загальну середню освіту; в результаті екстернатної форми навчання 1215 дітей здобули загальну середню освіту та 848 учнів повну загальну середню освіту [352].

Отже, сьогодні для дітей з ТОТ передбачено можливість отримати документ про базову або повну базову загальну середню освіту державного зразка України в спрощеному порядку. Також за спрощеною процедурою можна вступити до українського ЗВО (як із результатами ЗНО, так і без них через освітній центр «Донбас-Україна» або «Крим-Україна», які створені спеціально для проходження річного оцінювання та атестації, отримання документів про освіту та їх подачі до закладів освіти).

Щодо органів регіонального управління освітою, то з появою дітей-ВПО змінилася специфіка діяльності їх структурних підрозділів, збільшилося навантаження внаслідок обслуговуванням ще і дітей-ВПО. Це питання, особливо на початковому етапі, потребувало збільшення фінансування, додаткової винагороди працівникам за роботу або введення окремої посади, навіть окремого підрозділу, який би займався освітніми питаннями переселенців, у тому числі збору інформації щодо освітніх потреб. Однак, і сьогодні це питання не вирішено. Також, як і не вирішено питання щодо збільшення навантаження на ЗДО і ЗПЗСО, які прийняли ВПО. Це особливо актуально стало для тих регіонів, які межують з

Луганською і Донецькою областями, в яких заклади дошкільної та повної загальної середньої освіти в перші роки збройного конфлікту були переповнені. Тоді освітні субвенції, які закладалися в місцеві бюджети, не враховували реальні дані щодо необхідних освітніх послуг. Однак, з часом, їх було перераховано відповідно до кількості дітей, які продовжили здобувати освіту. При цьому в районах поблизу лінії розмежування виникла існує інша проблема – заклади освіти стали малокомплектними, хоча до початку конфлікту ці області били рекорди по демографічним показникам.

Хоча за 7 років існування збройного конфлікту в Україні зроблено певні кроки щодо вирішення питання стосовно забезпечення реалізації громадянами зі статусом ВПО права на освіту, існує ще окремі питання, які потребують вирішення. Зокрема, відмічається повільне впровадження позитивного досвіду у використанні дистанційної форми навчання внаслідок низького рівня матеріально-технічного забезпечення як закладів освіти, так і самих громадян. Зазначимо, що ця форма навчання є особливо актуальною для учнів як з ТОТ, так і з НПУТ. Хоча сьогодні ця проблема є актуальною для всієї країни, яка перевела освітній процесі на змішану (очно-дистанційну) форму навчання у зв’язку з карантином.

Систематизація даних, наведених у науковій і спеціальній літературі дозволяє визначити, крім зазначених вище проблем дітей-ВПО, ще й такі:

– суттєве навантаження на бюджети тих територій, які мають значну кількість дітей-переселенців (потреба в організації безкоштовного харчування, підвозу дітей до закладів освіти та ін.);

– не якісна, не професійна або зовсім відсутня психологічна допомога дітям-переселенцям (зокрема, не готовність, не професійність шкільних психологів);

– нестача місць, у тому числі ліцензованих, у закладах освіти;

– неможливість студентів з ТОТ або НПУТ сплачувати за навчання, проживання (студенти або переводяться на заочну форму навчання, або переривають навчання, або працевлаштовуються);

– низький рівень поінформованості громадян про права людини та про

можливості отримання допомоги, пільг, статусу, що надаються державою з метою їх захисту (наприклад, інформація щодо порядку отримання дитиною статусу особи, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Проте, що стосується останнього питання, то тут спостерігається недоопрацювання насамперед регіональних органів публічної влади, які мають вести цю інформаційно-роз'яснювальну роботу та володіють достатньою статистичною інформацією про дітей-переселенців, які можуть отримати такий статус.

Аналіз ситуації щодо забезпечення реалізації права на освіту громадянам, які потрапили в складні обставини, – громадянам-переселенцям або громадянам з НКТ свідчить про затяжний характер складності ситуації, що потребує активізації зусиль усіх органів публічної влади з розв'язання існуючих проблем або недопущення у майбутньому негативних наслідків із-за не вирішення низки проблем, зокрема таких як:

– гносеологічних: нестача інформації про громадян, які потребують освітніх послуг (їх види, стан отримання послуг, моніторинг); неефективна інформаційно-роз'яснювальна робота про можливості та умови отримання освітніх послуг;

– предметних: брак вільних місць у закладах освіти (не можливість влаштувати дітей до закладів освіти); бюрократизація; забезпечення безпеки дітей у закладах освіти, що находяться на лінії розмежування, та під час збору документів для громадян з ТОТ та НПУТ; низький рівень матеріального становища ВПО (не можливість сплачувати за навчання та проживання); невизначеність майбутнього, особливо для молодих людей; необхідність психологічної підтримки та ін. [314, с. 103].

Оскільки розселення ВПО по території країни є неоднаковим, то вирішити питання щодо забезпечення їх доступу до освітніх послуг можна шляхом застосування програмно-цільового підходу. Для цього необхідно під час розробки регіональних цільових програм розвитку освіти, спираючись на статистичні дані про освітні потреби ВПО, передбачити заходи, які б сприяли забезпеченню їх

вільному доступу до цих потреб. У такому разі всі наявні проблеми можна поділити за часом їх дії, зокрема:

— короткотривалі – можна вирішити в короткий строк (наприклад, шляхом прийняття нормативно-правового акту);

— середньотривалі – інтеграція ВПО у спільноту територіальної громади, яка прийняла їх; адаптація та соціалізація здобувачів освіти; введення додаткової посади /структури в регіональному органі публічної влади з питань доступу ВПО до освітніх послуг;

— довготривалі – вплив збройного конфлікту на психіку молоді (особливої уваги потребують діти-війни); зміна ідеології у виховному освітньому процесі.

Зазначені проблеми мають знайти своє відображення у регіональних програмах розвитку освіти. Однак, слід відмітити, що в тих регіональних програмах, які нами були проаналізовані вище, ці проблеми, на жаль, не знайшли свого відображення. Здебільшого в них конкретизуються стратегічні завдання з урахуванням суспільно-економічних потреб певної території та розроблюються заходи, що орієнтовані на забезпечення особистісного розвитку громадян. В той же час, у програмах спостерігається їх однотипність, низький рівень фінансування або недофінансування, відсутність належного контролю за виконанням та обґрунтування економічної ефективності, фрагментарний або зовсім відсутній публічний доступ до інформації про отримані результати і використані ресурси.

4.3. Інформаційно-цільове забезпечення публічного управління регіональними освітніми системами

Сучасне життя неможливо без інформаційних та інформаційно-комунікативний технологій (далі – ІКТ), Інтернету, в основі яких лежить інформація як сукупність даних, відомостей, знань, як засіб інформування суспільства. Інформатизація освіти відбувається в України практично з кінця 1980-х років та в науці визначається як сукупність взаємопов’язаних процесів (правових, організаційних, економічних, соціальних, науково-технічних,

навчально-методичних, виробничих, управлінських), що спрямовані на задоволення інформаційних, обчислювальних і телекомунікаційних потреб, що забезпечуються шляхом використання учасниками освітнього процесу, а також тими, хто цим процесом управляє і забезпечує, можливих методів, засобів інформаційних і комунікаційних технологій [136, с. 360]. Цей процес пов'язують із впровадженням ІКТ в систему освіти, з наповненням, створеного в результаті інформаційно-комунікативного освітнього середовища, електронними науковими, освітніми й управлінськими ресурсами. Звичайно, що широке впровадження ІКТ суттєво впливає на зміну/оновлення змісту освіти, її організаційних форм, методів навчання й управління освітою, а отже, приводить до зміни в освітній та управлінській діяльності як здобувачів освіти, так і педагогічного й керівного складу в освіті. При цьому, ефективність та результативність інформатизації освіти залежить здебільшого від рівня забезпеченості суб'єктів освітнього процесу комп'ютерно-орієнтованими засобами навчання. В даному контексті доцільним є характеристика забезпечення ІКТ в освітньому процесі, що провадиться у закладах освіти.

Спочатку зауважимо, що головним у забезпеченні ІКТ в освіті є його технічне забезпечення, що представлено сукупністю пов'язаних як між собою, так й з зовнішнім середовищем, різноманітних технічних засобів (обчислювальної та комп'ютерної техніки, комунікаційного та мережевого обладнання, засобів передачі та обміну даними, автоматичного зчитування даних, мультимедіа тощо), за допомогою яких можна збирати, обробляти, передавати, нагромаджувати необхідну інформацію. Однак, окрім технічного забезпечення, необхідне також правове, організаційне, програмне, математичне його забезпечення. Виходячи з цього, визначимо складові компоненти, що характеризують рівень забезпеченості ІКТ в освіті (рис. 4.13).

Звичайно, що головним компонентом ІКТ є технічні засоби, серед яких необхідним на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства є персональний комп'ютер (далі – ПК). Важливим також для здійснення освітнього процесу є такі технічні засоби, як інтерактивні дошки, мультимедійне обладнання,

телевізори тощо. Широке використання їх в освітньому процесі лише підвищує якість освіти.

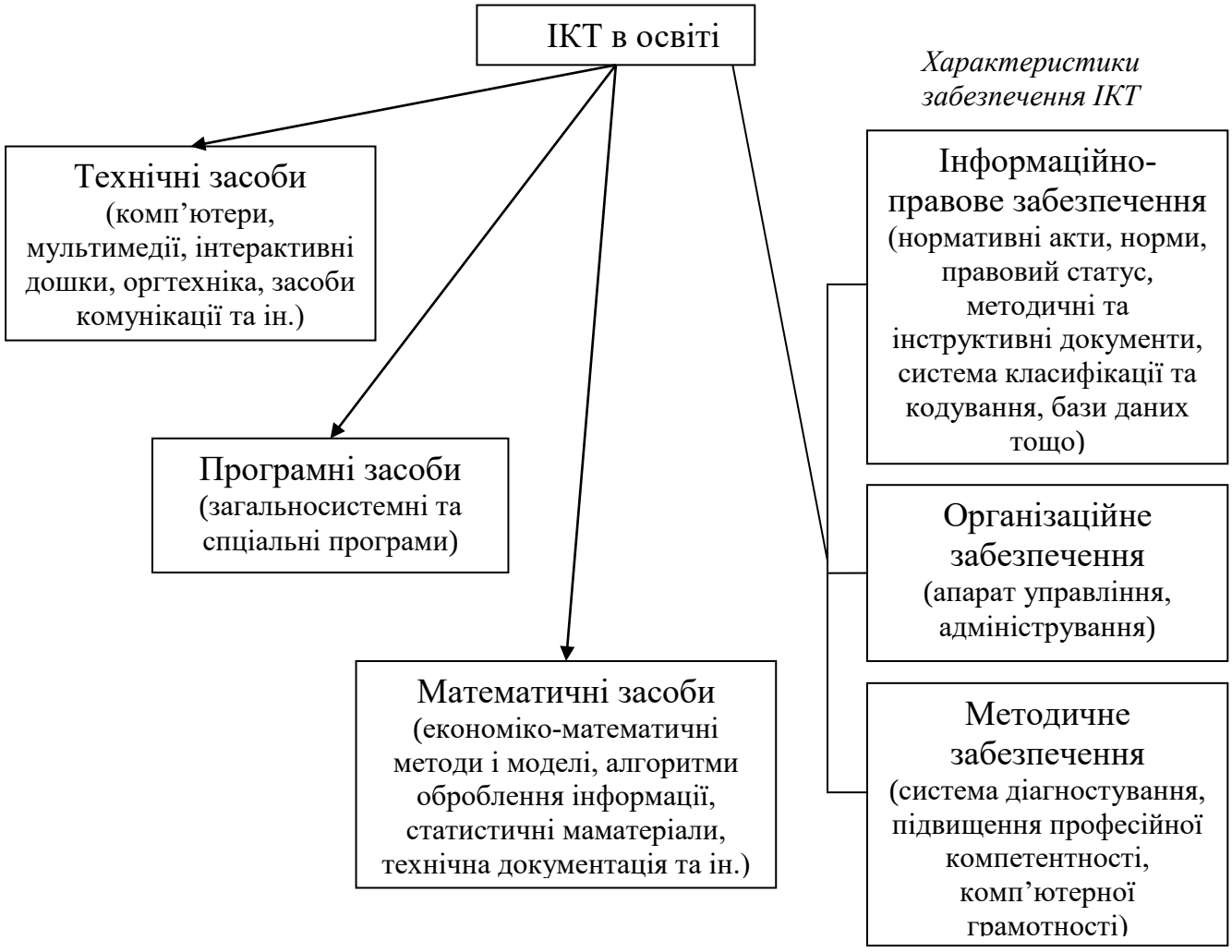

Рис. 4.13. Складові компоненти ІКТ в освіті

Щодо програмних і математичних засобів, то вони допомагають підвищить ефективність освітньої і управлінської діяльності в освіті, спрощують збір та обробку даних, проведення аудиту та моніторингу освітньої діяльності та ін.

Головна мета інформатизації освіти передбачає модернізацію змісту, технологій навчання, досягнення педагогічним персоналом необхідної професійної кваліфікації у використанні технологічних засобів, комп'ютерної грамотності, створення системи інформаційно-правової, організаційно-методичної, кадрової (організація системи підготовки та підвищення кваліфікації

персоналу, які працюють у закладах освіти) підтримки освітнього процесу.

Сьогодні є важливим і необхідним інформаційне забезпечення процесу управління освітою. Зауважимо, що інформаційне забезпечення в державному управлінні тлумачать як «сукупність методів і засобів щодо розміщення і подання державних інформаційних ресурсів, що містять системи класифікації і кодування, уніфіковані системи документації, раціоналізації документообігу і форм документів, методів створення інформаційних баз даних і баз знань» [133, с. 296]. На думку В. Малиновського, інформаційне забезпечення системи управління слід тлумачити, як «поєднання всієї інформації, що використовується, специфічних засобів і методів її обробки, а також діяльності фахівців з ефективного використання даних, відомостей, знань в організації управління конкретною управлінською системою» [220, с. 77]. Звідси, основними завданнями інформаційного забезпечення управління освітою є:

— створення необхідних інформаційних ресурсів та забезпечення їх ефективного й безпечного використання в освітній та управлінській діяльності;

— забезпечення вільного доступу до інформаційних ресурсів, визначення умов й порядку їх використання та захисту;

— організація моніторингу стану інформаційних ресурсів та ін.

Відповідно до сучасних потреб в освіті, формується інформаційний простір закладів освіти всіх рівнів – персональний сайт закладу, який є як засобом інформаційно-комунікативної культури учасників освітнього процесу, так й інструментом підвищення якості та доступності освіти. Для педагогічного персоналу – це можливість презентувати свої досягнення, знання, вміння – педагогічний досвід і майстерність, підвищити свій рівень інформаційно-технологічної компетентності. Для адміністрації закладу – це презентація діяльності закладу по всім напрямам, а також додаткова можливість збору, обробки й контролю даних. Крім того, це можливість організації зворотного зв’язку з громадськістю, зокрема з батьками здобувачів освіти.

Однак, існують певні проблеми у використанні педагогічним персоналом та адміністрацією закладу освіти інформаційних ресурсів, зокрема Інтернет-

ресурсів. Це пов’язано, насамперед, із обмеженим уявленням та низькою мотивацією педагогічних працівників, керівників в участі розробки та наповнення інформацією веб-сайту закладів освіти, їхнім низьким або повністю відсутнім рівнем інформаційно-технологічної компетентності, відсутністю інформації про вимоги до створення веб-сайтів, у тому числі з питань про присвоєння доменного імені (адреси) та вибору місця розміщення (хостингу) веб-сайту в мережі Інтернет, можливостей розміщення сайтів на безкоштовних платформах, які надаються спеціально для закладів освіти.

Що стосується організації взаємодії органів публічної влади в сфері освіти з інститутами громадянського суспільства, то в час стрімкого розвитку ІКТ та цифрових технологій відбувається цифровізація економічної та соціальної сфери, насичення фізичного світу електронно-цифровими системами, набуття населенням цифрових компетенцій. Одним із дієвих механізмів взаємодії співпраці держави і громадян стає електронний уряд – уряд, який:

— має власний електронний портал;

— за допомогою мережі Інтернет активно взаємодіяти з громадянами країни;

— через державні органи влади, які на основі електронних засобів обробки, передачі і поширення інформації надають послуги різним категоріям громадян та інформують їх про свою роботу.

Україна вже має позитивні приклади у використанні цифрових технологій у сфері державного управління. Державні органи перейшли на повний електронний документообіг, а саме:

— відкрито доступ громадянам (за допомогою цифрового підпису) до всіх публічних реєстрів та державних органів через персональні електронні кабінети (спрощує громадянам подання документів в електронному вигляді, дозволяє їх подати вчасно та відстежувати їх проходження; чиновники мають можливість вчасно розглядати ці документи та оперативно відреагувати);

— відбулося спрощення взаємодії громадянина з державою – ухвалення рішень штучним інтелектом (процес не потребує участі людини, що призводить

до усунення корупції та забезпечує населенню рівний доступ до надання послуг);

— на державному рівні сформовані єдині електронні реєстри, регістри, кадастри (зокрема, Електронний демографічний реєстр громадян України (цифрове громадянство), Електронний реєстр прав власності та ін.) [452, с. 43];

— на початку 2020 р. Міністерство цифрової трансформації України презентувало мобільний додаток «Дія. Цифрова грамотність», в якому зберігаються документи громадян в електронному вигляді.

Отже, створення електронного уряду є адаптацією державного управління до нових вимог розвитку суспільства та можливістю кардинально підвищити якість державних послуг, що надаються громадянам, в тому числі й в освітній сфері, яка є основним постачальником висококваліфікованих робітників для сучасної високотехнологічної економіки.

Проте, незважаючи на значні досягнення в сфері електронного урядування, в країні існує низка проблем, зокрема низький рівень автоматизації державних послуг, а також їх цифровізації через слабку мотивацію саме урядових установ. Відбувається не розуміння ними потенційної вигоди від процесу цифровізації, а також відсутність у громадян достатніх цифрових компетентностей, відповідної освіти та професії – все це лише створює бар'єри для розвитку цифрових трендів в Україні.

Що стосується освітньої сфери, то позитивним досвідом використання цифрових технологій, наприклад, у системі дошкільної освіти України можна вважати запровадження «Електронної системи запису», тобто електронної реєстрації (черги) дітей до закладів дошкільної освіти, що значно спрощує батькам отримати цю послугу. Крім того, в умовах введення карантинних обмежень в 2021 р. вводиться електронний запис дітей до першого класу в ЗПЗСО, а для випускників шкіл шукають механізми спрощення складання іспитів як випускних, так і вступних до ЗВО.

Таким чином, цифровізація в освіті надає можливості:

— позбутися нерівності у доступі до освітніх послуг, що поглиблюються в результаті нерівномірного доступу до ІКТ;

– оцифрувати наявну наукову, навчальну, навчально-методичну та спеціальну літературу, що полегшує доступ до неї;

– сформувати інтерактивне середовище для взаємодії суб'єктів управління, працівників та здобувачів освіти шляхом створення електронних кабінетів, проведення вебінарів, дискусійних форумів, ведення навчальної документації, в тому числі електронних журналів, щоденників, а також організації перевірки знань здобувачів освіти, зокрема шляхом тестування;

– використання штучного інтелекту в освітньому процесі та ін.

Безсумнівно, що головним показником для здійснення освітнього процесу на належному рівні в умовах її цифровізації є показник технічної забезпеченості закладів освіти. Відповідно до звітів щодо фінансового забезпечення [484], можна проаналізувати, наприклад, обсяг закуплених у 2019 р. у регіонах пристосувань (навушники з мікрофоном, екрани для проекції) для НУШ (рис. 4.14).

Як свідчать дані, наведені на рисунку, найбільше екранів для проекції в 2019 р. (більше 100 одиниць) було закуплено за рахунок державної цільової освітньої субвенції місцевою владою Миколаївської (найбільше – 250 одиниць), Тернопільської, Херсонської, Черкаської, Кіровоградської, Івано-Франківської областей та м. Києва. Найменше (10 одиниць і менше) – Харківською та Сумською областями. При цьому навушники з мікрофонами знадобились лише декільком регіонам. Найбільшу кількість було придбано місцевою владою Житомирської (208 шт.), Запорізької (104 шт.) та Чернівецької (77 шт.) областю. Таким чином, було підвищено рівень забезпеченості кабінетів для учнів перших класів у рамках НУШ в регіонах України – на 9 % за рахунок придбання екранів для проекції та на 2 % за рахунок придбання навушників з мікрофоном [280].

Стосовно придбання комп'ютерів і мультимедійного обладнання у рамках проведення реформи НУШ, то в цілому було витрачено 601,33 млн. грн., з яких 330 млн. грн. – це кошти державної освітньої субвенції. Регіонами-лідерами в придбанні комп'ютерної техніки в 2019 р. стали Львівська і Дніпропетровська області, які витратили на це більше 20 млн. грн. Від 20 до 15 млн. грн. витратила місцева влада таких областей, як Івано-Франківської, Харківської, Одеської,

Київської, Полтавської, Запорізької, Вінницької, а також м. Київ. Найменшу суму (до 10 млн. грн.) на придбання комп'ютерної техніки використали у Черкаській, Луганській, Херсонській, Чернігівській, Чернівецькій, Сумській, Кіровоградській та Миколаївській областях.

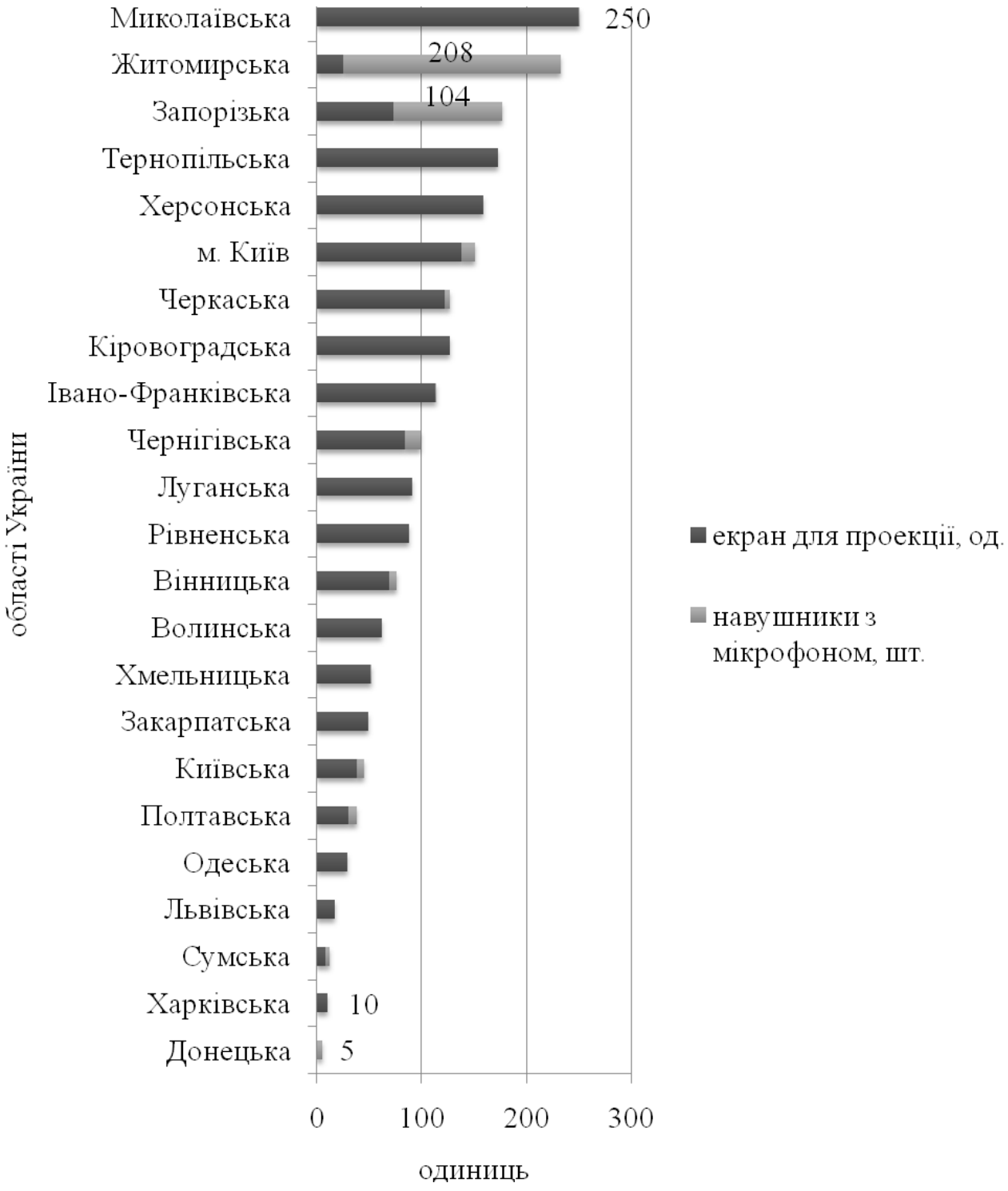

Рис. 4.14. Придбання регіонами пристосувань для НУШ у 2019 р.

Загальна інформація щодо закупівлі інтерактивних проекторів, ноутбуків, багатофункціональних пристроїв, програмного забезпечення для НУШ по Україні у відсотковому значення наведена на рис. 4.15.

Рис. 4.15. Кількість одиниць комп'ютерів і мультимедійного обладнання, закуплених в Україні в рамках реформи НУШ у 2019 р.

Зауважимо, що в Україні в 2019 р. також було придбано планшети/нетбуки, ламінатори, флеш-накопичувачі та документ-камери.

Безперечно, сучасні ІКТ, цифрові технології, їх широке використання суттєве впливає та змінює систему освіти, відбувається її динамічний розвиток, з'являються нові професії та формуються нові професійні компетенції. Це зумовлює в цілому трансформацію всього українського суспільства.

Питання використання цифрових технологій в освітній сфері, як було зазначено вище, особливо загострилося ще у березні 2020 р., коли в країні було запроваджено карантин для закладів освіти в зв'язку зі спалахом хвороби COVID-

19. Тоді всі заклади освіти були переведені на дистанційний режим навчання, обмежено проведення нарад, перевірок, експертиз та ін. Влітку ЗДО відновили свою діяльність, з 1 вересня до них приєдналися й заклади повної загальної середньої, професійної, фахової передвищої та вищої освіти (деякі заклади освіти відновили свою діяльність лише в дистанційному режимі). Однак, через півтора місяця, а саме 15 жовтня, Міністерство освіти і науки України рекомендувало ЗПЗСО достроково провести осінні канікули через підвищення захворюваності на COVID-19, які затягнулися на цілий місць (з 15 листопада почали працювати у звичному режимі, однак у лютому-березні 2021 р. у багатьох регіонах країни знову були відправлені на дистанційне навчання або на дострокові весняні канікули (у деяких регіонах вони затягнулись)). Також було рекомендовано закладам вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти перейти на тимчасове дистанційне навчання, яке практично триває й досі. Деякі заклади освіти перейшли на змішану форму навчання – навчання з використанням різних форматів – поєднання форматів очного навчання з різними форматами електронного навчання: асинхронного і/або синхронного. Лише ЗДО продовжують працювати у звичному режимі, а також спеціалізовані ЗВО та ЗПЗСО в окремих регіонах країни.

Зауважимо, що перехід закладів освіти на дистанційне навчання став викликом для суспільства:

– постало питання щодо можливості та форми проведення контролю (проміжного та/або підсумкового) знань здобувачів освіти, забезпечення об’єктивності цього процесу;

– посилився тиск на заклади освіти;

– дистанційна, домашня (здебільшого дистанційно-домашня) форма навчання дітей/молоді стала викликом для більшості батьків, які виявились не готовими до підтримки цих форм навчання;

– внаслідок поєднання дорослими людьми дистанційної роботи, на яку вони вимушені були перейти, та догляду за дітьми знизились показники продуктивності праці, а отже в економіці відбулися високі втрати;

— у неблагополучних сім’ях виникли проблеми з догляду та виховання дітей;

— відбулося зростання показників вживання психотропних засобів, імовірності ризиків асоціальної поведінки серед молодих людей, експлуатації праці дітей, поширення насилля серед жінок (дівчаток) та, як наслідок, сплеск вагітності у підлітковому віці;

— з’явились випадки стресових проявів серед як учасників освітнього процесу, так і серед батьків;

— відбулося зростання показників відтоку молоді із закладів освіти [270, с. 2].

Сьогодні всі країни світу висловлюють своє занепокоєння щодо ризику неповернення до закладів освіти, що порушує загальноприйнятий принцип рівного доступу населення до освіти, наступності навчання, а також досягнення поставлених освітніх цілей. У цілому це змушує уряди країн корегувати власні політики з метою забезпечення права людини на освіту. Зокрема, розробляються механізми для розширення доступу дітей з уразливих категорій сімей, їх матеріальної та психологічної підтримки, а також зміцнення, стандартизації практики навчання шляхом дистанційної освіти. Все це потребує насамперед значного фінансового забезпечення, виділення додаткових коштів для підтримки як в цілому системи освіти, так і окремих категорій населення в справедливому доступі до отримання освітніх послуг.

За даними Державної служби якості освіти України, в період карантину навчання учнів шкіл із використанням технологій дистанційного навчання здійснюється у 96,6 % ЗПЗСО, до якого залучено 75,9 % педагогічного складу. Однак, за словами керівників ЗПЗСО, дистанційне навчання здійснюють лише ті педагоги, які забезпечені відповідною комп’ютерною технікою та мають доступ до мережі Інтернет, а це приблизно 20 % [270, с. 23].

Як правило, вчителі та викладачі усіх закладів освіти здійснюють дистанційне навчання за свій власний кошт (власна техніка, доступ до Інтернету), оскільки викладають предмети з дому. Також, як і учні, студенти, які також

повинні мати відповідну техніку та виходять на дистанційне навчання з дому. Зауважимо, що 3% ЗПЗСО так і не перейшли на дистанційне навчання, оскільки більшість педагогічного колективу та здобувачів освіти не мають комп'ютерну або відповідну мобільну техніку, доступу до Інтернету; не володіють необхідними комп'ютерними, цифровими компетенціями.

Отже, існують 4 головних вимог для здійснення дистанційного навчання в період карантину, а саме:

1) наявний доступ у всіх учасників освітнього процесу до мережі Інтернет у достатній якості;

2) мати у наявності необхідну техніку (комп'ютери, планшети, ноутбуки, самртфони та ін.), відповідні для технічного забезпечення технічні програми;

3) здобувачі освіти й представники педагогічного колективу повинні володіти на достатньому рівні відповідними знаннями, що визначають цифрову грамотність;

4) всі учасники освітнього процесу повинні мати доступ до освітнього контенту в мережі Інтернет.

Якщо розглянути кожний пункт окремо, то стосовно першої вимоги можна зазначити, що станом на вересень 2019 р. доступу до мережі Інтернет, відповідно до даних Міністерства освіти і науки України, не мало 420 ЗПЗСО, що складає майже 3 % від загальної кількості всіх шкіл. Складна ситуація з доступу до Інтернету була ще в 2018 р. у 6 регіонах: Житомирському, Вінницькому, Херсонському, Івано-Франківському, Волинському, Черкаському (рис. 4.16).

В 2019 р. спостерігається позитивна тенденція – 33 школи були підключені до Інтернету: у Чернігівській, Одеській і Харківській областях підключено по 6 закладів освіти; в Запорізькій – 5; в Донецькій і Дніпропетровській – по 3; в Миколаївській та Сумській – по 2 школи. Проте, таке незначне покращення ніяким чином не вирішує проблем, які мають заклади освіти в цілому по країні. Так, в 2019 р. доступ до швидкісної передачі даних (широкосмугового підключення), що дозволяє проводити заняття на високому якісному рівні – з відео, аудіо, графічним і презентативним дидактичним матеріалом – мають

близько 40 % ЗПЗСО.

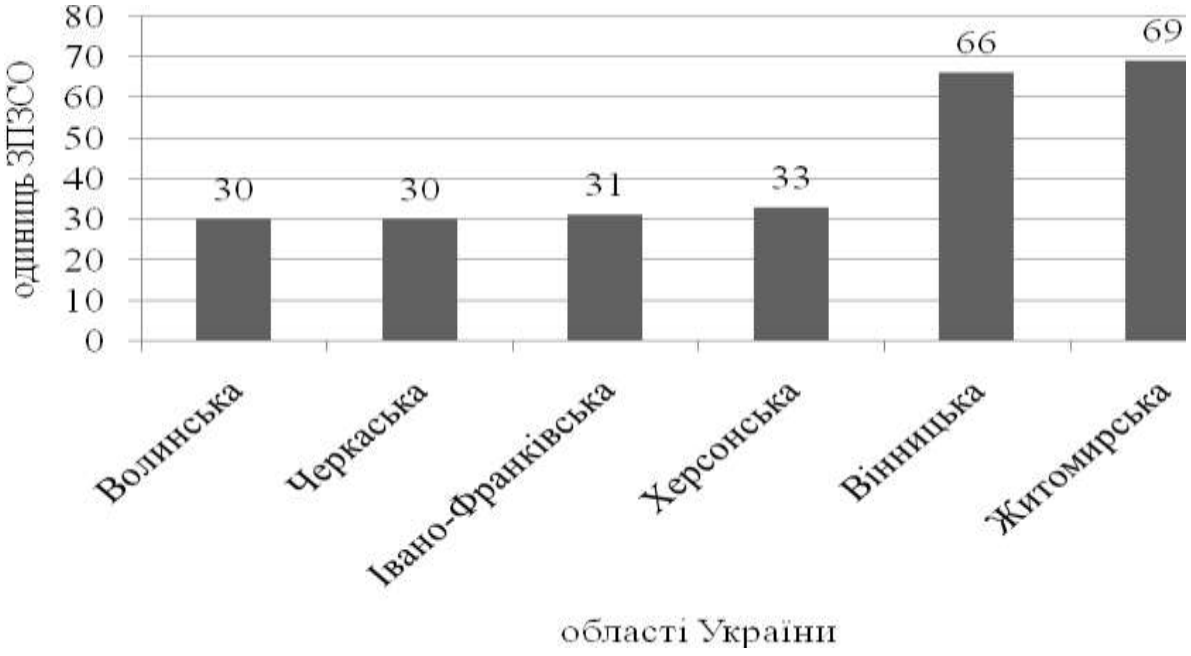

Рис. 4.16. Кількість ЗПЗСО, які у 2019 р. не мали доступу до мережі Інтернет

Позитивну динаміку з підключення ЗПЗСО до швидкісного Інтернету можна спостерігати в лише окремих областях України: Рівненській, Тернопільській, Волинській, Житомирській, Чернігівській, Вінницькій, Львівській та Донецькій. Відсоток шкіл, які були підключені до швидкісного Інтернету в 2019 р., наведено на рис. 4.17.

Варто наголосити, що значним проривом уперед у технологічному плані є бездротове підключення закладів освіти до швидкісного Інтернету. Особливо це актуально для тих шкіл, які знаходяться на території, де ще не реалізовано підключення до широкосмугового доступу до Інтернету. На жаль, такі поступові кроки, які надають можливість для підвищення якості освіти, а в умовах дистанційного навчання є необхідною умовою, досі не забезпечила повноцінного навчання в усіх ЗПЗСО. Крім того, доступ до Інтернету, як правило, залежить від погодних умов та від можливості одночасного підключення значної кількості

комп’ютерних та/або мобільних пристроїв.

Рис. 4.17. Показники з підключення ЗПЗСО до швидкісного Інтернету в 2019 р., у відсотках

Хотілось би зазначити, що як на державному, так і регіональному рівнях не здійснюються моніторингові дослідження щодо доступу закладів освіти до Інтернету, а отже, не можливо назвати хоча б загальний відсоток таких закладів.

Що стосується другої вимоги для здійснення дистанційного навчання в період карантину – наявність необхідної техніки та відповідного програмного забезпечення. Оскільки і здобувачі освіти, і педагоги дистанційне навчання здійснюють з дому, то тут потрібно вказати, що мешканці міської місцевості мають суттєві привілеї над сільською, оскільки у містах є волоконно-оптичні мережі, іноді міста мають не одного, а декількох операторів. Унеможливлює процес здобуття освіти той факт, що понад 17 тис. населених пунктів не мають таких мереж і не мають жодного оператора. У той же час, зазначимо, що вартість підключення до Інтернету є високою, до того ж вона є ще більшою, якщо село знаходиться на великій відстані від оптичних провайдерів. Забезпеченість

особистою комп'ютерною технікою та відповідним програмним забезпеченням є також низькою переважно у представників сел. Отже, існує значний розрив між місцевим і сільським населенням у доступі до Інтернету, а значить і до доступу до якісних освітніх послуг.

За даними проведеного дослідження стосовно доступу населення до Інтернету вдома, доступ мають 88,4 % громадян країни (97,6 % – молодь віком від 10 до 17 років), а на непідконтрольній України території – 97,5 % населення. Крім того, особи, які здобувають освіту шляхом інклюзивної освіти – 91,3 % людей з порушенням слуху мають доступ до Інтернету [270, с. 32].

В таблиці 4.8 наведені дані, отримані в результаті опитування громадян протягом березня – квітня 2020 р. командою Центру інноваційної освіти «Про.Світ», щодо доступу до технічних засобів, за допомогою яких здійснюється дистанційне навчання осіб вдома. При цьому найбільш популярними програмами та додатками, які використовують у навчанні громадяни в он-лайн режимі є Viber (93 %), електронна пошта (72 %), YouTube (64 %), сайт закладу освіти (52 %), Google classroom (46 %), Zoom (23 %), платформа «На урок» (9 %) та інші ресурси [127, с. 10].

Таблиця 4.8

Дані про доступ громадян до технічних засобів

Формат доступу	Доступ до		
	комп'ютерної техніки	планшету	смартфону
Персональне користування	46 %	34 %	73 %
Родинне користування	54 %	66 %	27 %

Всі здобувачі освіти зазначають, що на підготовку до занять у них витрачається набагато більше часу, ніж було на очній формі навчання. На цей факт звертають увагу й педагогічний склад, оскільки тепер їм потрібно не лише пояснювати навчальний матеріал, але спочатку підготувати якісний

демонстраційний матеріал, який потребує суттєвих витрат як часу, так і грошей (оплата Інтернету, електроенергії), а потім ще пояснити цей матеріал батькам учнів (особливо для початкової та середньої школи).

Серед проблем у реалізації дистанційної форми освіти найпоширенішими є:

– не всі здобувачі освіти виходять на зв'язок із учителем/викладачем під час занять (у тому числі не виконують домашні завдання);

– не мають досвіду у проведенні занять у дистанційній формі або не мають такого досвіду самі здобувачі освіти і не мають бажання таким чином здобувати освіту;

– складно зібрати клас/групу в один час на навчання (перевантаження системи);

– невизначеність і нечіткість у розпорядженнях центральної і місцевої влади щодо тривалості карантину та роз'яснень оформлення всіх навчальних документів (ведення навчальних журналів, планів, звітів тощо);

– відсутність підтримки й розуміння ситуації з боку родини та ін.

Ситуація з рівнем сформованості цифрових компетентностей у учасників освітнього процесу в країні є посередньою: 37,9 % громадян у працездатному віці – від 18 до 70 років мають цифрові навички нижче середнього рівня; 15,1 % не володіють взагалі такими навичками. Відсоток осіб, які мають цифрові навички, в розрізі регіонів представлено в табл. 4.9.

Таблиця 4.9

Показники інформаційної компетентності у населення країни

Регіони України	Рівень навиків за компетентністю								
	інформаційної			комунікаційної			програмного забезпечення		
	немає	базові	вище базових	немає	базові	вище базових	немає	базові	вище базових
Південний	12,3	6,2	81,5	12,3	2,8	84,9	64,0	10,4	25,6
Східний	18,7	10,9	70,4	19,7	9,9	70,4	51,3	20,9	27,8
Центральний	24,6	4,2	71,2	25,8	5,1	69,1	50,8	17,8	31,4
Західний	19,3	7,1	73,6	18,3	5,0	76,7	52,4	19,3	28,3
Північний	17,4	3,7	78,9	17,8	2,4	79,8	47,6	22,6	29,8

Як видно з даних, наведених у таблиці, найбільший рівень інформаційних і комунікаційних навичок (вище базових) мають мешканці Південного регіону (81,5 % і 84,9 % населення відповідно). Проте в цьому регіоні відсутніми є знання з програмного забезпечення – 64 %. В цілому по країні відмічається брак у знаннях щодо програмного забезпечення. При цьому найбільш актуальним питання з навчання цифровим навичкам, безперечно є у молоді від 18 до 29 років, які переважним чином ще здобувають освіту у закладах професійної освіти.

Все вище зазначене дає підстави для окремих рекомендацій органам місцевої влади:

– необхідно провести аудит кадрових, технічних та фінансових можливостей закладів освіти для впровадження дистанційної/змішаної форми навчання;

– необхідно планувати освітній процес з урахуванням можливості дистанційного навчання (враховувати в планах, програмах, проектах: можливість навчання цифровій грамотності педагогічних працівників; модернізації матеріально-технічної бази; розробки системи пільг для сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах; впровадження технологій змішаного навчання та ін.);

– потрібно розробити моделі організації освітнього процесу залежно від рівня можливих показників захворюваності населення, а також тимчасовий порядок організації цього процесу за різними рівнями освіти, встановити нормативи для груп здобувачів освіти, які знаходяться в одному приміщенні;

– підготувати матеріали (методичних, дидактичних, навчальних, відео та аудіо матеріалів) в електронному форматі;

– продумати та визначити зону відповідальності за якість дистанційного та/або змішаного навчання (для працівників управлінь/відділів освіти, адміністрації закладів освіти, педагогічного складу, здобувачів освіти, батьків);

– врегулювати норми оплати праці педагогічним працівникам в умовах вимушеного дистанційного навчання, коригування їх навчального навантаження;

– запровадження он-лайн-консультування як для вчителів, так і для

здобувачів освіти, їх батьків, а також для керівників закладів освіти;

– забезпечення ефективної комунікації педагогічних працівників із батьками здобувачів освіти;

– застосування інноваційних технологій у навчанні, наприклад застосування електронної освітньої платформи;

– введення в заклади освіти (де вони відсутні) посади фахівця, який би забезпечував процес впровадження інноваційних технологій навчання, організацію дистанційного навчання;

– наповнення та оновлення інформації про відкриті освітні ресурси;

– виготовлення, розміщення наочного матеріалу про засоби із запобігання поширення коронавірусної інфекції, інформування населення через заклади освіти про медичну й психологічну допомогу і підтримку тощо.

Слід зазначити, що одним із важливих досягнень держави під час вимушеного карантину стала організація та впровадження проекту «Всеукраїнська школа он-лайн», в результаті дії якого учні шкіл мали можливість отримати знання з 11-х предметів, які транслювали українськими телеканалами та на YouTube-каналі за чітким розкладом. З квітня 2020 р. в межах цього проекту розпочались також і трансляції для учнів початкової школи за основними предметами – математики, української мови, науки і мистецтва. З метою зацікавити та залучити як можна більше дітей до освітнього процесу до проведення або участі у відео-заняттях запрошувались українські зірки: актори, музиканти, ведучі, спортсмени тощо.

Під час карантину викладачі та здобувачі освіти взаємодіють один з одним шляхом використання сучасних цифрових технологій та мережевого зв’язку. Як показує досвід, близько 20 % здобувачів освіти, працівників освіти (викладачі, вчителі, керівники освіти) не мають необхідних навиків роботи з цифровими інструментами, не забезпечені комп’ютерною технікою та доступом до Інтернету, недостатньо швидко працює Інтернет-зв’язок, не володіють навиками використання освітніх платформ (освітніх сайтів, репозиторій, хмарних сервісів тощо). Отже, потребою часу для України стає вирішення на державному рівні

питання насамперед технологічного забезпечення освітнього процесу:

— наявність якісного доступу до Інтернету для здобувачів і працівників освіти;

— наявність необхідних технічних засобів (відповідних гаджетів та програмного забезпечення для проведення он-лайн-заходів) як у педагогічного персоналу, так і у здобувачів освіти;

— достатній рівень цифрової грамотності всіх учасників освітнього процесу;

— доступ до освітнього контенту в Інтернеті та ін.

Сьогодні вчителі та викладачі, крім проведення навчальних занять та підготовки навчальної, науково-методичної літератури, вимушені спілкуватися із здобувачами освіти та їх батьками, з керівництвом закладів освіти через месенджери, групи в соціальних мережах, витрачаючи на це власні кошти. Тож, іншим, не менш важливим питанням для державних органів України є вирішення фінансового забезпечення працівників освіти. Також є потреба у перегляді як навчальних програм для здобувачів освіти, так і програм підвищення кваліфікації для педагогічного та науково-педагогічного складу, в яких обов'язковим елементом мають бути цифрові компетенції та навички роботи у дистанційному форматі.

В цілому слід зазначити, що перший досвід впровадження дистанційного та змішаного навчання в період вимушеного карантину в Україні та її регіонах загострив існуючі в освіті проблеми, що впливають насамперед на зниження якості отримання знань здобувачами освіти. Застаріла система освіти та методики викладання, відсутність освітньої політики цифрової трансформації освіти, фокусу на STEM-освіту, єдиної національної освітньої платформи, нормативно-правового забезпечення здійснення дистанційного навчання – це основні проблеми, які потребують розв'язання на державному рівні.

Висновки до четвертого розділу

В розділі розглянуто особливості функціонування механізмів публічного управління РОС, визначено здобутки й недоліки, які потребують вирішення на всіх рівнях управління.

Встановлено, що суттєві зміни у фінансово-економічному механізмі забезпечення розвитку РОС відбулися у зв'язку з пандемією COVID-19, оскільки в 2020 р. було здійснено перерозподіл фінансування з державного бюджету. Зокрема, стосовно освітньої сфери було скасовано фінансування таких програм, як:

- Фонд Президента України з підтримки освіти, науки та спорту;
- Фонд розвитку закладів вищої освіти;
- державний інвестиційний проект «Створення Міжнародного центру підготовки пілотів на базі Національного авіаційного університету»;
- державний інвестиційний проект «Реставрація староакадемічного корпусу ансамблю Братського монастиря по вул. Г. Сковороди, 2 у Подільському районі м. Києва»;
- підтримка пріоритетних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у ЗВО;
- державний інвестиційний проект «Реставрація головного корпусу Львівського національного університету імені Івана Франка»;
- державний інвестиційний проект «Будівництво Міжнародного центру зустрічей студентської молоді України та Республіки Польща»;
- здійснення сертифікації педпрацівників, експертизи освітніх програм у сфері забезпечення якості освіти.

У цьому зв'язку в умовах, що склалися в країні, доцільним виявляється вдосконалення фінансово-економічного механізму забезпечення розвитку РОС шляхом застосування проектного підходу, який використовується при розробці пріоритетних національних проектів, та дозволяє розширити сферу застосування програмно-цільових методів управління й сприяє вирішенню ключових проблем на регіональному рівні – забезпеченню соціально-економічного розвитку.

В розділі розроблена та запропонована модель застосування програмно-цільового підходу для прийняття планових рішень щодо розвитку РОС. Фактично наводиться «дерево» цілей публічного управління розвитком РОС, зокрема до цілей першого рівня віднесено:

- імплементацію нової системи акредитації й атестації в закладах освіти;
- розробку та впровадження регіональної системи оцінки якості освіти;
- вдосконалення освітнього процесу в РОС.

В той же час, кожна з цілей першого рівня передбачає наявність другого рівня цілей, зокрема розробка та впровадження регіональної системи оцінки якості освіти передбачає наявність таких цілей:

- самооцінка РОС на основі публічної звітності;
- створення регіональних центрів оцінки якості освіти.

Цілями вдосконалення освітнього процесу в РОС слід вважати:

- впровадження інноваційних й інтерактивних технологій навчання;
- забезпечення регіонального розвитку мереж закладів освіти.

В цілому, наведена модель може вважатися такою, що представляє його концептуальний рівень.

Доведено, що дієвим механізмом є розробка та впровадження регіональних програм з розвитку освіти. Аналіз існуючих регіональними програм дає підстави для таких висновків:

- в регіонах затверджено як комплексні, так і цільові програми в сфері освіти;
- роки реалізації не завжди є актуальними (є програми, строк дії яких закінчився у 2020 р. і раніше, але вони є діючими досі), не відображають основні тенденції і проблеми соціально-економічного розвитку територій у контексті викликів загальнодержавного рівня (поглиблення демографічної кризи, погіршення якості людського капіталу, слабкість публічних інституцій, подальше зростання асиметрії у рівнях розвитку регіонів тощо);
- більшість регіональних комплексних програм націлена на розвиток лише деяких складових освіти, що порушує принцип цілісності РОС, наступності

освітніх програм, орієнтованості закладів професійної освіти на потреби ринку праці регіону тощо;

– в окремих регіонах реалізуються цільові програми, що спрямовані на розв'язання проблем, що існують в освіті на певній території;

– практично всі програми виключають можливість регіональної підтримки розвитку вищої освіти як однієї з ключових елементів системи освіти, від рівня забезпеченості якої напряму залежить рівень забезпеченості регіонального ринку праці висококваліфікованими трудовими та науковими кадрами, які в свою чергу забезпечують рівень соціально-економічного та інноваційного розвитку території тощо.

Визначено, що цільові програми мають розв'язувати найважливіші проблеми певної території. Однією з таких проблем визначено підтримку громадян, які постраждали внаслідок зовнішньої військової агресії, та забезпечення їх права на освіту. Оскільки всі громадяни України є постраждалими, але мають різні освітні потреби та механізми захисту, вважаємо за доцільне розділити їх на п'ять категорій: ВПО; жителі ТОТ; жителі НПУТ; жителі «сірої зони» або лінії зіткнення (жителі, які живуть поблизу лінії розмежування – між контрольованими і неконтрольованими Україною територіями Донецької і Луганської областей); жителі інших регіонів країни.

Встановлено, що розселення ВПО по території країни є неоднаковим. Тож вирішити питання щодо забезпечення їх доступу до освітніх послуг можна шляхом застосування програмно-цільового підходу. Для цього необхідно під час розробки регіональних цільових програм розвитку освіти, спираючись на статистичні дані про освітні потреби ВПО, передбачити заходи, які б сприяли забезпеченню їх вільному доступу до цих потреб. Наявні проблеми можна поділити за часом їх дії: короткотривалі, які можна вирішити в короткий строк (наприклад, шляхом прийняття нормативно-правового акту); середньотривалі, які можна вирішити шляхом інтеграції ВПО у спільноту територіальної громади, яка прийняла їх, адаптація та соціалізація здобувачів освіти, введення додаткової посади/структури в регіональному органі публічної влади з питань доступу ВПО

до освітніх послуг; довготривалі, які вирішуються шляхом впливу зміни ідеології у виховному освітньому процесі (особливої уваги потребують діти-війни).

Визначено, що перший досвід впровадження дистанційного та змішаного навчання в період вимушеного карантину в Україні та її регіонах загострив існуючі в освіті проблеми, що впливають насамперед на зниження якості отримання знань здобувачами освіти. Відсутність освітньої політики цифрової трансформації освіти, єдиної національної освітньої платформи, нормативно-правового забезпечення здійснення дистанційного навчання, застаріла система освіти, методик викладання, відсутність фокусу на STEM-освіту – це основні проблеми, які можуть бути вирішені лише на державному рівні.

Основні наукові результати розділу опубліковані в наступних працях [57; 62; 64; 305; 312; 314; 318; 334].

РОЗДІЛ 5
УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ ОСВІТНІМИ СИСТЕМАМИ

5.1. Концептуальні підходи до стратегічного планування та прогнозування розвитку регіональних освітніх систем

Планування є загальною функцією управління, «сутність якої полягає у визначенні цілей діяльності та шляхів їх досягнення» [133, с. 526]. Найчастіше її застосовують в економічній сфері на рівні компаній, підприємств, організацій для оцінки їх стану за допомогою економіко-математичних та балансових методів.

У соціальній сфері функція планування дає можливість оцінити реальний стан соціальних процесів, які впливають на її розвиток, виявити основні тенденції, суперечності, проблеми та розробити комплекс заходів, спрямований на вирішення або уникнення проблем у майбутньому. Для цього збирається та опрацьовується релевантна інформація, визначається бажаний стан об'єкту управління, складаються прогнози, розробляються плани, програми тощо.

Щодо складання прогнозів, які визначаються як обґрунтоване судження про можливий стан об'єкта в майбутньому або альтернативні шляхи і терміни досягнення цих станів, то, як стверджує В. Бакуменко, соціальний прогноз:

- спрямований на соціальний розвиток країни, її регіонів або окремих територій, розробляється як на довгострокову, так і на середньострокову перспективу та містить аналіз розвитку соціальної сфери за певний період часу, характеристику основних її проблем;
- опис стану використання ресурсного потенціалу;
- прогноз кон'юктури на ринках основних видів товарів та послуг;
- можливі напрями вирішення проблем розвитку соціальної сфери;
- визначення цілей й пріоритетів соціального розвитку та розробка пропозицій щодо заходів для їх досягнення та ін. [133, с. 586].

Прогнози мають передувати планам, програмам та управлінським рішенням, оцінюють хід і наслідки їх виконання чи невиконання. Отже, прогноз є результатом процесу прогнозування, який у свою чергу є однією з важливих підфункцій функції планування.

Прогнозування розвитку РОС є частиною соціального прогнозу. Розрізняють пошукове (визначення майбутнього стану прогнозованої системи на підставі даних минулих періодів) та нормативне (визначення основних проміжних цільових орієнтирів для забезпечення досягнення заданого стану системи) прогнозування. В управлінському циклі ця підфункція дає можливість проаналізувати стан системи, виявити закономірності та проблеми її розвитку, розробити або скорегувати вже розроблену стратегію розвитку досліджуваної системи, а також дослідити та передбачити ті ситуації, в яких у майбутньому може опинитися досліджувана система.

У контексті нашого дослідження прогноз розвитку РОС представляє собою судження, яке є науково обґрунтованим, про можливий стан і розвиток цієї системи у майбутньому, що дозволяє суб'єктам управління розробити ефективні кроки планування розвитку цієї системи та передбачити можливості виникнення внутрішніх і зовнішніх небезпек, встановити ймовірності появи додаткових можливостей.

Теоретичні, методичні та методологічні засади освітнього менеджменту, прогнозування розвитку системи освіти достатньо представлені в наукових працях українських і зарубіжних учених. Проте поза увагою авторів залишається обґрунтування необхідності врахування демографічних даних при плануванні розвитку РОС.

Застосування методів контент-аналізу, аналізу і синтезу, порівняння, методу супутніх змін дозволяють розглянути суперечності, які виникають під час планування розвитку РОС, а саме:

— на науково-теоретичному рівні суперечність спостерігається між існуванням значної кількості досліджень, у яких планування розглядається як самостійний процес в управлінській діяльності, й потребою в розробці теорії та

практики процесу планування розвитку системи освіти як самостійного предмета дослідження з конкретно визначеними цілями та пріоритетами;

– на практичному рівні – між реальною практикою процесу планування та його науково-теоретичним обґрунтуванням; між державним прогнозуванням і стратегічним плануванням розвитку РОС, урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку самого регіону, інтересів населення, потреб і запитів суспільства та відповідними регіональними цільовими програмами, планами діяльності у сфері освіти органів влади.

Отже, спробуємо науково обґрунтувати необхідність врахування демографічних даних при плануванні розвитку РОС; висвітлити результати діагностування стану й розвитку РОС на прикладі окремих регіонів, визначити основні тенденції, проблеми та загрози; навести сценарії можливих змін в системі освіти цих регіонів та встановити ймовірності появи додаткових можливостей для їхнього розвитку.

Насамперед зауважимо, що, починаючи з 90-х рр. XX ст., в Україні з'явилися руйнівні фактори, що негативно вплинули на процес самовідтворення населення та в цілому на соціально-демографічну ситуацію в країні. Важливими чинниками такої ситуації є падіння рівня народжуваності, втрата традиції багатодітності, різке зменшення кількості шлюбів, старіння, погіршення стану здоров'я та депопуляція населення, інтенсифікація смертності, ріст трудової й освітньої міграції тощо.

За останні тридцять років стан демографічної кризи (кризи демореальності), для якої характерна «втрата здатності суспільного організму до самовідтворення населення у досягнутих раніше якості й кількості» [453], в Україні лише погіршується. Проблема стає більш гострою саме в наш час, коли на частині території країни восьмий рік ведуться військові дії, коли внаслідок поширення коронавірусної хвороби як в усьому світові, так і в Україні, за останні 2 роки рівень смертності значно перевищує рівень попередніх років.

У той же час, чисельність населення країни продовжується скорочуватися в тому числі через низьку народжуваність. Зокрема, рівень народжуваності в

Україні майже на 30 % нижче зареєстрованого на початку 1990-х рр., наприклад, у 2017 р. становив 9,4 осіб на 1 тис. населення (12,7 осіб у 1990 р.), а 2020 р. – 7,9 осіб на 1 тис. населення. Відтак, за 30 років рівень народжуваності в країні знизився втричі. У світовому рейтингу (рейтинг ООН за рівнем народжуваності) Україна в 2015 р. посіла 172 місце з показником 10,9 народжених на 1 тис. населення серед 199 країн світу [538]. Останнім часом спостерігається тенденція до постійного зниження цієї позиції (місця у рейтингу). Так, у 2020 р. країна опустилася на 22 позиції нижче й посіла 194 місце (9,6 народжених на 1000 населення) серед 229 країн світу. Таке стрімке падіння абсолютних і відносних показників народжуваності населення лише загострює стан демографічної кризи в Україні.

Що стосується сумарного коефіцієнту народжуваності, то, відповідно до оприлюднених на державному рівні статистичних даних, у 2017 р. він склав 1,374 на 1 жінку (у місті – 1,283, у сільській місцевості – 1,522). Серед регіонів країни найбільший показник має Рівненська (1,735), Закарпатська (1,641) та Волинська (1,617) області, а найменший – Сумська (1,130), Харківська (1,168) та Чернігівська (1,181) області [108, с. 52]. В 2019 р. регіони з найбільшим загальним коефіцієнтом природного руху населення стали м. Київ (11,0 на 1 тис. осіб наявного населення), Рівненська (10,7), Закарпатська (10,4) та Волинська (10,1) області, а з найменшим – Сумська (6,0), Чернігівська (6,1), Черкаська (6,4), Полтавська (6,5), Запорізька, Кіровоградська і Харківська (по 6,8) області [449].

Вважаємо, що динаміка показників народжуваності є визначальною характеристикою як країни в цілому, так і регіону зокрема. Саме ці показники впливають як на формування освітньої політики в цілому, так і на розвиток РОС.

Спробуємо скласти прогноз розвитку РОС в умовах демографічної кризи, визначимо основні тенденції та загрози її розвитку. Розберемо це на прикладі розвитку РОС декількох регіонів. Нами в третьому розділі було проаналізовано статистичний матеріал щодо розвитку мережі закладів освіти (див. рис. 3.5), на підставі чого можна виділити три групи регіонів з різною концентрацією на їх території освітніх закладів:

1) регіони з високою концентрацією закладів освіти (більше 1,5 тис. ЗО) – Львівська, Дніпропетровська, Одеська, Вінницька, Харківська області;

2) регіони із середньою концентрацією закладів освіти (від 1 до 1,5 тис. ЗО) – м. Київ (із середнім показником);

3) регіони з найменшою концентрацією закладів освіти (від 500 до 1 тис. ЗО) – Чернігівська, Херсонська, Сумська, Чернівецька, Кіровоградська, Луганська області.

Для складання прогнозу розвитку РОС візьмемо по одному регіону з кожної групи. Для характеристики першої групи регіонів візьмемо Харківську область як одну з провідних областей України в науково-освітній сфері.

Зауважимо, що прогнозування є важливим чинником, який визначає загальну спрямованість розвитку соціально-економічних процесів. Демографічний прогноз є обґрунтованим передбаченням головних параметрів руху населення та майбутньої демографічної ситуації [245, с. 226]. У демографічному прогнозі потрібно враховувати загальний закон народонаселення, статистичні закономірності та ймовірній концептуалізації демографічних подій. Такими подіями в Україні стали зовнішня військова агресія, активна фаза якої припала на 2014 – 2015 рр., та в результаті якої чисельність населення країни різко скоротилася (майже на 15 тис. осіб), а також з’явилася така категорія населення, як внутрішньо переміщені особи (ВПО); коронавірусна хвороба (2020 р. – квітень 2021 р.).

У нашому випадку, прогнозування розвитку РОС ґрунтується на статистичних даних Державної служби статистики України, обласних головних управлінь статистики, регіональних органів управління в сфері освіти та особистих спостереженнях автора. Також беруться до уваги законодавчі та нормативні документи центральних і регіональних органів влади, спрямованих на розвиток освіти, та демографічні події, що вплинули на кількісні та якісні зміни в РОС.

Перш ніж перейти до розгляду Харківської області як регіону з високою концентрацією закладів освіти, що розташовані на її території, хотілось би

відмітити, що область посідає четверте місце в Україні за чисельністю населення після Донецької, Дніпропетровської областей та м. Києва. Станом на 1 січня 2020 р. у ній нараховується 2718,6 тис. осіб [449]. Область входить до десятки найбільш студентських центрів Європи та є одним з лідерів освітнього ринку України.

Освітня та професійна підготовка кваліфікованих кадрів для національного та регіонального ринку праці, що виступає фундаментом людського розвитку та прогресу держави і суспільства, а також гарантом індивідуального розвитку людини, забезпечується в Харківській області розгалуженою мережею закладів освіти, що налічує 707 дошкільних, 818 загальноосвітніх, 101 позашкільних (37 дитячо-юнацьких спортивних шкіл, 5 станцій юних техніків, 4 станції юних натуралістів, 4 центри туризму та краєзнавства, 43 центри, будинки дитячої та юнацької творчості тощо), 54 професійно-технічних, 68 закладів вищих освіти [276]. Науковий потенціал Харківщини представлений майже 200 науковими установами. Втім, не дивлячись на диференціацію видів і форм надання освітніх послуг, в області існує низка проблем в розвитку освітньої інфраструктури:

– напрями та якість підготовки кваліфікованих робітників у ЗППТО не відповідають вимогам сучасного виробництва та сфери послуг, перспективам соціально-економічного розвитку регіону, що зумовлює необхідність модернізації матеріально-технічної бази закладів освіти, впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій, формування у молоді позитивного ставлення до обраної робітничої професії;

– залишається неефективною система працевлаштування випускників ЗВО та їх професійного супроводження;

– недостатньо уваги приділяється популяризації наукової проблематики серед молоді, стимулюванню бажання й готовності молоді брати участь у наукових дослідженнях;

– на низькому рівні відбувається співпраця закладів освіти і наукових установ [262].

Крім того, в м. Харкові, де територіально зосереджені практично всі ЗВО:

– відсутні комплексні рішення організації їх території;

– стан житлово-комунального фонду не є задовільним;

– організація побуту, дозвілля, умови для наукової творчості не відповідають мінімальним світовим стандартам.

Як зазначалось у попередньому розділі, Харківська область стала одним із ключових регіонів країни (посіла друге місце), до яких протягом 2014–2015 рр. з тимчасово окупованої території та районів проведення військових дій було переселено найбільшу кількість сімей ВПО із дітьми [314]. Найбільша кількість людей переселилися з Донецької і Луганської областей, які до 2014 р. мали найбільший рівень народжуваності в країні, а отже, система освіти в цих областях була найбільш розгалуженою – з найбільшою кількістю закладів освіти та чисельністю осіб, які в них навчалися.

Аналіз демографічної ситуації в Харківській області свідчить про існування демографічних провалів («ям»), тобто моментів демографічної депресії – зменшення чисельності населення (рис. 5.1).

Перший провал охоплює 1999–2003 рр., тобто роки з найменшими показниками народжуваності. При цьому найнижчим був показник у 2001 р., коли народилося 19,0 тис. дітей [459, с. 44].

Другий провал починається у 2015 р. з позначки 24,9 тис. народжених дітей, у 2017 р. – 21,6 тис. осіб, а в 2018 р. ця позначка опустилася нижче позначки 2002 р. народжених дітей і складає 19,7 тис. осіб. Однак, слід наголосити, що ситуація з 2019 р. лише погіршується – рівень народжуваності продовжує падати. За шість років, у порівнянні з 2014 р., народилось у 2019 р. на 9,7 тис. дітей менше. Це, безперечно, негативно впливає на розвиток освітньої системи в регіоні – втрата здобувачів освіти у майбутньому на всіх освітніх рівнях, втрата робочих місць педагогічного складу. Так, якщо подивитися на роки з демографічними «ямами», визначити роки, коли діти підуть до ЗПЗСО та будуть вступати до ЗВО, то можна спрогнозувати, що внаслідок першого провалу найменша кількість випускників ЗПЗСО, які можуть вступати до ЗВО, очікується з 2019 по 2023 рр., а внаслідок другого провалу – недобір відчують як ЗПЗСО з 2021 р., так і ЗВО з

2033 р. Крім того, з 2018 р. в Україні впроваджено 12-річну середню освіту. Це означає, що ЗПЗСО не будуть мати випускників у 2029 р., а, відповідно, й ЗВО не будуть мати можливості зробити необхідний набір, навіть за державним замовленням.

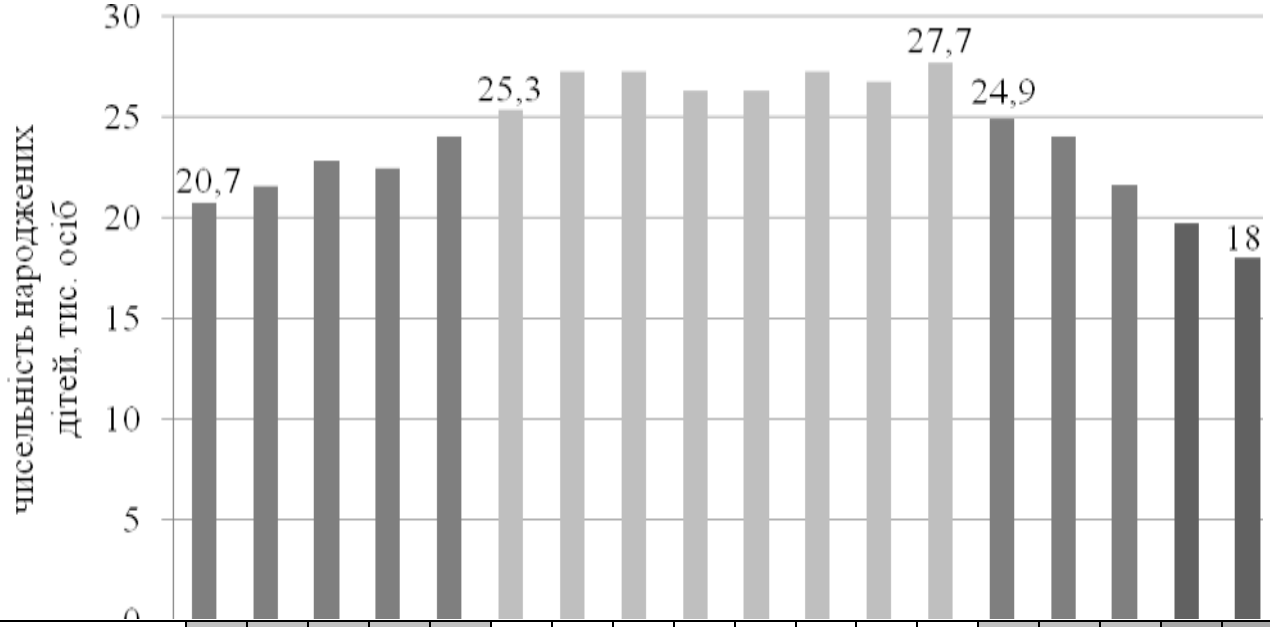

рік народження дітей	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
рік, коли діти підуть до ЗПЗСО	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
рік, коли діти вступатимуть до ЗВО	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037

Рис. 5.1. Демографічна ситуація в Харківській області (станом на 2019 р.)

Звичайно, можна стверджувати, що на рис. 5.1 показні дані народжених дітей лише у Харківській області та не відображено ту кількість дітей, які переселилися з тимчасово окупованої території та районів проведення військових дій. Особисті спостереження дають підстави для твердження, що заклади дошкільної та повної загальної середньої освіти особливо в самому місті Харкові в 2014-2017 рр. були переповнені. А це означає, що за рахунок дітей ВПО показник чисельності осіб, які навчаються в закладах освіти регіону є значно

вище, ніж рівень народжуваності. Проте, на сьогодні спостерігається інша картина – значна частина шкіл області стають малочисленими. За даними обласного й міського органів управління освітою, в регіоні влітку 2021 р. планують закрити близько 60 шкіл. Це крок вважається вимушеним, оскільки утримання малокомплектних шкіл є фінансовим тягарем для місцевим громад. Крім того, спостерігаємо таку ж ініціативу, але з боку вищої влади, щодо закладів професійної освіти. Процес реорганізації/оптимізації ЗВО розпочався наприкінці 2020 р. і активно продовжується нині. Однак, потрібно розуміти, що страждають у першу чергу учасники освітнього процесу – здобувачі освіти та педагогічний персонал, які втрачають можливість навчатися та робоче місце, а останні до тог ж не мають можливості влаштуватися на роботу за професією в своєму регіоні.

Розглянемо тепер демографічну ситуацію, що склалася у другій групі регіонів – регіонів із середньою концентрацією закладів освіти (від 1 до 1,5 тис. ЗО). Як зазначалось вище, яскравим представником цієї групи є м. Київ, яке має середній показник у цій групі регіонів.

На рис. 5.2. представлено стан демографічної ситуації в м. Києві станом на 2019 р.

З рисунку видно, що демографічний провал у м. Києві спостерігався у 2002 р., коли народжуваність дітей була найменшою – 21,2 тис. осіб. Після 2002 р. цей показник поступово зростає і в 2007 р. він склав 28,4 тис. народжених дітей, а в 2008 р. – 32,0 тис. осіб. Впродовж 15 років, починаючи з 2002 р., народженість дітей в м. Києві продовжувало зростати та в 2016 р. показник досяг свого піку – 36,6 тис. дітей. Відтак, в 2016 р. народилось дітей на 15,4 тис. осіб більше, ніж у 2002 р.

Таке зростання показнику у 2016 р. можна пояснити насамперед тим, що в м. Київ протягом 2014-2015 рр. з Кримського півострова (після його окупації Російською Федерацією) переїхала значна кількість населення, в тому числі випускники шкіл, учнів професійних училищ і технікумів, та студентів з метою продовжити навчання в українських закладах освіти. Безперечно, в столиці країни є більше можливостей і пропозицій щодо вибору спеціальностей та закладів

освіти для професійного навчання. Водночас і якість надання освітніх послуг є більш високого рівня.

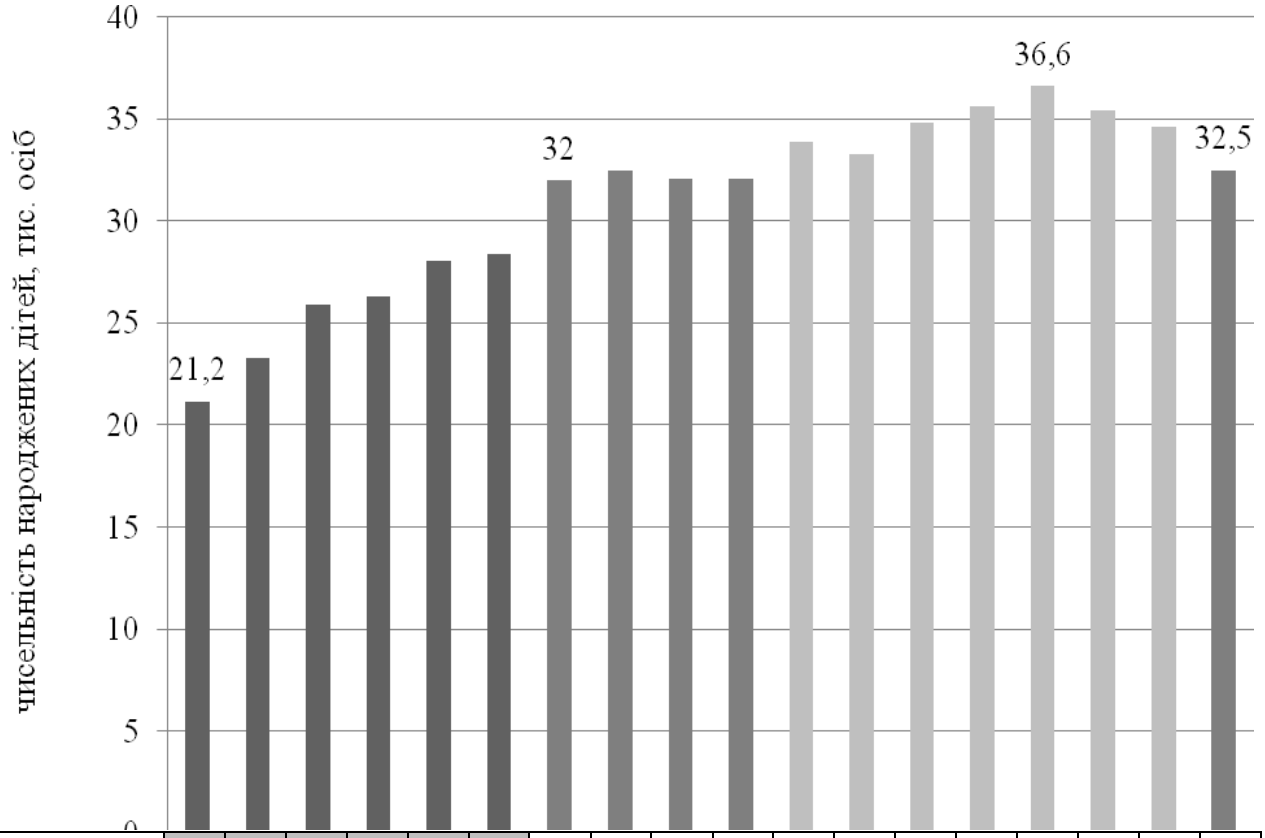

рік народження дітей	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
рік, коли діти підуть до ЗПЗСО	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
рік, коли діти вступатимуть до ЗВО	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037

Рис. 5.2. Демографічна ситуація в м. Києві (станом на 2019 р.)

Отже, хоча м. Київ входить до другої групи – до регіонів із середнім показником концентрації закладів освіти всіх її рівнів, проте демографічна ситуація тут є більш сприятливою – спостерігається стійка тенденція до щорічного показника народжуваності дітей упродовж останніх 12 років – показник не знижується нижче 32 тис. новонароджених дітей.

Стосовно третьої групи регіонів – регіони з низькою концентрацією на їхній

території закладів освіти. Яскравим представником цієї групи є Чернівецька область (має середній показник у цій групі).

Дані, що відображають демографічну ситуацію Чернівецької області, наведено на рис. 5.3.

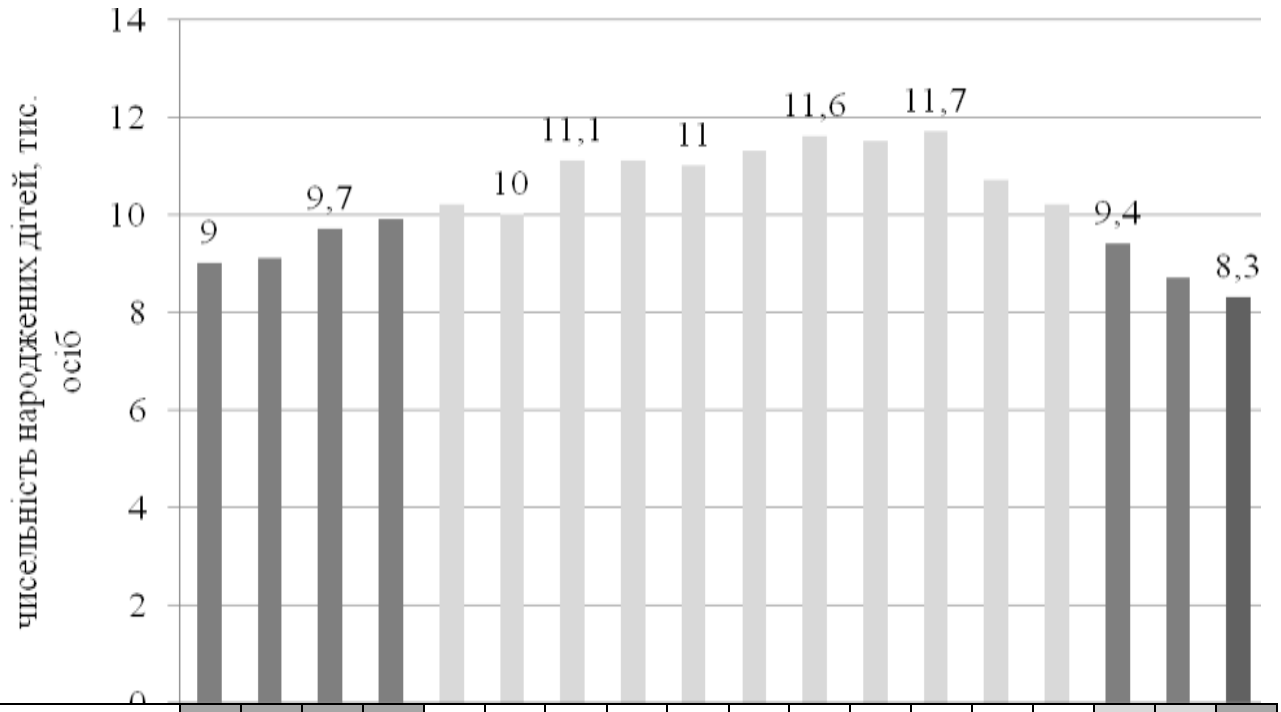

рік народження дітей	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
рік, коли діти підуть до ЗПЗСО	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
рік, коли діти вступатимуть до ЗВО	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037

Рис. 5.3. Демографічна ситуація в Чернівецькій області (станом на 2019 р.)

Аналіз наведених на рисунку даних дозволяє зробити наступні висновки:

– протягом досліджуваного періоду відбулось два демографічних провали: перший можна спостерігати в 2002-2005 рр.; другий – розпочався в 2017 р. та продовжується до нині;

– показник 2019 р. є ненабагато меншим, ніж показник першого демографічного провалу (2002 р.), але все ж таки в 2019 р. народилось на 0,7 тис.

дітей менше;

— позитивно стабільною демографічна ситуація спостерігалась впродовж 10 років – у 2006 – 2016 рр., коли показник народжуваності дітей не сягав нижче позначки в 10 тис. осіб;

— найвищі показники народжуваності дітей в області спостерігались у 2012 – 2014 рр., коли в середньому народжувалось 11,5 тис. осіб.

Якщо порівняти демографічну ситуацію у Харківській, Чернівецькій областях і м. Києві, то можна стверджувати, що кожна з них має свої особливості. Біль стабільною ситуація з народженням дітей є у м. Києві, менш сприятливою для розвитку РОС є демографічна ситуація, що склалася на Харківщині – за досліджуваний період спостерігається існування двох демографічних провалів, які негативно вплинуть у майбутньому на збереження педагогічного й наукового потенціалу, який сьогодні має регіон.

Отже, результати проведеного аналізу демографічної ситуації в окремих регіонах України дають підстави для передбачення виникнення ймовірних небезпек у розвитку РОС, серед яких є такі:

— зменшення чисельності осіб, які навчаються у закладах освіти, а, відповідно, і зменшення кількості самих закладів, у тому числі й ЗВО;

— втрата повної зайнятості в першу чергу науково-педагогічного складу, їх незатребуваність на ринку праці;

— погіршення ситуації щодо забезпечення доступності населення до якісної освіти тощо.

У той же час чинниками, які можуть покращити ситуацію в цілому по країні, можна назвати такі:

— переселення сімей ВПО з дітьми;

— внутрішня освітня міграція;

— збільшення пропозицій для учителів/викладачів і науковців на ринку освітніх послуг у неформальному секторі освіти;

— збільшення чисельності студентів-іноземців, які дають території додатковий прибуток у місцевий бюджет.

Оскільки одним із чинників покращення ситуації з розвитку РОС нами визначено збільшення пропозицій на регіональному ринку освітніх послуг шляхом неформальної освіти, то спробуємо проаналізувати наявність цих послуг – пропозиції щодо додаткового навчання (семінари, тренінги), що пропонуються у досліджуваних нами регіонах.

Почнемо з Харківщини. Що стосується даних про сучасний стан розвитку неформального сектору освіти регіону, то, наприклад, у вересні 2019 р. в області населенню пропонувалося 357 курсів і 267 тренінгів, а також 288 пропозицій щодо репетиторства. На рис. 5.4 продемонстровано категорії тренінгів і позначена кількість існуючих на той час пропозицій.

Як видно з рисунку, найбільш розповсюдженими в 2019 р. категоріями тренінгів були:

- особистісний розвиток, керування часом;
- переговори, комунікації;
- продажі, робота з клієнтами;
- психологія, нейролінгвістичне програмування;
- менеджмент управління кампанією;
- лідерство, командотворення (тимбілдинг), коучинг;
- красота, спорт, здоровіє та ін.

Найменш затребуваними на ринку освітніх послуг у неформальному секторі Харківської області стали:

- тренінги для дітей і підлітків;
- охорона праці, безпека бізнесу;
- нерухомість;
- готельно-ресторанний бізнес, HoReCa;
- промисловість, виробництво;
- логістика, митниця, зовнішньо економічна діяльність;
- інформаційні технології;
- закупки, дистрибуція;
- тільки для жінок тощо.

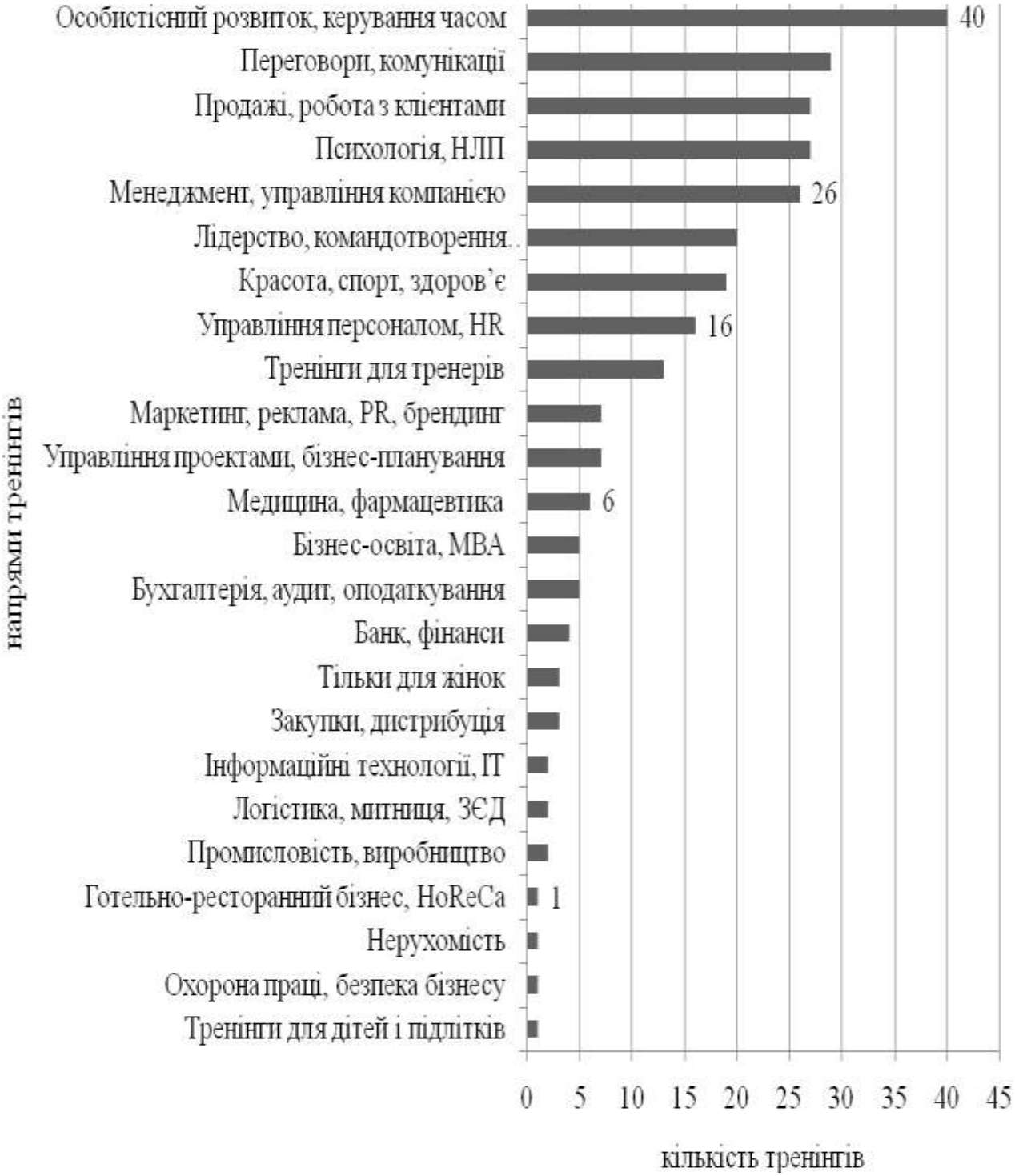

Рис. 5.4. Тренінги за напрямами в Харківській області, станом на вересень 2019 р. (складено за джерелом: [472])

Станом на квітень 2021 р. у м. Харкові 278 тренінгових компаній пропонують 169 тренінгів за 23 категоріями. Відповідні дані наведені в табл. 5.1.

Таблиця 5.1

Тренінги, які пропонують тренінгові кампанії в м. Харкові, квітень 2021 р. [472]

№ з/п	Категорії тренінгів	Кількість пропозицій
1	Право, юриспруденція	1
2	Діловодство, секретаріат, call-центри	2
3	Закупки, дистрибуція	2
4	Логістика, митниця, ЗЄД	2
5	Промисловість, виробництво	2
6	Тренінги для дітей і підлітків	2
7	Бізнес-освіта, MBA	3
8	Інформаційні технології, IT	3
9	Медицина, фармацевтика	3
10	Управління проектами, бізнес-планування	4
11	Банк, фінанси	5
12	Тільки для жінок	5
13	Бухгалтерія, аудит, оподаткування	6
14	Лідерство, командотворення (тимбілдинг), коучинг	6
15	Тренінги для тренерів	6
16	Красота, спорт, здоровіє	8
17	Управління персоналом, HR	8
18	Маркетинг, реклама, PR, брендинг	9
19	Переговори, комунікації	13
20	Продажі, робота з клієнтами	13
21	Менеджмент, управління компанією	18
22	Особистісний розвиток, керування часом	23
23	Психологія, НЛП	25
	Разом	169

Якщо порівнювати дані з 2019 р., то можна стверджувати, що тоді пропонувалось категорій тренінгів, хоча й не набагато більше, але все ж таки більше. Проте їх кількість у 2021 р. є трішки більше, ніж у 2019 р.

В 2021 р. пропонують такі категорії тренінгів, як:

- психологія, нейролінгвістичне програмування (25 тренінгів);
- особистісний розвиток, керування часом (23);
- менеджмент управління кампанією (18);
- продажі, робота з клієнтами та переговори, комунікації (по 13).

Ринок освітніх послуг неформальної освіти в Харківському регіоні щодо

найбільш поширених пропозицій в принципі є стабільним.

Однак, що стосується пропозицій, які пропонуються в найменшому обсязі для населення регіону, то тут можна спостерігати деякі зміни – найменш тренінгів пропонується за такими категоріями, як право, юриспруденція (1 тренінг); по 2 тренінги – діловодство, секретаріат, call-центри; закупки, дистрибуція; логістика, митниця, зовнішньо економічна діяльність; промисловість, виробництво; тренінги для дітей і підлітків.

Водночас слід відмітити значну кількість тренінгових компаній – 278, які пропонують свої послуги в неформальному секторі освіти Харківщини.

Дані, що відображають сучасний стан розвитку неформального сектору освіти в м. Києві, наведено на рис. 5.2.

Таблиця 5.2

Тренінги, які пропонують тренінгові кампанії в м. Києві, квітень 2021 р. [472]

№ з/п	Категорії тренінгів	Кількість пропозицій
1	2	3
1	Тренінги для дітей і підлітків	1
2	Естетична освіта, культура	5
3	Тільки для жінок	5
4	Охорона праці, безпека бізнесу	9
5	Нерухомість	10
6	Гостинно-ресторанний бізнес, HoReCa	14
7	Красота, спорт, здоровіє	14
8	Право, юриспруденція	14
9	Медицина, фармацевтика	15
10	Діловодство, секретаріат, call-центри	24
11	Тренінги для тренерів	24
12	Логістика, митниця, ЗЄД	27
13	Маркетинг, реклама, PR, брендинг	35
14	Закупки, дистрибуція	40
15	Бізнес-освіта, MBA	43
16	Бухгалтерія, аудит, оподаткування	44
17	Банк, фінанси	51
18	Управління проектами, бізнес-планування	56
19	Психологія, НЛП	78
20	Особистісний розвиток, керування часом	82

Продовження табл. 5.2

1	2	3
21	Промисловість, виробництво	97
22	Переговори, комунікації	121
23	Лідерство, командотворення (тимбілдинг), коучинг	125
24	Продажі, робота з клієнтами	167
25	Управління персоналом, HR	197
26	Менеджмент, управління компанією	313
27	Інформаційні технології, IT	362
	Разом	1974

Дані, наведені у таблиці, свідчать про значний ринок освітніх послуг, який пропонують в неформальному секторі освіти – 1974 тренінгів. Великою є і кількість тренінгових компаній – 1539. Це означає, що в цьому секторі задіяна значна кількість мешканців міста, а отже, це люди, які вміють реалізовувати свій освітньо-науковий потенціал.

Найбільш (більше 300 тренінгів) тренінгових пропозицій у м. Києві пропонується за такими категоріями, як інформаційні технології, IT та менеджмент, управління компанією. Від 100 до 200 тренінгів пропонують за напрямами:

- управління персоналом, HR;
- продажі, робота з клієнтами;
- лідерство, командотворення (тимбілдинг), коучинг;
- переговори, комунікації.

Найменше пропонуються тренінги для дітей і підлітків та для жінок, а також за такими категоріями, як: естетична освіта, культура; охорона праці, безпека бізнесу та нерухомість (від 1 до 10 тренінгів).

В цілому можна зазначити, що ринок освітніх послуг у неформальному секторі освіти м. Києва, є достатньо насиченим, а самі послуги є диференційованим. Відтак, у столиці України є можливість повною мірою реалізувати свої освітні потреби та здобути додаткові знання з обраного напряму.

Кількісні й категоріальні показники щодо тренінгових послуг, які надаються у регіонах із низькою концентрацією на їхній території закладів освіти, наведено у

таблиці 5.3.

Таблиця 5.3

Тренінги, які пропонують тренінгові кампанії
в мм. Кропивницькому, Чернігові, Чернівцях, Херсоні у квітні 2021 р. [472]

№ з/п	Категорії тренінгів	Кількість пропозицій			
		Кропивницький (Кіровоград)	Чернігів	Чернівці	Херсон
Загальна кількість тренінгових компаній		*4*	*8*	*6*	*13*
1	Банк, фінанси	1	–	–	–
2	Бізнес-освіта, MBA	1	–	1	1
3	Бухгалтерія, аудит, оподаткування	1			
4	Інформаційні технології, IT	2	–	1	1
5	Лідерство, командотворення (тимбілдинг), коучинг	1	1	–	1
6	Маркетинг, реклама, PR, брендинг	1	–	1	1
7	Менеджмент, управління компанією	–	–	–	1
8	Особистісний розвиток, керування часом	1	1	–	1
9	Переговори, комунікації	1	1	1	2
10	Продажі, робота з клієнтами	2	1	1	3
12	Психологія, НЛП	2	2	1	2
12	Управління проектами, бізнес-планування	1	–	–	1
	Всього	14	6	6	14

Нами обрано 4 із 6 міст – центрів регіонів третьої групи: Кропивницький (колишній Кіровоград), Чернігів, Чернівці та Херсон. На жаль, дані про Луганську область відсутні в Інтернет-ресурсах, а щодо м. Суми, то тут можна зазначити, що загальна кількість тренінгів, які пропонуються в місті, є лише 5, що є найменшим показником по країні.

Стосовно інших міст, то з даних, наведених у таблиці, можна побачити, що в Кропивницькому і Херсоні кількість пропозицій з категорій тренінгів є найвищою – по 14, при цьому кількість тренінгових компаній суттєво відрізняється – у

Херсоні їх 13, а в Кропивницькому – 4. Щодо Чернігова і Чернівців, то тут теж спостерігається однакова кількість пропозицій щодо тренінгів – по 6, а кількість тренінгових компаній немає такої великої різниці: 8 – у Чернігові, 6 – у Чернівцях.

Категорії тренінгів, що пропонуються в цих містах, є менш диференційованими у порівнянні з іншими регіонами країни. Найбільше пропозицій пропонується за такими напрямами, як:

- психологія, нейролінгвістичне програмування (7 тренінгів);
- продажі, робота з клієнтами (7 тренінгів);
- переговори, комунікації (5 тренінгів);
- інформаційні технології, ІТ (4 тренінги).

Всього в регіонах із низькою концентрацією закладів освіти є пропозиції для населення з 12 категорій тренінгів, що практично вдвічі менше, ніж пропонується в цілому по країні (у м. Києві – 27, у м. Харкові – 23).

Можна передбачити, що в зв'язку з втратою повної або часткової зайнятості педагогічного й науково-педагогічного складу закладів освіти у формальному секторі у майбутньому для них збільшаться пропозиції на ринку освітніх послуг у неформальній освіті. Отже, для того, щоб не втратити педагогічний та науково-педагогічний потенціал регіонів із високою та середньою концентрацією на їх територіях закладів освіти, органам регіональної/місцевої влади потрібно продумати відповідні запобіжники, наприклад:

- активно розвивати неформальний сектор освіти;
- інформувати населення про можливості диференційованого підходу у наданні освітніх послуг, про їх якість і доступність.

Водночас, як згадувалось вище, чинником який може покращити ситуацію в цілому по країні, є збільшення чисельності студентів-іноземців, які дають території додатковий прибуток у місцевий бюджет.

Щодо можливості збільшення чисельності іноземних студентів у закладах освіти окремих регіонів, то спробуємо проаналізувати ситуацію на прикладі Харківської області. Так, за даними Департаменту науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації, чисельність іноземних осіб, які навчаються у

закладах освіти регіону, за останні 4 роки зменшилася приблизно на 6 тисяч. Незначні зміни відбулися у регіонах-постачальниках іноземних громадян для навчання (рис. 5.5). Так, хоча основними регіонами-постачальниками іноземних студентів залишаються країни Азії, втім вдвічі збільшилася кількість іноземців, які приїжджають на навчання, з країн Африки. На жаль, у європейських країнах ЗВО Харківщини практично не користуються попитом. Кількість студентів з Європи, які приїжджають на навчання до м. Харкова, лише падає (за останні 4 роки їх кількість зменшилася в 4 рази).

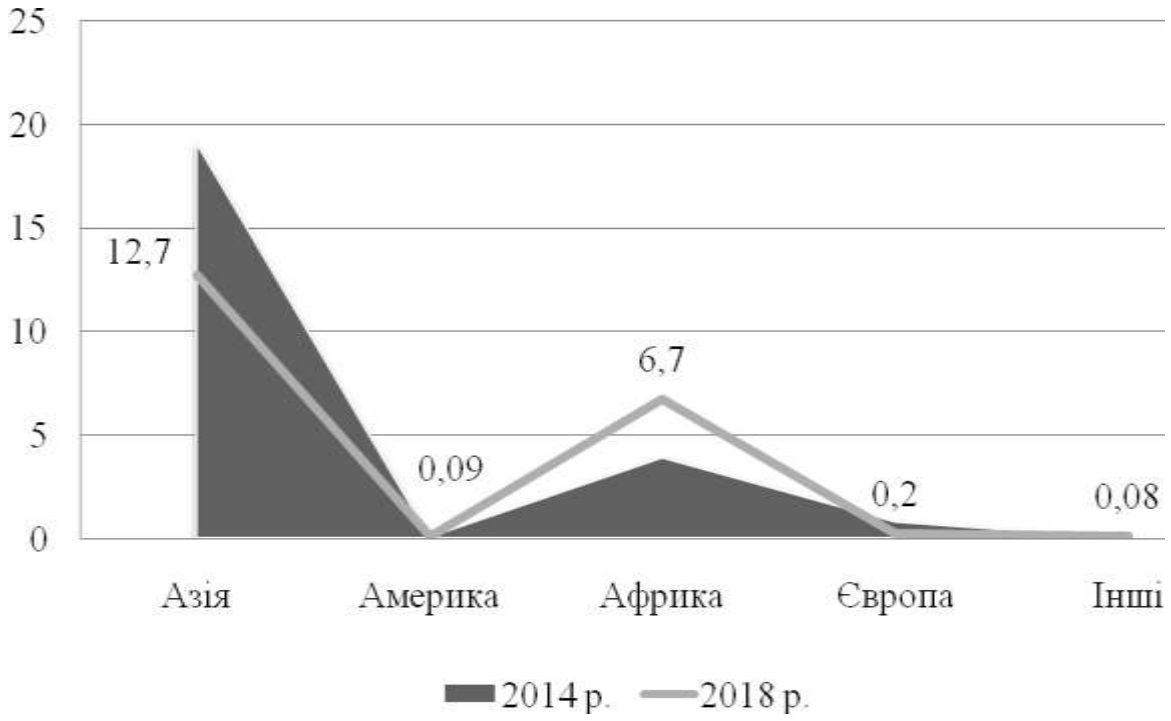

Рис. 5.5. Динаміка чисельності іноземних осіб, які навчаються, за основними регіонами-постачальниками іноземних громадян для навчання, тис. осіб

Тепер проаналізуємо динаміку змін студентського контингенту іноземців, які здобувають освіту у ЗВО Харківської області, відповідно до країн-постачальників найбільшої кількості студентів. Для цього візьмемо дані регіонального органу управління освітою за такі роки: 2014/2015, 2016/2017 та

2018/2019 н. р. (рис. 5.6).

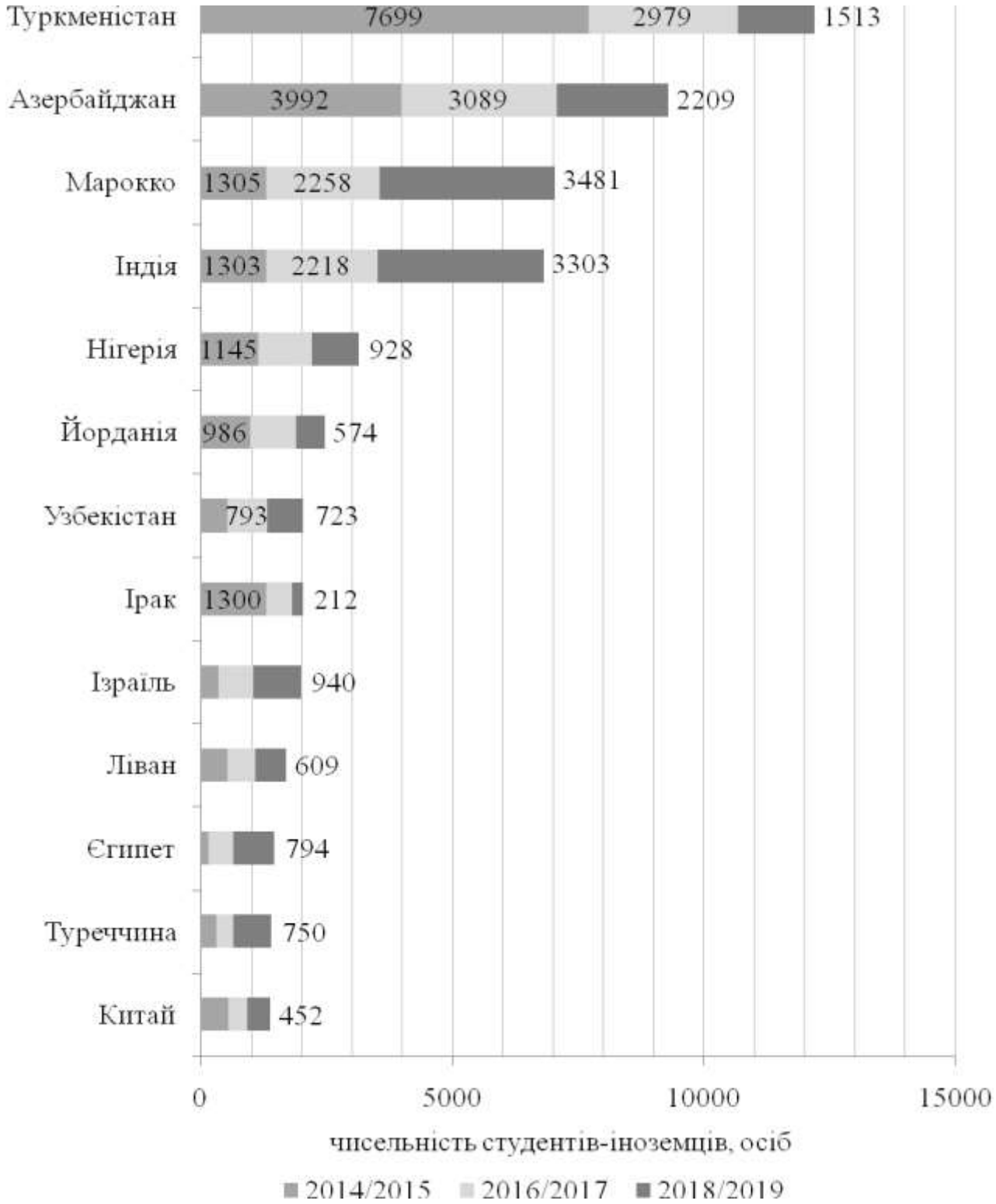

Рис. 5.6. Динаміка змін у чисельності студентів-іноземців, які здобувають освіту у ЗВО Харківської області

З даних, наведених на рисунку, щодо студентів-іноземців, які навчаються у ЗВО Харківщини протягом останніх років, можна зробити такі висновки:

– найбільшу кількість іноземних студентів регіон отримує з 13 країн (від 400 осіб і вище);

– головними країнами-постачальниками є Туркменістан, Азербайджан, Марокко та Індія (більше 2 тис. осіб);

– спостерігається тенденція до збільшення контингенту іноземних студентів за рахунок таких країн, як Туреччина, Єгипет, Ліван, Ізраїль, Узбекистан, Індія, Марокко (за останні роки втричі збільшилась кількість студентів з Ізраїлю, Індії, Марокко та майже в 7 разів – з Єгипту);

– значно зменшилась кількість студентів-іноземців з таких країн, як Туркменістан (майже в 7 разів), Ірак (у 6 разів), Йорданія (майже в 2 рази), Азербайджан і Нігерія (майже в 1,5 рази).

В цілому можна стверджувати, що студенти-іноземці є важливим ресурсом для регіону, як з точки зору фінансової користі, так і з точки зору академічної престижності регіональних ЗВО. Навчаючись у ЗВО, іноземні студенти роблять внесок у культурний розвиток закладу освіти й регіону, збагачуючи культуру регіону своїми культурними традиціями, звичаями, етнічними особливостями. У зв'язку з чим, молоді люди, які здобувають освіту в цих же закладах, набувають знань, вмінь і навичок у міжнародних відносинах, вчаться бути толерантними по відношенню до інших націй, народів.

Студенти-іноземці є своєрідними інвестиціями в міжнародні та економічні відносини для регіональних ЗВО. З одного боку, вони роблять значний фінансовий внесок у бюджет ЗВО, за рахунок якого заклади можуть модернізувати власну освітню інфраструктуру. Водночас, у разі отримання іноземцями якісних освітніх послуг, якщо їх потреби будуть задовольнятися вчасно й у повному обсязі, то вони можуть сприяти залученню своїх співвітчизників до українських ЗВО, тим самим розширюючи національний і регіональний ринок освітніх послуг.

Звичайно, регіони, які мають значну кількість іноземних студентів, в Україні є небагато. Переважним чином це ті регіони, які межують з іншими країнами, та

м. Київ як відоме столичне місто. Також в Україні є ЗВО, які відомі на світовому рівні та входять до світових рейтингів. Наприклад, до рейтингу кращих закладів вищої освіти The Times Higher Education World University Rankings 2020 (представлено було 1,4 тис. закладів освіти з усього світу), потрапило 6 ЗВО: 2 львівських (Національний університет «Львівська політехніка», Львівський національний університет імені Івана Франка), 2 харківських (Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна) 1 київський (Київський національний університет імені Тараса Шевченка) та 1 сумський (Сумський державний університет).

Отже, освітня сфера представляє собою динамічну систему, яка постійно змінюється. Управління нею потребує наявності прогнозної інформації про її перспективний розвиток у майбутньому. Прогнози мають бути якісними й достовірними, від правильності складання прогнозних оцінок залежить ефективність їх використання в управлінському освітньому процесі, від якого залежить якість людського капіталу та результативність соціально-економічного розвитку. Прогноз розвитку РОС є необхідним для прогнозування цілей управління освітою на рівні регіону, яке виступає, як передбачення майбутніх змін в освітній сфері, виникнення певних загроз і викликів для її системи. Особливо необхідно складати прогнози, коли в країні/регіоні існують певні загрози або виклики (політична (військова) нестабільність, економічна та/або соціально-демографічна криза та ін.).

Варто наголосити, що під час складання прогнозів розвитку РОС необхідно притримуватись певних принципів стосовно методичних підходів:

– принцип системності – потребує розглядати РОС як систему взаємозв’язків і відносин;

– принцип комплексності – забезпечує дослідження всієї системи РОС як об’єкта, що потребує прогнозування, та виявлення взаємозв’язків РОС із зовнішнім середовищем для забезпечення їх конкурентоспроможності;

– принцип варіативності – розгляд та розробка різних варіантів розвитку

РОС, збереження їх конкурентоспроможності, їх впливу на соціально-економічний розвиток регіону та регіонального ринку праці;

– принцип оптимальності – передбачає розробку достовірних і чітких прогнозів;

– принцип специфічності – врахування характерних особливостей РОС, їх регіональних відмінностей;

– принцип аналогії – врахування попереджальної інформації про розвиток РОС зі схожими проблемами й викликами;

– принцип пріоритетності – розроблення способів, методів, прийомів для вирішення першорядних проблем розвитку РОС.

Таким чином, стратегічне прогнозування розвитку РОС, як об'єкта публічного управління, орієнтовано на реалізацію оптимального шляху розвитку освіти на певній території на підставі обраних пріоритетів, визначених у результаті прогнозування.

Викладене вище свідчить, що системоутворюючим компонентом планування розвитку РОС є управлінський, який має охоплювати сукупність управлінських рішень, які в свою чергу утворюють правове поле прогностичної діяльності, яка дозволяє отримати й упорядкувати достовірну інформацію про стан і тенденції розвитку системи, визначити небезпеки та розробити заходи для їх подолання або уникнення.

Представники регіональних органів державної влади як суб'єкти управління, а також педагогічні, науково-педагогічні працівники, керівники закладів освіти, роботодавці й представники територіальної громади мають бути зацікавлені у розробленні й реалізації прогнозів розвитку РОС та враховувати під час їх розробки відповідні демографічні дані. Однак, слід зауважити, що цей рівень прогностичної діяльності наразі є одним із найменш організованих в Україні, що спонукає до пошуку шляхів і засобів залучення усіх суб'єктів управління до цієї діяльності.

5.2. Пропозиції з удосконалення механізмів публічного управління регіональними освітніми системами

Найбільш вираженою тенденцією у розвитку інноваційної економіки є інтеграція науково-освітньої сфери, виробництва та органів публічної влади. Яскравими представниками науково-освітньої сфери є ЗВО, у яких провадиться освітня й наукова діяльність.

Що стосується взаємозв'язку науково-освітньої сфери, то зазначимо, що вплив науки на освіту є надзвичайно великим:

по-перше, відбувається оновлення змісту освіти, що дає змогу адаптувати її до потреб економіки й суспільства;

по-друге, наука впливає на науково-педагогічний потенціал ЗВО та їх функціонування, на відтворення кадрів для промисловості, науки й освіти.

Стосовно економічного зростання, то він забезпечується за рахунок інвестицій, які вкладаються у дослідження й розробки, у підвищення інноваційної активності й рівня освіти, а також у підвищення кваліфікації економічно активного населення. Відтак, для розвитку інноваційної економіки як усієї країни, так і її територій необхідно всебічно використовувати науково-інноваційний потенціал вищої освіти, а для цього необхідно забезпечити органічну єдність освіти, науки, виробництва й держави/регіону. Задля організації ефективної взаємодії всіх суб'єктів, задіяних в економічному зростанні території,доцільним виявляється розробка моделі такої взаємодії на рівні регіону. Отже, спробуємо визначити механізми інтеграції науки, освіти й виробництва, виділити основні задачі та пріоритетні напрями цього процесу на регіональному рівні.

Спочатку наголосимо, що інтеграцію визначають як об'єднування чого-небудь у єдине ціле [259, с. 255]. У державно-управлінському сенсі – це об'єднання частин в єдину цілісну систему з метою сприяння їх співпраці. Різноманітність існуючих концепцій розвитку інтеграційних процесів являють собою осмислення і систематизацію конкретних шляхів і форм розвитку інтеграційних утворень, механізмів взаємодії суб'єктів господарювання й

урегулювання розбіжностей між ними [133, с. 285]. Звідси, інтеграція науки, освіти й виробництва – це об'єднання різних сфер суспільної діяльності в єдину цілісну систему, налагодження тісної взаємодії й взаємовідносин між ними з урахуванням спільної діяльності для ефективного здійснення функцій та досягнення поставлених цілей, реалізувати які можна за посередництвом використання наявних ресурсів і механізмів управління.

У науковому середовище у розумінні інтеграції науки й освіти зазвичай виділяють два підходи:

— галузевий (внутрівідомчий) – коли цей процес розуміється, як злиття і взаємодія всіх галузей у рамках однієї сфери державного управління;

— міжгалузевий (міжвідомчий) – коли цей процес розуміється, як зближення всіх галузей з освітньою системою, в результаті чого відбувається взаємодія виробництва, освітніх установ, закладів з метою взаємовигідного підвищення ефективності науково-освітньої діяльності, яку вони здійснюють.

У такому разі правовою формою взаємодії всіх суб'єктів процесу оформлюється, як угода про спільну діяльність. Такий підхід дає можливість проводити спільні наукові дослідження, комунікативні заходи, проводити обмін працівниками наукових, освітніх і виробничих установ, створювати на базі цих установ лабораторії для проведення наукових досліджень, а отже, буде здійснюватися обмін ідеями, знаннями, досвідом. У результаті такої співпраці є можливим відкоригувати освітні програми відповідно до потреб регіонального ринку праці з урахуванням нових знань та інновацій, що може сприяти підвищенню якості їх реалізації.

Правова форма визначеної співпраці закладена у правовому механізмі, який закладає правові, організаційні, фінансові та інші засади інтеграції науки, освіти та виробництва. Положення щодо сутності та напрямів інтеграції науки й освіти знайшли відображення в базовому та спеціальних законах України, а також у стратегічних документах держави й регіонів. Зокрема, на законодавчому рівні визначено, що одним із напрямів ЗВО є науково-дослідна робота, проведення якої здійснюється науковими колективами, окремими вченими за договорами,

контрактами, замовленнями, програмами, проектами, створюються наукові, науково-виробничі та інші підрозділи; учасники освітнього процесу мають право проводити наукову роботу, брати участь у комунікативних заходах, представляючи свої наукові здобутки. Проте, слід відмітити, що в правовому полі не визначено правовий статус інтеграційних структур, механізми і порядок їх утворення й функціонування, заходи державної підтримки тощо. В цілому питання інтеграції науки, освіти й виробництва визначено суто декларативно (лише передумови для розвитку такої інтеграції). Тому, на нашу думку, на законодавчому рівні потрібно вирішити такі питання:

— сформулювати визначення основних термінів, що стосуються інтеграції науки, освіти й виробництва та науково їх обґрунтувати;

— визначити цілі, завдання, принципи, основні напрями інтеграційної співпраці на рівні регіону;

— закріпити правовий статус суб'єктів інтеграції та державні гарантії їх діяльності;

— визначити елементи, що будуть складати систему співробітництва наукових, освітніх і виробничих установ, а також визначити повноваження суб'єктів державного регулювання та управління в сфері такого співробітництва;

— закріпити форми і методи державного регулювання процесом інтеграції науки, освіти й виробництва;

— визначити форми здійснення інтеграції науки, освіти й виробництва;

— розробити механізми щодо розвитку та зміцнення взаємовигідного співробітництва в рамках двосторонніх та багатосторонніх угод, а також запропонувати мотиваційні механізми, що забезпечують процес вмотивування працівників до діяльності, що спрямована на досягнення цілей інтеграції.

Як показує досвід інших країн, ЗВО для того, щоб вижити у сучасному світові, а також щоб підвищити власну академічну автономію, прагнуть займати проактивну позицію стосовно територіального співтовариства, виконуючи роль суб'єкта регіональних трансформацій.

Прикладом такої проактивної позиції – інтеграції регіональних ЗВО в єдину

цілісну систему є утворений у 2015 р. у Харківській області університетський консорціум. Учасники консорціуму зобов'язалися діяти спільно з метою координації співробітництва у сфері академічної мобільності, наукових досліджень, технологічних розробок та інновацій; удосконалення процесу підготовки фахівців та підвищення якості вищої освіти; розробки спільних освітніх програм; розвитку науково-освітньої інфраструктури; реалізації інноваційних проектів на снові інтеграції потенціалу в сфері науки, освіти, інновацій і технологій; підвищення конкурентоспроможності регіонального, національного та міжнародного масштабу. До складу консорціуму увійшли всі ЗВО регіону, ректори яких підписали угоду про його утворення.

Основними напрямами діяльності такого об'єднання стали:

— поширення досвіду з розроблення та використання нормативно-правової документації ЗВО, обмін досвідом щодо розроблення та впровадження освітніх програм, науково-методичних матеріалів, педагогічних технологій та майстерності;

— спільне використання культурних об'єктів (спортивних комплексів, бібліотек та ін.), наукового обладнання, інформаційних ресурсів і технологій;

— створення опорних кафедр, на яких викладаються дисципліни обов'язкового курсу;

— популяризація затребуваних на регіональному ринку праці спеціальностей;

— взаємодія ЗВО з суб'єктами інноваційної діяльності та трансферу технологій;

— сприяння залученню в регіон іноземних студентів (створення асоціації студентів-іноземців);

— створення об'єднаної платформи для збереження фізичного здоров'я студентів та їх психологічного стану (профілактичні заходи, підтримка волонтерського руху, залучення студентів до культурних заходів, що проводяться в регіоні) тощо.

В межах Харківського університетського консорціуму створено два

кластера: на базі Харківського національного технічного університету сільського господарства імені П. Василенко – «Агротехніка», до якого, крім харківських ЗВО, приєднались також профільні ЗВО з Сум, Умані та Мелітополя; на базі Національного аерокосмічного університету імені М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» – «Механотроніка».

Крім того, об'єднання ЗВО Харківщини бере активну участь у розробці стратегічних документів області, його науково-аналітичної та прогнозної частини; у нарадах з актуальних питань розвитку регіону; підписує угоди про співпрацю з державними та регіональними концернами тощо.

Досвід у поєднанні зусиль освіти, науки, виробництва та органів публічної влади Харківської області вже має позитивні результати, а отже, є прикладом до такої організації співпраці для інших регіонів. Як свідчить досвід, у такій співпраці головним є той факт, що ЗВО створюють ідеї, бізнес має забезпечувати ресурсами, а держава має формувати відповідну нормативну базу. В такій моделі співпраці домінуючими є ЗВО, які відповідають за створення наукової складової підтримки інноваційного розвитку регіону, а також нових знань. З іншого боку, така співпраця є неможливою без розбудову мережевого підходу – великої кількості стосунків: внутрішньо університетських, внутрішньо бізнесових, внутрішньодержавних, внутрішньо регіональних.

Зауважимо, що в науковій літературі пропонується ЗВО розділити на чотири групи відповідно до їхньої ролі, яку вони можуть відігравати в розвитку регіону:

1) ЗВО-дослідники – здійснюють науково-дослідницьку діяльність (на замовлення стейкхолдерів, за контрактом, за грантовими домовленостями);

2) ЗВО-регіональні інтегратори – здійснюють підготовку трудових ресурсів для регіонального ринку праці та прикладні дослідження в інтересах виробництва;

3) ЗВО-системні інтегратори – виступають ключовими постачальниками наукових розробок для розвитку галузей знань та регіональної економіки;

4) ЗВО-кадрові інструктори – здійснюють масову підготовку кадрів без

урахування потреб регіонів (здебільшого за державним замовленням).

Вище зазначене дозволяє стверджувати, що основними задачами та пріоритетами в організації співпраці науки, освіти, виробництва та органів публічної влади на регіональному рівні мають бути:

— створення і підтримка діяльності інтегрованих науково-освітньо-виробничих структур для консолідації зусиль і ресурсів, розвитку спільної діяльності в інтересах підготовки кваліфікованих кадрів у науковій, науково-технічній, інноваційній сферах;

— спільне використання наукової, науково-технічної та навчально-виробничої бази в дослідному і навчальному процесах;

— створення мережі навчально-наукових і навчально-виробничих (бізнес-інкубаторів) комплексів на базі ЗВО, наукових установ та підприємств тощо.

Також слід зазначити, що в Україні закладені правові та організаційні засади функціонування механізмів інтеграції науки, освіти й виробництва, однак, є певні недоліки, які потребують усунення, перш за все, на законодавчому рівні.

Попередні дослідження актуалізують питання забезпечення ефективності проведення реформ в сфері освіти на рівні регіону. При цьому успішність реформування передбачає:

— створення відповідних структур, які б брали на себе відповідальність за стратегічне прогнозування освітніх і кваліфікаційних потреб ринку праці як на національному, так і на регіональних рівнях;

— розширення аналізу потреб у кваліфікаціях на національному рівні до аналізу затребуваних кваліфікацій на регіональному й місцевому рівнях й навіть на рівні підприємств;

— інтенсифікацію розвитку системи освіти протягом життя, що потребує вирішення комплексу завдань за такими напрямами: управлінсько-організаційне забезпечення, матеріально-технічне і фінансове забезпечення; кадрове забезпечення потреб дистанційної освіти;

— методичне забезпечення з урахуванням специфіки дистанційного навчання;

– просування дистанційної освіти на освітньому ринку і ринку праці [6, с. 357].

Відмітимо, що в 2016 р. у Комунікативному центрі Кабінету Міністрів України відбулась експертна дискусія, предметом якої стала Дорожня карта освітньої реформи [126], що розроблена Стратегічною дорадчою групою при Міністерстві освіти і науки України. Серед питань, що обговорювались із представниками громадськості, які були залучені до дискусії, – порядок обрання керівників закладів освіти, фінансування ЗППТО, створення опорних шкіл, створення гуртожитків для профільних шкіл, нормативне врегулювання по підручниках, демонополізація післядипломної педагогічної освіти, питання сертифікації педагогів, необхідність започаткування електронної системи звітності і електронного документообігу в освітній сфері тощо.

Отже, одним з головних питань сьогодення в освітній сфері є питання створення опорних шкіл, головним завданням яких, відповідно до нормативного документу, є «концентрація та ефективне використання наявних ресурсів, їх спрямування на задоволення освітніх потреб учнів (вихованців), створення єдиної системи виховної роботи» [358]. Суть цієї новації полягає в забезпеченні рівного доступу дітей дошкільного і шкільного віку до якісної освіти, переважно у сільській місцевості, де прогнозована кількість дітей, які підуть до школи, щороку зменшується. До того ж, у сільській місцевості з малою кількістю дітей простежується тенденція до зниження рівня матеріально-технічного забезпечення закладів освіти та не зацікавленість більшості педагогічного персоналу у підвищенні своєї професійної майстерності, що негативно впливає на якість освіти.

Про ці кризові явища вперше заговорили ще в середині 90-х років XX ст., коли Україна переживала кризу в національній економіці, що призвела до зниження добробуту населення, падіння народжуваності, що спричинило закриття або перепрофілювання закладів освіти [342, с. 86]. Саме тоді з’явилася ідея створення об’єднаних закладів освіти з метою забезпечення культурно-освітніх потреб громадян, що проживають у межах відповідної адміністративно-

територіальної одиниці, тобто створення освітніх округів. В освітній практиці ці нововведення були реалізовані в різних моделях (об'єднання навчальних закладів різних типів і рівнів, створення соціокультурних комплексів та територіальних освітніх округів тощо).

В Україні створені опорні школи, які стали центром, куди підвозять дітей базової і старшої школи з інших населених пунктів. Їх створення стало можливим лише за умови організації підвезення дітей, що передбачає наявність шкільних автобусів та відремонтованих доріг. У результаті децентралізації органи місцевого самоврядування отримали додаткові кошти на придбання шкільних автобусів та змогли покращити матеріально-технічну базу цих опорних закладів.

Однак, окрім політичної і фінансової підтримки, про яку зазначено вище, для успішної реалізації інноваційного підходу в управлінні освітою на місцевому рівні необхідно якісне правове забезпечення. Так, у 2016 р. урядом були внесені зміни до деяких постанов, у тому числі до «Положення про освітній округ», затвердженого ще в 2010 р. У новій редакції Положення зазначено, що до складу освітнього округу входять опорні ЗПЗСО. Заклад є юридичною особою, має рахунки в органах Казначейства, самостійний баланс, штамп, печатку та має у своєму складі філії. Кількість учнів (вихованців) опорного закладу (без врахування учнів (вихованців) філій), як правило, становить не менше 360 осіб [372]. Далі в документі визначається мета, завдання, права й обов'язки засновників, а також наголошується, що навчання та виховання здійснюється відповідно до законів України та інших актів в освітній сфері. Хоча, не зрозуміло, чим опорна школа відрізняється від звичайного ЗПЗСО і чому прості школи, які мають якісний професійний особовий склад і позитивний багаторічний досвід у навчально-виховному процесі, не мають такої ж можливості покращити матеріально-технічний стан закладу за рахунок державних коштів та коштів іноземних інвесторів.

На підставі проведеного аналізу двох варіантів положення про освітній округ редакції, можна стверджувати, що положення 2016 р. суттєво не змінилося, а навпаки, на нашу думку, деякі його положення є суперечливими і не

зрозумілими. Наприклад, у старій редакції було визначено, що опорний заклад – це заклад освіти, що надає повну загальну середню освіту, забезпечений кваліфікованими педагогічними кадрами, має сучасну матеріально-технічну і навчально-методичну базу, зручне розташування і забезпечує допрофільну підготовку та профільне навчання, поглиблене вивчення окремих предметів. Однак, і новостворені опорні заклади повинні виконувати ті ж самі завдання й функції.

Крім того, програма «Шкільний автобус», метою якої є організація підвезення дітей до навчальних закладів, діє більше десяти років і ніхто так і не прорахував її ефективність. А сьогодні виділено ще і додаткові кошти на придбання додаткового транспорту, хоча потрібно передбачити й затрати на ремонт хоча б існуючих автобусів.

Також слід зазначити, що в українському соціумі як серед державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування, освітян, так і серед простих громадян ведуться дискусії щодо необхідності створення опорних закладів та їх ефективній діяльності у подальшому. Виникає багато запитань, наприклад, чи цікавились реформатори як вплинуть запропоновані зміни на фізичний і психічний стан дитини, яка більше часу буде витрачати на поїздку та на очікування поїздки, оскільки кількість уроків у учнів базової і старшої школи різна, а відповідно й робочий час у них різний.

Зазначені вище питання свідчать про те, що перед сучасними працівниками освітньої сфери постають нові соціальні замовлення, що визначаються реаліями сьогодення. Успіх проведення реформи освіти залежить як від поєднання зусиль держави з інститутами демократичного суспільства у вирішенні напрямів реформи, так і від професійності управлінців в освітній сфері, які безпосередньо будуть реалізовувати цю реформу.

Вирішити вище визначені питання, а також успішно провести реформи в освітній сфері можуть підготовлені висококваліфіковані фахівці-управлінці, спроможні розробляти, аналізувати й впроваджувати освітню політику, розроблену та запропоновану українському суспільству державою. Для цього в

Україні створено систему підготовки керівних кадрів для управління освітою. Зауважимо, що підходи до організації професійної підготовки керівних кадрів в освітній сфері в Україні вивчали такі вітчизняні науковці, як Г. Єльникова, С. Калашнікова, М. Лещенко, В. Лунячек, Н. Сас, А. Свєтлорусова та ін.

Звернемося до історії створення української системи професійної підготовки керівних кадрів в освіті. Провідне місце у професійній підготовці фахівців для освітньої сфери в Україні традиційно займають педагогічні заклади освіти. В 90-х рр. XX ст. педагогічна освіта пережила реорганізацію: педагогічні училища перетворилися на педагогічні коледжі, педагогічні інститути – на педагогічні університети, інститути підвищення кваліфікації – на інститути післядипломної освіти. Основними тенденціями цього періоду можна визначити введення ступеневої педагогічної освіти, стандартизацію кваліфікацій і дипломів, модернізацію педагогічної освіти в контексті вимог Болонського процесу.

Починаючи з 1990 р. у педагогічній науці розпочався пошук оптимальної національної моделі підготовки керівних кадрів в освітній сфері. Спочатку фахівців готували зі спеціальністю «Організатор освіти» (з 1990 р.), потім – «Менеджмент освіти» (з 1999 р.), «Менеджмент організацій (освіти)» (з 2000 р.). У 2005 р. до Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у ЗВО за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, в розділі «Специфічні категорії» було введено спеціальність «управління навчальними закладами» освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» – 8.000009 [367]. У м. Харкові провідну роль у педагогічній освіті відіграє Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (ХНПУ), що здійснює, поміж іншим, підготовку керівників закладів освіти.

У 1997 р. в Україні було запроваджено наукову галузь «Державне управління» як цілісну наукову дисципліну. Інституалізація цієї галузі, як зазначалось у попередніх розділах, була розпочата на базі НАДУ при Президентові України та набула свого поширення в інших ЗВО і наукових установах. З 1999 р. у структурі НАДУ при Президентові України розпочала свою діяльність кафедра управління освітою, що здійснює професійну підготовку

керівних кадрів управління та державного управління у сфері освіти спочатку за спеціальністю «Управління освітою», а з 2008 р. в рамках програми підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» запроваджено нову спеціальність 8.15010005 «Державне управління у сфері освіти» [379]. Кафедра готувала фахівців з освітньої політики держави для органів влади, державних установ і організацій, а також керівників закладів освіти різних форм власності. В структурному підрозділі НАДУ при Президентові України – ХарРІ НАДУ в 2005 р. у навчальні магістерські програми з державного управління було введено спеціалізацію «Управління освітою». Не дивлячись на особливості підготовки, магістри отримували дипломи з державного управління, в яких, на жаль, не конкретизовано специфіку опанування ними знань.

Загалом, у Харківській області керівників закладів освіти готують у двох з 36 ЗВО (ХНПУ, ХарРІ НАДУ), а підготовка керівних кадрів для управління освітою здійснювалась лише в ХарРІ НАДУ.

Все вище зазначене дозволяє стверджувати, що в Україні модель професійної підготовки керівних кадрів в освітній сфері тільки формується та сьогодні ще не є ефективною, а мережа ЗВО, що готує таких фахівців є не розгалуженою. До того ж потребує суттєвих змін зміст навчальних програм у цій сфері, в якому потрібно враховувати регіональний компонент.

Європейський напрям, після проголошення незалежності, став для України необхідною умовою досягнення її стабільності на міжнародній арені. Обраним курсом, який підтримувала більшість громадян, Українська держава рухалася більш практично двадцять років. Різкі зміни курсу і відмова від ідеї європейської інтеграції призвели до трагічних подій, що сталися в столиці країни в грудні 2013 – лютому 2014 рр. Втім, саме вони дали можливість державі відновити рух до європейських стандартів життя і демократичних свобод. Уже в квітні 2014 р. Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [394], відповідно до якої має бути запроваджено в країні самоврядування за європейською моделлю.

В січні 2015 р. було прийнято «Стратегію сталого розвитку «Україна –

2020», в якій першочерговими для реалізації проголошено децентралізацію та реформу державного управління. Метою державної політики у сфері децентралізації, відповідно до стратегічного документу, є «відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування» [391]. У цьому ж році прийнято Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [361], який врегульовує відносини, що виникають у процесі об'єднання територіальних громад (далі – ОТГ) сіл, селищ, міст.

Таким чином, на початку 2015 р. в державі були закладені правові основи для початку процесу проведення інституційної реорганізації органів місцевого самоврядування – створення ОТГ. У 2015 р. в Україні було створено 159 ОТГ, а на кінець 2016 р. їх налічується вже 367 [267]. Станом на квітень 2021 р. в країні створено 1469 ОТГ, у тому числі 31 ОТГ на непідконтрольній Україні території в межах Донецької і Луганської областей.

Однією з складних задач для ОТГ є створення власного, окремого органа управління, здатного забезпечити належний рівень надання освітніх послуг населенню своєї громади. Особливостями створення системи управління освітою ОТГ є:

— процес об'єднання громад створює умови, коли всі управлінські та фінансові повноваження зосереджені в єдиному органі місцевого самоврядуванні, що дає реальну можливість оптимізувати мережу закладів освіти з метою подолання накопичених проблем у сільській місцевості (наприклад, проблема малокомплектних шкіл);

— одним з головних критеріїв ефективності управління мережею закладів освіти ОТГ є якість освіти, тому необхідно органам управління освітою ОТГ спільно з Департаментом освіти і науки обласного рівня, методистами регіональних інститутів підвищення кваліфікації вдосконалювати методику

об’єктивного оцінювання якості освіти та освітньої діяльності, яка здійснюється в сільських закладах освіти;

– повноваження у сфері освіти в ОТГ розширені, а більшість об’єднаних громад не мають необхідний досвід управління мережею закладів освіти;

– створення органу управління освітою ОТГ має бути якісним процесом, яке засноване на ретельному аналізі його функцій і повноважень, тому необхідно уникати технічного дублювання відділу освіти районної державної адміністрації, оскільки завдання органу управління освітою в ОТГ значно ширше ніж поточне адміністрування існуючої мережі закладів освіти;

– для новоствореної ОТГ потрібно розробити дорожню карту створення органу управління освітою, оскільки цей процес може тривати від 2-х до 4-х місяців та включає:

– укомплектованість його кадрами відповідної кваліфікації;

– налагоджений документальний порядок, пов’язаний з інвентаризацією прийнятого комунального майна, кадрового обліку працівників освіти;

– вирішення питань методичної підтримки та атестації, підготовки статистичних звітів, фінансового та бухгалтерського забезпечення закладів освіти;

– після утворення дієвого управління освітою ОТГ та набуття їм стабільного характеру управління закладами освіти можна починати підготовку плану з їх оптимізації [230].

Відповідно до листа Міністерства освіти і науки України «Про формування органів управління освітою», ОТГ забезпечують управління закладами дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти. На міністерському рівні пропонують для ефективності адміністративного обслуговування освіти ОТГ делегувати адміністративні і навчально-методичні повноваження на рівень навчального процесу (закладів освіти) у поєднанні з належним управлінням усередині самого закладу та забезпеченням якості освіти. Такого роду децентралізація системи освіти ОТГ дозволить уникнути формування малоефективної і витратної для бюджету виконавчого комітету ОТГ структури

[397].

У збірнику проектів нормативних актів ОТГ пропонується розроблений зразок положення про управління освіти, молоді та спорту, що складається з 8 розділів:

- загальні положення та структура управління;
- завдання та повноваження управління;
- організація роботи управління;
- правовий статус начальника управління, його права і обов'язки;
- права і обов'язки працівників управління;
- фінансове та матеріально-технічне забезпечення діяльності управління;
- відповідальність посадових осіб управління;
- заключні положення [154].

Втім, різниця між запропонованим положенням про управління освітою ОТГ і існуючим Примірним положенням про відділ (управління) освіти виконавчого комітету міської ради є незначною, а, отже, є сумніви щодо уникнення дублювання функцій в освітній галузі між об'єднаними громадами та районними (міськими) радами.

Правові повноваження управління освітою ОТГ є значно більшими. Напрямами їх діяльності можна окреслити такі:

- організація та прийняття управлінських рішень;
- кадрове забезпечення;
- забезпечення атестації педагогічних працівників;
- контроль;
- соціальний захист та охорона здоров'я;
- матеріально-технічне забезпечення;
- фінансове забезпечення;
- зв'язки з громадськістю.

Дійсно, новацією функцій управління для структурного підрозділу ОТГ в галузі освіти є її фінансові права. Орган управління освітою ОТГ є юридичною особою, має самостійний баланс, рахунки в казначействі та печатку. Він

підзвітний, підконтрольний та підпорядкований голові ОТГ, Департаменту освіти і науки обласної державної адміністрації, Міністерству освіти і науки України та іншим центральним органам виконавчої влади.

Ще однією особливістю утворення органу управління освітою ОТГ є те, що у результаті співпраці ОТГ між собою у сфері освіти, цей орган можна утворити трьома шляхами: утворити власний орган, сформувати спільний для кількох ОТГ орган або делегувати відповідні повноваження одному із суб'єктів співробітництва.

Отже, в Україні на місцевому рівні запроваджується нова модель управління освітою, яка має бути більш ефективною й результативною. Сьогодні вже є певний досвід, напрацювання в цьому напрямку. Однак, виникає багато питань, які можна вирішити лише шляхом спроб і помилок. Кожна громада має пройти свій еволюційний шлях розвитку.

Тепер перейдемо до розгляду питання висвітлення інформації про кадрове забезпечення органів управління освітою на рівні регіону. Розглянемо Харківську область як одну з провідних областей, в якій спостерігається динамічний розвиток освітньої сфери.

Серед засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності в Україні, відповідно до Закону України «Про освіту» (ст. 6), є «прозорість і публічність прийняття та виконання управлінських рішень; відповідальність і підзвітність органів управління освітою та закладів освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності перед суспільством; державно-громадське управління» [386]. На законодавчому рівні наголошується на прозорості та інформаційної відкритості закладу освіти (заклади, що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності, зобов'язані забезпечувати на своїх (своїх засновників) веб-сайтах відкритий доступ до інформації про структуру та органи управління закладу освіти, про кадровий склад закладу згідно з ліцензійними умовами (ст. 30)), а також на відкритості органів управління у сфері освіти, які зобов'язані оприлюднювати всю публічну інформацію (ст. 68), відповідно до вимог законів України «Про доступ до публічної інформації» та «Про відкритість

використання публічних коштів». Зокрема, відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», розпорядниками інформації (ст. 13) є «особи, якщо вони виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, включаючи надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг, – стосовно інформації, пов'язаної з виконанням їхніх обов'язків» [362].

На підставі вищевикладеного спробуємо проаналізувати, наскільки висвітлена інформація про кадрове забезпечення органів управління освітою в Харківській області на веб-сайтах цих органів.

Насамперед зазначимо, що за даними, оприлюдненими на сайті Верховної ради України щодо адміністративно-територіального устрою Харківської області, загальна площа області станом на квітень 2021 р. складає 31,4 тис. км^2 із населенням 2 654 375. Область має 7 міст обласного значення (Харків (9 районів у місті), Ізюм, Куп'янськ, Лозова, Люботин, Первомайський, Чугуїв), 10 міст районного значення (Балаклія, Барвінкове, Богодухів, Валки, Вовчанськ, Дергачі, Зміїв, Красноград, Мерефа, Південне), 7 районів. Всього в області 1 751 населених пунктів, у тому числі 78 – міських і 1 673 – сільських. У Харківській області також функціонує 56 ОТГ. Дані про них наведені в табл. 5.4.

Таблиця 5.4

Дані щодо утворених ОТГ у Харківській області відповідно до районів

№ з/п	Назви районів	Інформація про ОТГ		
		кількість ОТГ	площа, кв. км	кількість мешканців, тис. осіб
1	Богодухівський	5	4510,3	126,7
2	Ізюмський	8	5918,4	178,7
3	Красноградський	6	4333,2	107,5
4	Куп'янський	8	4626,4	135,3
5	Лозівський	5	4028,7	152,5
6	Харківський	15	3226,1	1 753,7
7	Чугуївський	9	4811,7	200,1

Як видно з даних, наведених у таблиці, наймасовішим є Харківський район, у якому утворено найбільшу кількість ОТГ – 15. Найменшу кількість ОТГ мають Богодухівський і Лозівський райони (по 5 ОТГ). У всіх цих адміністративно-територіальних одиницях з метою реалізації державної освітньої політики, забезпеченні якості та доступності освіти мають бути утворені відповідні органи управління освітою, в тому числі й у новостворених ОТГ. Нами раніше вже висвітлювалися особливості створення системи управління освітою ОТГ та висловлювалися сумніви щодо уникнення дублювання функцій в освітній галузі між об'єднаними громадами та обласними (міськими, районними, селищними, сільськими) радами під час розробки положень про структурні підрозділи управління освітою [328].

Проведений аналіз веб-сайтів органів управління освітою в Харківській області дозволяє зробити деякі висновки:

по-перше, в регіоні систему управління освітою складають різноманітні структурні підрозділи (департаменти, управління, відділи), які здебільшого є підрозділами виконавчого апарату адміністративних центрів, втім, зазвичай вони об'єднують декілька сфер життєдіяльності суспільства: освіту, культуру, спорт, молодь, туризм;

по-друге, не всі адміністративні центри мають офіційні веб-сайти, що скоріше пов'язано з відсутністю фінансування, а також наявного технічного та/або кадрового забезпечення, навиків менеджментських технологій тощо;

по-третє, найбільше інформації про кадрове забезпечення структурних підрозділів в сфері управління освітою (персоналізований кадровий склад, посади, режим прийому громадян, інформація про заклади освіти тощо) подано на веб-сайтах області, міста Харкова та області; найменше – у районах області та на сайтах ОТГ.

Загалом можна стверджувати, що на веб-сайтах органів управління освітою в Харківській області не надається повної інформації про кадровий склад, який здійснює управління освітньою сферою на відповідній території, – відсутні насамперед кількісні (чисельність) та якісні (освітній рівень, професійний стаж

тощо) дані про управлінські кадри.

Посилення автономії суб’єктів суспільних відносин є важливою складовою реформування держави. Проте на практиці реалізація такого підходу передбачає пошук та впровадження нових, більш інноваційних форм і методів регулювання діяльності різних установ. Цей напрямок торкається й установ і закладів освіти, на яких покладено, в тому числі, й таку функцію держави, як забезпечення сталого розвитку.

Останнім часом зазначена проблема стає предметом пильної уваги з боку науковців з різних наукових галузей, у тому числі й державного управління. Зокрема, деякі питання використання новітніх технологій в управлінні освітою висвітлені в наукових працях Т. Боголіб, Д. Дзвінчука, В. Кременя, Т. Лукіної, В. Лугового, С. Майбороди, В. Огаренка, О. Поваженого та ін. До того ж практичне вирішення питання вдосконалення управління освітою вже знаходить свою реалізацію в стратегічних документах розвитку регіонів.

Зупинимося на одному з перспективних, на наш погляд, напрямку вдосконалення публічного управління суб’єктів освітньої діяльності. Зазначимо, що для управління освітою, відповідно до національного законодавства, в Україні створюється система державних органів управління і органи громадського самоврядування. До органів управління освітою в регіоні належать місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування та утворені ними структурні підрозділи з питань освіти (місцеві органи управління освітою). Діяльність останніх спрямовується на:

– управління закладами освіти, що є комунальною власністю;

– організацію навчально-методичного забезпечення закладів освіти, вдосконалення професійної кваліфікації педагогічних працівників, їх перепідготовку та атестацію у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти;

– координацію дій педагогічних, виробничих колективів, сім'ї, громадськості з питань навчання і виховання дітей;

– визначення потреб, розроблення пропозицій щодо державного

контракту і формування регіонального замовлення на педагогічні кадри, укладання договорів на їх підготовку;

— контроль за дотриманням вимог щодо змісту, рівня і обсягу освіти, атестацію навчальних закладів, що є комунальною власністю [385].

Для здійснення управління освітою працівникам структурних підрозділів необхідно ефективно застосовувати інноваційні засоби з метою підвищення якості процесу управління. Тому їх професійна підготовка має включати знання, вміння й навички з використання та застосування в своїй діяльності сучасних медіа-технологій як засобу забезпечення відкритості та прозорості їх діяльності. Це сприятиме формуванню в регіоні громадянського суспільства, налагодженню партнерських відносин між владою та громадою.

Сьогодні в українському суспільстві зростає роль Інтернету в одержані й поширенні інформації з розвитку освітньої галузі регіону в цілому та новин із конкретного навчального закладу або в загалі про цей заклад. Цей засіб комунікації набуває дедалі більшої ваги. Вже сьогодні значну частину інформації українці споживають саме з Інтернету. Кожна школа великого міста України веде свій сайт, на якому доступна необхідна інформація для громадськості. Однак, отримати вчасно достовірну інформацію на сайтах управлінь освітою як адміністративних установ певного територіального угруповання стає все складніше. Зазвичай причин дві:

— по-перше, не достатнє фінансування, особливо розвитку новітніх засобів комунікації;

— по-друге, нестача професійних кадрових ресурсів у сфері медіа-технологій, які б забезпечували діяльність управлінь освітою в регіоні.

Що стосується використання медіа-технологій в управлінні освітою регіону, то коло їх можливостей зростає у геометричній прогресії. Так, за допомогою сучасних медіа-технологій, окрім підтримки веб-сайту регіонального управління освітою, можна проводити брифінги, прес-конференції, прес-тури, круглі столи, наукові конференції, науково-практичні семінари та ін. Також можна використовувати як вид управлінської діяльності PR в Інтернеті:

– блогінг як форму копірайтингу (розміщення для користувачів Інтернету корисної інформації з розвитку освіти в регіоні та постійне його наповнення);

– створення ком'юніті навколо певної теми / бренду (наприклад, створити соціальну мережу, в якій зареєстровані особи можуть висловлювати свої думки з перспективних напрямів розвитку освіти або з визначення конкретних проблем в освіті тощо);

– створення тематичних сайтів (наукових, дослідницьких, методичних, навчальних та ін.);

– флеш-мобінг як ефективну технологію організації громадських безладів в реальному просторі за допомогою використання віртуального простору та експлуатації цінностей віртуальної культури;

– управління форумами;

– генерування подій та акцій;

– розсилки тощо.

Крім того, в управлінні освітою регіону можна використовувати таку технологію, як електронний директ-мейлінг – розповсюдження рекламних матеріалів шляхом їх безпосередньої адресної розсилки потенційним споживачам освітніх послуг. Ця технологія відмічається високою ефективністю завдяки практичній відсутності конкретних осіб, за адресою яких були надіслані інформаційні матеріали.

Відтак у професійній діяльності сучасні працівники структурних підрозділів управління освітою на регіональному рівні мають володіти знаннями, уміннями й навиками роботи із всіма медіа-технологіями як традиційними (преса, радіо, кіно, телебачення, відео та ін.), так і новітніми (комп'ютерні мережі). А отже, необхідно вміти:

– працювати з періодичною пресою професійного спрямування, виділяти й аналізувати відповідні програми телебачення та запрошувати представників радіо та телебачення для надання їм необхідної інформації;

– користуватися та самим створювати сайти мережі Інтернет, вести осмислений пошук необхідної інформації, аналізувати її, швидко реагувати на

зміни в освітній галузі та в освітніх потребах;

— вести Інтернет-бесіду з громадськістю та ін.

Все це надасть принципово нові можливості для пізнавальної та творчої самореалізації, насамперед, працівників регіональних управлінь освітою. Також саме ці працівники своєю щоденною роботою мають подавати приклад всім працівникам освіти у можливостях використання медіа-технологій.

Отже, ефективне використання медіа-технологій в управлінні освітою на регіональному рівні залежить від рівня професійної підготовки працівників регіональних управлінь освітою, які здебільшого мають вузько кваліфіковану підготовку. Тому сьогодні постає питання перегляду професійних магістерських програм та включення в них обов'язкового курсу, за допомогою якого можна підвищити технологічний рівень фахівців в освітній галузі.

5.3. Комплексний механізм публічного управління регіональними освітніми системами

Сутність реформи децентралізації, як зазначалось у попередніх розділах, полягає в передачі значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності від державної виконавчої влади до органів місцевого самоврядування. У цьому зв'язку в країні змінюються акценти ролі і значення регіонального управління. Отримання і реалізація регіонами права вибору власної освітньої стратегії, тобто її регіоналізація, викликана ростом масштабів суспільного виробництва, ускладненням управління та зменшенням можливості враховувати на державному рівні специфіки розвитку кожного регіону.

РОС є складовою національної системи освіти і підсистемою соціально-економічного комплексу регіону зі своїми історією, особливостями, традиціями, цінностями. Від ефективності її функціонування залежить якість людського ресурсу даної території. Водночас, РОС є самостійною складно організованою системою, яка в свою чергу складається з окремих взаємопов'язаних між собою підсистем: нормативно-правового забезпечення, закладів освіти та наукових

установ, учасників освітнього процесу та їх організацій (об'єднань), освітніх програм і кваліфікацій, органів управління у сфері освіти та механізмів управління. Від ефективності діяльності всіх перелічених підсистем залежить результативність функціонування РОС як об'єкта управлінського процесу. Однак, проведений аналіз і практичний досвід свідчить про існування низки проблем у функціонуванні в управлінні РОС, а саме неефективність функціонування механізмів управління. На наше переконання, ефективність існуючих механізмів підвищується тоді, якщо вони діють як комплексний механізм.

Відмітимо, що в науці державного управління українськими дослідниками напрацьовано достатньо наукових розробок щодо визначення структури, складових елементів, змісту, властивостей, специфіки та особливостей механізмів управління. Однак, і досі немає чітко визначеної їх класифікації. У науковому просторі йдуть жваві дискусії з приводу цього питання. Вчені виділяють цілі групи механізмів – державні та цільові державні механізми, механізми управління державою, механізми процесу та механізми системи управління, механізми взаємодії суб'єктів управління, недержавні механізми управління, механізми реалізації політики тощо.

Останнім часом новим науковим напрямом стає дослідження теоретико-методологічних засад публічного управління як специфічного виду управлінської діяльності в умовах сучасних суспільних перетворень, формується відповідна термінологічна система та наукова методологія. З'являються публікації, у яких досліджуються механізми публічного управління, порядок взаємодії публічних інституцій, що так чи інакше впливає на певну сферу життєдіяльності суспільства, та визначається місце органів державної влади в цьому процесі. Зокрема, механізми публічного управління є предметом дослідження таких українських учених, як В. Абрамов, Я. Жовнірчик, О. Загороднюк, О. Коротич, Ю. Легеза, Л. Малюга, Б. Мельниченко, Г. Панченко, О. Рєзнік, О. Слюсарчук, О. Сукманова, Я. Чернятевич, Ю. Шаров та ін. Проблему визначення структури комплексного механізму державного управління порушують у своїх наукових працях Т. Гнацюк, Л. Грень, І. Мартинюк, В. Медвідь, М. Мельник, Б. Лемішко, О. Тимошенко,

Ю. Ульянченко, О. Якименко, Н. Яркіна та ін. Однак, вчені розглядають цей механізм лише в рамках державного управління, не беручи до уваги, що сучасним трендом є максимальне залучення громадськості до управлінського процесу, співпраця держави з інституціями громадянського суспільства.

Отже, спробуємо з'ясувати змістовну сутність терміну «комплексний механізм публічного управління» та, на підставі існуючих наукових розробок і результатів раніше проведених досліджень теоретичних й практичних аспектів публічного управління освітою, запропонуємо авторський підхід до визначення цього поняття та розкриємо теоретичну сутність комплексного механізму публічного управління РОС.

Перш ніж перейти до розгляду визначеної проблематики, нагадаємо, що в нашому дослідженні ми віддаємо пріоритетність більш усталеним визначенням базової термінологічної конструкції – словниковим, енциклопедичним визначенням. Ми вже наголошували, що механізм публічного управління слід розглядати, як сукупність інструментів, дій та суб'єктів, задіяних в управлінському процесі. Провідна роль у публічному управлінні відводиться державі, яка за допомогою механізмів державного управління досягає пріоритетних управлінських цілей, а, отже, відповідно й у публічному управлінні РОС головну роль відіграють механізми державного управління. При цьому обов'язковими елементами цих механізмів виступають принципи, функції, методи, інформація, технологія та технічні засоби.

Одним із видів державного управління є регіональне управління, яке здійснюється як державними органами виконавчої влади у межах їх компетенції, так і органами місцевого самоврядування. Головна мета регіонального управління полягає у забезпеченні комплексного розвитку регіонів, задоволення соціальних і економічних потреб населення. Публічне управління освітою на рівні регіону використовує всі можливі ресурси, та за допомогою конкретних механізмів управління, які у сукупності можуть складати комплексний механізм здійснює регіональну освітню політику.

На жаль, у спеціальних словникових виданнях не надається визначення

поняттю «комплексний механізм», тому звернемося до трактування цього поняття, яке надають у своїх працях учені, та згрупуємо їх дослідження за тотожністю у підходах. Зазначимо, що науковці розглядають комплексний механізм, як:

– систему (сукупність) механізмів управління (О. Кучабський, О. Нєма, Н. Нижник, Л. Приходченко, Ю. Ульянченко, О. Федорчак, В. Шевченко);

– ряд засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління (В. Бакуменко, Д. Безносенко, І. Варзар та ін.);

– систему практичних заходів, засобів, важелів, стимулів (В. Медвідь, М. Мельник, О. Тимошенко, О. Якименко);

– процес функціонування місцевих бюджетів (О. Голинська).

Отже, більшість учених визначають комплексний механізму як систему. Причому здебільшого як систему окремих механізмів управління.

Систематизувавши різні погляди науковців щодо механізмів управління та самого процесу публічного управління, його особливостей на рівні регіону, пропонуємо трактувати комплексний механізм публічного управління РОС як сукупність конкретних механізмів публічного управління, за допомогою яких реалізуються публічно-управлінські впливи на РОС, що базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності кожного суб'єкта управління з використанням відповідних форм і методів управління. Схематично зміст комплексного механізму публічного управління РОС представлено на рис. 5.7.

Зазначимо, що головною метою розробки комплексного механізму публічного управління РОС є комплексний підхід досягнення поставленої стратегічної мети розвитку освіти, визначеної на державному рівні у відповідному документі – у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (далі – Національна стратегія) – та полягає у підвищення «доступності якісної, конкурентоспроможної освіти відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки; забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними здібностями, потребами на основі навчання протягом життя» [384].

Національна стратегічна мета розвитку освіти

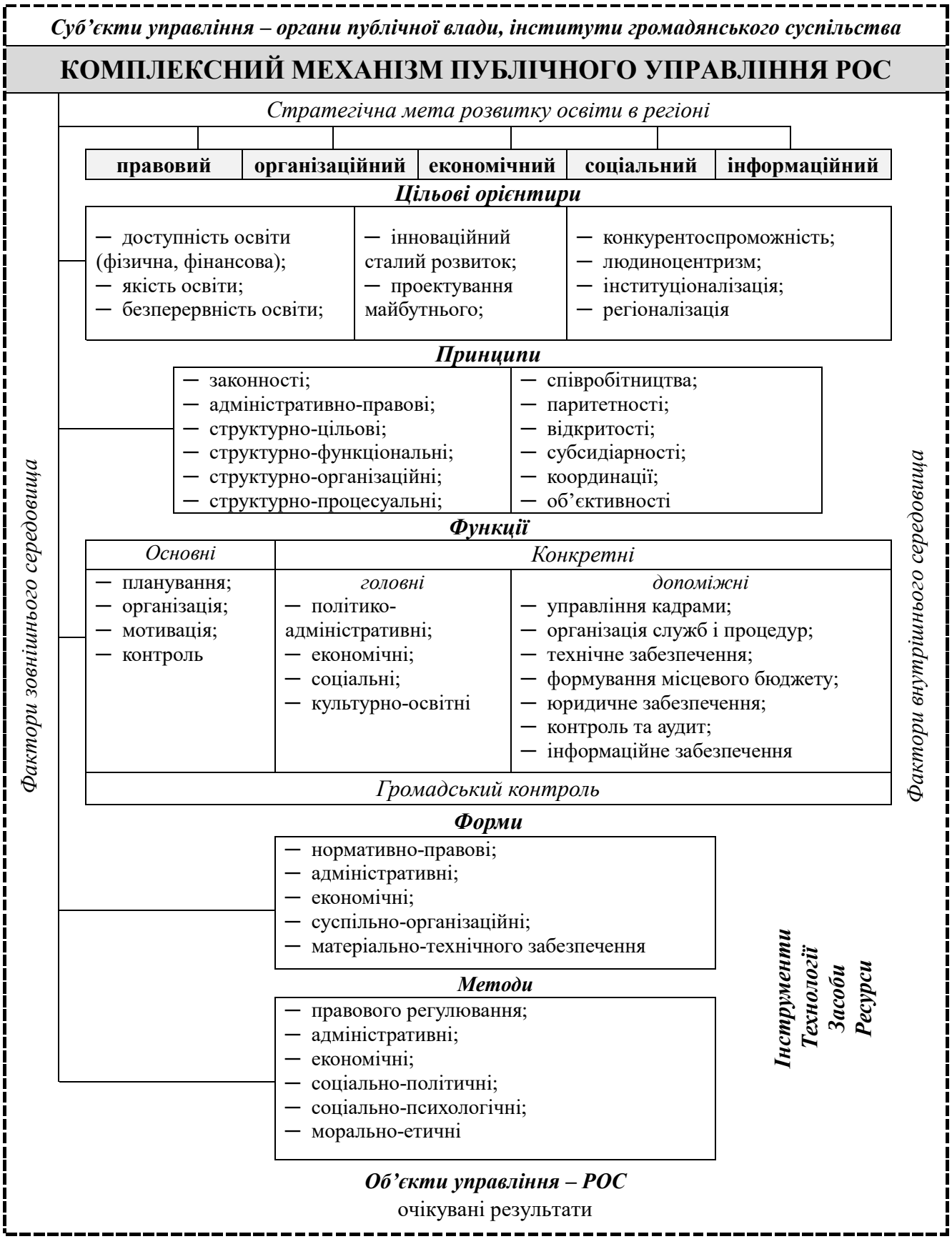

Рис. 5.7. Зміст комплексного механізму публічного управління РОС (авторська розробка)

Варто звернути увагу, що розвиток освіти за визначеними у документі завданнями, напрямами та заходами обмежено конкретним роком – до 2021 року, тобто сьогодні вже можна підвести підсумки й проаналізувати, чи досягли тих результатів, що були намічені.

Аналіз стану системи освіти та освітня практика свідчить, що очікувані результати виконані частково, а отже потребують подальшої реалізації Національної стратегії з корегуванням її завдань. Також звертаємо увагу, що Національна стратегія була розроблена з метою конкретизації основних шляхів реалізації концептуальних ідей і поглядів розвитку освіти, визначених у раніше затвердженому документі (у 2002 р.) – Національній доктрині розвитку освіти [383], який є чинним і досі. В документі визначаються основні напрями розвитку освіти у першій половині XXI ст., тобто можна стверджувати, що в цьому документі визначено стратегію розвитку освіти до 2025 року. При цьому перші результати очікувались уже через 10-15 років, тобто в 2012-2017 рр., та мали проявитися у скороченні відставання у темпах розвитку суспільства в результаті впровадження новітніх виробничих та інформаційних технологій, а також мали наблизити Україну до рівня і способу організації життєдіяльності розвинутих країн світу. Однак, життєвий досвід та реальний стан соціально-економічного розвитку країни демонструє лише про збільшення розриву між рівнем розвитку розвинутих країн і Україною. Це спонукає країну до розробки нових альтернативних управлінських рішень, нового стратегічного документу, спрямованого на перспективу. Проте потрібно більш чітко прописувати стратегічні цілі, конкретизувати завдання та розробляти конкретні інструменти для досягнення поставлених цілей.

Наголосимо, що саме стратегія є документом вищого рівня як у державі, так і в кожному регіоні. Так, на державному рівні у прийнятому стратегічному документі [366], строк дії якого заплановано на 2027 р., задекларовано зміни у підходах до формування й реалізації державної регіональної політики відповідно до її елементів, зокрема щодо:

— об’єктів політики – визначення типу територій, що потребують

застосування особливих механізмів державної підтримки (агломерації; великі, середні, малі, монофункціональні міста; сільські (у несприятливих умовах), гірські (Українські Карпати) території; макрорегіон «Азов-Чорне море»; зони впливу міжнародних транспортних коридорів; прикордонні регіони та території; ТОТ; природоохоронні території та об'єкти); розбудова конкурентоспроможного регіону шляхом активізації усіх суб'єктів і ресурсів території;

— суб'єктів політики – формування та реалізація політики здійснюється із залученням неурядових організацій;

— фінансування – цільове спрямування коштів державного бюджету на виконання регіональних програм розвитку;

— планування – державна підтримка тих територій, які її потребують, на засадах поєднання галузевого й територіального підходу;

— міжвідомчої координації – уряд забезпечує координацію через Міжвідомчу координаційну комісію з питань регіонального розвитку;

— інституційної спроможності – спроможність територіальних громад до стратегічного планування розвитку території та ефективного управління для цього відповідними ресурсами.

Такий підхід до державної регіональної політики має сприяти концентрації всіх адміністративно-територіальних ресурсів і зусиль суб'єктів політики з метою ефективного розв'язання проблем, які існують на цих територіях, а також в масштабах країни – зменшення диспропорцій розвитку територій. Відтак, нині території можуть спрямувати свої сили й на розвиток РОС як об'єктів публічного управління.

В рамках державної стратегії у 2020 р. кожний регіон країни затвердив власну стратегію розвитку області на 2021–2027 роки, в якій визначені пріоритетні цілі розвитку територіально-адміністративної одиниці у найближчій перспективі. Водночас, слід наголосити, що в основу визначення стратегічних цілей розвитку освіти на рівні регіону покладено цілі Національної стратегії та цілі регіонального розвитку соціальної інфраструктури. Таким чином, у регіональних стратегічних документах прописані вихідні положення сценаріїв

розвитку регіонів (базові (інерційні), оптимістичні (інноваційні) та песимістичні), що сформовані на основі результатів SWOT-аналізів, дослідження соціально-економічного стану області, виявлених проблем, а також з урахуванням міжнародних, національних і регіональних прогнозних документів з розвитку соціальної сфери, в тому числі з розвитку освіти. Крім того, визначено стратегічні та оперативні цілі розвитку регіону, завдання щодо їх реалізації. Наприклад, у Стратегії розвитку Харківської області відповідно до оперативної цілі 1.3. Забезпечення доступної і якісної освіти на всіх рівнях, визначено низку завдань:

– задоволення потреби у здобутті дошкільної й позашкільної освіти та оптимізація ефективної мережі ЗПЗСО з урахуванням результатів демографічного прогнозу та специфіки розташування населених пунктів;

– реорганізація малокомплектних сільських шкіл;

– забезпечення закладів освіти сучасною комп'ютерною технікою;

– забезпечення якісного надання послуг із перевезення дітей у сільській місцевості;

– модернізація професійної (професійно-технічної) освіти відповідно до потреб регіонального ринку праці;

– розвиток дуальної та інклюзивної освіти у ЗВО;

– розбудова системи освіти впродовж життя;

– створення технологічних платформ на базі наукових установ і закладів вищої освіти у смарт-спеціалізованих напрямках розвитку економіки та ін. [460].

Зауважимо, що для вирішення багатоцільових завдань з розвитку РОС на рівні регіонів побудовано систему публічного управління, що представлена сукупністю органів державного управління та місцевого самоврядування, що мають владно-організуючий і регулюючий вплив на сферу освіти з метою її впорядкування, створення належних умов для її функціонування й розвитку з метою досягнення цілей освітньої політики, а також представників інститутів громадянського суспільства в сфері освіти. Результатом управлінського процесу мають бути прогнозовані результати.

Стратегічні цілі з розвитку освіти на рівні регіону реалізуються суб'єктами

публічного управління за допомогою механізмів управління. Принципово важливими складовими комплексного механізму публічного управління РОС є конкретні механізми управління – правовий, організаційний, економічний, соціальний, інформаційний. Кожен з цих механізмів пов'язаний між собою, тому часто можуть об'єднуватись між собою (наприклад, організаційно-правовий, соціально-економічний тощо), однак у межах комплексного механізму вони регулюються централізовано з метою забезпечення ефективного функціонування та розвитку РОС.

Розглянемо більш детально кожен з механізмів та визначимо їх зміст. Почнемо з правового механізму, який закладає правові основи для функціонування інших механізмів, всієї системи РОС та представлений комплексом взаємопов'язаних юридичних засобів (міжнародно-правові акти в сфері освіти, міжнародні стандарти, законодавче та нормативно-правове забезпечення розвитку освіти, національні стандарти якості освіти), які необхідні для досягнення мети.

Нами у першому розділі вже було розглянуто механізм правового регулювання процесу публічного управління освітою, проаналізовано стан національного освітнього законодавства, визначено особливості його формування, здобутки й недоліки та окреслено можливі шляхи удосконалення цього механізму.

На рівні регіонів суть правового механізму полягає у забезпечення правових засобів і форм впливів шляхом прийняття нормативно-правових актів та вироблення засобів їх застосування з метою забезпечення функціонування й розвитку РОС, правового регулювання правовідносин між суб'єктами в освітній сфері. Актами також регулюються методологія, правові основи фінансово-економічної, соціально-психологічної, науково-методичної, матеріально-технічної, педагогічної підтримки учасників освітнього процесу.

Так, на сучасному етапі розвитку суспільства перспективними кроками, спрямованими на продовження реформування сфери освіти, виявляється розроблення низки законів, які б регулювали суспільні відносини в сфері освіти дорослих, у тому числі післядипломної освіти (системи підвищення кваліфікації

педагогічних працівників, які задіяні на всіх рівнях освіти (особливої підтримки потребують вихователі ЗДО та працівники ЗПО). Необхідно розробити нормативно-правову базу функціонування неформальної та інформальної освіти в Україні та її регіонах як такої, що дає змогу сформувати якісне освітньо-виховне середовище на певній території. Також потребує розроблення нормативно-правової бази для забезпечення ефективного функціонування центрів раннього розвитку дітей у системі дошкільної освіти; розробки конкретних механізмів з метою підвищення соціального статусу педагогічного персоналу; розроблення моделей фінансування закладів освіти тощо.

На рівні регіону потрібно сприяти соціальному партнерству, спрямованому на підтримку та розвиток РОС. Для цього доцільним виявляється налагодження співпраці профільних ЗВО, які здійснюють підготовку спеціалістів, і роботодавців – замовників робочої сили, а також студентів-випускників. Необхідно розробити відповідну нормативно-правову базу, в якій запропонувати такі механізми, як:

– залучення роботодавців до формування змістовної частини освітнього процесу (формування компетенцій галузевих фахівців; розробка робочих навчальних планів освітньої програми (враховувати у тому числі організацію навчальної практики студентів на підприємстві роботодавця, проведення ознайомчих екскурсій до підприємств під час проведення практичних занять));

– обмін інформацією між ЗВО, роботодавцем і регіональним органом управління в сфері освіти (аналіз регіонального ринку праці та ринку освітніх послуг; визначення потреб та очікуваних результатів; налагодження співпраці учасників соціального партнерства; створення спільних об’єднань, проведення комунікативних заходів з метою розв’язання актуальних проблем тощо);

– організація навчально-виробничої практики студентів, стажування викладачів на підприємствах та підвищення кваліфікації працівників підприємств у ЗВО (налагодження зворотного зв’язку);

– проведення спільних наукових досліджень із залученням викладачів, студентів і роботодавців;

– проведення випускних екзаменів із запрошенням представників

роботодавців (пропозиції щодо працевлаштування; проводити ярмарки вакансій та ін.) тощо.

Також доцільним вважаємо організовувати тимчасове працевлаштування студентів у вільний від навчання час (наприклад, у позааудиторний час або в канікулярний період) та надавати/призначати стипендії кращим студентам як мотиваційний стимул до подальшого здобуття нових знань і орієнтиру на подальше працевлаштування.

Організаційний механізм представлений системою суб'єктів публічного управління, відповідними регламентуючими документами (програмними і статутними документами, регламентами, положеннями, посадовими інструкціями), системою контролю, аудиту, моніторингу, а також ліцензійними та акредитаційними умовами та положеннями. Суть організаційного механізму управління щодо розвитку РОС полягає в організаційно-адміністративному забезпеченні управлінського процесу – визначенні організаційної структури управління РОС та форм відповідної управлінської діяльності.

Отже, однією з проблем на регіональному рівні є створення дієвої системи управління освітою, до якої мають бути залучені фахівці, здатні сформувати сучасне бачення розвитку системи освіти в територіальній громаді, впроваджувати освітні реформи, вчасно приймати ефективні управлінські рішення тощо. В умовах децентралізації роль органів управління освітою суттєво змінюється. Вони мають надавати всебічну підтримку закладам освіти, бути їх партнерами.

Нині можливі дві організаційно-правові форми функціонування органів управління освітою, створених у новоутворених ОТГ:

– органи управління освітою, які входять до структури виконавчих органів ради ОТГ;

– органи управління освітою, утворений як окремий виконавчий орган з питань управління освітою.

Утворення однієї з форм можливе у разі достатньої фінансової можливості ОТГ або залежить від фактичної ситуації і потреб територіальної громади.

Причому на рівні громад немає сенсу в утворенні великої структури, яка до того ж дублює структури управління освітою на рівні районних або обласних державних адміністрацій (наприклад, управління, департаменти, відділи). Для більшої ефективності достатньо в ОТГ утворити сектор або відділ освіти. Крім того, потрібно орієнтуватися на мережу закладів освіти, яку вони мають утримувати, контролювати, створювати умови для забезпечення її функціонування й розвитку, а також на кількість учасників освітнього процесу (керівників і працівників закладів освіти, здобувачів освіти). Потребує також оформлення їхнього правового статусу. Так, у разі, якщо орган управління освітою в ОТГ отримує статус юридичної особи, яка має право підпису документів, у тому числі й фінансових, то навантаження на голову територіальної громади суттєво зменшується. Але, якщо орган управління освітою територіальної громади не отримує статус юридичної особи, то, як наслідок, не може розпоряджатися коштами освітньої субвенції та всі питання буде вирішувати безпосередньо голова ОТГ, який має право підпису документів.

Вважаємо, що потребою часу, є створення регіональних координаційних центрів розвитку РОС під патронатом регіональних органів управління освітою, основним завданням яких має бути здійснення координації діяльності закладів освіти всіх рівнів, типів і форм власності як цілісної системи, що забезпечує соціально-економічний розвиток регіону. До діяльності цих рад доцільним є запрошення представників громадських організацій регіону, які займаються освітньої діяльністю. Також у самій структурі регіональних органів управління освітою необхідно створити аналітично-прогнозований відділ, який би збирав необхідну інформацію щодо розвитку РОС, готовив аналітичний звіт, у якому має бути визначено актуальні проблеми, які потребують негайного розв’язання, виклики та загрози для розвитку РОС у майбутньому.

На часі є розроблення нормативної бази (статути, положення, навчальні програми) для закладів неформальної освіти, зокрема роботи з місцевими громадами, з питань перепідготовки спеціалістів різних економічних галузей, у тому числі педагогічних працівників, які внаслідок оптимізації мережі закладів

освіти залишилися без роботи, для забезпечення трудовими ресурсами регіональний ринок праці.

Щодо економічного механізму, то потрібно чітко відрізняти його суть на рівні:

- держави:
  - стратегічне забезпечення – фінансові, цінові, інвестиційні, податкові документи;
  - державні програми та стратегії розвитку;
  - економічна політика;
- регіону:
  - бюджетне забезпечення – бюджетне фінансування;
  - податки;
  - кредити;
  - гранти;
  - кошти фізичних і юридичних осіб.

В цілому можна стверджувати, що економічний механізм управління на рівні регіону в освітній сфері спрямований насамперед на підтримку РОС та створює умови для розвитку здорової конкуренції в сфері освіти – здатність закладів освіти та учасників освітнього процесу діяти в умовах ринкових відносин й отримувати при цьому прибуток, достатній для освітньо-науково-виробничого вдосконалення.

На рівні регіону фінансове забезпечення є одним із головних чинників, що сприяє успішному проведенню реформування освіти та розвитку її системи на певній території. Однак, досягнення необхідного рівня фінансування залежить від розвитку як національної економіки в цілому, так і соціально-економічного розвитку регіону, а також наявності фінансових ресурсів, від ефективності та віддачі бюджетних коштів, інвестованих в освіту.

Практика показала, що одним із дієвих інструментів, заснованого на принципі субсидіарності (передбачає наближення публічних послуг до їх безпосереднього споживача) є впровадження освітньої субвенції як

міжбюджетного трансферту з державного бюджету місцевим органам влади. Однак, цей інструментарій потребує подальшого вдосконалення щодо використання залишків коштів за освітньою субвенцією. Потребує уточнення формули розподілу цієї субвенції, отримання і використання статистичних даних поточного року для здійснення біль точних, відповідних фактичному стану в закладах освіти фінансових розрахунків та планування місцевих бюджетів, що зумовлені утворенням нових ОТГ.

Соціальний механізм управління є багатогранним комплексом засобів, методів і технологій, спрямованих на регулювання відносин суб'єктів освітньої сфери (окреслює соціальні зв'язки), формування системи соціального захисту, створення морально-психологічного підґрунтя та мотиваційних умов професійної діяльності – вмотивування працівників і здобувачів освіти до науково-освітньої діяльності, забезпечення професійного розвитку колективів закладів освіти та інше. Тож соціальний механізм управління спрямований на:

- кадрове забезпечення РОС:
- підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних та керівних кадрів в освіті;
- визначення соціального статусу, умов атестації та самоосвіти персоналу;
- мотиваційне забезпечення РОС:
- толерантне ставлення;
- виплати премій та пропозиція пільгових умов учасникам освітнього процесу;
- формування системи норм, цінностей та переконань.

З метою підтримки педагогічних працівників, їхнього статусу в суспільстві, необхідно розробити мотиваційних систему стимулів (підвищення заробітної плати, виплата премій, пільги, вигідні кредитні умови тощо), особливо для молодих педагогів. Потребує приведення існуючої системи підготовки майбутніх педагогічних працівників та системи перепідготовки працюючих педагогів у відповідність до сучасних вимог розвитку освіти та суспільства, зокрема

працювати в умовах автономії закладів освіти, поглиблення знань з управління закладами та набуття досвіду у сфері освітнього менеджменту та маркетингу, готувати педагогічних працівників працювати з дітьми з особливими освітніми потребами тощо.

І останній конкретний механізм, що є складовою комплексного механізму публічного управління РОС, – інформаційний механізм спрямований на формування вертикальної і горизонтальної мережі прийняття та поширення інформації щодо розвитку РОС, на створення каналів постійного обміну інформацією з інститутами громадянського суспільства та з окремими громадянами регіону. Фактично інформаційний механізм вміщує в собі такі складові, як:

— інформаційно-аналітичну (збір, аналіз та поширення інформації; моніторинг та оцінювання результатів діяльності);

— інформаційно-ресурсну (нормативно-правові, кадрові, матеріально-технічні, фінансові ресурси і компоненти);

— інформаційно-комунікаційну (інформаційні технології, канали передачі інформації);

— інституційну (організації, заклади, установи, що збирають, обробляють та розповсюджують інформацію).

В умовах цифровізації освіти, інформатизації суспільства, а також переведення освітнього процесу на змішану форму навчання (очно-дистанційну) потребою часу є використання бюджетних коштів на забезпечення:

— організації розроблення і видання електронної навчальної і науково-методичної літератури;

— продовження інтернетизації та комп’ютеризації закладів освіти;

— створення та організації діяльності нової регіональної інформаційно-аналітичної системи для збору та оброблення статистичних і адміністративних освітніх даних з метою покращення якості забезпечення процесів планування та управління РОС. Потребує також розроблення системи показників для збору адміністративної інформації від закладів освіти, визначення періодичності її

збору, оброблення та отримання;

– створення та організація єдиної регіональної освітньої платформи (через ЗМІ, соціальні мережі, окремої сторінці в Інтернеті тощо) з метою організації освітнього процесу для здобувачів освіти під час карантинних обмежень.

Водночас, слід зазначити, що комплексний механізм публічного управління РОС базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, управлінських функціях, а також формах, методах, інструментах, технологіях, засобах і ресурсах управління. Так, цільовими орієнтаціями цього механізму виступають:

– фізична та фінансова доступність освіти, її якість, безперервність;
– інноваційний сталий розвиток;
– проектування майбутнього;
– конкурентоспроможність;
– людиноцентризм;
– інституціоналізація;
– регіоналізація.

Зокрема, фізична доступність освіти розуміється як фізична досяжність здобувачем освіти шляхом відвідування закладу освіти, який знаходиться на географічному віддалені. В умовах змішаного навчання – це ще і фізична досяжність здобувача освіти шляхом отримання доступу до сучасних технологій з метою здобуття нових знань. Щодо фінансової доступності, то у попередніх розділах розглядались ці питання, та з’ясовано, що в умовах дистанційного навчання існують суттєві проблеми здобуття нових знань з боку здобувачів освіти (нестача фінансових можливостей для придбання якісних послуг у Інтернет-прровайдерів, персональних комп’ютерних засобів тощо) та викладання навчальних предметів/дисциплін педагогічним персоналом, причому проблемі ті ж самі, як і у здобувачів освіти.

Принципами є як найбільш відомі, наприклад, законності, об’єктивності, відкритості, координації, паритетності, субсидіарності, паритетності, співробітництва, так і структурні принципи – адміністративно-правові,

структурно-цільові (побудова «дерева цілей» управління), структурно-функціональні (взаємозв'язки побудови функціональної структури управління), структурно-організаційні (взаємозв'язки побудови організаційної структури управління) та структурно-процесуальні (взаємозв'язки раціонального і ефективного ведення управлінської діяльності).

Серед функцій управління можна відмітити основні (планування, організація, мотивація, контроль), конкретні, що в свою чергу складаються з конкретно-головних (політико-адміністративних, економічних, соціальних, культурно-освітніх) і конкретно-допоміжних (управління кадрами, організація служб і процедур, технічне забезпечення, формування місцевого бюджету, юридичне забезпечення, контроль та аудит, інформаційне забезпечення), а також окремою новою функцією, що й визначає публічне управління, є громадський контроль.

Щодо форм управління, то їх можна класифікувати за уніфікованими і зовнішніми ознаками формалізованих видів конкретних результатів діяльності суб'єктів управління освітнього процесу, які створюють нормативно-правове, адміністративне, економічне, суспільно-організаційне, матеріально-технічного забезпечення досягнення поставленої мети управління.

Методи управління є сукупністю універсальних і специфічних способів і прийомів, які застосовуються при прийняті й реалізації управлінських рішень (правового регулювання, адміністративні, економічні, соціально-політичні, соціально-психологічні, морально-етичні).

Отже, можна стверджувати, що кожна складова комплексного механізму публічного управління РОС має виконувати власну місію, що визначається змістовними і функціональними особливостями як на державному, так і на регіональному рівнях. Наприклад, правовий і організаційний механізми інтегрують і координують нормативно-правове та організаційно-адміністративне забезпечення (упорядковує відносини між державою і суспільством через нормативно-правові акти, визначення суб'єктів управління); економічний – стратегічне і бюджетне забезпечення (регулює прогнозно-плановою фінансовою

та інвестиційною діяльністю, бюджетуванням і фінансуванням розвитку освіти); соціальний – кадрове та мотиваційне забезпечення (створює умови для освітньо-професійного та культурного розвитку людини); інформаційний – реалізує інформаційно-інноваційне забезпечення державного і регіонального розвитку системи освіти. Отже, державні механізми управління проектуються на регіональний рівень і складають систему конкретних механізмів регіонального управління освітою. Представлені в комплексному механізмі публічного управління РОС конкретні механізми не є обов'язковими або достатніми, варіюватися може, як їх кількість, так і їх скомбінованість, тобто вони можуть об'єднуватись у два чи більше механізмів з метою досягнення визначеної мети.

Запропонований комплексний механізм базується на теоретико-методологічних підходах комплексної взаємодії всіх суб'єктів управлінського процесу в освіті, владний вплив яких спрямовано на РОС як на об'єкти публічного управління. Об'єднує весь процес управління на рівні держави й регіону спільна стратегічна мета і завдання, при цьому в межах національної стратегії розвитку освіти розробляється регіональна стратегія, в якій враховуються специфічні особливості території, визначаються конкретні кількісні порогові індикатори, що забезпечують дієвий моніторинг сталого розвитку в цілому регіону.

Хотілось би зазначити, що на якісні перетворення кадрового потенціалу регіону орієнтована неперервна освіта. Ефективна взаємодія між суб'єктами неперервної освіти здатна забезпечити відтворення людського капіталу, що віддзеркалює інтереси усіх членів суспільства шляхом формування кадрового потенціалу регіону. Аналіз компонентної структури системи освіти дозволив з'ясувати, що між конкретними потребами здобувачів освіти та територій, на яких розміщені заклади освіти, існують помітні відмінності з огляду на такі чинники, як специфіка РОС, її захищеність і безпека (наприклад, на ТОТ, НКУТ та ін.), механізми реагування на загрози, виклики та розв'язання актуальних проблем, рівень соціально-економічного розвитку регіону та доступність освітніх послуг. Зазначене обумовлює актуальність і необхідність формування регіональних

освітніх кластерів як системоутворюючого компонента моделі неперервної освіти регіону.

Проведений нами аналіз стану регіональних освітніх кластерів [334, с. 297-307], дає можливість зробити такі висновки:

по-перше, регіональні освітні кластери представлені сукупністю закладів освіти різних освітніх рівнів, типів закладів і форм власності на певній території (від дошкільної до вищої освіти);

по-друге, зміст освіти має елементи наступності, однак, здебільшого є розрив між різними освітніми рівнями (особливо цей розрив відчутно між загальної середньої та професійної освіти);

по-третє, кластери в регіоні можуть формуватись за освітніми рівнями (кластер дошкільної освіти, кластер загальної середньої освіти і т.д.), що дає можливість зібрати, обробити й порівняти отриману інформацію про розвиток кластеру, а також в межах одного кластеру обмінюватися необхідною навчально-методичною інформацією, педагогічним досвідом тощо;

по-четверте, в межах країни може відбуватися формування освітніх кластерів за рівнем розвитку регіону/території з метою розроблення управлінських альтернативних рішень, спрямованих на розв’язання актуальних освітніх проблем, що є подібними для декількох регіонів (наприклад, ухвалення та впровадження спільно з різними зацікавленими сторонами про забезпечення безпеки закладів освіти, які розміщені на територіях, близьких до зони військового конфлікту або у самій зоні його ведення);

по-п’яте, демографічні провали, які існують у різних масштабах і обсягах та притаманні розвитку певної території, мають свої наслідки (наприклад, малокомплектність або перевантаженість закладів освіти), які потребують розробки додаткових управлінських рішень, інструментів тощо.

В цілому можна стверджувати, що освітні кластери в регіонах України не є цілком розвиненими на нинішньому етапі, існує значна диспропорція в мережі закладів освіти, яка обумовлена як регіональними особливостями (історією заселення та освоєння території, геополітичними інтересами, рівнем соціально-

економічного та культурного розвитку, етнічною структурою населення), так і економічною трансформацією (зміни концентрації і спеціалізації виробничого господарства та соціальної інфраструктури; як результаті – зростання рівня безробіття, трудової міграції, диспропорції у доходах населення), демографічними змінами (скорочення чисельності населення, обезлюднення сільської місцевості, старіння населення, скорочення народжуваності та ін.). Це визначає процес суспільно-просторової поляризації, в результаті якого відбуваються соціальні зміни – нерівності та розриву між столицею й іншими територіями та регіонами, між міською і сільською місцевістю, між великими і малими містами. Унаслідок чого формуються певні полюси, які умовно можна визначити, як:

— регіони-лідери (в них спостерігаються позитивні наслідки економічних трансформацій і демографічних змін);

— відсталі регіони (регіони, що відстають у розвитку, внаслідок чого значні території перетворюються на периферію).

Вважаємо, що на сучасному етапі доцільно виділити конкретні умови щодо формування та ефективного функціонування регіональних освітніх кластерів, а саме: функціонування в освітніх кластерах конкурентоспроможних закладів освіти; визначення взаємовигідних принципів активної співпраці закладів освіти; існування належної інфраструктури; ресурсна готовність до кооперації тощо.

Отже, концептуальна ідея кластерного підходу полягає у формуванні регіонального освітнього кластеру на визначеній території шляхом залучення педагогічних, наукових колективів закладів освіти, працівників регіонального управління освітою, інститутів громадянського суспільства, задіяних в освітній сфері, до збору та обробки аналітичної інформації щодо розвитку РОС, розроблення та впровадження моделі взаємодії закладів освіти та інших суб’єктів освітньої діяльності в межах регіонального освітнього кластеру, що сприятиме створенню необхідних умов для підготовки нормативно-правової бази про кластерні механізми взаємодії суб’єктів освітньої сфери.

В результаті діяльності регіональних освітніх кластерів можна очікувати такі результати: формування освітніх кластерів на певній території та створення

концептуальної моделі взаємодії суб'єктів освітньої діяльності з метою розробки інструментів/механізмів для розв'язання спільних/подібних проблем; сформованості ціннісно-смислових орієнтацій, а також позитивної мотивації колективів закладів освіти; стратегічне прогнозування та планування розвитку освітнього середовища регіон; створення єдиної системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників шляхом впровадження змішаного навчання (поєднання очної та дистанційної форми); посилення зв'язку закладів професійної освіти з регіональним ринком праці шляхом залучення роботодавців та інших соціальних партнерів до розробки професійних і освітніх компетентностей, навчальних програм, планів, процедур перевірки знань тощо; сприяння переходу закладів освіти на принцип самоуправління та ефективного використання економічних методів управління, проведення самоаналізу своєї діяльності та ін. Таким чином. Кластерний підхід дозволяє зміцнити взаємозв'язки між учасниками регіонального освітнього кластеру з метою спрощення доступу до спільного використання основних фондів, удосконалення освітнього процесу, прискорення трансформації освітньої сфери за рахунок концентрації, наступності та інтеграційних процесів.

Висновки до п'ятого розділу

В розділі запропоновано концептуальні підходи до стратегічного планування та прогнозування розвитку РОС. Така функція управління як планування дає можливість оцінити реальний стан освітніх процесів, які впливають на розвиток РОС, виявити основні тенденції, суперечності, проблеми та розробити комплекс заходів, спрямований на вирішення або уникнення проблем у майбутньому. Прогнозування розвитку розглядається як частина соціального прогнозу та в управлінському циклі як під окрема підфункція дає можливість проаналізувати стан РОС, виявити закономірності та проблеми їхнього розвитку, розробити або скорегувати вже розроблену стратегію розвитку досліджуваних РОС, а також дослідити та передбачити ті ситуації, в яких у майбутньому можуть опинитися

РОС.

Під час планування розвитку РОС за допомогою методів контент-аналізу, аналізу і синтезу, порівняння, методу супутніх змін дослідним є розгляд суперечностей, які виникають:

– на науково-теоретичному рівні – спостерігається суперечність між існуванням значної кількості досліджень, у яких планування розглядається як самостійний процес в управлінській діяльності, й потребою в розробці теорії та практики процесу планування розвитку системи освіти як самостійного предмета дослідження з конкретно визначеними цілями й пріоритетами;

– на практичному рівні – між реальною практикою процесу планування та його науково-теоретичним обґрунтуванням; між державним прогнозуванням і стратегічним плануванням розвитку РОС, урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку самого регіону, інтересів населення, потреб і запитів суспільства та відповідними регіональними цільовими програмами, планами діяльності органів публічної влади у сфері освіти.

Доведено, що при плануванні розвитку РОС необхідно враховувати демографічні дані, оскільки саме показник народжуваності є визначальною характеристикою регіону, головним чинником впливу на формування освітньої політики та визначає загальну спрямованість розвитку соціально-економічних процесів.

Для складання моделей прогнозів вважаємо за доцільне виділити три групи регіонів з різною концентрацією на їх території освітніх закладів: регіони з високою концентрацією закладів освіти (наприклад, більше 1,5 тис. закладів освіти); регіони із середньою концентрацією закладів освіти (наприклад, від 1 до 1,5 тис. ЗО); регіони з найменшою концентрацією закладів освіти (наприклад, від 500 до 1 тис. ЗО). Такий підхід дає можливість узагальнити та систематизувати отриману аналітичну інформацію, визначити наявні виклики, загрози для розвитку РОС. Також на підставі отриманих даних розробити конкретні інструменти для розв’язання існуючих проблем окремо для кожної моделі.

З’ясовано, що ймовірними небезпеками у розвитку РОС в регіонах України

можуть бути такі: зменшення чисельності осіб, які навчаються у закладах освіти, та зменшення кількості самих закладів; втрата повної зайнятості педагогічними працівниками, їх незатребуваність на ринку праці; погіршення ситуації щодо забезпечення доступності населення до якісної освіти тощо.

Чинниками, які можуть покращити ситуацію в освітній сфері регіону, можна назвати такі: переселення сімей ВПО з дітьми; внутрішня освітня міграція; збільшення пропозицій для учителів/викладачів і науковців на ринку освітніх послуг у неформальному секторі освіти; збільшення чисельності студентів-іноземців, які дають території додатковий прибуток у місцевий бюджет.

Встановлено, що управління РОС потребує наявності прогнозної інформації про їхній перспективний розвиток у майбутньому. Прогнози мають бути якісними й достовірними, від правильності складання прогнозних оцінок залежить ефективність їх використання в управлінському освітньому процесі, від якого залежить якість людського капіталу та результативність соціально-економічного розвитку. Прогноз розвитку РОС є необхідним для прогнозування цілей управління освітою на рівні регіону, яке виступає, як передбачення майбутніх змін в освітній сфері, виникнення певних загроз і викликів для її системи. Особливо необхідно складати прогнози, коли в країні/регіоні існують певні загрози або виклики (політична (військова) нестабільність, економічна та/або соціально-демографічна криза та ін.).

В Україні закладені правові та організаційні засади функціонування механізмів інтеграції науки, освіти й виробництва. Основними задачами та пріоритетами в організації співпраці науки, освіти, виробництва та органів публічної влади на регіональному рівні мають бути: створення і підтримка діяльності інтегрованих науково-освітньо-виробничих структур для консолідації зусиль і ресурсів, розвитку спільної діяльності в інтересах підготовки кваліфікованих кадрів у науковій, науково-технічній, інноваційній сферах; спільне використання наукової, науково-технічної та навчально-виробничої бази в дослідному і навчальному процесах; створення мережі навчально-наукових і навчально-виробничих (бізнес-інкубаторів) комплексів на базі ЗВО, наукових

установ та підприємств тощо.

З’ясовано, що в Україні модель професійної підготовки керівних кадрів в освітній сфері тільки формується та сьогодні ще не є ефективною, а мережа ЗВО, що готує таких фахівців є не розгалуженою. До того ж потребує суттєвих змін зміст навчальних програм у цій сфері, в якому потрібно враховувати регіональний компонент.

Доведено, що в Україні на локальному рівні запроваджується нова модель управління освітою, яка має бути більш ефективною й результативною. Сьогодні вже є певний досвід, напрацювання в цьому напрямку. Однак, виникає багато питань, які можна вирішити лише шляхом спроб і помилок. Кожна громада має пройти свій еволюційний шлях розвитку.

Аналіз веб-сайтів органів управління освітою лише в одному регіоні (в Харківській області) дозволяє зробити деякі попередні висновки:

1) систему управління освітою складають різноманітні структурні підрозділи (департаменти, управління, відділи), які здебільшого є підрозділами виконавчого апарату адміністративних центрів, втім, зазвичай вони об’єднують декілька сфер життєдіяльності суспільства: освіту, культуру, спорт, молодь, туризм;

2) не всі адміністративні центри мають офіційні веб-сайти, що скоріше пов’язано з відсутністю фінансування, а також наявного технічного та/або кадрового забезпечення, навиків менеджментських технологій тощо;

3) найбільше інформації про кадрове забезпечення структурних підрозділів в сфері управління освітою (персоналізований кадровий склад, посади, режим прийому громадян, інформація про заклади освіти тощо) подано на веб-сайтах області, міста Харкова та області; найменше – у районах області та на сайтах ОТГ.

Загалом можна стверджувати, що на веб-сайтах органів управління освітою на певній територіально-адміністративній одиниці не надається повної інформації про кадровий склад, який здійснює управління освітньою сферою на відповідній території, – відсутні насамперед кількісні (чисельність) та якісні (освітній рівень,

професійний стаж тощо) дані про управлінські кадри.

Стосовно використання медіа-технологій в управлінні освітою регіону, то варто відмітити, що коло їх можливостей зростає у геометричній прогресії. Так, за допомогою сучасних медіа-технологій, окрім підтримки веб-сайту регіонального управління освітою, можна проводити брифінги, прес-конференції, прес-тури, круглі столи, наукові конференції, науково-практичні семінари та ін.

Запропоновано авторський підхід до визначення сутності комплексного механізму публічного управління РОС та розкрито його зміст. Визначено, що комплексний механізм публічного управління РОС представлений конкретними механізмами управління та базується на основоположних принципах, цільовій орієнтації, управлінських функціях, а також формах, методах, інструментах, технологіях, засобах і ресурсах управління.

Встановлено, що освітні кластери в регіонах України не є цілком розвиненими. Їх значна диспропорція в мережі закладів освіти у різних регіонах обумовлена:

– регіональними особливостями (історією заселення та освоєння території, геополітичними інтересами, рівнем соціально-економічного та культурного розвитку, етнічною структурою населення);

– економічною трансформацією (зміни концентрації і спеціалізації виробничого господарства та соціальної інфраструктури; як результаті – зростання рівня безробіття, трудової міграції, диспропорції у доходах населення);

– демографічними змінами (скорочення чисельності населення, обезлюднення сільської місцевості, старіння населення, скорочення народжуваності та ін.).

Все це визначає процес суспільно-просторової поляризації, в результаті якого відбуваються соціальні зміни – нерівності та розриву між столицею і іншими територіями та регіонами, між міською і сільською місцевістю, між великими і малими містами.

В роботі виділені наступні умови формування й ефективного функціонування регіональних освітніх кластерів:

– функціонування в освітніх кластерах конкурентоспроможних закладів освіти;

– визначення взаємовигідних принципів активної співпраці закладів освіти;

– існування належної інфраструктури;

– ресурсна готовність до кооперації тощо.

Основні наукові результати розділу опубліковані в наступних працях [306; 310-312; 315; 319; 321; 321; 326; 328; 332; 334].

ВИСНОВКИ

Отримані результати дослідження у сукупності вирішують важливу науково-практичну проблему, що полягає в розроблені й обґрунтуванні теоретико-методологічних засад і науково-практичних рекомендацій з удосконалення механізмів публічного управління РОС в Україні. Це дозволило сформулювати такі основні теоретичні висновки та практичні рекомендації:

1. Здійснено комплексне дослідження публічного управління РОС як цілісної системи управління, організованого на певній території, що здійснюється органами публічної влади щодо впорядкування, збереження, функціонування та розвитку освіти в регіоні, спрямованої на забезпечення розвитку людського капіталу шляхом надання населенню освітніх послуг, чим і забезпечується стабільний розвиток території.

З'ясовано, що як об'єкт публічного управління РОС представлені сукупністю елементів:

- складниками, рівнями, стандартами освіти;
- освітніми програмами, кваліфікаціями;
- учасниками освітнього процесу;
- закладами освіти та іншими суб'єктами освітнього процесу;
- нормативно-правовими актами та ліцензійними умовами;
- органами управління в сфері освіти.

На рівні регіону окрім зазначених елементів до системи також включені недержавні організації, громадські об'єднання та органи влади регіонального рівня. Головними постулатами ефективного публічного управління РОС є загальносуспільні цінності нового часу (гуманізм, демократичність, цілісність, відкритість, рівні можливості, співробітництво, різноманітність, регіоналізація) та цілісний погляд на особистість (особистісні особливості, здібності, можливості його соціалізації, в тому числі через освітній процес).

2. Концептуалізовано наукові засади механізмів публічного управління РОС як сучасної системи поглядів на розвиток теорії публічного управління,

заснованої на загальних законах розвитку суспільства, методології системного підходу, закономірностях процесу управління, його принципів, політичних, економічних, соціальних, організаційних, інформаційно-технологічних чинників та груп умов, необхідних для організації системного управління освітою на рівні регіону.

3. Встановлено, що на сучасному етапі цивілізаційному розвитку освіта стає фундаментом інформаційного суспільства. Її роль у забезпеченні суспільного прогресу та регіонального розвитку постійно зростає, вона є складною, багатоаспектною, багатовимірною, багатофункціональною. Зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві потребують нової освітньої парадигми, створення нової моделі освіти як системи, що самоорганізовується. Суспільні потреби в освіті конкретизуються у функціях, які вона виконує.

4. Запропоновано оновлення термінологічної системи шляхом уведення у науковий обіг теорії публічного управління основні понять, які розкривають сутність феномену РОС як об'єкту публічного управління. Такий підхід розширює межі наукової теорії, дає можливість уніфікувати підходи до визначення змісту понятійно-категоріальної конструкції та усунути непорозуміння, яке існує як в теорії публічного управління, так і у практичній діяльності управління освітою на рівні регіону, що здійснюється в умовах реформи децентралізації.

Уведено в науковий обіг авторські дефініції:

— публічне управління РОС – це діяльність органів публічної влади, що спрямована на впорядкування, функціонування, збереження та розвиток РОС, яка представлена сукупністю складників освіти (освітні інститути формальної, неформальної та інформальної освіти, освітні програми, суб'єкти освітньої діяльності, регіональні органи управління освітою та органи забезпечення якості освіти, громадські організації в освітній сфері, освітня інфраструктура тощо), створених для задоволення запиту населення на освітні послуги та запиту на спеціалістів для регіонального ринку праці;

— механізми публічного управління РОС – це сукупність різноманітних принципів, функцій, форм, методів, інструментів, технологій, засобів, ресурсів,

що спрямовані на формування, реалізацію та досягнення пріоритетних цілей щодо розвитку освіти в певному регіоні, що з одного боку, потребує чіткої узгодженості дій суб'єктів управління, а з іншого – конструктивної та злагодженої взаємодії об'єктів управління;

– комплексний механізм публічного управління РОС – це сукупність конкретних механізмів публічного управління, за допомогою яких реалізуються публічно-управлінські впливи на РОС, що базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності кожного суб'єкта управління з використанням відповідних форм, методів, технологій.

5. Дістав подальшого розвитку понятійно-категоріальний апарат науки публічного управління у частині уточнення змісту понять «регіональна освітня система» і «регіональний освітній кластер», а саме пропонується їх трактувати таким чином:

– РОС – це підсистема національної освіти та соціально-економічного комплексу регіону, яка має власну історію, традиції, цінності, особливості, функціонування якої спрямовано на забезпечення розвитку людського капіталу в регіоні шляхом надання населенню необхідних освітніх послуг;

– регіональний освітній кластер – сукупність закладів освіти, діяльність яких спрямована на послідовне формування гармонічної особистості та ефективної системи підготовки кваліфікованих кадрів для потреб соціально-економічного розвитку регіону; системоутворюючий компонент функціонування регіону, що представляє собою цілісне утворення та включає організаційний, управлінський, технологічний, змістовий та інші рівні;

– регіональне управління освітою – цілеспрямована діяльність сукупності суб'єктів управління, сконцентрованих на певній території, що спрямована на загальнонаціональне формування регіонального компонента освіти, забезпечення, вдосконалення та розвиток освітньої інфраструктури з урахуванням принципів структурної ієрархії, фінансово-економічним, кадровим, матеріально-технічним, науково-методологічним забезпеченням.

6. Здійснено аналіз правового забезпечення публічного управління РОС,

який дозволив виявити, що у правовому полі закладені основи якісних змін системи освіти – від дошкільної до вищої освіти; реалізуються заходи із змістовного наповнення освіти, закладені основи для створення нової системи управління освітою та її фінансування, організації інклюзивної та спеціальної освіти, інертизації та комп'ютеризації закладів освіти, електронної освітньої платформи та електронного навчально-методичного забезпечення освітнього процесу тощо. Однак, в освітній практиці актуалізуються питання щодо перегляду та приведення у відповідність до сучасних вимог деяких положень законодавчих актів у галузі освіти, зокрема в частині посилення інституційної спроможності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в управлінні освітою на місцях.

Запропоновано вдосконалення механізму правового забезпечення публічного управління РОС шляхом систематизації міжнародно-правових документів в освітній сфері, що ґрунтується на виділенні їх в окрему систему з метою упорядкування (інкорпоративний та/або хронологічний підхід), що суттєво прискорить пошук і забезпечить зручність у використанні правових документів під час формування нормативно-правової бази щодо розвитку РОС.

7. Систематизація та узагальнення існуючих наукових розробок дослідження теоретико-методологічних засад публічного управління РОС, дозволили визначити основні тенденції, стан розробленості та рівень інтересу науковців до визначеної проблеми, які полягають у такому:

– у науковій галузі державного управління захищено лише 12 кандидатських дисертацій, у яких державне управління освітою на рівні регіону виступає об'єктом або предметом наукового пізнання;

– немає жодної роботи, в якій би розглядались питання публічного управління РОС, тож і не розроблено відповідний термінологічний апарат;

– дисертації, орієнтовані на управління освітою, мають низький показник відносно всіх дисертаційних досліджень у галузі науки державного управління;

– спостерігається стійка тенденція захистів наукових робіт управлінсько-освітнього спрямування, насамперед, за рахунок кандидатських дисертацій;

– найбільш популярною серед спеціальностей галузі науки державного управління є спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління, що не порушує загальну тенденцію галузі;

– спостерігається стійка тенденція до посилення уваги науковців з дослідження проблемних питань у сфері державного управління вищою освітою та зменшення уваги до управлінських процесів, що стосуються інших рівнів освіти (дошкільної, позашкільної, спеціалізованої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, післядипломної), що у подальшому розширює можливості перспективних напрямів наукових розвідок.

Змістовий метод дослідження дозволив виявити позитивні та негативні характеристики якості наукових робіт українських дослідників.

8. Розроблено пропозиції щодо визначення стану механізмів публічного управління освітою в регіоні, що ґрунтується на методі експертного опитування, що орієнтований на компетентність і досвід експертів у галузі управління освітою. Метод пройшов апробацію впродовж 2017–2020 рр. Упорядкування зібраних даних, порівняльний аналіз змін в оцінках експертів щодо розвитку публічного управління освітою, управління якістю освіти та освітньої діяльності, зіставлення даних дозволило виділити найбільш істотні фактори, можливості та конкретні перспективи розвитку публічного управління РОС, визначити необхідні для цього ресурси, механізми, можливі труднощі та умови їх подолання. Констатовано, що цільові опитування можна використовувати як інструмент пізнання реального стану освітньої системи з метою вдосконалення методів управління.

9. Висвітлено результати діагностування стану РОС, виявлено основні тенденції, проблеми та загрози. Встановлено, що системоутворюючим компонентом планування розвитку РОС є управлінський, який має охоплювати сукупність управлінських рішень, які в свою чергу утворюють правове поле прогностичної діяльності, яка дозволяє отримати й упорядкувати достовірну інформацію про стан і тенденції розвитку системи, визначити небезпеки та розробити заходи для їх подолання або уникнення. Представники регіональних органів державної влади як суб’єкти управління, а також педагогічні й науково-

педагогічні працівники, керівники закладів освіти, роботодавці й представники територіальної громади мають бути зацікавлені у розробленні й реалізації прогнозів розвитку РОС та враховувати під час їх розробки відповідні демографічні дані. Однак, слід зауважити, що цей рівень прогностичної діяльності наразі є одним із найменш організованих в Україні, що спонукає до пошуку шляхів і засобів залучення всіх суб'єктів управління до цієї діяльності.

10. В роботі визначено компонентну структуру системи освіти України, здійснено аналіз організації та розвитку кожної складової, що дало змогу виявити позитивні й негативні тенденції розвитку та регіональні особливості. Встановлено, що на функціонування й розвиток РОС впливають такі чинники, як:

- територіальний розподіл закладів освіти;
- фінансово-бюджетна система;
- матеріально-технічна база;
- нормативно-правове, науково-методичне та кадрове забезпечення;
- історичні, духовно-культурні традиції;
- екологічна, техногенна, воєнна, національна та міжрегіональна ситуація тощо.

На підставі факторного аналізу виділено чинники, що впливають на формування системи публічного управління освіти на національному та на регіональному рівнях. Запропоновано класифікувати чинники за середовищем, яке виступає джерелом забезпечення цього процесу.

11. Проаналізовано сучасний стан фінансово-економічного механізму публічного управління РОС, визначено системні проблеми його застосування під час реалізації державних та регіональних проектів і програм розвитку освіти. Запропоновано вдосконалення підходу до фінансово-економічного забезпечення публічного управління РОС шляхом застосування проектного підходу, який використовується при розробці пріоритетних державних проектів, та дозволяє розширити сферу застосування програмно-цільових методів управління і сприяє визначенню ключових проблем забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів.

Обґрунтовано застосування програмно-цільового підходу для прийняття планових управлінських рішень щодо розвитку РОС, заснованої на розробці цільового каркасу «дерева цілей» у публічному управлінні, визначенні першорядних та другорядних цілей з подальшою їх декомпозиції на конкретні завдання.

12. Розроблено комплексний механізм публічного управління РОС, що базується на теоретико-методологічних підходах комплексної взаємодії всіх суб'єктів управлінського процесу в освіті, владний вплив яких спрямовано на РОС як на об'єкти публічного управління.

Доведено, що кожна складова комплексного механізму публічного управління РОС має виконувати власну місію, що визначається змістовними і функціональними особливостями як на державному, так і на регіональному рівнях. Зокрема, правовий і організаційний механізми інтегрують і координують нормативно-правове та організаційно-адміністративне забезпечення (упорядковує відносини між державою і суспільством через нормативно-правові акти, визначення суб'єктів управління); економічний – стратегічне і бюджетне забезпечення (регулює прогнозно-плановою фінансовою та інвестиційною діяльністю, бюджетуванням і фінансуванням розвитку освіти); соціальний – кадрове та мотиваційне забезпечення (створює умови для освітньо-професійного та культурного розвитку людини); інформаційний – реалізує інформаційно-інноваційне забезпечення державного і регіонального розвитку системи освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративно-територіальний устрій Харківської області : офіційний веб-портал Верховної Ради України ; Регіони. URL : https://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmistxar.html.

2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнар. благод. Фонд «Міжнарод. фонд дослідж. Освіт. Політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ ; Таксон, 2016. 234 с.

3. Актуальний стан забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні. Доповідь зацікавлених сторін : Доповідь підготовлено за технічної підтримки Української Гельсінської спілки з прав людини. 2017. 17 с.

4. Аналіз освітньої політики: теорія і практика управління на місцевому рівні : наук. посіб. / авт. кол. : В. Г. Базілюк, Т. Є. Бойченко, Л. М. Забродська та ін. ; Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менедж. освіти». Київ : Вид-во ДВНЗ «Ун-т менеджменту освіти» НАПН України, 2014. 306 с.

5. Аналітична довідка щодо організації дтсанційного навчання у закладах загальної середньої освіти в умовах карантину (за рреультатами онлайн-анкетування учасників освітного процесу). 17 с. URL : https://www.sqe.gov.ua/images/materials.pdf

6. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». Київ : НІСД, 2015. 684 с.

7. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». Київ : НІСД, 2018. 688 с.

8. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України». Київ : НІСД, 2020. 58 с. URL : https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidenta-ukraini/analitichna-dopovid-do-schorichnogo-poslannya-prezidenta-4.

9. Аналітична та статистична інформація / Харківський обласний центр

зайнятості. URL : https://kha.dcz.gov.ua/analitics/69.

10. Аналітичні матеріали : Харківський регіональний центр зайнятості. Серпень, 2015 р. 4 с.

11. Андреєв А. В. Сфера освіти як об'єкт публічного адміністрування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 146 – 151.

12. Андрейчук С. К. Державне управління реформуванням вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу : автореф. дис. …канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління». Львів, 2007. 21 с.

13. Андрюхина Л. М. Региональная политика, культура и содержание образования. *Регион: Политика – Культура – Образование*. Екатеринбург, 1994. С. 107.

14. Антонова О. В. Формування стратегічної компетентності державних службовців України : дис. … д-ра наук з держ. упр. : 25.00.03. Дніпро, 2018. 505 с.

15. Ареф'єва О., Харчук Т. Управління розвитком людського капіталу в системі вищої освіти : монографія. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2008. 207 с.

16. Бадарч Д., Сазонов Б. А. Актуальные вопросы интеграционной гармонизации образовательных систем : монографія. Москва : Бюро ЮНЕСКО в Москве; ТЕИС, 2007. 190 с.

17. Базалук О. О., Юхименко Н. Ф. Філософія освіти : навч.-метод. посіб. Київ : Кондор, 2010. 164 с.

18. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер.: А. М. Богуш ; авт. кол-в: Богуш А. М., Бєлєнька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш та ін. Київ, 2012. 26 с.

19. Бак Н. Фінансування дошкільної освіти в Україні: проблеми та напрямки їх подолання. *Світ фінансів*. 2013. № 2. С. 81 – 87.

20. Бакуменко В. Д., Башкатов В. М. Динаміка дисертаційних досліджень механізмів державного управління за видами суспільної діяльності (2003 – 2007 рр.). *Науковий Вісник Академії муніципального управління*. Серія : Управління. 2008. Вип. 2. С. 7 – 19.

21. Бакуменко В. Д., Кравченко С. О. Методологія системних досліджень в

державному управлінні : навч. посіб. Київ : ВПЦ АМУ, 2011. 116 с.

22. Бакуменко В. Д. Статистика та динаміка захистів дисертацій у галузі науки державне управління у 2006 – 2009 рр. Н*ауковий Вісник Академії муніципального управління*. Серія : Управління. 2010. Вип. 2. С. 7 – 15.

23. Баланс інституційних змін. Польська освіта в перехідний період. Децентралізація освіти у Польщі: Досвід 25 років / М. Гербст, Я. Герчинський ; Ін-т Освітніх Досліджень : перекл. здійснено за підтримки шведсько-укр. проекту «Підтримка децентралізації в Україні». Варшава, 2015. 24 с.

24. Барыхин А. Б. Большвя юридическая энциклопедия (Серия «Профессиональные справочники и энциклопедии). Москва : Книжный мир, 2010. 960 с.

25. Бахрушин В. Закон прийнято. Що далі? *Освітня політика: портал громадських експертів – 2017*. URL : http://education-ua.org/ua/articles/1061-zakon-prijnyato-shcho-dali.

26. Бахрушин В. Складне народження нового. *Освітня політика : портал громадських експертів*. 2015. URL : http://education-ua.org/ua/articles/ 525-skladne-narodzhennya-novogo-zakonu.

27. Беганська І. Ю. Економічна сутність регіональних систем вищої освіти. *Економічнй вісник НГУ*. 2012. № 2. С. 128 – 131.

28. Беляков С. А. Модернизация образования в России: совершенствование управления. Москва : МАКС Пресс, 2009. 437 с. (Серия: «Управление. Финансы. Образование»).

29. Березіна О. О. Організаційно-педагогічні умови освітньої діяльності дошкільних навчальних закладів нового типу (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : дис. … канд. пед. наук : 13.00.01. Маріуполь, 2018. 282 с.

30. Бесчастний В. М. Створення нової нормативно-правової бази державного управління вищою освітою. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. № 2 (29). С. 179 – 186.

31. Бєлова Л. О., Бульба В. Г., Поступна О. В. Стан і проблеми здійснення

управління якістю освіти та освітньої діяльності в Україні: експертне оцінювання. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2018. № 2 (61). С. 8-18.

32. Бєлова Л. О. Якісна освіта як запорука якості життя населення. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр». 2016. ип. 4 (54). С. 8-17.

33. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія. Київ : Атіка, 2008. 684 с.

34. Бирка М. Система післядипломної педагогічної освіти регіону та напрями її вдосконалення. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Педагогічні науки. 2015. № 1. С. 4 – 9.

35. Бібіометрика української науки. Бібліометричний профіль вченого – декларація про наукову діяльність / Центр соціальних комунікацій СІАЗ НЮБ ФПУ. URL : http://nbuviap.gov.ua/bpnu/.

36. Білик Н. І. Педагогічне проектування регіональної освітньої системи підвищення кваліфікації вчителів. *Педагогічний альманах*. 2013. Вип. 20. С. 188 – 195.

37. Білик Н. І. Регіональна освітня система як фактор сталого розвитку підвищення кваліфікації педагогічних працівників. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2014. Вип. 1. С. 76 – 84.

38. Білик Н. Розвиток мережевої взаємодії регіональних і зональних шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 3. С. 17 – 20.

39. Білик Н. І. Теоретичні і методичні засади управління адаптивно-педагогічим проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.06. Полтава, 2016. 558 с.

40. Богдан В. О. Модель використання хмарних сервісів Google в управлінні освітньою діяльністю закладу дошкільної освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. 2018. № 2 (61). С. 29 – 35.

41. Боднар О. С. Концепція управління аналітико-експертною діяльністю у сфері освіти регіону. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка*. Серія : Педагогіка. 2013. № 1. С. 60 – 66.

42. Большукіна А. В. Управління розвитком дошкільного навчального закладу на адаптивних засадах : дис. … канд. пед. наук : 13.00.06. Київ, 2015. 286 с.

43. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Вибір метрики кластеризації для вирішення завдань управління регіональним освітнім простором. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. № 1 (45). С. 108 – 115.

44. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Модель формування портфеля проектів регіональниого освітнього кластеру. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. № 1 (48). С. 106 – 112.

45. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Обгрунтування приналежності наукового дослідження на тему «Методологічні основи проектно-орієнтованого управління системою вищої освіти на регіональному рівні» до наукової спеціальності 05.13.22 – управління проектами та програмами. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. № 3 (31). С. 131 – 136.

46. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Особливості проектів кластеризації регіонального освітнього простору. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. № 4 (36). С. 162 – 166.

47. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Офіс управління портфелем проектів регіонального освітнього кластеру. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. № 2 (38). С. 135 – 141.

48. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Платформа моделювання процесу розвитку регіональної освіти. *Управління проектами та розвиток виробництва* :

зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2008. № 4 (28). С. 53 – 60.

49. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Правове забезпечення впровадження проектно-орієнтованого управління системою вищої освіти на регіональному рівні. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. № 2 (30). С. 78 – 91.

50. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Проектно-кластерне управління регіональним освітнім простором як складова реформування системи вищої освіти. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. № 2 (46). С. 117 – 124.

51. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Профіль проекту модернізації регіональної системи вищої освіти. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. № 4 (32). С. 100 – 104.

52. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Темпоральний зв’язок ключових показників оцінки портфелю проектів регіонального освітнього кластеру. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. № 4 (52). С. 144 – 148.

53. Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Управління регіональною освітою у відповідності до парадигми публічного адміністрування: проектно-орієнтований погляд. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2008. № 3 (27). С. 87 – 92.

54. Бочаров Б. П., Воєводіна М. Ю. Інформаційні технології в освіті : монографія / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. 197 с.

55. Букшина Т. Ф. Бібліометричний аналіз наукових публікацій з питань дошкільної освіти і виховання в загальнодержавній реферативній БД «Україніка наукова» (1998-2012 рр.). *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. Т. 40, № 2. С. 135 – 150.

56. Бульба В. Г. Соціальні функції держави : монографія. Харків : Вид-во Асоціації докторів наук державного управління, 2011. 264 с.

57. Бульба В. Г., Поступна О. В., Степанко О. В. Державна гуманітарна політика України щодо розвитку освіти: механізми реалізації. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магистр», 2013. № 2 (44). С. 7 – 13.

58. Бульба В. Г., Степанко А. В. Динамика развития ведущих отраслей гуманитарной сферы в Украине: достижения и актуальные проблемы государственного управления. *Современные проблемы науки и образования*. 2014. № 1 (51). URL : http://www.science-education.ru/pdf/2014/1/105.pdf.

59. Бульба В. Г., Поступна О. В. Крок до професійної майстерності (підсумки стажування слухачів факультету підготовки магістрів державного управління у 2015 р.). *Публічне управління в Україні: стратегія реформ* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 30 вересня 2015 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2015. URL : http://www.kbuapa.kharkov. ua/e-book/conf/2015-5/doc/0/01.pdf.

60. Бульба В., Поступна О. Можливості використання медіа-технологій в управлінні освітою регіону. *Сучасні суспільні комунікації: проблеми, пріоритети та першочергові завдання в євроінтеграційних процесах* : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хелм, Польща 27 листопада 2015 р.) : україномовний варіант / за заг. ред. О. Є. Бухтатого, О. В. Радченка. Хелм : Вид-во ВШМВСК, 2016. С. 19-23.

61. Бульба В. Г., Поступна О. В. Організація закордонного стажування слухачів факультету публічного управління та адміністрування: історія, стан, тенденції, перспективи. *Публічне управління в Україні: теорія, практика, інновації* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 27 вересня 2018 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2018. URL : http://www.kbuapa.kharkov. ua/e-book/conf/2018-3/doc/1/1_1.pdf.

62. Бульба В. Г., Поступна О. В., Полякова О. С. Підвищення рівня обізнаності та підтримки громадянами євроінтеграційного напряму України шляхом правової освіти. *Україна та ЄС: можливості та перспективи співпраці* : збірник матеріалів, доповідей Інтернет – конференції в рамках проекту «Кафедра

Жана Моне «Аналіз та застосування європейського досвіду демократії та належного врядування в Україні», м. Маріуполь, 18-19 травня 2017 р. Маріуполь : ДонДУУ, 2017. С. 315-318.

63. Бульба В. Г., Поступна О. В. Підготовка магістрів публічного управління та адміністрування: питання підвищення ефективності. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. Вип. 1 (49). С. 143-148.

64. Бульба В. Г., Поступна О. В., Степанко О. В. Пріоритетні напрями держави щодо забезпечення конституційних прав громадян України в науковій галузі. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком* : матеріали VII регіон. наук.-практ. конф. за міжнар. участю / за заг. ред. О. Б. Кірєєвої. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2013. С. 229-231.

65. Бульба В. Г. Соціальні функції держави в умовах глобалізаційних трендів сучасності: державно-управлінський аспект : дис. … д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01. Харків, 2012. 399 с.

66. Бульба В. Г., Поступна О. В. Стажування в органах державної влади та органах місцевого самоврядування – шлях до вдосконалення професійної майстерності слухачів магістерської підготовки. *Державне управління та місцеве самоврядування: історія та сучасність* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 26 вересня 2013 р. URL : http://www.kbuapa. kharkov.ua/e-book/conf/2013-4/doc/0/01.pdf.

67. Бульба В. Г., Поступна О. В. Шляхи реалізації безперервної освіти державних службовців в Україні. *Проблеми ефективної реалізації антикорупційної політики в органах виконавчої влади та в органах місцевого самоврядування* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 23 жовтня 2011 р., Донецький державний університет управління. Донецьк : Східний видавничій дім, 2011. С. 76-78.

68. Вавренюк С. А. Державне управління реформуванням вищої освіти в Україні : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2020. 285 с.

69. Вахрушева Н. И. Образовательный кластер как фактор инновационного

развития региона. *Экономические науки*. 2009. № 8 (57). С. 385 – 387.

70. Вимірювання в освіті : підруч. / за ред. О. В. Авраменко. Кіровоград : Лисенко В. Ф., 2011. 360 с.

71. Вимоги до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій / Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. 2011. № 9-10. С. 2 – 10.

72. Вища освіта в незалежній Україні. Kyiv School of Economics Policy Paper ; Є. Ніколаєв, І. Совсун. Київ. 38 с.

73. Вища освіта в Україні: порядок денний для реформ / за заг. ред. Ніколаєва Є. Б., к.е.н.; Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. К., 2017. 61 с.

74. Вірченко П. А. Просторова організація системи освіти регіону (на прикладі Харківської області) : автореф. дис. … канд. географ. наук : спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія». Харків, 2010. 20 с.

75. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці. Київ : НІСД, 2016. 528 с.

76. Волинець Л. Л., Єгоров Г. С., Лавриченко Н. М. та ін. Світоглядний потенціал шкільної гуманітарної освіти в країнах Європейського Союзу та США : монографія ; за заг. ред. д.пед.н. Н. М. Лавриченко. Київ : Педагогічна думка, 2014. 200 с.

77. Волкова Н. В. Місцеве самоврядування як суб’єкт управління освітою: кластер ний підхід : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. фін. акад., 2014. – 204 с.

78. Вороніна М. А. Законодавство про освіту та вищу освіту: колізії між окремими актами тлумачення у правозастосовній практиці. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 2 (5). С. 75 – 81.

79. Гаєвська Л. А. Державно-громадське управління загальною середньою освітою в Україні (друга половина XIX – початок XX століття) : монографія. Умань : ППЖовтий, 2008. 248 с.

80. Гаєвська Л. А. Теоретичні засади інноваційності регіональної системи управління освітою. *Соціум. Наука. Культура* : наукові конференції. URL : http://intkonf.org/kandpedn-gaevska-la-teoretichni-zasadi-innovatsiynosti-re

gionalnoyi-sistemi-upravlinnya-osvitoyu/.

81. Гаєвська Л. Центральний, регіональний, місцевий, інституціональний виміри управління освітою. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2007. С. 102 – 107. URL : https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/22/visnuk_15.pdf.

82. Галузь науки «Державне управління» в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку : нац. наук. доп. / редкол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін [та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, К. О. Ващенка, Ю. П. Сурміна (кер. проекту), О. М. Руденко (координатор проекту). Київ : НАДУ , 2012. 184 с.

83. Гамаюнов В. Державне управління освітою: регіональний аспект. *Osvita.ua. Видавництво «Плеяди».* 03.03.2008. URL *: http://osvita.ua/school/method/1723/.*

84. Гамаюнов В. Г. Інноваційний потенціал регіональної освітньої системи: управлінський аспект. *Збірник наукових праць ДДУУ.* Том XI. Серія «Державне управління». 2010. Вип. 151. «Проблеми державного управління розвитком промислового потенціалу регіону». С. 14-23.

85. Герасименко О. А. Теоретико-методологические основы управлыния региональной образовательной системой. *Современные проблемы науки и образования*. 2012. № 1. URL : http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=5490.

86. Герасимчук А. А., Палеха Ю. І., Шиян О. М. Соцілогія : посіб. Київ : Вид-во Європейського університету, 2004. 248 с.

87. Герчинський Я. Фінанси освіти в Україні: окремі стратегічні питання. Київ : ТОВ «Видавництво «ЮСТОН»», 2017. 152 с.

88. Гетьман Г., Гончарова Г. Колізії у законодавстві про вищу освіту та шляхи їх подолання. *Новий колегіум*. 2005. № 1-2. С. 13 – 19.

89. Гнибіденко І. Ф. Соціальна безпека: теорія та українська практика : монографія. Київ : КНЕУ, 2006. 292 с.

90. Головчин М. А., Леонидов Г. В., Шабунова А. А. Образование: региональные проблемы качества управления : монографія. Вологда : ИСЭРТ

РАН. 2012. 119 с.

91. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : «ЛИБІДЬ», 1997. 366 с.

92. Горбунова Л. С. Освіта для дорослих: когнітивно-комунікативні стратегії і практики : дис. … д-ра філос. наук : 09.00.10. Київ, 2015. 454 с.

93. Горова С. В. Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення : монографія / наук. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. 452 с.

94. Горовий В. М. Критерії якості наукових досліджень у контексті забезпечення національних інтересів. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 6. С. 74-80.

95. Городняк І. В. Соціологія освіти : навч. посіб. Львів : «Новий Світ-2000», 2011. 265 [3] с.

96. Грень Л. М. Механізми державного управління професійно-технічною освітою України: теоретико-методологічні аспекти формування змісту та практики використання : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2020. 306 с.

97. Гриневич Л. Вже з 1 вересня 142 опорні школи надаватимуть якіснішу освіту сільським дітям. Новини : офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL : http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/08/18/liliya-grine vich-%E2%80%9Cvzhe-z-1-veresnya-142-oporni-shkoli-nadavatimut-yakisnishu-os vitu-silskim-dityam%E2%80%9D/.

98. Губанова Е. Н. Структурно-содержательная модель освоения национально-регионального компонента в системе образования. *Педагогичесое образование и наука* : научно-методический журнал. Москва, 2010. № 12. С. 43 – 47.

99. Губерська Н. Л. Адміністративні процедури у сфері вищої освіти : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 471 с.

100. Гуменюк А. М. Структурно-інституціональні зрушення та міграція трудових ресурсів в контексті економічної безпеки регіону. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Міграційні процеси в умовах поліетнічного*

середовища регіону : зб. наук. пр. Львів: НАН України. Ін-т регіональних досліджень, 2009. Вип. 6 (80). 586 с.

101. Давиденко Г. В. Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.01. К., 2015. 467 с.

102. Давыдова Н. Н., Игошев Б. М., Симонова А. А., Симоненко С. Л. Образовательный кластер как системаобразующий компонент региональной модели непрерывного педагогического образования. *Педагогическое образование в Росссии*. 2014. № 10. С. 72 – 77.

103. Давыдова Н. Н. Организационно-управленческая модель взаимодействия образовательных учреждений как фактор инновационного развития регионального образования. *Образование и наука*. 2010. № 8 (76). С. 32 – 41.

104. Дарманський М. М. Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні : автореф. дис. … канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки». Київ, 1999. 27 с.

105. Дарманський М. М. Форми і методи спільної діяльності органів управління освітою в регіоні, інституту удосконалення вчителів та педагогічних вузів по реалізації завдань неперервної педагогічної освіти педагогічних кадрів: [наук.-практ. видання з досвіду роботи]. Хмельницький : ЦНТЕІ, 1991. 35 с.

106. Даценко Т. О. Інформаційно-комунікативні технології в дошкільній освіті: перспективи та ризики впровадження. *Наукові записки* [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. : Психолого-педагогічні науки. 2012. № 3. С. 18 – 20.

107. Демографічна та соціальна статистика. Освіта : офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/.

108. Демографічний щорічник «Населення України за 2017 рік». Київ : Державна служба статистики України, 2018. 138 с. URL : http://database. ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/kr/publ_new1/2018/zb_dy_2017.pdf.

109. Демографічні дані по Харківській області у 2020 році : Стат. Бюлетень /

Головне управління статистики у Харківській області. Харків, 2021. 9 с. URL : http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/st-ka-naselennia.

110. Деревянко Б. В. Господарсько-правові аспекти регіонального розвитку освітньої сфери. *Регіональний розвиток – основа розбудови української держави* : мат. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (секція 2 «Правові, соціальні та інформаційні аспекти регіонального розвитку»), м. Донецьк, 9-10 квітня 2013 р. / Донецький державний університет управління. Донецьк : ДонДУУ, 2013. С. 54 – 56.

111. Державна політика і управління в освіті : підручник; термінологічний словник / А. Є. Тамм, О. В. Радченко, О. В. Поступна. Харків : Вид-во Асоціації докторів наук державного управління, 2011. 272 с.

112. Державне управління та державна служба : словник-довідник / авт.-уклад. О. Ю. Оболенський. Київ : Вид-во КНЕУ, 2005. 480 с.

113. Державне управління у сфері освіти: глосарій з дисциплін магістерської програми за спеціальністю «Державне управління в сфері освіти» / авт. кол. : Н. Г. Протасова, В. І. Луговий, Ю. О. Молчанова та ін. ; за заг. ред. Н. Г. Протасової. Київ : НАДУ, 2013. 48 с.

114. Державне управління у сфері освіти : конспект лекцій з дисциплін нормативної частини магістерської програми за спеціальністю «Державне управління у сфері освіти» / авт. кол. : Н. Г. Протасова, С. В. Крисюк, Т. О. Лукіна та ін. ; за заг. ред. Н. Г. Протасової. Київ : НАДУ, 2012. 60 с.

115. Державні стандарти освіти і національне освітнє законодавство : навч. посіб. / Г. В. Лаврик, Г. В. Терела, Т. О. Харченко та ін. ; за ред. Г. В. Лаврик. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 208 с.

116. Децентралізація професійно-технічної освіти (ПТО) в Україні – поштовх до дій. Зелена книга для спрямування обговорень щодо реформ та здібностей, необхідних для побудови досконалої та привабливої системи ПТО в Україні (січень 2017 р.) / Working together Learning for life ; Мін-во освіти і науки України. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/materialy/06/1-zel ena-knigaukr.pdf.

117. Децентралізація управління професійно-технічною освітою :

монографія / авт. кол. В. І. Свистун, Д. Д. Айстраханов, Г. В. Єльникова та ін. Київ : Педагогічна думка, 2012. 356 с.

118. Деякі питання освітнього омбудсмена : постанова Кабінету Міністрів України від 6 червня 2018 р. № 491 : за станом на січ. 2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/491-2018-%D0%BF#Text.

119. Дидактичні засади диференціації навчання в основній школі : монографія / авт. кол.: В. І. Кизенко, Г. О. Васьківська, С. П. Бондар та ін. ; за наук. ред. В. І. Кизенка. Київ : Педагогічна думка, 2012. 261 с.

120. Дидактичні засади застосування аудіовізуальних електронних засобів навчання в загальноосвітніх навчальних закладах : монографія / авт. кол. : В. П. Волинський, С. Г. Головко, О. С. Красовський та ін. ; за наук. ред. А. М. Гуржія. Київ : Педагогічна думка, 2015. 602 с.

121. Директор школи – нові виклики та можливості / І. Трунда, В. Троян, К. Бржіза та ін. ; перкл. Т. Окопна. Прага : Карлів ун-т, 2011. 123 с.

122. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія / М. Л. Смульсон, Ю. І. Машбиць, М. І. Жалдак та ін. ; за ред. М. Л. Смульсон. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 240 с.

123. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.

124. Діяльність спеціалізованих вчених рад Національної академії державного управління при Президентові України. Динаміка захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук з державного управління у спеціалізованих вчених рад Національної академії державного управління при Президентові України. URL : http://www.academy. gov.ua/?lang=ukr&tip=dop&tipn=Page&page=75.

125. Домбровська С. М. Державне управління вищою освітою в умовах трансформаційних змін : монографія. Харків : Вид-во «Оберіг», 2010. 176 с.

126. Дорожня карта освітніх реформ повинна стати суспільним договором між владою та громадянським суспільством : Національна Рада Реформ. URL : http://reforms.in.ua/ua/news/dorozhnya-karta-osvitnih-reform-povynna-staty-suspiln

ym-dogovorom-mizh-vladoyu-ta.

127. Дослідження стану реалізації дистанційного навчання в Україні (березень – квітень 2020 р.) / А. Уварова, О. Пєтушкова, М. Бровді, І. Когут ; Центр інноваційної освіти «Про.Світ». 42 с. URL : www.prosvitcenter.org.

128. Дослідження сфери освіти в Україні. До більшої результативності, справедливості та ефективності (РЕЗЮМЕ). Огляд. 33 с. URL : http://documents 1.worldbank.org/curated/en/790931568661644788/pdf/Overview.pdf.

129. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні : монографія / А. Ф. Павленко, Л. Л. Антонюк, Н. В. Василькова та ін. ; за заг. ред. д.е.н., проф. А. Ф. Павленка та д.е.н., проф. Л. Л. Антонюк. Київ : КНЕУ, 2014. 350 с.

130. Драч І. І. Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи: теоретико-методологічні засади : монографія. Київ : «Дорадо-друк», 2013. 456 с.

131. Дубініна Я. П. Управління освітою в регіоні: соціологічний аспект. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 58. С. 151 – 160.

132. Економічний словник / Й. С. Завадський, Т. В. Осовська, О. О. Юшкевич. Київ : КОНДОР, 2006. 355 с.

133. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

134. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. кол. Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ НАДУ, 2011. Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. кол. : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. Київ, 2011. 692 с.

135. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання / за заг. ред. проф. І. Д. Звєрєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.

136. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

137. Євтух М. Б., Набок М. Б. Модель оцінювання ефективності управління загальною середньою освітою регіону за домінуючим критерієм. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2013. № 6 (59). С. 93 – 103.

138. Єрмакова Т. Г. Основні напрямки регіональної освітньої політики. *Вісник Львівського університету.* Серія оціологічна. 2010. Вип. 4. С. 273 – 282.

139. Єрмілов В. С. Санітарний регламент для дошкільних навчальних закладів у контексті профілактичного аспекту організації діяльності цих закладів. *Молодий вчений*. Травень, 2017. № 5 (45). С. 346 – 351.

140. Жабенко О. В., Лисенко Л. І. Становлення та розвиток системи підготовки й атестації науково-педагогічних і наукових кадрів з державного управління. *Економіка та держава*. 2008. № 5. С. 70 – 74.

141. Жителям Донбасу та Криму : офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL : https://mon.gov.ua/ua/tag/zhitelyam-donbasu-ta-krim.

142. Жук Ю. О. Теоретико-методичні засади організації навчальної діяльності старшокласників в умовах комп'ютерно орієнтованого середовища навчання : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2017. 468 с.

143. Жуковицкая Н. Н. Модели селевого взаимодействия образовательных учреждений в региональной образовательной системам. *Известия Российского государственного университета им. А. И. Герцена*. 2008. С. 205 – 209.

144. Забезпечення соціального захисту дітей внутрішньо переміщених осіб. Анотація / К. О. Ковязіна ; Відділ соціальної безпеки НІСД. Київ : НІСД, 2016. № 28, Серія «Соціальна політика». 10 с. URL : http://www.niss.gov.ua/ content/articles/files/ditu-14275.pdf.

145. Забезпечення якості загальної середньої освіти у провідних країнах Європи та США : монографія / Л. Л. Волинець, А. П. Джурило, Г. С. Єгоров та ін. ; за заг. ред. О. І. Локшиної. Київ : Педагогічна думка, 2014. 482 с.

146. Задорожна-Княгницька Л. В. Регоінальні проблеми управління освітою. *Управління в освіті* : збірник матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф., 16-18 квітня 2015 р., Львів / Нац. ун-т «Львівська політехніка» та ін. Львів, 2015. С. 62 – 63.

147. Закорченна Г. М. Підготовка студентів до педагогічного менеджменту в дошкільній освіті : автореф. дис. … канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2000. 23 с.

148. Звіт за результатами громадського моніторингу доступу тимчасових переселенців до освіти. Київ : Міжнародний Фонд «Відродження», 2015. 14 с.

149. Звіт про стан виконання у IV кварталі 2017 р. заходів, передбачених Комплексною державною програмою щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року : офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики України. 25 січня 2018 р. 130 с. URL : http://www.msp. gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html.

150. Звіт: забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в Україні проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року : Фундація «Відкритий Діалог», липень 2015 р. URL : www.od foundation.eu.

151. Зелінська Г. О. Розвиток становлення системи регіонального освітнього менеджменту. *Економіка і регіон*. 2012. № 5 (38). С. 35 – 39.

152. Зелінський С. Е. Теоретико-методологічні засади комплексного оцінювання державних службовців : монографія. Київ : НАДУ, 2016. 296 с.

153. Зелюк В., Білик Н. Андрагогічна позиція регіональної школи новаторства. *Імідж сучасного педагога*. 2013. № 8-9. С. 9 – 14.

154. Зразок Положення про управління освіти, молоді та спорту виконавчого комітету ради, а також рішення про його затвердження. *Збірник проектів нормативних актів об'єднаних громад* : виробн.-практ. видання / А. Ткачук, О. Сергієнко, О. Врублевський, Н. Наталенко. Київ, ТОВ інформац-консульт. Центр «Легальний статус», 2016. С. 92 – 103.

155. Іванюк І. В. Освітня політика : навч. посіб. Київ, 2006. 226 с.

156. Іляш О. І., Гринкевич С. С. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. Київ : Знання, 2010. 476 с.

157. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія /

за ред. П. Ю. Сауха. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. 444 с.

158. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи : монографія / за заг. ред. Ф. Г. Ващука. Ужгород : ЗакДУ, 2011. 560 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 16).

159. Інформаційний посібник «Новий освітній простір. Мотивуючий простір» (станом на 1 березня 2019 р.) / Данило Косенко ; заг. ред. Алевтина Седоченко ; Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерство освіти і науки України. Київ, 2019. 151 с. URL : https://mon.gov.ua/ua/tag/novij-osvitnij-prostir.

160. Ісаєнко В. М. SWOT-аналіз і аналіз прогалин (GAP-аналіз) політик, програм, планів і законодавчих актів у галузі освіти й науки та підготовка рекомендацій щодо їхудосконалення відповідно до положень Конвенцій Ріо. Херсон : ФОПГ Рінь Д.С., 2016. 106 с

161. Калініна Л. М. Система інформаційного забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.06. Київ, 2008. 471 с.

162. Калініна Л. М. Теоретико-методологічні засади інформаційного забезпечення організаційного механізму управління загальноосвітнім навчальним закладом : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2014. 285 с.

163. Калініна Л. М. Теоретико-прикладні аспекти формування інформаційної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2012. 160 с.

164. Карамишев Д. В., Бульба В. Г., Поступна О. В., Ростовська В. І. Розвиток системи позашкільної освіти на регіональному рівні як необхідний елемент у вихованні особистості. *Державне будівництво* : електронне наук. фах. видання. 2013. № 1. URL : http://www.kbuapa.kharkov. ua/e-book/db/2013-1/doc/6/05.pdf.

165. Касьянова О. Експертиза регіональної системи освіти на засадах сталого розвитку. *Теорія та методика управління освітою*. 2010. № 3. URL : http://tme.umo.edu.ua/docs/3/10kaspsd.pdf.

166. Кіндрат І. Р. Проблеми менеджменту дошкільної освіти в сучасному освітньому просторі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 5 (264). Ч. ІІ. С. 137 – 143.

167. Клепко С. Ф. Філософія освіти в Європейському контексті. Полтава : ПОІППО, 2,06. 328 с.

168. Клокар Н. І. Регіональна модель управління системою підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. *Народна освіта* : електр. наук. фах. видання. 2015. № 1 (25). URL : http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3278.

169. Клокар Н. Теоретико-методологічні засади формування інформаційно-навчального середовища системи освіти регіону. *Рідна школа*. 2011. № 1-2 (січень-лютий). С. 23 – 29.

170. Ковалевский В. П. Проблемы теории и методологи проектирования регионального университетского комплекса. *Университетское управление: практика и анализ*. 2003. С. 25 – 29.

171. Ковалюк О. М. Управління діяльністю керівників дошкільних навчальних закладів на засадах здоровьязбережувальних технологій : дис. … канд. пед. наук : 13.00.06. Київ, 2018. 229 с.

172. Ковбасюк Ю. Наука державного управління в умовах системних державно-управлінських реформ і суспільних трансформацій. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. № 1. С. 5 – 20.

173. Коврегін В. В. Механізми державного регулювання економічної безпеки вищих навчальних закладів України : дис. … д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2017. 418 с.

174. Ковшар О. В. Теоретико-методологічні засади організації передшкільної освіти дітей п’яти років : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.08. Кривий Ріг, 2006. 651 с.

175. Козаков В. М. Соціально-ціннісні засади державного управління в Україні : монографія. Київ : Вид-во НАДУ, 2007. 284 с.

176. Колісніченко Н. М. Формування та розвиток системи підготовки осіб,

які обіймають політичні (виборні) посади, до здійснення політико-управлінської діяльності : дис. … д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Запоріжжя, 2020. 509 с.

177. Колісніченко Н. Семенюк Ю. Європеїзація освіти України: сутність та наслідки впливу. *Актуальні проблеми державного управління.* 2019. № 2 (78). С. 53 – 57.

178. Комплексне дослідження стану системи дошкільної освіти України. Аналітичний звіт за результатами дослідження / А. Є. Горський, О. Б. Буданова, І. В. Барматова, О. В. Овчар. К., 2013. 115 с.

179. Комунікаційна стратегія МОН 2017-2020 : Документ, схвалений рішенням колегії МОН від 26 травня 2017 р. № 4/1-15. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/komunikaczijna-strategiya-mon-20172020.pdf.

180. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР : із змін. і допов. : станом на 30 вер. 2016 р. URL : http://zakon5. rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

181. Концептуально-методологічні основи проектування методів і засобів діагностики освітніх результатів у вищих навчальних закладах : монографія / за заг. ред. В. І. Лугового, О. Г. Ярошенко. Київ : «Педагогічна думка», 2014. 234 с.

182. Корнєєва О. Л. Організація методичної роботи з вихователями дошкільних навчальних закладів : автореф. дис. … канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна освіта». Одеса, 2012. 23 с.

183. Косарецкий С. Г., Моисеев А. М., Сидельников А. А., Шимутина Е. Н. Государственно-общественное управление образованием: от прецентентов к інституту. Исследования и разработки : Монографический сборник / под общ. ред. С. Г. Косарецкого, Е. Н. Шимутиной. Москва, Вердана, 2010. 372 с.

184. Кравченко В. М. Теоретичні і методичні засади модернізації професійної підготовки викладачів вищої школи в умовах магістратури : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2017. 613 с.

185. Кравчинська Т. С. Управління мотивацією професійної діяльності педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів : дис. … канд. пед. наук : 13.00.06. Київ, 2015. 261 с.

186. Красняков Є. Державна політика у сфері дошкільної освіти: проблеми та перспективи подальшого розвитку. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія. 2014. Вип. 36. С. 40 – 44.

187. Красняков Є. Міжнародні нормативно-правові акти про осввііту та їхній вплив на формування державної політики в галузі освіти України. *Журнал ВР України «Віче»*. № 14. URL : http://www.viche.info/journal/3215/.

188. Красняков Є. В. Формування державної політики в галузі освіти України на загальнодержавному рівні. *Вісник державної служби України*. 2010. № 3. С. 19 – 24.

189. Красняков Є. Чинники впливу на процеси формування та здійснення державної політики в галузі освіти України. *Віче*. січень, 2011. № 2. URL : http://www.viche.info/journal/2381/.

190. Крижко В. В., Мамаєва І. О. Аксіологічний потенціал державного управління освітою : навч. посіб. Київ : Освіта україни, 2005. 224 с.

191. Кримець Л. В. Феномен влади в управлінні науково-освітнім простором : дис. … д-ра філос. наук : 09.00.03. Київ, 2017. 430 с.

192. Крисюк С. В. Державне управління освітою : навч. посіб. для слухачів, асп., докторантів спец. «Державне управління освітою». Київ : НАДУ, 2009. 220 с.

193. Критерії формування спроможної освітньої мережі в ОТГ. Метод.-інформац. посіб. / заг. ред. Т. Мавійчик, А. Пуцова, О. Руда, А. Седоченко. Програма «U-LEAD з Європою», 2019. 68 с. URL : https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/461/1.pdf.

194. Крупський К. Л., Рамазанов С. К. Аналіз системи управління регіональною освітою та модель функціонування ВНЗ як її елемента. *БИЗНЕСИНФОРМ*. 2009. № 2 (2). С. 21 – 25.

195. Крутій К. Л. Моніторинг як сучасний засіб управління якістю освіти в дошкільному навчальному закладі : монографія. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2006. 172 с.

196. Крутій К., Грцишина Т. STREAM-освіта дошкільнят: виховуємо культуру інженерного мислення. *Дошкільне виховання*. 2016. № 1. С. 3 – 7.

197. Куделя П. О. Вища школа регіону як об’єкт соціального управління : автореф. дис. … канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології». Харків, 2003. 21 с.

198. Кузнецова Т. М. Якість дошкільної освіти в Україні: її досягнення та проблеми. *Парадигмальна модель керівника сфери освіти у контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали міжнародного форуму управлінської діяльності (18-19 травня 2019 р. м. Тернопіль). Тернопіль : КРОК, 2019. С. 12 – 17.

199. Куклін О. Освітньо-науковий кластер як новий шлях інноваційного розвитку регіональних університетів. *Реформа вищої освіти в Україні: критичні питання у сфері законодавчих та інституційних трансформацій* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (28-29 травня 2015 р., м. Київ). URL : http://www.edu-trends.info/wpcontent/uploads/2015/05/ Kuklin.pdf?c6a0f6.

200. Купець О. Міжнародна мобільність українських педагогів і науковців. *Міжнародна організація праці, Група технічної підтримки з питань гідної праці та бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи*. Будапешт МОП, 2013. 139 с.

201. Курбатов С. В. Феномен університету в контексті глобальних трансформацій : дис. … д-ра філос. наук : 09.00.10. Київ , 2015. 426 с.

202. Кучеренко Д. Г., Мартинюк О. В. Стратегії розвитку освітніх систем країн світу : монографія. Київ : ІПК ДСЗУ, 2011. 312 с.

203. Лазоренко О. О., Колишко Р. А. Аналітичний звіт дослідження у сфері неформалльнох освіти дорослих у пілотних областх в Україні: Полтавська та Львівська область. Киїів, 2010. 84 с.

204. Лалакулич М. Ю. Потенціал вищої освіти в активізації розвитку регіональних освітніх систем : автореф. дис. канд. екон. наук ; спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». Ужгород, 2009. С. 16.

205. Лебедев О. Е. Управление образовательными системами: теория и практика. Уч.-метод. пособ. Санкт-Петербург : Отдел оперативной полиграфии НИУ ВШЭ – СПб, 2011. 108 с.

206. Легенький М. І. Адміністративно-правові засади формування та

реалізації державної політики у сфері освіти : дис. … д-ра юрид. наук. : 12.00.07. Львів, 2018. 513 с.

207. Лікарчук І. Л. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888 – 1998 роки) : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ : Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 1999. 475 с.

208. Лопатинська А. Ю. Концептуальні підходи до стратегічного планування. *Науковий вісник Чернівецького університету.* Економіка. 2012. Вип. 592. С. 46 – 51.

209. Луговий В. І. Управління освітою : навч. посіб. для слухачів, аспірантів, докторантів спец. «Державне управління». Київ : Вид-во УАДУ, 1997. 302 с.

210. Лунячек В. Е. Педагогічний менеджмент : навч. посіб. 2-е вид., випр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2015. 512 с.

211. Лунячек В. Е. Реформування системи управління освітою в Україні: пропозиції для тих, хто хоче реальних змін : зб. статей. Харків : ФОП Мезіна В. В., 2017. 88 с.

212. Луцків О. М. Програмно-цільовий підхід до управління регіональним розвитком. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 1 (129). С. 33 – 37.

213. Любчук О. К. Теоретико-методологічні засади державного управління неперервною освітою в Україні та її регіонах : монографія. Донецьк : СПД Куприянов В. С., 2010. 395 с.

214. Людський розвиток в Україні. Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку (кол. моногр.) / за ред. Е. М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2016. 328 с.

215. Людський розвиток в Україні: інституційне підґрунтя соціальної відповідальності : кол. моногр. / за ред. Е. М. Лібанової ; відпов. за випуск О. В. Макарова, О. М. Хмелевська ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2017. 368 с.

216. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики:

регіональний аспект (кол. моногр.) / за ред. Е. М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2015. 356 с.

217. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (кол. моногр.) / за ред. Е. М. Лібанової. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. 367 с.

218. Майборода С. В. Державне управління вищою освітою в Україні: струк-тура, функції, тенденції розвитку (1917–1959 рр.) : монографія. Київ : Вид-во УАДУ, 2000. 308 с.

219. Майоров А. Н. Мониторинг в образовании : Изд. 3-е, испр. и доп. Москва : Интелект-Центр, 2005. 424 с.

220. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Київ : Атіка, 2005. 240 с.

221. Мануйлова Е. А. Инновационное развитие региона: формирование региональных образовательных кластеров. *Инновации*. 2007. № 7 (105). С. 75 – 78.

222. Мачинська Н. І. Педагогічна освіта магістрантів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю : монографія / за ред. докт. пед. наук, проф., член-кор. НАПН України С. О. Сисоєвої. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.

223. Медведєв І. А. Державне управління розвитком університету: теоретико-прикладний аспект : монографія. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2011. 220 с.

224. Мезенцев К. В., Підгрушний Г. П., Мезенцева Н. І. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація : монографія. Київ : ДП «Прінт Сервіс», 2014. 132 с.

225. Мелешко В. В., Мельник Ю. С., Лопухівська А. В. та ін. Функціонування освітнього округу в сільській місцевості: теорія і практика : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2015. 388 с.

226. Мельник С. Аналітичний огляд стану молодіжної зайнятості в Україні. *Україна: аспекти праці*. 2001. № 1. С. 3 – 7.

227. Мельничук О. Ф. Конституційно-правове забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.02.

Київ, 2015. 459 с.

228. Мережа спеціалізованих вчених рад станом на 15 липня 2015 року : офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. URL : http://old.mon.gov.ua/ua/activity/563/merezha-spetsializovanikh-vchenikh-rad/.

229. Методичні вказівки щодо написання, оформлення і захисту магістерської роботи : спеціальність 8.15010001 – «Державне управління» / А. О. Кузнецов, В. Ю. Бабаєв, М. М. Сорокун. Харків : Вид-во «Магістр», 2012. 48 с.

230. Методичні рекомендації щодо створення системи управління освітою об'єднаних територіальних громад (станом на 22 лютого 2016 р.) / Айдер Сеїтосманов, Олег Фасоля, Войцех Мархлевський ; Департамент освіти і науки Хмельницької обл. держ. адміністрації. 22 с.

231. Механізм забезпечення соціальної безпеки на рівні регіону: практика реалізації : монографія / В. Г. Бульба, С. О. Горбунова-Рубан, А. В. Меляков та ін. ; за ред. В. Г. Бульби, А. В. Мелякова. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2010. 445 с.

232. Мисик О. С. Формування фахової компетентності у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі педагогічної практики : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2018. 306 с.

233. Миськів Л. І. Правові проблеми інклюзивної освіти в Україні. Харків : НікаНова, 2014. 456 с.

234. Михайленко Г. В. Розподіл повноважень між суб'єктами і об'єктами державного управління загальною середньою освітою на регіональному рівні. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 3 (26). С. 201 – 207.

235. Михайлик І. М. Організаційно-правові засади функціонування системи загальної середньої освіти на регіональному рівні. *Державне будівництво*. 2010. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_2_29.

236. Мищак І. М. Нормотворча діяльність ООН щодо забезпечення права людини на освіту та імплементація цих норм в Україні. *Правничий часопис Донецького університету.* 2013. № 2. С. 164 – 172.

237. Міжнародне право : навч. посіб. / за ред. М. В. Буроменського. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 336 с.

238. Міжнародні організації : навч. посіб. / О. Кучик, І. Суховолець, А. Стельмах, М. Лега ; за ред. О. С. Кучика, ИОН України, ЛНУ ім. І. Франка. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2007. 749 с.

239. Мірошниченко О. Механізми взаємодії системи освіти і роботодавців в підготовці професійних кадрів для ринку праці. Офіційний веб-сайт Конфедерації роботодавців України : Прес-центр. Виступи коментарі. URL : http://www.confeu.org/ua/presscentre/comments/237.html.

240. Модус державно-громадського управління освітою : монографія / Міністерство освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; за наук. ред. В. П. Беха ; редкол. : В. П. Бех (голова), Н. В. Крохмаль (заст. голови) та ін. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 768 с.

241. Мокін Б. І., Мокіна Ю. В. Математичні моделі в системах управління ефективністю діяльності професорськко-викладацького складу вищих навчальних закладів : монографія. Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. 132 с.

242. Молодь України: від освіти до праці / С. Оксамитна, О. Виноградов, Л. Малиш, Т. Марценюк ; за ред. С. Оксамитної. Київ : ВПЦ НаУКМА. 202 с.

243. Молоканова А. С. Развитие региональной образовательной системы в сельском социуме Республики Мордовия : дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Саранск, 2003. 215 с.

244. Мотренко Т. В., Бакуменко В. Д., Васильєва О. І. Концептуальний аналіз дисертаційних досліджень з державного управління. *Вісник державної служби України*. 2007. № 4. С. 6 – 15.

245. Муромцева Ю. І. Демографія : навч. посіб. Київ : Кондор, 2009. 300 с.

246. Набок М. Стан нормативно-правового забезпечення оцінювання ефективносты управлыння загальною середньою освітою регіону: аналіз та проблеми. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2013. № 1 (54). С. 156 – 170.

247. Набок М. Стан практичного оцінювання ефективності управління

загальною середньою освітою регіону та напрями його вдосконалення в сучасних умовах. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. 2012. № 4. URL : http://social-science.com.ua/article/930.

248. Найденова З. Г. Инновационное развитие региональной системы образования: гуманистический поход : автореф. дис. … д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогіка, история педагогики и образования». Санкт-Питербург, 2010. 40 с.

249. Населення України: демографічні складові людського розвитку / за ред. О. М. Гладуна. Умань : Видавець «Сочінський», 2015. 180 с.

250. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови) ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с. (До 25-річчя незалежності України).

251. Національна платформа цифрової освіти як пріоритетний інструмент оновлення вітчизняної освітньої системи. Аналітична записка / А. Ю. Іщенко. Київ : НІСД, 2020. 5 с. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/cyfrova-osvita.pdf.

252. Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-е вид., перероб. і доп. / авт.-уклад. : В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий та ін. / за ред. В. Г. Кременя. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди»», 2014. 100 с.

253. Нємець Л. М., Сегіда К. Ю., Нємець К. А. Демографічний розвиток Харківського регіону : монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. 200 с.

254. Нємець К. А., Вірченко П. А., Кулєшова Г. О. Система освіти Харківської області: суспільно-географічний аспект : монографія. Харків, 2014. 180 с.

255. Ніколаєнко С. М. Наукові дослідження в університетах – визначальний чинник зростання якості освіти. Київ : Прок-Бізнес, 2007. 176 с.

256. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи : офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. 2016. URL :

http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konc zepcziya.html.

257. Нова школа у нових громадах : посіб. з ефективного управління освітою в об'єднаних територіальних громадах / А. Сеїтосманов, О. Фасоля, В. Мархлєвскі. Київ, 2017. 128 с.

258. Новий Закон України «Про освіту». Обговорення проблемних аспектів // Укрінформ. 2017. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/ 2328315-novij-zakon-ukraini-pro-osvitu-obgovorenna-problemnih-aspektiv.html.

259. Новий український тлумачний словник. Близько 20 000 слів і словосполучень / укл. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник ; за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. 608 с.

260. Новиков Д. А. Модели и механизмы управления развитием региональных образовательных систем (концептуальные положения). Москва : ИПУ РАН, 2001. 83 с.

261. Носенко Ю. Г., Богдан В. О. Використання хмарних сервісів GOOGLE в якості засобу підтримки управлінських процесів у дошкільному навчальному закладі. URL : http://lib.iitta.gov.ua/705441/1/stattia_Nosenko%2 CBogdan.pdf.

262. Обласна програма розвитку освіти «Новий освітній простір Харківщини» на 2014 – 2018 роки» : рішення Харківської обласної ради від 19 грудня 2013 р. № 885-VI (XXVII сесія VI скликання). URL : http://dniokh.gov.ua/?p=3145.

263. Обліковано 1 490 833 переселенців : офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики України. 19 березня 2018 р. URL : http://www.msp.gov.ua/ news/ 14966.html.

264. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандінавських країнах : монографія. Суми : Еллада, 2008. 444 с.

265. Одінцова Г. С., Дзюндзюк В. Б., Мельтюхова Н. М. та ін. Теорія та історія державного управління : навч. посіб. Київ : «Видавничий дім «Професіонал»», 2008. 288 с.

266. Одотюк І. В. Оцінка результатів наукової діяльності в Україні:

нормативно-правовий аспект. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2011. № 3. С. 38 – 44.

267. Оприлюднено Карту процесу формування об'єднаних громад в Україні : Прес-центр ініціативи «Децентралізація влади». URL : http://decentrali zation.gov.ua/news/item/id/3494

268. Організаційно-методичне забезпечення моніторингових досліджень якості загальної середньої освіти : монографія / за ред. О. І. Ляшенко. Київ : Педагогічна думка, 2011. 160 с.

269. Організаційно-педагогічні засади інноваційного розвитку ЗНЗ : монографія / авт. : Г. Д. Щекатунова, В. В. Тесленко, А. Д. Цимбалару та ін. ; за ред. Г. Д. Щекатунової. Київ : Педагогічна думка, 2013. 264 с.

270. Організація освітнього процесу в школах України в умовах карантину: аналітична записка / Л. Гриневич, Л. Ільїч, Н. Морзе, В. Прошкін, І. Шемелинець, К. Линьов, Г. Рій. Київ : Київський ун-т ім. Бориса Грінченка, 2020. 76 с.

271. Орлів М. С. Механізми державного регулювання підвищення кваліфікації керівних кадрів органів влади в Україні : дис. … д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2019. 440 с.

272. Осадчий І. Г. Соціально-філософські аспекти формування загальної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2012. 148 с.

273. Освіта в Україні: базові індикатори. Інформаційно-статистичний бюлетень результатів діяльності галузі освіти у 2017/2018 н.р. / Міністерство освіти і науки України ; ДНУ «Інститут освітньої політики». Київ : ДНУ «Інститут освітньої політики», 2018. 210 с.

274. Освіта в Україні: виклики та перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник / Міністерство освіти і науки України ; Інститут освітньої політики. Київ, 2020. 293 с.

275. Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади : монографія / авт. кол. : Л. Б. Лук'янова, Л. Є. Сігаєва, О. В. Аніщенко та ін. Київ : Педагогічна думка, 2012. 272 с.

276. Освіта : статистична інформація Головного управління статистики у Харківській області. URL : http://kh.ukrstat.gov.ua/index.php/osvita-stat.

277. Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія : монографія / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, В. Огнев'юка, С. Сисоєвої. Київ : ТОВ « Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2013. 460 с.

278. Освітні округи як чинники модернізації регіональної системи освіти. Черкаси : Вид-во ЧОІПОПП, 2012. 64 с.

279. Освітній кластер в Україні. Стратегія освітнього кластера. Україна 2019 – 2020 рр. Лютий 2019 р. – Грудень 2020 р. 38 с.

280. Освітня реформа: результати та перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник ; Міністерство освіти і науки України ; Інститут освітньої аналітики. Київ, 2019. 228 с.

281. Освітня система України 1990 – 2014. Аналітичний огляд / Благодійний фонд «Інститут розвитку освіти». Київ : ТАКСОН, 2015. 52 с.

282. Освітологія: хрестоматія : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / уклад. : В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва. Київ : ВП «Едельвейс», 2013. 728 с.

283. Осколков В. Н., Унгефук А. В., Романькова В. Н. Механизмы интеграции образования, науки и производства. *Гарантии качества профессионального образования*. 2010. № 1. С. 23 – 25.

284. Основні тенденції на ринку праці. URL : http://www.dcz.gov.ua/ statdatacatalog/document?id=350794.

285. Островерхова Н. М. Методологія формування технологічної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2012. 136 с.

286. Островерхова Н. М. Теоретичні засади організаційних механізмів упровадження державних стандартів загальної середньої освіти : монографія. Київ, 2015. 221 с.

287. Павлик Н. П. Виховна діяльність у притулку для неповнолітніх : монографія. Житомир : ОП «Житомирська облдрукарня», 2008. 228 с.

288. Падалка О. С., Каленюк І. С. Економіка освіти та управління :

посіб. Київ : Педагогічна думка, 2012. 184 с.

289. Парубчак І. О., Балашов А. М., Пурнак В. П. Педагогічно-виховні технології державного управління новітньою професійною підготовкою персоналу в системі освіти на сучасному етапі в Україні. East Journal of Security Studies. НУЦЗУ; Pomeranian Academy in Słupsk, 2019. Vol. 5. № 2. С. 91 – 104. URL : https://ejss.nuczu.edu.ua/index.php/ejss/article/view/28/23.

290. Парубчак І. О. Трансформація публічного управління у гуманітарній політиці держави: європейський вибір. *Європейський вимір реформування публічного управління в Україні :* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (2 листопада 2018 р.) / за заг. ред. О. І. Пархоменко-Куцевіл. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал»», 2018. С. 83 – 86.

291. Пастовенський О. В. Аналіз шляхів здійснення та результатів експериментальної роботи з розвитку громадсько-державного управління загальною середньою освітою в регіоні в умовах чинного законодавства України. *Вісник Житомирського державного університету*. 2014. Вип. 1 (73). Педагогічні науки. С. 98 – 100.

292. Пастовенський О. В. Громадсько-державне управління загальною середньою освітою в регіоні : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.06. Київ : Ун-т менеджменту освіти, 2015. 452 с.

293. Пастухов А. Л. Классификация факторов и факторная модель управления образованием. *Журнал правовых и экономический исследований*. 2013. № 3. С. 175 – 179.

294. Пашков В. О. Політика у сфері вищої освіти: міжнародні стратегії модернізації ЗВО : монографія ; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2020. 329 с.

295. Перелік установ, в яких функціонують спеціалізовані вчені ради (станом на 26 листопада 2020 року) : офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. URL : https://mon.gov.ua/ua/nauka/nauka/atestaciya-kadriv-vishoyi-kvalifikaciyi/merezha-specializovanih-vchenih-rad.

296. Петровичев В. М. Региональное образование: организация, управление

развитием. Тула : Приокс. кн. изд-во, 1994. С. 33 – 34.

297. Підоричева І. Ю. Законодавче забезпечення інтеграційних процесів науки, освіти й виробництва в Україні. *Держава та регіони* ; Серія : Економіка та підприємництво. 2009. № 3. С. 134 – 137.

298. Післядипломна освіта в умовах євроінтеграції: сутність, зміст, технології, готовність до змін : навч.-метод. посіб. / Л. П. Пуховська, М. В. Артюшина, В. Г. Базелюк та ін. / за наук. ред. Л. П. Пуховської. Київ : Педагогічна думка, 2012. 122 с.

299. Пісоцька Л. С. Управління персоналом як одна із умов управління розвитком дошкільної освіти. *Педагогічний дискурс*. 2007. Вип. 1. С. 103 – 109.

300. Полякова О. С. Публічне управління правовою освітою населення в Україні : монографія. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2018. 308 с.

301. Попко Є. В. Класифікація договорів Ради Європи. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 61. С. 357 – 364.

302. Поспєлова Т. В. Механізми державного управління людським розвитком в Україні : монографія. Донецьк : Норд-Прес, 2011. 350 с.

303. Поступна О. В., Полякова О. С. Актуальні напрями наукових досліджень з проблем державного управління освітою в Україні. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики*. Матеріали ІІ Всеукр. наук. конф. 26-27 травня 2017 р., м. Дніпро. Частина ІІ. / наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро : СПД «Охотнік», 2017. С. 210 – 211.

304. Поступна О. В., Полякова О. С., Степанко О. В. Актуальні проблеми в організації публічного управління правовою освітою в Україні. *Проблеми розвитку публічного управління в Україні* : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. уч. (15 квітня 2016 р., м. Львів) / за наук. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2016. С. 56 – 58.

305. Поступна О. В., Полякова О. С. Актуальні проблеми забезпечення реалізації права на освіту внутрішньо переміщених осіб. *Публічне управління XXI століття: світові практики та національні перспективи* : зб. тез XVIII Міжнар. наук. конгресу, 26 квітня 2018 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2018.

С. 328 – 330.

306. Поступна О. В., Степанко О. В. Висвітлення інформації про кадрове забезпечення органів управління освітою в Харківській області: попередні висновки. Публічне управління XXI століття: синтез науки та практики : зб. тез XIX Міжнар. наук. конгресу, 19 квітня 2019 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2019. С. 64 – 66.

307. Поступна О., Тамм А. Вища освіта як об'єкт державного управління. *Публічне управління: теорія та практика* : зб. наук. пр. Харків. : Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2011. № 3 (7). С. 183 – 187.

308. Поступна О. В. Вплив внутрішніх чинників на формування системи публічного управління освітою в Україні. *Публічне управління в Україні: стратегія реформ* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 27 вересня 2017 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2017. URL : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/ 2017-5/doc/1/03.pdf.

309. Поступна О. В. Вплив зовнішніх чинників на формування системи публічного управління освітою в Україні. *Публічне управління XXI століття: традиції та інновації* : зб. тез XVII Міжнар. наук. конгресу, 27 квітня 2017 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2017. С. 79 – 82.

310. Поступна О. В., Степанко О. В. Гуманітарна експертиза як механізм громадського контролю у процесі формування та реалізації державної освітньої політики. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком* : матеріали X регіон. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяченої пам'яті Сурміна Юрія Петровича / за заг. ред. С. О. Шевченка. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2016. С. 94 – 96.

311. Поступна О. В. Гомогенний регіон як тип територіальної структури. *Державне будівництво*. Харків, Вид-во ХарРРІ НАДУ «Магістр», 2011. № 1. URL : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/index.html.

312. Поступна О. В. Державні соціальні гарантії працівників освіти в Україні. *Социальная политика: принципы и методы реализации в контексте мирового опыта* / материалы междунар. науч.-практ. конфер. 27 мая 2011 г. Судак. – Симферополь : ВиТроПринт, 2011. С. 147 – 152.

313. Поступна О. В. Естетичне виховання фахівців у галузі знань «державне управління» як один із напрямів підготовки управлінських кадрів нової генерації. *Публічне управління: виклики XXI століття* : тези XIII Міжнар. наук. конгресу, 21-22 березня 2013 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2013. С. 283 – 284.

314. Поступна О. В., Полякова О. С. Забезпечення реалізації прав внутрішньо переміщених осіб і жителів окупованих та непідконтрольних Україні територій на освіту: публічно-управлінський аспект. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2018. Вип. 1 (53). С. 97 – 105.

315. Поступна О. В. Зміст комплексного механізму публічного управління регіональними освітніми системами в Україні. *Наукові перспективи:* журнал. (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина»). Київ, 2021. № 2 (8). С. 212 – 223.

316. Поступна О. В., Меляков А. В. Магістерські дослідження з державного управління: від формальних процедур до творчого пошуку. *Підготовка фахівців у галузі знань «Державне управління»: вимоги до змісту та відповідність сучасним викликам* : матеріали щоріч. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 6-7 листоп. 2014 р.) / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, М. М. Білинської, В. М. Сороко. Київ : НАДУ, 2014. С. 67 – 69.

317. Поступна О., Меляков А. Магістерські дослідження соціогуманітарних проблем: узагальнююча характеристика. *Публічне управління: теорія та практика* : зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління. Харків : Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2013. № 1 (13). С. 184 – 190.

318. Поступна О. В. Механізми державного управління вищою освітою України. *Стратегічні пріоритети* : наук.-аналіт. зб. Нац. інституту стратегічних досліджень. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети»», 2010 р. № 1-2 (14-15). С. 107 – 111.

319. Поступна О. В. Механізми інтеграції науки, освіти й виробництва: проблеми та особливості. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2012. Вип. 3 (38). С. 116 – 122.

320. Поступна О. В. Механізм правового регулювання процесу публічного

управління освітою. *Наукові перспективи :* журнал. (Серія «Державне управління, Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина»). Київ, 2021. Вип. № 1 (7). С. 239 – 250

321. Поступна О. В. Моделі управління вищою освітою. *Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій* : зб. матер. IV Міжнар. наук.-практ. конфер. для студентів, аспірантів, науковців. Суми : видавничо-виробниче підприємство «Мрія» ТОВ, 2011. Т. 1. С. 147 – 152.

322. Поступна О. В., Меляков А. В. Наукові дослідження управлінців соціогуманітарної сфери: спроби узагальнюючого аналізу. Наука і соціальні проблеми суспільства: трансформація цінностей у сучасному світі : матеірали VII Міжнар. наук.-практ. конференції, 7 червня 2013 р. / відп. ред. І. В. Карпенко. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. С. 73 – 77.

323. Поступна О. В., Полякова О. С. Науково-методичні підходи до визначення проблеми забезпечення національної безпеки в освітній сфері: публічно-управлінський аспект. *Публічне управління: ціннісні орієнтири, стандарти якості та оцінка ефективності* : зб. тез Щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 26 травня 2017 р. Київ : Вид-во НАДУ, 2017. С. 98 – 100.

324. Поступна О., Степанко О. Науково-практичний дискурс про новий Закон України «Про освіту». *Ukraine – EU. Innovations in Education, Technology, Business and Law* : collection of international scientific papers. Chernihiv : CNUT, 2018. P. 61 – 64.

325. Поступна О. В. Наукометричний аналіз автореферативного фонду України з дослідження методологічних основ формування системи управління освітою в галузі науки державного управління. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. – Вип. 1 (52). – С. 77 – 86.

326. Поступна О. В., Полякова О. С. Новація в управлінні освітою – створення опорних шкіл в Україні: політико-правовий аспект. *Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 28 жов. 2016 р.

Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2016. С. 156 – 157.

327. Поступна О. В. Основні напрями виховання молоді. *Управління розвитком гуманітарної сфери в Україні* : матеріали наук.-практ. конфер., м. Харків, 25 квітня 2012 р. / за ред. В. Г. Бульби, А. В. Мелякова. Харків : Вид-во ДокНаукДержУпр, 2012. С. 96 – 100.

328. Поступна О. В., Полякова О. С., Степанко О. В. Особливості утворення органу управління освітою в новоствореній об'єднаній територіальній громаді. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law* : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 2. Current Issues of Legal Science and Practice. Management and Public Administration. Innovations in Education. Environmental Protection. Engineering and Technologies. Chernihiv : CNUT, 2017. P. 152 – 155.

329. Поступна О. В., Тамм А. Є., Степанко О. В. Особливості функціонування системи освіти України в умовах нового законодавства. *Публічне управління: стратегія реформ 2020* : зб. тез до XV Міжнар. наук. конгресу, 23 квітня 2015 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2015. С. 295 – 297.

330. Поступна О. В. Проблематика визначення терміну «регіональний освітній кластер» у понятійному полі публічного управління та адміністрування. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтрнет-конф., 18-19 березня 2020 р. / за заг. ред. В.П. Садкового. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2020. С. 38 – 40.

331. Поступна О. В., Полякова О. С. Проблеми в управлінні освітою, що негативно впливають на якість надання освітніх послуг. *Становлення публічного адміністрування в Україні* : матеріали IX Всеукр. міжвуз. конф. студентів та молодих учених / за заг. ред. О. Б. Кірєєвої. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. С. 158 – 160. URL : http://www.dbuapa.dp.ua/konf/konf_dridu/2018_04_27_ fsdu_stud.pdf.

332. Поступна О. В., Степанко О. В. Прогнозна оцінка стану та розвитку регіональної освітньої системи в умовах демографічної кризи. *Публічне управління в Україні: теорія, практика, інновації* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 26 вересня 2019 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2019. URL : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2019-3/doc/1/1-

3.pdf.

333. Поступна О. В., Степанко О. В. Професійна підготовка керівних кадрів для управління освітою в Харківській області. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law* : collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 2. Societal Challenges. Innovations of Social Work, Philosophy, Psychology. Environmental Protection. Management and Public Administration. Innovations in Education. Current Issues in the Reformation of the Higher Education System in the Aspect of Ukrainian Eurointergration. Current Issues of Legal Science and Practice. Chernihiv : CNUT, 2016. С. 245 – 248.

334. Поступна О.В. Публічне управління регіональними освітніми системами в Україні : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2021. 400 с.

335. Поступна О. В., Тамм А. Є. Рівень зайнятості населення регіону як економічний індикатор сталого розвитку. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2015. Вип. 4 (51). С. 92 – 98.

336. Поступна О. В., Меляков А. В., Степанко О. В. Соціальний діалог як механізм узгодження інтересів громадян у контексті реалізації державної політики України з розвитку вищої освіти. *Публічне управління XXI століття: від соціального діалогу до суспільного консенсусу* : зб. тез до XIV Міжнар. наук. конгресу. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2014. С. 68 – 69.

337. Поступна О. В., Степанко О. В. Стан розробки проблеми формування системи управління освітою в науковій галузі «Державне управління». *Публічне управління XXI століття: форсайтинг успіху* : зб. тез XVI Міжнар. наук. конгресу, 21 квітня 2016 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. С. 115 – 118.

338. Поступна О. В., Тамм А. Є. Сутнісні особливості формування соціальної політики сталого розвитку регіону. *Публічне управління у забезпеченні сталого розвитку країни* : зб. тез наук.-практ. конф. за міжнар. участю (в межах Другої щорічної науково-освітньої виставки «Публічне управління XXI», приуроченої до Всесвітнього дня науки), 26 листопада 2015 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2015. С. 156 – 161.

339. Поступна О. В. Сутність і складові гуманітарної сфери. *Державне управління та місцеве самоврядування* : тези XII Міжнар. наук. конгресу, 29 березня 2012 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2012. С. 336 – 338.

340. Поступна О. В. Сучасний стан організації навчання державних службовців в Україні. *Філософські та психолого-педагогічні засади управління* : зб. наук. пр. ДонДУУ. Донецьк : ДонДУУ, 2012. Т. XIII. С. 303 – 314. (серія «Державне управління» ; вип. 226).

341. Поступна О. В., Тамм А. Є. Сучасні підходи до реалізації державної соціальної політики на регіональному рівні. *Реалізація державної соціальної політики сталого розвитку регіону органами публічної влади України* : монографія / Л. О. Бєлова, Д. В. Карамишев, Л. В. Набока та ін. ; за заг. ред. д.держ.упр., проф. Д. В. Карамишева, к.держ.упр., доц. Л. В. Набоки. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. С. 122 – 135.

342. Поступна О. В. Теоретичні основи державного управління системою дошкільної освіти в Україні. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2011. Вип. 4 (35). С. 86 – 92.

343. Поступна О. В., Степанко О. В. Термін «науково-освітній кластер» у понятійному полі сучасної теорії публічного управління. *Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ : Туреччина, 07 жовтня 2020 р. / за ред. Є. О. Романенка, І. В. Жукової. Київ ; Туреччина : ФОП КАНДИБА Т.П., 2020. С. 59 – 64.

344. Поступна О. В. Університетська освіта : навч. посіб. і термінологічний словник для студентів вищ. навч. закл. економічного спрямування. Харків : НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2011. 310 с.

345. Поступна О. В. Усунення юридичної колізії в законодавстві про освіту: публічно-управлінський механізм. *Публічне управління в Україні: стратегія реформ* : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів, 28 вересня 2016 р. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. URL : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/ 2016-3/doc/5/02.pdf.

346. Поступна О. В. Формування єдиного європейського освітнього і наукового простору: основні етапи та ключові положення. *Моделювання інноваційних систем навчання й виховання обдарованих дітей: теорія та практика* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 24 березня 2015 р. Харків : «Оперативна поліграфія», 2015. С. 178 – 186.

347. Поступна О. В., Полякова О. С. Формування національної системи цінностей як фундаменту розвитку гуманітарної сфери. *Публічне управління у забезпеченні сталого розвитку країни* : зб. тез наук.-практ. конф. за міжнар. участю (в межах Третьої щорічної науково-освітньої виставки «Публічне управління XXI», приуроченої до Всесвітнього дня науки), 24 листопада 2016 р. Харків, 2016. URL : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2016-5/doc/1/13. pdf.

348. Поступна О. В. Характеристика наукових праць з питань дослідження теоретико-методологічних основ публічного управління регіональною системою освіти. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. Вип. 2 (50). С. 97 – 105.

349. Поступная Е., Степанко А. Основные тенденции развития системы формального образования в Харьковской области: публично-управленческий аспект. *Authority and Society – 2019* : XIII International Scientific Conference Proceeding. Tbilisi, Publishing House «Technical University», 2019. С. 37-43.

350. Портер М. Конкуренция : пер. с англ. Москва : Издательский дом «Вильямс», 2005. 608 с.

351. Право на освіту та права освітян: теорія і практика в Україні : аналітичний звіт за результатами громадяського моніторингу / ГО «Європейська дослідницька асоціація», Міжнароднгий Фонд «Відродження». Київ : ГО «Європейська дослідницька асоціація», червень 2013. 79 с.

352. Презентація в УКРІЇНФОРМ: підсумки роботи МТОТ за 2017 рік : офіційний веб-сайт Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб. 25 січня 2018 р. URL : http://mtot.gov.ua/ prezentatsiya-v-ukriyinform-pidsumky-roboty-mtot-za-2017-rik/.

353. Прийма С. Концептуальні засади регіональної освітньої політики.

Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2015. № 1 (14). С. 56 – 61.

354. Приходько І. П. Основні етапи розвитку державного управління системою вищої освіти в аграрному секторі. *Науковий вісник Академії муніципального управління* : зб. наук. пр. Серія «Управління». 2010. Вип. 4. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvamu_upravl/2010_4/26.pdf.

355. Проблеми масовізації вищої освіти в Україні / М. М. Карпенко ; Нац. ін-т стратегнічних досліджень. *Аналітична записка. Серія «Гуманітарний розвиток».* Київ : НІСД, 2019. № 6. 10 с. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/analit-karpenko-human-development-6-2019.pdf.

356. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII : за станом на 16 січ. 2016 р. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page.

357. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії боулінгу (цькуванню) : Закон України від 18 грудня 2018 р. № 2657-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text.

358. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 2016 р. № 79. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-2016-%D0%BF.

359. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ : НІСД, 2013. 576 с.

360. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14 вересня 2006 р. № 143-V : із змін. та допов. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text.

361. Про добровільне об’єднання територіальних громад : Закон України від 05 лютого 2015 р. № 157-VIII : із змін. : станом на 01 січ. 2017 р. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/157-19.

362. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI : із змін. : станом на трав. 2015 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17.

363. Про дошкільну освіту : Закон України від 11 липня 2001 р. № 2628-III : із змін. та допов. : станом на лип. 2019 р. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14.

364. Проектування змісту профільного навчання технологій у старшій школі : кол. моногр. / А. М. Тарара, В. В. Вдовченко, Т. С. Мачача, В. І. Туташинський. Київ : Педагогічна думка, 2017. 361 с.

365. Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI // ВВР України. 2013. № 24. С. 243. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/ laws/show/5067-17.

366. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n11.

367. Про затвердження змін до Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями : наказ Міністерства освіти і науки України від 16 червня 2005 р. № 363. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0816-05.

368. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 р. № 776. URL : https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti.

369. Про затвердження плану дій на 2017 – 2019 роки поетапного створення додаткових місць у заклалах освіти для дітей дошкільного віку : розпорядження Кабінету Міністрів України № 871-р від 6 грудня 2017 р. : станом на січ. 2019 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/871-2017-%D1%80#Text.

370. Про затвердження Положення про атестацію наукових працівників : постанова Кабінету Міністрів України від 13 серпня 1999 р. № 1475 : за станом на 10 квіт. 2019 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1475-99-%D0%BF#Text.

371. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр : постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545 : за станом на

28 жов. 2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0% BF#Text.

372. Про затвердження Положення про освітній округ : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 777 : *Osvita.ua. Видавництво «Плеяди»***.** URL : http://osvita.ua/legislation/other/8841/.

373. Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти : постанова Кабінету Міністрів України № 530 від 10 квітня 2019 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#Text.

374. Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 : за станом на 06 вер. 2016 р. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-%D0%BF.

375. Про затвердження стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ступеня «бакалавр» галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування : наказ Мінстерства овіти і науки України від 29 жовтня 2018 р. № 1172. URL : https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-281-publichne-upravlinnya-ta-administruva nnya-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnya-vishoyi-osviti.

376. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19 : постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320ren nyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19.

377. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII : із змін. та доп. : за станом на 16 жов. 2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text.

378. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV : із змін. та доп. : за станом на 05 груд. 2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text.

379. Про кафедру управління освітою : офіційний сайт Національної академії державного управління при Президентові України. URL : http://www.academy.gov.ua/education/.

380. Про наукові парки : Закон України від 25 червня 2009 р. № 1563-VI : із змін. та доп. : за станом на 01 лют. 2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1563-17#Text.

381. Про наукову і науково-технічнк діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII : із змін. та доп. : за станом нна 13 жов. 2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text.

382. Про наукову і науково-технічну експертизу Закон України від 10 лютого 1995 р. № 51/95 : із змін. та доп. : за станом на 16 жов. 2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text.

383. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/ laws/show/347/ 2002.

384. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013.

385. Про освіту : Закон України від 23 травня 1991 р. № 1060-XII : за станом на 4 серп. 2015 р. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12.

386. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ 2145-19.

387. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січня 2020 р. № 463-IX : за станом на 01 серп. 2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/463-20#Text.

388. Про позашкільну освіту : Закон України від 22 червня 2020 р. № 1841-III : за станом на 16 жов. 2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/1841-14#Text.

389. Про професійну (професійно-технічну) освіту : Закон України від 10 лютого 1998 р. № 103/98-ВР : за станом на 01 січ. 2021 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text.

390. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Правове забезпечення реформ освіти в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 16

березня 2016 р. № 1031-VIII. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1031-19.

391. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015.

392. Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти : розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 верресня 2018 р. № 6609-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1% 80#n9.

393. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 червня 2019 р. № 419-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text.

394. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2014 р. № 333-р. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80.

395. Протокол за результатами засідання Громадської гуманітарної ради під головуванням Президента України В. Ф. Януковича 26 серпня 2010 року // Офіційне Інтернет-представництво Президента України. URL: http://www.president.gov.ua/news/18104.html.

396. Про фахову передвищу освіту : Закон України від 6 червня 2019 р. № 2745-VIII : зі змін. та доп. : за станом на 20 бер. 2020 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text.

397. Про формування органів управління освітою : лист Міністерства освіти і науки України від 30 грудня 2015 р. № 1/9-633.

398. Публічне управління : термінол. слов. / уклад. : В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін. ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.

399. П’ятницька Г. Т. Науково-освітні кластери: відмітні характеристики та передумови розвитку. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2016. № 3. С. 191-207.

400. Рамазанов С. К., Крышталь Н. И., Велигура А. В. Вопросы управления развитием региональной образовательной системы в условиях экономической реформы. *Экономика Крыма*. 2005. № 15. С. 69.

401. Рач В. А., Борзенко-Мірошніченко А. Ю. Особливості комерційного аспекту проектного аналізу регіональних освітніх проектів. *Управління проектами та розвиток виробництва* : зб. наук. пр. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. № 1 (33). С. 112-119.

402. Регіон – 2018: стратегія оптимального розвитку : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8-9 листопада 2018 р.). Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. 374 с.

403. Реформа освіти в Україні Інформаційно-аналітичне забезпечення : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф., 29 листопада 2017 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2017. 110 с.

404. Решетняк О. І., Заїка Ю. А. Економічний механізм формування освітніх кластерів в Україні : монографія / Нар. укр. акад., каф. економіки та права. Харків : Вид-во НУА, 2018. 204 с.

405. Реформа децентралізації : Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL : https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/ reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi.

406. Реформа освіти : Національна Рада Реформ. URL : http://reforms.in.ua/ ua/reforms/reforma-osvity#overview.

407. Реформа освіти та науки : Державний сайт України. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL : https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osvi ti.

408. Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект : навч.-наук. вид. / Н. Г. Протасова, В. І. Луговий, Ю. О. Молчанова та ін. ; за заг. ред. Н. Г. Протасової. Кихв ; Львів : НАДУ, 2012. 456 с.

409. Ринок праці у І півріччі 2015 року : доповідь. Державна служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/.

410. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої

освіти за 2019 рік / за заг. ред. проф. С. Квіта. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2020. 244 с.

411. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти / за заг. ред. С. Квіта та О. Єременко. Київ : Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2021. 364 с.

412. Робоча сила України 2019: Стат. збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2020. 194 с. URL : http://www.ukrstat.gov.ua.

413. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ / Центр Разумкова; керівник проекту: О. Пищуліна, колектив авторів: О. Пищуліна, Т. Юрочко, М. Міщенко, Я. Жаліло. Київ : Вид-во «Заповіт», 2018. 368 с.

414. Ромін А. В. Механізми державного управління вищими навчальними закладами у сфері ДСНС України. Харків : ТОВ «Оберіг», 2013. 200 с.

415. Ромін А. В. Модернізація механізмів державного управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання : дис. … д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2015. 407 с.

416. Рябовол Л. Т. Система навчання правознавства учнів основної і старшої школи : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2015. 600 с.

417. Рябченко В. І. Вища школа України в загально цивілізаційному контексті: соціально-філософський аналіз з позицій світоглядно-компетентнісного підходу : монографія. Київ : Фітосоціоцентр, 2015. 674 с.

418. Савельев А. Я. Прогнозирование развития системы образования в условиях нестабильности (кризиса). *Высшее образование в России*. 2010. № 11. С. 119 – 131.

419. Савзиханова С. Э. Развитие кластерных форм организации инновационно-образовательной среды макрорегиона на базе сетевых информационных технологий: концепция, модели, методы, инструментарий : автореф. дис. … д-ра экон. наук : 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством: управление инновациями». Ростов-на-Дону, 2017. 58 с.

420. Садковий В. П. Державне управління в сфері формування освітніх стандартів підготовки фахівців цивільного захисту України : монографія. Харків :

НУЦЗУ, КП «Міська друкарня», 2013. 240 с.

421. Самодрин А., Білик Н. Феномен інновації: емпіричне узагальнення досвіду запровадження науково-навчального комплексу «профільна освіта регіону». *Імідж сучасного педагога*. 2013. № 7. С. 11 – 15.

422. Сас Н. Основи інноваційного управління навчальними закладами : навч.-метод. посіб. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2013. 178 с.

423. Сас Н. М. Підготовка майбутніх керівників навчальних закладів до інноваційного управління: стан та перспективи : монографія. Полтава : ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2014. 336 с.

424. Саух П. Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 382 с.

425. Саяпіна С. А. Розвиток вітчизняної дошкільної педагогіки як науки (1960 р. – початок XXI століття) : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.01. Слов'янск, 2017. 603 с.

426. Сбруєва А. А. Глобальні та регіональні тенденції розвитку вищої освіти в умовах побудови суспільства знань : монографія. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. 80 с.

427. Семенюк Ю., Колісніченко Н. Визначення та основні поняття децентралізації освіти: публічно-управлінський контекст. *Державне управління та місцеве самоврядуванняt*. 2019, Вип. 3 (42). С. 111 – 120.

428. Сизикова В. В. Региональные образовательные системы в условиях глобализации. *Педагогичесое образование и наука : научно-методический журнал*. Москва, 2010. № 12. С. 39 – 43.

429. Синергетика і освіта : монографія / за ред. В. Г. Кременя. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 348 с.

430. Синергетика і творчість : монографія / за ред. В. Г. Кременя. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 314 с.

431. Сисоєва С. О., Батечко Н. Г. Вища освіта України: реалії сучасного розвитку / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ : ВД

ЕКМО, 2011. 368 с.

432. Сисоєва С. О. Дискусійні аспекти наукового тезарусу нового Закону України «Про вищу освіту». *Неперервна професійна освіта: теорія та практика*. 2015. № 1-2 (42-43). С. 7 – 14.

433. Сисоєва С. О. Новий Закон України «Про вищу освіту»: дискусійні аспекти наукового тезарусу. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 3 (11). С. 261-269.

434. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика : навч. посіб. / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Рівне : Овід, 2012. 352 с.

435. Ситуація на ринку праці та діяльність Служби зайнятості Харківської області у січні 2021 року / Державна служба статистики України. URL : https://kha.dcz.gov.ua/analitics/68.

436. Сікорська І. М. Удосконалення державного управління вищою освітою в контексті європейської інтеграції : автореф. дис. …канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Донецьк, 2006. 26 с.

437. Сіренко Р. Р. Уніфікація механізмів державного регулювання фізкультурно-виховної діяльності у закладах вищої освіти України : дис. … д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2019. 454 с.

438. Скуратівський В., Трощинський В., Чукут С. Гуманітарна політика в Україні : навч. посіб. Київ : Вид-во УАДУ ; Вид-во «Міленіум», 2002. 262 с.

439. Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка. Том 11, 1980. С. 326.

440. Смолянко Ю. М. Формування професійної культури майбутніх фахівців дошкільної освіти у процесі магістерської підготовки : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Чернігів, 2018. 285 с.

441. Соколова Е. И. Термин «инновационный образовательный кластер» в понятийном поле современной педагогіки. *Непрерывное образование: XXI век* : научный электронный журнал. 2014. Вып. 2 (6). URL : https://cyberleninka.ru/article/n/termin-obrazovatelnyy-klaster-v-ponyatiynom-pole-sovremennoy-pedagogiki/viewer.

442. Соловій І.П., Геник Я. В., Соловій В. І. Управління навчальним закладом на засадах сталого розвитку. Методичний посіб. для професійно-технічних навч. закл. Київ, 2013. 146 с.

443. Соціально-психологічні проблеми становлення суб'єкта економічної соціалізації : монографія / Т. В. Говорун, Н. М. Дембицька, І. К. Зубашвілі та ін. ; за наук. ред. В. В. Москаленко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 208 с.

444. Соціологічне дослідження «Система освіти в оцінках громадян України» / Ін-т соціальних технологій ; Спільний проект Міністерства освіти і науки України та Світового банку «Рівний доступ до якісної освіти в Україні». К., 2007. 233 с.

445. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. ; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Донецьк, 2012. 534 с.

446. Старостіна А., Осецький В., Кравченко В. Оцінка результатів наукової діяльності в класичних університетах підприємницького типу в умовах євроінтеграції. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченк*а. Серія: Економіка. 2018. № 4 (199). С. 35 – 45.

447. Стасюк Г. Є. Інноваційні пріоритети регіональної освітньої політики. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2015. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2015_2_39.

448. Стасюк Г. Є. Регіональні пріоритети розвитку освітньої політики. Людинознавчі студії. *Серія : Філософія*. 2015. Вип. 32. С. 212 – 224. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstudf_2015_32_19.

449. Статистична інформація : офіційний ве-сайт Державної служби статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/.

450. Створено Державну службу якості освіти України – рішення уряду : офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України ; Новини, 6 груд. 2017 р. URL : https://mon.gov.ua/ua/news/stvoreno-derzhavnu-sluzhbu-yakosti-osviti-ukrayini-rishennya-uryadu.

451. Створення каталогу освітніх інновацій та інноваційних проектів в

Україні : аналітичний звіт / І. В. Іванюк, О. В. Овчарук ; ГО «Об'єднання «Агенція розвитку освітньої політики»». Київ, 2013. 97 с.

452. Степанко О. В. Цифровізація системи публічного управління та адміністрування в гуманітарній сфері: можливості та ризики. *Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика* : матеріали Міжнар. наук.-практ. інтрнет-конф., 18-19 березня 2020 р. / за заг. ред. В. П. Садкового. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2020. С. 42-46.

453. Стешенко В. С. Криза демореальності, криза демографічна. Криза демореальності в Україні на рубежі 20 та 21 ст. *Енциклопедія історії України* : Т. 5 : Кон – Кю / Редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України ; Інститут історії України. Київ : В-во «Наукова думка», 2008. URL : http://www.history. org.ua/? termin=Kriza_Demorealnosti.

454. Стратегія освітнього кластера. Україна 2019 – 2020 рр. Освітній кластер в Україні. Лютий 2019 р. – Грудень 2020 р. 38 с.

455. Стратегія реформування освіти в Україні : Рекомендації з освітньої політики. Київ : «К.І.С.», 2003. 296 с.

456. Стратегія розвитку освіти в громаді : практичний порадник / Войцех Мархлєвскі, Олег Процак. Київ, 2018. 56 с.

457. Стратегія розвитку освітніх оцінювань у сфері загальної середньої освіти в Україні до 2030 року. Мін-во освіти і науки України ; Міжнар. фонд «Відродження», Укр. центр оцінювання якості освіти. Київ, 2019. 80 с.

458. Стратегія розвитку потенціалу громад у сфері управління освітою / Айдер Сеїтосманов, Олег Фасоля, Войцех Мархлєвский. URL : https://hromady.org/ wp-content/uploads/2018/05/SKL-International_Regional-and-local-capacity-development-Strategy.pdf.

459. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року. Харків, 2015. 177 с.

460. Стратегія розвитку Харківської області на 2021 – 2027 роки. Харків. 127 с.

461. Сухонос В. В. Теорія держави і права : навч. посіб. [для студентів ден.

та заочн. форм навчання спец. «Правознавство»]. Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. 536 с.

462. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практика : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало ; Ін-т проф.-техніч. освіти НАПН України. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. 439 с.

463. Теорії та технології інноваційного розвитку вищої освіти: глобальний і регіональний контексти : монографія / за заг. ред. А. А. Сбруєвої. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. 520 с.

464. Теорія та технологія комплексного оцінювання інноваційного розвитку ЗНЗ : монографія / Л. А. Онищук, Д. О. Пузіков, К. В. Гораш та ін. ; за наук. ред. Д. О. Пузікова. Київ, 2015. 362 с.

465. Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: Виклики та пріоритети України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» ; наук. ред. В. С. Кравців. Львів, 2018. 157 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

466. Тестові технології оцінювання ключових і предметних компетентностей учнів основної і старшої школи : монографія / за ред. О. І. Ляшенко, Ю. О. Жука. Київ : Педагогічна думка, 2014. 200 с.

467. Тимчасове положення про організацію навчального процесу в Національній академії державного управління при Президентові України : наказ Національної академії державного управління при Президентові України від 3 жовтня 2006 р. № 82. 40 с. URL : http://www.academy.gov.ua/doc/polozh_navch_proc_changed.pdf.

468. Тимченко Л. Д., Кононенко В. П. Міжнародне право : підруч. Київ : Знання, 2012. 631 с.

469. Ткач Г. Ф., Филиппов В. М., Чистохвалов В. Н. Тенденции развития и реформы образования в мире : учеб. пособ. Москва : РУДН, 2008. 303 с.

470. Ткачук А. Скандинавський шлях. Досвід реформ адміністративно-територіального устрою і місцевого самоврядування в Данії та Швеції. Київ :

Логос, 2015. 124 с.

471. Трансформація освітньої сфери у сучасному світі та перспективи її актуалізації в Україні / М. М. Карпенко ; Нац. ін-т стратегнічних досліджень. *Аналітична записка. Серія «Гуманітарний розвиток».* Київ : НІСД, 2019. № 5. 8 с. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/analit-karpenko-human-development-5-2019.pdf.

472. Тренинги в Украине. TRN.ua – тренінги в Украине. URL : https://www.trn.ua/.

473. Тухтарова Т. К. Особливості державного регулювання системи освіти на регіональному рівні. *Вісник Академії митної служби України*. Серія: Державне управління. 2014 № 1 (10). С. 132 – 138.

474. Тягушева О. Г. Розвиток механізмів державно-громадського управління регіональною системою освіти : автореф. дис. канд. наук держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Запоріжжя, 2009. 24 с.

475. Управление современным образованием: социальные и экономические аспекты : кол. монограф. / авт. кол. : А. Н. Тихонов, А. Е. Абрамешин, Т. П. Воронина и др. 1998. 256 с.

476. Управління освітою / Міністерство освіти інауки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; за наук. ред. В. П. Беха ; редкол. : В. П. Бех (голова), М. В. Михайліченко (заст. голови) та ін. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. 546 с.

477. Управління освітою та шкільна автономія: погляд зі школи : аналітична доповідь / за заг. ред. Л. І. Паращенко. Київ : «2UP», 2013. 64 с.

478. Управління розвитком професійно-технічної освіти в сучасних умовах: теорія і практика : монографія / Г. В. Єльникова та ін. ; за ред. В. І. Свистун. Київ : «НВП Поліграфсервіс», 2014. 338 с.

479. Управління якістю освіти: досвід та інновації : кол. монограф. / під заг. ред. Л. Л. Сушенцевої, Н. В. Житник. Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2014. 462 с.

480. Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура : монографія / за ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2008. 472 с.

481. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федесеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. Москва : Советская энциклопедия, 1983. 840 с.

482. Філіппова В. Д. Проблема систематизації та кодифікації законодавства в галузі освіти України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2013. № 1. URL : http://nbuv.gov.ua/ UJRN/Ttpdu_2013_1_19.

483. Філософія освіти і науки : навч. посіб. / І. С. Алексейчук та ін.; 2-ге вид. переробл. та доповн. Слов'янськ, 2019. 365 с.

484. Фінансово-бюджетна звітність. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL : https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/finansovo-byudzhetna-zvitnist.

485. Фляркoвська О. Освіта в суспільстві, що трансформується. *Управління освітою*. 2011. Травень. № 10. С. 22 – 25.

486. Фрицюк В. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до безперервного професійного саморозвитку : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2017. 532 с.

487. Харківська область. Центр розвитку самоврядування : Прес-центр ініціативи «Децентралізація». URL : https://decentralization.gov.ua/areas/ 0572/lgdc.

488. Хворостяна Н. В., Вєлікжаніна М. В. Аналіз основних чинників, які забезпечують якість освіти. *Економіка і регіон*. 2012. № 3 (34). С. 25 – 29.

489. Хлєбнікова Т. М. Кваліметричний підхід до вивчення якості вищої освіти. *Теорія та методика управління освітою*. Київ : ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 2011. Вип. 5. URL : http://tme.umo.edu.ua/ docs/5/11hleqhe.pdf.

490. Хожило І. І. Гуманістичний імператив у системі навчальних дисциплін підготовки магістрів державного управління в Україні. *Публічне адміністрування: теорія та практика.* 2014. Вип. 1. URL : http://www.dridu.dp. ua/zbirnik/2014-01(11)/18.pdf.

491. Хожило І. І. Сучасні підходи до визначення інструментів публічного управління. URL : http://www.agro.vidr.dp.ua/zbirnik/2009-01/KhozhyloStat.pdf.

492. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Кив : Видавничий Дім «Слово», 2004. 240 с.

493. Червякова О. В. Виявлення тенденцій дисертаційних розвідок у галузі науки «Державне управління» за основними напрямами зовнішнього вектора суспільних змін. *Наукові праці. Державне управління*. 2012. Вип. 190. Т. 202. С. 69 – 74.

494. Чернишова Є. Р. Освітні кластери: регіональний аспект формування кадрового потенціалу навчальних закладів системи післядипломної педагогічної освіти. *Постметодика*. 2012. № 3 (106). С. 36 – 45.

495. Шевчук А. В. Аналіз факторів інноваційного розвитку регіональних освітніх систем в умовах побудови інформаційного суспільтсва. *Економічний форум*. 2013. № 1. URL : http://ird.gov.ua/vid_3/vid3_2013_s03_ShevchukA.pdf.

496. Шевчук А. В. Викоритсання зарубіжного досвіду для управління розвитком регіональних освітніх систем України. *Економіка та управління національним господарством.* 2014. № 3. С. 164 – 170.

497. Шевчук А. В. Еволюція регіональних освітніх систем в контексті суспільних змін. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. Вип. 9. С. 192 – 196.

498. Шевчук А. В. Інноваційний розвиток регіональних освітніх систем : дис. … д-ра екон. наук : 08.00.05. Черкаси, 2014. 492 с.

499. Шевчук А. В. Концепція трансформації регіональних освітніх систем: нові виклики інформаційного суспільства. *Вісник Донецького університету економіки та права*. 2013. № 1. С. 171 – 176.

500. Шевчук А. В. Мотиваційні механізми регулювання освітніх міграцій: в'їзний та виїзний аспекти. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 3. С. 275 – 282.

501. Шевчук А. В. Освітня та інноваційно-креативна метрополійні функції міст та їх вплив на регіональний розвиток. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 2. С. 26 – 35.

502. Шевчук А. В. Регіональні освітні системи: теорія, методологія,

практика інноваційного розвитку : монографія. Львів : Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2013. 463 с.

503. Шевчук А. В. Стандартизація освіти як важлива умова розвитку регіональних освітніх систем. *Регіональна економіка*. 2013. № 1. С. 107 – 113.

504. Шевчук А. В. Теоретичні підходи до сутнісного розуміння трансформації регіональних освітніх систем. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 4. С. 150 – 154.

505. Шпакович О. М. Критерії класифікації актів міжнародних організацій. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 117. Ч. І. С. 34 – 47.

506. Шульга Н. Д. Державна освітня політика як інструмент соціально-економічного розвитку України : дис. … д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2018. 525 с.

507. Щербатова И. А. Нечеткое когнитивное моделированик образования компонентних структур в сложных слабоформализуемых системах. URL : http://www.mtas.ru/bitrix/components/bitrix/forum.interface/show_file.php?fid=9305

508. Щокін Р. Г. Освіта як об’єкт публічного адміністрування: адміністративно-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 201 – 205.

509. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні». Київ, березень 2020 р. 258 с. URL : www.ombudsman.gov.ua.

510. Энциклопедический словар. *Академик*. URL : https://dic.academic.ru/dic.nsf/es/27493/.

511. Юрчук Л. Стратегія розвитку регіональної системи освіти. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. № 3. С. 257 – 264.

512. Юрчук Л. Теоретико-методологічні засади управління органами регіональної системи освіти. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. ОРІДУ / голов. ред. М. М. Їжа. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2011. Вип. 4 (48). С. 33 – 36.

513. Юрчук Л. Упровадження технологій державно-громадського управління

освітою на регіональному рівні. *Державне управління та місцеве самоврядування* : зб. наук. праць. 2012. Вип 1. С. 111 – 120.

514. Ярова О. Б. Тенденції розвитку початкової освіти в країнах Європейського Союзу : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2018. 531 с.

515. Becker G. Human capital. The University of Chicago Press, Chicago and London, 1983.

516. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forcasting. New York : Basic Books, 1973. 507 p.

517. Blaug Mark. The empirical status of human capital theory: a slightly jaundiced survey. *Journal of Economic Literature*. 1976. Vol. 14. № 3.

518. Deming W. Edwrds. Out of the Crisis. Cambridge, Mass. : Massachusetts Institute of Technology, Center for Advanced Engineering Study, 1986. 508 p.

519. Ewers C. D. Educational Planning within the Framework of Economic Planning. *International Review of Education*. 1964. Vol. 10. № 2. P. 129 – 140.

520. Global report on internal displacement 2016 / Authors: Alexandra Bilak, Gabriel Cardona-Fox, Justin Ginnetti and oth. ; Project director: Alexandra Bilak. Geneva : Internal Displacement Monitoring Centre, May, 2016. 108 p.

521. Google Scholar. URL : https://scholar.google.com.ua/.

522. Hayashi Yujiro. Johoka shakai: Hado na shakai kara sofuto na shakai. Tokyo: Feo, 1969. 189 p.

523. Kälin, Walter. Addressing Internal Displacement: A Framework for National Responsibility. Washington, DC: Brookings Institution. U of Bern Project on Internal Displacement, 2004.

524. Postupna O., Stepanko O. Factor analysis of development of the public administration in education in Ukraine. *Authority and Society – 2020* : XIV International Scientific Conference. Tbilisi, Publishing House «Technical University», 2020. P. 24 – 31.

525. Postupna O. Factors influencing the formation of the Public Administration System in Education in Ukraine. *Вісник Національного університету цивільного захисту України* : зб. наук. пр. (Серія «Державне управління»). Харків : Вид-во

НУЦЗУ, 2017. Вип. 2 (7). С. 316 – 322.

526. Postupna O. Expert approach to estimating the state and development of public governance by the regional educational system in Ukraine. *Наукові перспективи:* журнал. (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Медицина»). Київ, 2020. № 5 (5). С. 9 – 19.

527. Postupna O. Implementation of the new Law of Ukraine “On education”: scientific and practical discourse. *Association agreement: from partnership to cooperation* (collective monograph) ; edited by Maryna Dei, Olha Rudenko. Hamilton, Ontario: Accent Graphics Communications & Publishing, 2018. P. 249-253.

528. Postupna O. Major trends in Ukraine’s education system: public administrative aspect. *The World of Politics, Society, Geography*. Year I, Issye 1, August 2016. P. 91-99.

529. Postupna O., Shapoval O. Public management and administration in the field of pre-school education in Ukraine (1.8). *Association agreement: driving integrational changes* : monograph ; edited by Maryna Dei, Olha Rudenko, Vitalii Lunov. Ottawa, Ontario : Accent Graphics Communications & Publishing, 2020. Vol. III. P. 98 – 107.

530. Postupna O., Stepanko O. Regional educational system role in ensuring human capital development in the region. *Сучасні аспекти модернізації науки в Україні: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ; Великобританія 07 листопада 2020 р. / за ред. Є. О. Романенка, І. В. Жукової. Київ; Великобританія : ФОП КАНДИБА Т.П., 2020. С. 9 – 13.

531. Postupna O., Polyakova O. Research of National Security Ensuring in Education: Theoretical and Administrative Aspect. *East Journal of Security Studies* : Collection of scientific papers. Kharkiv, Slupsk : National University of Civil Protection of Ukraine, Pomeranian Academy, 2017. Vol. 1/1. P. 245-254.

532. Postupna O., Stepanko O. Substantiation of the need to consider the demographic data in planning the regional education system development. *Вісник Національного університету цивільного захисту України* : зб. наук. пр. (Серія «Державне управління»). Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2019. Вип. 2 (11). С. 264 – 272.

533. Postupna O. Systematic organization of international legal documents on

education as an effective means for the implementation of educational policy in Ukraine. *Innovations in Science and Education: Challenges of our time* : Collection of scientific papers ; edited by Maryna Dei, Olha Rudenko. 2 Issue. London : IASHE, 2017. P. 176 – 178.

534. Postupna O., Stepanko O. Ukraine's experience in digital technologies usage in educational management under coronavirus disease (COVID-19) conditions. *Society Transformations in Social and Human Sciences* : IX International Research-to-Practice Conference, Baltic International Academy, 11-12.12.2020. Latvia : Baltic International Academy, 2020. URL : https://bsa.edu.lv/ru/category/nauk_konferences-ru/.

535. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). K.: CS Ltd., 2015. 32 p.

536. The European Higher Education Area. Joint Declaration of the European Ministers of Education. Bologna, 1999, 19 June.

537. The Magna Charta of University. Bologna, Italy. September 18, 1988. 42 p.

538. The World Bank. URL : https://www.worldbank.org/.

539. World Population Prospects 2019. Population Division. URL : https://population.un.org/wpp/.

ДОДАТКИ

Додаток А

Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження

НАЦІОНАЛЬНЕ АГЕНТСТВО УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

ЦЕНТР АДАПТАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ДО СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

вул. Прорізна, 15, м. Київ, 01601, тел. (044) 278-36-44,
E-mail: center@center.gov.ua, сайт: www.center.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 26548304

від 10.06 2020 р. № 18/94-20 На № _____ від _____ 20__ р..

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження **Поступної Олени Вікторівни** на тему «Механізми публічного управління регіональними освітніми системами в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління

При здійснені наукового дослідження в межах дисертаційної роботи за темою «Механізми публічного управління регіональними освітніми системами в Україні» Поступною Оленою Вікторівною запропоновано науково-методичні рекомендації щодо вдосконалення освітньо-професійної програми за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» галузі знань «Публічне управління та адміністрування» та організації підготовки викладачів-тренерів для реалізації нових навчальних програм.

Підготовлені О.В. Поступною рекомендації можуть бути використані в роботі Центру адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу Національного агентства України з питань державної служби щодо вдосконалення системи безперервної світи державних службовців.

Директор Центру адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, кандидат наук з державного управління **Марина КАНАВЕЦЬ**

УКРАЇНА
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІКИ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

майдан Свободи 5, Держпром, 3 під., 8 пов., м. Харків, 61022, тел.: (057) 705-10-17, факс: 705-10-29
e-mail: uek@kharkivoda.gov.ua, код ЄДРПОУ 38157940

18.01.2021 № 08-30/185 на № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження науково-прикладних результатів дисертаційного дослідження Поступної Олени Вікторівни на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління

Цією Довідкою засвідчується, що Поступна О.В. в період з квітня по вересень 2019 року брала участь в робочій групі з підготовки аналітично-описової частини до проекту Стратегії розвитку Харківської області на 2021 – 2027 роки, в основу якої дійсно покладені та враховані запропоновані дисертантом розробки:

– результати діагностування стану та розвитку регіональної інфраструктури соціальної сфери (системи освіти, науки та науково-технічної діяльності, соціального захисту, охорони здоров'я та культури), визначення основних тенденцій, викликів та ризиків;

– обґрунтування необхідності врахування демографічних даних при плануванні розвитку регіональної освітньої системи як підсистеми соціально-економічного розвитку регіону, запропоновані сценарії можливих змін в системі освіти регіону та встановлені ймовірні появи додаткових можливостей для подальшого її розвитку;

– визначені чинники, які можуть покращити освітню ситуацію в регіоні (внутрішня освітня міграція; переселення з окупованих територій сімей внутрішньо переміщених осіб із дітьми; збільшення пропозицій для викладачів на ринку освітніх послуг у неформальному секторі освіти; збільшення чисельності студентів-іноземців тощо).

Довідка видана без фінансових зобов'язань перед автором.

Заступник директора Департаменту –
начальник управління аналітики,
прогнозування та розвитку підприємництва І.В. Коновалова

000187

УКРАЇНА
ОДЕСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
вул. Канатна, 83, м.Одеса, 65107, тел. 722-87-80, тел./факс (048)722-52-72
E-mail: osvita@osvita.od.ua, веб-сайт: http://osvita.odessa.gov.ua, Код ЄДРПОУ 33722647

25.01.2021№85/01/152-05

ДОВІДКА
про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження Поступної Олени Вікторівни на тему «Механізми публічного управління регіональними освітніми системами в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління

Наукові, методичні й практичні результати дисертаційного дослідження Поступної О.В. на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління, присвяченого обґрунтуванню теоретико-методологічних засад і розробленню науково-практичних рекомендацій з удосконалення механізмів публічного управління регіональними освітніми системами в Україні, знайшли відображення і практичний розвиток в діяльності Департаменту освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації, а саме в розробці методології використання експертного методу оцінювання розвитку регіональної освітньої системи та здійснення діагностики слабких місць на основі кластерного аналізу в ході реалізацій Цілей сталого розвитку на рівні регіону та встановлення структури взаємозв'язків кластерів між собою з метою обґрунтування універсальних державно-управлінських рішень для однорідних територіально-адміністративних одиниць у питаннях розвитку системи освіти.

Директор Олександр ЛОНЧАК

Продовж. дод. А

Департамент освіти і науки
Дніпропетровської обласної державної адміністрації
м. Дніпро, вул. Володимира Антоновича, 70
е-пошта: osvita@adm.dp.gov.ua тел.: +380 (56) 770-87-42, факс: +380 (56) 770-68-00

№ 01-31/205 30.01 2020 р.

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження Поступної Олени Вікторівни на тему «Механізми публічного управління регіональними освітніми системами в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління

Підтверджуємо, що департаментом освіти і науки Дніпропетровської обласної державної адміністрації розглянуті основні результати, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження Поступної Олени Вікторівни на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління.

Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад і розроблення науково-практичних рекомендацій з удосконалення механізмів публічного управління регіональними освітніми системами в Україні.

Дисертаційна робота побудована на системному та діяльнісному підходах, а також сукупності методів, які забезпечують їхню реалізацію, зокрема: *пошуково-бібліографічний, наукометричний та змістовний аналіз* – для кількісної і якісної характеристики результативності наукової діяльності українських учених, визначення рівня розробленості проблеми дослідження.

У межах дослідження одержано результати, що відрізняються науковою новизною і розкривають логіку та зміст дисертації, а саме:

— розроблено та науково обґрунтовано модель комплексного механізму публічного управління регіональними освітніми системами в Україні, що базується на теоретико-методологічних підходах комплексної взаємодії держави, регіону, бізнесу, суспільства та об'єктів регіональних освітніх систем (заклади освіти, наукові установи, індивіди), специфічних регіональних принципах управління, в основі яких знаходиться комплекс запропонованих механізмів, що складають загальні механізми державного управління освітою (організаційно-правовий, фінансово-економічний, кадрово-мотиваційний, інформаційно-інноваційний) та цільові механізми

Продовж. дод. А

регіонального управління освітою (правовий, економічний, організаційний, адміністративний, соціальний, кадровий, психологічний, мотиваційний, інноваційний, матеріально-технічний, інформаційно-аналітичний, а також механізми управління ризиками);

– сформовано концептуальні засади механізмів публічного управління регіональними освітніми системами як сучасну систему поглядів на розвиток теорії публічного управління, заснованої на загальних законах розвитку суспільства, методології системного підходу, закономірностях процесу управління, його принципів, політичних, економічних, організаційних, інформаційно-технологічних і соціально-педагогічних чинників та груп умов, необхідних для організації системного управління освітою на рівні регіону;

– запропоновано та аргументовано доцільність введення у науковий обіг теорії публічного управління поняття «публічне управління регіональною освітньою системою», що розширює межі теорії публічного управління, дає можливість уніфікувати підходи до визначення змісту понятійно-категоріальної конструкції, розкриває сутність феномену регіональних освітніх систем як об'єкту публічного управління, а також дає можливість усунути непорозуміння, яке існує як в теорії публічного управління, так і у практичній діяльності управління освітою на рівні регіону, що здійснюється в умовах реформи децентралізації.

З метою підвищення ефективності управлінської діяльності працівниками департаменту освіти і науки облдержадміністрації були враховані наукові розробки Поступної О.В. при реалізації регіональної цільової соціальної програми „Освіта Дніпропетровщини до 2021 року" від 21.12.2012 №389-17/VI (зі змінами і доповненнями), апробовано та введено в дію результати дисертаційного дослідження під час аналізу використання в освітньому процесі усіх категорій земельного фонду закладів професійної (професійно-технічної) освіти, що було здійснено відповідною комісією, згідно з наказами департаменту освіти і науки облдержадміністрації, у 2018, 2019, 2020 роках.

Заступник директора департаменту
освіти і науки облдержадміністрації,
к.т.н. Антон ДЕМУРА

Сумська обласна державна адміністрація
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
вул. Прокоф'єва, 38, м. Суми, 40016, тел./факс (0542) 36 10 97, тел. 63 51 00
E-mail: osvita@sm.gov.ua Web:www.osvita.sm.gov.ua Код ЄДРПОУ 39399524

10.03.2021 № 01-15/1330 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про практичне використання результатів дисертаційного дослідження Поступної Олени Вікторівни на тему «Механізми публічного управління регіональними освітніми системами в Україні», поданої на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління

Висловлені у дисертації науково-практичні рекомендації з удосконалення інформаційного механізму управління шляхом використання медіа-технологій в управлінні освітою регіону знайшли відображення і практичний розвиток у діяльності Департаменту освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації. Зокрема, використання як виду управлінської діяльності PR в Інтернеті: блогінг як форма копірайтингу (розміщення для користувачів Інтернету корисної інформації з розвитку освіти в регіоні та постійне його наповнення); створення ком'юніті навколо певної теми/бренду (створення соціальної мережі, у якій зареєстровані особи можуть висловлювати свої думки з перспективних напрямів розвитку освіти або з визначення конкретних проблем в освіті); створення тематичних сайтів (наукових, дослідницьких, методичних, навчальних та ін.); флеш-мобінг як ефективна технологія організації громадських безладів у реальному просторі за допомогою використання віртуального простору та експлуатації цінностей віртуальної культури; електронний директ-мейлінг (розповсюдження рекламних матеріалів шляхом їх безпосередньої адресної розсилки потенційним споживачам освітніх послуг); управління форумами; генерування подій та акцій; розсилка тощо.

Директор **Вікторія ГРОБОВА**

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
вул. Соборності, 45, м. Полтава, 36014, тел. (+38 0532) 56-02-90, факс (+38 0532) 56-53-14
E-mail: oda@adm-pl.gov.ua, Web: http://www.adm-pl.gov.ua, Код ЄДРПОУ 00022591

19.03.2021 № 06-52/210 На № _____ від _____

Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

ДОВІДКА

про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження Поступної Олени Вікторівни за темою „Механізми публічного управління регіональними освітніми системами в Україні" на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління

Результати дисертаційного дослідження Поступної О.В. на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління, присвяченого дослідженню теоретико-методологічним засадам механізмів публічного управління регіональними освітніми системами в Україні, знайшли відображення і практичний розвиток в діяльності Департаменту освіти і науки Полтавської обласної державної адміністрації, зокрема в підготовці методичних матеріалів щодо організації управління освітою під час вимушеного карантину (організації змішаного навчання, створення єдиної регіональної освітньої платформи, оновлення методик викладання в умовах дистанційного навчання, фокус на STEM-освіту тощо).

На особливу увагу заслуговують новаторські ідеї автора щодо необхідності запуску програми з підвищення рівня цифрової грамотності всіх учасників освітнього процесу.

Керівник апарату облдержадміністрації К. БОЙКО

Продовж. дод. А

МІНІСТЕРСТВО СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ
вул. Нововокзальна, 17, м. Київ, 03038,
тел/факс (044) 536-14-85, тел. 536-14-85
E-mail: ipkdczy115@ukr.net, ipk@ipk.edu.ua
web: http://ipk.edu.ua

MINISTRY OF SOCIAL POLICY OF UKRAINE
UKRAINIAN STATE EMPLOYMENT SERVICE TRAINING INSTITUTE
Novovokzalna str., 17, Kyiv City, 03038
Tel./fax +38044536-14-85, tel. 536-14-85
E-mail: ipkdczy115@ukr.net, ipk@ipk.edu.ua
web: http://ipk.edu.ua

10.12.2020 № 722/01/20 на № _____ від _____

ДОВІДКА
про науково-практичне використання результатів дисертаційного дослідження

Науково-практичні висновки та пропозиції, які містяться у дисертаційному дослідженні Поступної Олени Вікторівни з питань формування механізмів публічного управління регіональними освітніми системами в Україні враховані та частково використані в діяльності Інституту, зокрема:

— в процесі підготовки кадрів державної служби зайнятості використано методичні рекомендації щодо проведення структурного аналізу розвитку соціально-економічної сфери, характеристики та оцінювання рівня зайнятості населення як економічного індикатора сталого розвитку регіону;

— у розробці методики оцінювання науково-освітньої діяльності науково-педагогічних працівників Інституту та складання їх рейтингу з метою здійснення моніторингу їх професійного самовдосконалення;

— окремі висновки, принципові положення дисертації використано в науково-дослідній діяльності співробітників Інституту, зокрема в здійсненні фундаментальних і прикладних досліджень, тематика яких присвячена проблемам визначення ролі й місця освіти в системі відносин ринку праці.

Використання результатів дисертаційного дослідження Поступної О.В. сприяє активізації та підвищенню ефективності навчального процесу й рівня базових і спеціальних знань фахівців державної служби, а також освітньо-наукової діяльності науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти Інституту.

Перший проректор П.В. Ворона

Продовж. дод. А

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені Г.С. СКОВОРОДИ
вул. Алчевських, 29, м. Харків, 61002, тел. (057) 700-35-23, факс (057) 700-69-09
e-mail: rector@hnpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125585

Від 11.03.2020 № 315/20

На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Поступної Олени Вікторівни

Результати дисертаційного дослідження Поступної Олени Вікторівни на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління є вагомим науковим доробком, а її окремі теоретичні та методологічні засади і положення використані в діяльності Університету, а саме:

— в процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників використано методичні рекомендації щодо проведення структурного аналізу освітнього сектору регіону, що включає: опис системи освіти регіону; стратегію її розвитку; структурний аналіз системи освіти за відповідними індикаторами; розробку рекомендацій / варіантів освітньої політики регіону;

— у складанні рейтингу науково-педагогічних працівників Університету та здійснення постійного моніторингу за їх професійним самовдосконаленням (розроблено методику оцінювання науково-освітньої діяльності науково-педагогічних працівників, визначено види та критерії оцінювання їх роботи);

— окремі висновки, принципові положення дисертації використано в науково-дослідній діяльності співробітників Університету, зокрема в здійсненні фундаментальних і прикладних досліджень, тематика яких присвячена проблемам управління закладами освіти та особливостям їх розвитку в контексті децентралізації і регіоналізації освіти.

Проректор з навчально-виховної роботи
ХНПУ імені Г.С.Сковороди
доктор філософських наук, професор Світлана Бережна

Продовж. дод. А

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНУ

Україна, 61166, м. Харків, вул. Авіаційна, 22
тел. (057) 702-06-94, E-mail: ispr@i.ua Код ЄДРПОУ 33816525

"27" вересня 20018 року № 17

ДОВІДКА

про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження **Поступної Олени Вікторівни** на тему «Механізми публічного управління регіональними освітніми системами в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління
за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління

Результати дисертаційного дослідження Поступної Олени Вікторівни з питань формування механізмів публічного управління регіональними освітніми системами в Україні, які відображені в наукових публікаціях автора, мають наукову та практичну цінність, зокрема для здійснення аналітично-описового дослідження стану та розвитку регіональних освітніх систем, визначення особливостей управлінської діяльності в системі освіти регіону в умовах децентралізації.

Висновки, основні положення та рекомендації дисертаційного дослідження Поступної О.В. були використані в роботі Громадської організації «Інститут соціальної політики регіону» під час проведення тематичних тренінгів, присвячених розгляду механізмів реалізації державної та регіональної політики щодо розвитку соціальної сфери, в тому числі щодо розвитку освітньої системи регіону.

Голова ГО «Інститут соціальної
політики регіону»
кандидат історичних наук, доцент А.Є. Тамм

Додаток Б

Таблиця Б.1

Мережа спеціалізованих вчених рад у галузі науки «Державне управління» станом на 15.07.2015 р. [228]

№ з/п	Шифр спецради	Установа, в якій функціонує спецрада	Спеціаль-ність*	Термін повноважень
1	2	3	4	5
Кандидатські				
1	К 20.052.07	Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу	25.00.01 25.00.02	04.07.2014 – 04.07.2016
2	К 35.860.01	Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України	25.00.01 25.00.02 25.00.04	25.01.2013 – 25.01.2016
3	К 41.863.01	Одеський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України	25.00.01 25.00.02 25.00.04	12.05.2015 – 12.05.2017
4	К 64.858.01	Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України	25.00.01 25.00.02	31.05.2013 – 31.05.2016
5	К 64.707.03	Національний університет цивільного захисту України Державної служби України з надзвичайних ситуацій	25.00.02	26.05.2014 – 26.05.2016
6	К 08.866.01	Дніпропетровський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України	25.00.01 25.00.03 25.00.04	26.09.2012 – 26.09.2015
Докторські				
7	Д 11.107.01	Донецький державний університет управління	25.00.02	25.01.2013 – 25.01.2016
8	Д 26.867.03	Інститут законодавства Верховної Ради України	25.00.01 25.00.03	25.01.2013 – 25.01.2016
9	Д 26. 129.01	Академія муніципального управління Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	25.00.02	15.04.2014 – 15.04.2017
10	Д 17.127.03	Класичний приватний університет	25.00.02 25.00.04	29.09.2014 – 29.09.2017
11	Д 26.810.01	Національна академія державного управління при	25.00.01 25.00.02	04.07.2014 – 04.07.2017

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5
		Президентові України (НАДУ при Президентові України)	25.00.03	
12	Д 26.810.02		25.00.02 25.00.04	04.07.2014 – 04.07.2017
13	Д 47.104.04	Національний університет водного господарства та природокористування	25.00.02	25.01.2013 – 25.01.2016
14	Д 38.053.03	Чорноморський національний університет імені Петра Могили	25.00.02	15.04.2014 – 15.04.2017

*Шифр і назва спеціальності:
25.00.01 – «Теорія та історія державного управління»
25.00.02 – «Механізми державного управління»
25.00.03 – «Державна служба»
25.00.04 – «Місцеве самоврядування»

Таблиця Б.2

Мережа діючих спеціалізованих вчених рад у галузі науки «Державне управління» станом на 26.11.2020 р. [295]

№ з/п	Шифр спецради	Установа, в якій функціонує спецрада	Спеціаль-ність*	Термін повноважень
1	2	3	4	5
Кандидатські				
1	К 14.052.03	Державний університет «Житомирська політехніка»	25.00.02	15.11.2019 – 15.05.2021
2	К 20.052.07	Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу	25.00.01 25.00.02	28.12.2019 – 15.05.2021
3	К 35.860.01	Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України	25.00.01 25.00.02	24.05.2018 – 15.05.2021
4	К 41.863.01	Одеський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України	25.00.01 25.00.02 25.00.03	02.07.2020 – 15.05.2021
5	К 26.142.06	ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»	25.00.02	11.07.2019 – 15.05.2021
6	К 52.051.11	Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського	25.00.01 25.00.02	07.05.2019 – 15.05.2021
7	К 79.051.05	Чернігівський національний технологічний університет	25.00.02	15.11.2019 – 15.05.2021
Докторські				
8	Д 08.866.01	Дніпропетровський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України	25.00.01 25.00.03 25.00.04	24.05.2018 – 15.05.2021
9	Д 26.867.03	Інститут законодавства Верховної Ради України	25.00.01 25.00.02	11.07.2019 – 15.05.2021
10	Д 26.891.02	Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України Міністерства соцільної політики України	25.00.01 25.00.02 25.00.05	07.05.2019 – 15.05.2021
11	Д 17.127.03	Класичний приватний університет	25.00.02 25.00.04	24.10.2017 – 15.05.2021
12	Д 26.810.01	Національна академія державного управління при Президентові України (НАДУ при Президентові України)	25.00.01 25.00.02 25.00.03	15.03.2019 – 15.05.2021
13	Д 26.810.02		25.00.02 25.00.04	28.12.2017 – 15.05.2021
14	Д 64.707.03	Національний університет цивільного захисту України Державної служби України з	25.00.02 25.00.05	28.12.2017 – 15.05.2021

Продовження табл. Б.2

1	2	3	4	5
		надзвичайних ситуацій		
15	Д 26.142.04	ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»	25.00.01 25.00.02 25.00.05	18.12.2018 – 15.05.2021
16	Д 64.858.01	Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України	25.00.01 25.00.02	15.11.2019 – 15.05.2021
17	Д 38.053.03	Чорноморський національний університет імені Петра Могили	25.00.02	04.03.2020 – 15.05.2021

*Шифр і назва спеціальності:
25.00.01 – «Теорія та історія державного управління»
25.00.02 – «Механізми державного управління»
25.00.03 – «Державна служба»
25.00.04 – «Місцеве самоврядування»
25.00.05 – «Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку»

Додаток В

Таблиця В.1

Кандидатські дисертації, орієнтовані на управління освітою та захищенні у спеціалізованих вчених радах України в галузі науки «Державне управління»* (станом на грудень 2020 р.)

№ з/п	Автор	Тема дисертації	Спеціаль-ність**	Рік захисту
1	2	3	4	5
Академія муніципального управління				
1	Бондарчук Н.О.	Державна політика Чехії в галузі освіти: стан і тенденції розвитку	25.00.02	2008
2	Гречка Я.Р.	Особливості державно-громадського управління освітою в Польщі	25.00.02	2009
3	Война Г.Г.	Державне регулювання розвитку ринку послуг вищої освіти в Україні	25.00.02	2011
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет				
4	Карпеко Н.М.	Організаційно-економічний механізм державного регулювання розвитку загальної середньої освіти в Україні	25.00.02	2017
Дніпропетровський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України				
5	Міненко М.П.	Науково-теоретичні основи діяльності центрів перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій в Україні	25.00.03	2005
6	Синицина Н.Г.	Стандартизація освіти державних службовців в Україні	25.00.03	2006
7	Харченко О.А.	Реформування системи професійного навчання державних службовців в Україні в контексті досвіду країн Східної Європи та пострадянського простору	25.00.03	2009
8	Терентьєв М.В.	Формування змісту вищої освіти за спеціальністю «Державне управління»	25.00.03	2010
9	Тарасенко Т.М.	Модернізація державного управління соціальним розвитком студентської молоді в Україні у сфері вищої освіти	25.00.01	2011
10	Волкова Н.В.	Інституціоналізація місцевого самоврядування як суб’єкта управління освітою: кластерний підхід	25.00.04	2013
11	Шеломовська О.М.	Реформування державного управління вищою освітою в Україні на основі європейського досвіду	25.00.01	2014
12	Григор'єва С.М.	Еволюція системи професійної підготовки державних службовців в Україні	25.00.03	2020
Донецький державний університет управління (ДонДУ)				
13	Гамаюнов В.Г.	Формування дидактичного менеджменту в	25.00.05	2003

Продовження табл. В.1

1	2	3	4	5
		системі державного управління освітою		
14	Полякова Л.П.	Розробка інформаційно-аналітичної системи органа регіонального управління (на прикладі управління освітою)	25.00.02	2004
15	Коваленко В.П.	Удосконалення механізму державного управління післядипломною освітою в Україні	25.00.02	2006
16	Остапчук В.В.	Механізми державного управління безперервною освітою в Україні	25.00.02	2006
17	Сікорська І.М.	Удосконалення державного управління вищою освітою в контексті європейської інтеграції	25.00.02	2006
18	Богданов О.В.	Розвиток механізмів державного управління підготовкою управлінських кадрів для регіону	25.00.02	2008
19	Тупицький О.М.	Державний механізм підвищення якості професійної підготовки суддів	25.00.02	2008
20	Маслікова І.В.	Формування менеджменту методичної діяльності в системі муніципального управління розвитком освіти	25.00.04	2009
21	Стадник А.М.	Державне управління системою загальної середньої освіти на регіональному рівні	25.00.02	2010
22	Сидоренко Г.Б.	Розвиток мотиваційних механізмів державного управління освітою в Україні	25.00.02	2011
23	Горшкова А.С.	Державний механізм забезпечення коеволюції економіки та освіти як соціальних інститутів	25.00.02	2012
24	Сухінін М.В.	Державний механізм удосконалення практичної підготовки медичних кадрів	25.00.02	2012
25	Петрик О.Л.	Державне регулювання гарантій науково-педагогічних працівників та механізми їх реалізації	25.00.02	2015
26	Пахомова М.В.	Удосконалення механізмів державного управління професійним розвитком педагогічних працівників у системі неперервної освіти	25.00.02	2018
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу МОН України				
27	Баран М.П.	Модернізація вищої освіти України: механізми інституційного регулювання	25.00.02	2011
28	Шевченко В.М.	Державне управління діяльністю вищих навчальних закладів: інноваційний розвиток організаційного, фінансового та інформаційного механізмів	25.00.02	2011
29	Опар Н.В.	Державне управління забезпеченням якості вищої освіти України в умовах євроінтеграції	25.00.01	2019
30	Якайтіс І.Б.	Механізми державного управління інноваційним розвитком вищої освіти в Україні	25.00.02	2019
31	Дурман О.Л.	Організаційний механізм державного управління освітнім інформаційно-	25.00.02	2019

Продовження табл. В.1

1	2	3	4	5
		комунікаційним середовищем		
Класичний приватний університет				
32	Шилова В.І.	Державне регулювання ринку освітніх послуг в Україні	25.00.02	2007
33	Григанська С.В.	Державне регулювання системи вищої освіти в Україні	25.00.02	2008
34	Демченко О.Л.	Державне регулювання в системі управління вищими навчальними закладами в умовах модернізації освіти	25.00.02	2008
35	Тягушева О.Г.	Розвиток механізмів державно-громадського управління регіональною системою освіти	25.00.02	2009
36	Ярцева Т.О.	Механізми державного управління розвитком освіти в Україні	25.00.02	2010
37	Панченко А.Г.	Державний контроль в системі управління загальноосвітніми навчальними закладами	25.00.04	2011
38	Черенкова М.А.	Механізм взаємодії регіональних органів влади і навчальних закладів в системі безперервної освіти	25.00.02	2011
39	Шенкаренко О.В.	Державне регулювання системи професійного навчання безробітних	25.00.02	2012
40	Неділько Р.В.	Удосконалення механізмів державного управління системою освіти середнього медичного персоналу в Україні	25.00.02	2018
Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України				
41	Пендель А.Й.	Управління загальноосвітніми навчальними закладами в Польщі: стан та перспективи розвитку	25.00.02	2003
42	Андрейчук С.К.	Державне управління реформування вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу	25.00.01	2007
43	Кіцак Т.М.	Формування та реалізація державної політики у сфері підготовки державних службовців	25.00.02	2012
44	Мельник Я.В.	Теоретичні та організаційні особливості модернізації управління сферою освіти: регіональний аспект	25.00.01	2015
45	Федан Я.І.	Удосконалення механізмів державного управління інклюзивною освітою на регіональному рівні	25.00.02	2016
46	Яснiська Н.І.	Удосконалення наукової діяльності вищих навчальних закладів України: державно-управлінський аспект	25.00.02	2017
47	Книшик С.І.	Реформування системи державного управління загальною середньою освітою в Україні в контексті європейської інтеграції	25.00.01	2019
Національна академія державного управління при Президентові України (НАДУ при Президентові України)				
48	Жарая С.Б.	Управління системою вищих навчальних закладів недержавної форми власності в	25.00.02	1999

Продовження табл. В.1

1	2	3	4	5
		Україні		
49	Калашнікова С.А.	Управління державним сектором вищої освіти в США	25.00.02	1999
50	Дзвінчук Д.І.	Психолого-методичні засади розробки програм підвищення кваліфікації державних службовців (освітня сфера)	25.00.02	1999
51	Приходько О.Л.	Розвиток системи державного управління вищими навчальними закладами мистецтва і культури в Україні (1917-1941 рр.)	25.00.01	2000
52	Котова О.Г.	Розвиток системи підготовки і атестації наукових і науково-педагогічних кадрів в Україні (1992-1998 рр.)	25.00.02	2000
53	Журавський В.Л.	Управління системою підвищення кваліфікації кадрів державної податкової служби України	25.00.05	2001
54	Самандас Н.В.	Становлення і розвиток системи державних органів управління освітою в Україні (1917-1941 рр.)	25.00.02	2001
55	Чмига В.О.	Система підготовки державних службовців у Франції	25.00.02	2002
56	Почтовюк А.Б.	Формування системи підготовки кадрів державних службовців: регіональний аспект	25.00.02	2002
57	Загороднюк С.В.	Розвиток управлінського спілкування в системі підготовки державних службовців	25.00.03	2003
58	Колісніченко Н.М.	Взаємозв’язок державного регулювання та механізмів самоорганізації в управлінні вищою освітою	25.00.02	2003
59	Чернишенко Т.І.	Державне управління освітою фахівців охорони здоров’я в умовах перебудови галузі в Україні	25.00.02	2003
60	Жабенко О.В.	Особливості й тенденції розвитку державного управління освітою в Україні (1946-2001 рр.)	25.00.01	2004
61	Таланова Ж.В.	Стандартизація фахової підготовки з державного управління в країнах Північної Америки і Європи	25.00.03	2004
62	Мазак А.В.	Управління освітньою галуззю в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: регіональний аспект	25.00.02	2005
63	Дубровка О.В.	Система маркетингу в державному управлінні вищою освітою України	25.00.02	2005
64	Опрятний С.М.	Моделювання системи професійного навчання державних службовців ділової англійської мови	25.00.03	2005
65	Грабовський В.А.	Державно-громадське управління загальною середньою освітою на районному рівні	25.00.02	2006
66	Курило Т.М.	Державне управління підготовкою керівників для охорони здоров’я України в умовах європейської інтеграції	25.00.02	2006
67	Михальська В.В.	Державне регулювання механізму	25.00.02	2007

Продовження табл. В.1

1	2	3	4	5
		формування освітнього середовища для малого та середнього підприємництва		
68	Демедишина Н.І.	Розвиток комунікативної компетентності державних службовців засобами модульної технології навчання	25.00.03	2009
69	Кухарчук П.М.	Державно-громадське управління системою професійно-технічної освіти в Україні (регіональний аспект)	25.00.02	2009
70	Лисенко Л.І.	Тенденції державного регулювання підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів з державного управління	25.00.01	2010
71	Усенко О.В.	Місце і роль моделювання в державному управлінні освітою на сучасному етапі	25.00.02	2010
72	Прудиус Л.В.	Управління якістю професійного навчання державних службовців в Україні: теоретико-організаційний аспект	25.00.03	2011
73	Жабенко Л.В.	Розвиток системи професійного навчання міських голів в Україні	25.00.03	2012
74	Красняков Є.В.	Державна політика в галузі освіти в Україні: теоретико-історичний аспект	25.00.01	2012
75	Савченко Н.В.	Державне регулювання професійного навчання безробітних в Україні	25.00.02	2012
76	Устименко О.В.	Механізми державного управління системою військової освіти України	25.00.02	2012
77	Шапран О.Ю.	Оцінювання результативності професійної діяльності державних службовців України у сфері надання соціальних послуг	25.00.03	2012
78	Васюк Н.О.	Механізми державного управління підготовкою керівних кадрів для системи охорони здоров'я в Україні	25.00.02	2013
79	Сидорова К.Г.	Політико-психологічний вимір підготовки та перепідготовки державних службовців в Україні	25.00.03	2015
80	Тодосова Г.І.	Механізми державно-громадського управління загальною середньою освітою в Україні	25.00.02	2015
81	Требик Л.П.	Підвищення кваліфікації управлінських кадрів регіону: інформаційно-комунікаційний аспект	25.00.03	2016
82	Журавльов А.В.	Розвиток інфраструктури системи дистанційного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні	25.00.03	2016
Національний університет цивільного захисту України Державної служби України з надзвичайних ситуацій				
83	Вавренюк С.А.	Механізми державного управління розвитком фізичної культури і спорту у вищих навчальних закладах України	25.00.02	2015
84	Луценко Т.О.	Механізми державного управління вузівською наукою в Україні	25.00.02	2016

Продовження табл. В.1

1	2	3	4	5
85	Мороз С.А.	Механізми державного управління розвитком трудового потенціалу вищих навчальних закладів України	25.00.02	2017
86	Мірошниченко Р.В.	Державне регулювання формування екологічної культури студентів вищих навчальних закладів	25.00.02	2017
87	Губенко А.О.	Державні механізми управління виховними технологіями в системі вищої освіти	25.00.02	2017
88	Алієва П.І.	Механізми державного регулювання міжнародного співробітництва закладів вищої освіти	25.00.02	2018
89	Хмирова А.О.	Державне управління реалізацією виховного процесу у вищих навчальних закладах України	25.00.02	2018
90	Подорваний В.К.	Механізми державного регулювання соціального розвитку закладів вищої освіти з специфічними умовами навчання	25.00.02	2019
91	Кришталь Д.О.	Механізми державного управління науково-техничним потенціалом вищої школи України	25.00.02	2019
92	Хитько М.М.	Стратегічне планування у системі державного управління освітою	25.00.02	2019
93	Василенко О.В.	Механізми державного управління інтернаціоналізацією вищої освіти в Україні	25.00.02	2020
94	Сєркова Н.А.	Державне регулювання розвитку вищої освіти в Україні	25.00.02	2020
95	Курисько І.В.	Державне управління розвитком кадрового потенціалу закладів вищої освіти	25.00.02	2020
Одеський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України				
96	Журавльова Ю.О.	Механізми державного управління реформуванням вищої освіти України в умовах євроінтеграції	25.00.02	2009
Приватне акціонерне товариство «Міжрегіональна академія управління персоналом»				
97	Гребень С.Є.	Фінансовий контроль як інструмент державного управління закладами вищої освіти	25.00.02	2019
98	Марусіна О.С.	Концептуальні засади формування і розвитку системи державного управління у сфері вищої освіти в Україні	25.00.01	2019
Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України				
99	Медведєв І.А.	Державне управління регіональним комплексом неперервної професійної освіти (на прикладі Сумської області)	25.00.02	2004
100	Пшенична Л.В.	Державне сприяння адаптації системи вищої освіти в Україні до вимог Болонського процесу	25.00.02	2009
101	Поступна О.В.	Механізми державного управління вищою	25.00.02	2010

Продовження табл. В.1

1	2	3	4	5
		освітою на регіональному рівні		
102	Гладка Т.І.	Державне управління інноваційним розвитком освіти в Україні	25.00.01	2011
103	Михайленко Г.В.	Суб'єктно-об'єктні відносини у державному управлінні загальною середньою освітою	25.00.02	2014
104	Дорош Т.Л.	Державне управління музичною освітою в контексті гуманізації суспільства	25.00.01	2014
105	Бондар Д.В.	Механізми державного управління підготовкою управлінських кадрів в системі вищої освіти	25.00.02	2014
106	Карапетян А.О.	Вдосконалення механізмів управління системою вищої освіти України в умовах Болонського процесу	25.00.02	2015
107	Громова С.О.	Механізми державного управління професійною підготовкою керівних кадрів вищих медичних навчальних закладів в Україні	25.00.02	2016
108	Бабічев А.В.	Державне управління змінами в системі вищої освіти України	25.00.02	2018
109	Озаровська А.В.	Державне управління забезпеченням якості у сфері вищої освіти	25.00.02	2018
Чернігівський національний технологічний університет				
110	Вербицька А.В.	Удосконалення державної політики в сфері вищої освіти України в контексті інтеграції до європейського освітньо-наукового простору	25.00.02	2017

*Джерело: результати власних досліджень

**Шифр і назва спеціальності:

25.00.01 – «Теорія та історія державного управління»

25.00.02 – «Механізми державного управління»

25.00.03 – «Державна служба»

25.00.04 – «Місцеве самоврядування»

25.00.05 – «Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку»

Таблиця В.2

Докторські дисертації, орієнтовані на управління освітою та захищенні у спеціалізованих вчених радах України в галузі науки «Державне управління»* (станом на грудень 2020 р.)

№ з/п	Автор	Тема дисертації	Спеціальність**	Рік захисту
1	2	3	4	5
Академія муніципального управління				
1	Мусієнко І.І.	Державне управління освітньою системою в контексті гарантування національної безпеки України	25.00.02	2011
2	Кобець А.С.	Розвиток державної політики інтеграції освіти і науки України в системі інноваційної економіки	25.00.02	2012
Донецький державний університет управління (ДонДУ)				
3	Токарева В.І.	Теоретичні та практичні засади формування і розвитку механізмів державного регулювання системи підготовки управлінського персоналу в Україні	25.00.02	2006
4	Комар Ю.М.	Наукові засади інноваційних механізмів державного управління підготовкою студентів управлінських спеціальностей	25.00.02	2009
5	Полякова Л.П.	Державне управління інформаційно-освітнім середовищем інноваційних університетських комплексів	25.00.02	2010
6	Любчук О.К.	Теоретико-методологічні засади функціонування та розвитку механізму державного управління неперервною освітою в Україні та її регіонах	25.00.02	2011
ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»				
7	Бесчастний В.М.	Механізми державного управління розвитком вищих навчальних закладів системи МВС України	25.00.02	2010
8	Сиченко В.В.	Механізми державного регулювання системи вищої освіти	25.00.02	2010
Інститут законодавства Верховної Ради України				
9	Прокопенко Л.Л.	Державне управління освітою в Україні: становлення та розвиток (IX – початок XX ст.)	25.00.01	2010
Класичний приватний університет				
10	Домбровська С.М.	Теоретичні засади державного регулювання в сфері вищої освіти в умовах соціальних трансформацій	25.00.02	2011
11	Шевченко С.О.	Розвиток державно-громадського управління якістю вищої освіти України в умовах входження до Болонського процесу	25.00.02	2012
12	Ажажа М.А.	Державне управління модернізацією вищої освіти в Україні: теорія, методологія,	25.00.02	2019

Продовження табл. В.2

1	2	3	4	5
		практика		
13	Колісніченко Н.М.	Формування та розвиток системи підготовки осіб, які обіймають політичні (виборні) посади, до здійснення політико-управлінської діяльності	25.00.02	2020
Національна академія державного управління при Президентові України (НАДУ при Президентові України)				
14	Майборода С.В.	Державне управління вищою освітою в Україні: структура, функції, тенденції розвитку (1917-1959 рр.)	25.00.01	2002
15	Білинська М.М.	Державне управління галузевою стандартизацією в умовах реформування вищої медичної освіти в Україні	25.00.02	2005
16	Огаренко В.М.	Державне регулювання розвитку вищих навчальних закладів в Україні	25.00.02	2005
17	Лукіна Т.О.	Державне управління якістю загальної середньої освіти в Україні	25.00.02	2005
18	Хаджирадєва С.К.	Підготовка державних службовців до професійно-мовленнєвої комунікації: концептуальні засади й стратегія модернізації технологій	25.00.03	2006
19	Лопушинський І.П.	Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України	25.00.02	2008
20	Гаєвська Л.А.	Розвиток державно-громадського управління загальною середньою освітою в Україні (друга половина XIX - початок XX століття)	25.00.01	2010
21	Шиян О.І.	Державна освітня політика України з питань забезпечення здорового способу життя молоді	25.00.01	2012
22	Паращенко Л.І.	Механізми державного управління розвитком загальної середньої освіти в Україні	25.00.02	2012
23	Науменко Р.А.	Державне регулювання розвитку позашкільної освіти в Україні	25.00.02	2013
24	Калашник Н.С.	Самоосвіта державних службовців в Україні в умовах суспільних змін	25.00.03	2014
25	Шульга Н.Д.	Державна освітня політика як інструмент соціально-економічного розвитку України	25.00.01	2018
26	Орлів М.С.	Механізми державного регулювання підвищення кваліфікації керівних кадрів органів влади в Україні	25.00.02	2019
Національний університет цивільного захисту України Державної служби України з надзвичайних ситуацій				
27	Ромін А.В.	Модернізація механізмів державного управління закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання	25.00.02	2015
28	Сіренко Р.Р.	Уніфікація механізмів державного регулювання фізкультурно-виховної	25.00.02	2019

Продовження табл. В.2

1	2	3	4	5
		діяльності у закладах вищої освіти України		
29	Кришталь Д.О.	Механізми державного управління науково-технічним потенціалом вищої школи України	25.00.02	2020
30	Грень Л.М.	Механізми державного управління професійно-технічною освітою України	25.00.02	2020
31	Філіппова В.Д.	Формування та реалізація державної політики в галузі педагогічної освіти України	25.00.02	2020
32	Хмиров І.М.	Державне управління розвитком дистанційної освіти України	25.00.02	2020
Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України				
33	Коврегін В.В.	Механізми державного регулювання економічної безпеки вищих навчальних закладів України	25.00.02	2017
34	Полякова О.С.	Теоретико-методологічні засади становлення та розвитку правової освіти в Україні: публічно-управлінський аспект	25.00.01	2019
35	Костюк Т.О.	Теоретико-методологічні засади державної політики у сфері інтернаціоналізації вищої освіти в Україні	25.00.01	2020
Чорноморський національний університет імені Петра Могили				
36	Приходько І.П.	Механізми державного управління розвитком вищої аграрної освіти України в умовах її інтеграції в світовий освітній простір	25.00.02	2011
37	Садковий В.П.	Уніфікація механізмів державного управління професійною підготовкою кадрів цивільного захисту в Україні	25.00.02	2014

*Джерело: результати власних досліджень

***Шифр і назва спеціальності:*

25.00.01 – «Теорія та історія державного управління»

25.00.02 – «Механізми державного управління»

25.00.03 – «Державна служба»

25.00.04 – «Місцеве самоврядування»

25.00.05 – «Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку»

Додаток Г

Таблиця Г.1

Змістова характеристика дисертацій у галузі наук «Державне управління» з дослідження теоретико-методологічних основ управління регіональною освітою*

№ з/п	Автор, назва роботи (тип дисертації)	Наукова новизна («вперше»)	Впровадження результатів дослідження	
			форма матеріального втілення	робоча функція упорядкованих результатів
1	2	3	4	5
1	*Богданов О.В.* «Розвиток механізмів державного управління підготовкою управлінських кадрів для регіону» (К)	Визначено, що розвиток механізмів державного управління підготовкою кадрів для регіону може бути виконано на основі гуманістичної тріади сучасної філософії освіти «людина – освіта – культура»	Конкретні результати використовуються в навчальному процесі Донецького державного університету управління	Пропозиції і рекомендації одержали позитивну оцінку в Управлінні розвитком територій Донецької обласної державної адміністрації, у виконавчому комітеті Макіївської міської ради
2	*Кухарчук П.М.* «Державно-громадське управління системою професійно-технічної освіти в Україні (регіональний аспект)» (К)	Розроблено модель державно-громадського управління системою професійно-технічної освіти регіону, визначено її основні завдання та запропоновано механізми реалізації	Запропоновані теоретичні положення, висновки і рекомендації можуть бути використані під час читання лекцій та проведення консультацій	Розроблена модель та механізми державно-громадського управління системою ПТО в Україні логічно доведені до рівня конкретних пропозицій, придатних для впровадження в практику на регіональному рівні
3	Мазак А.В. «Управління освітньою галуззю в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: регіональний аспект» (К)	Запропоновано концептуальні підходи до розробки моделі державно-громадського управління освітою на регіональному рівні. Визначено критерії оцінки якості надання управлінських послуг місцевими органами влади	Запровадження у школах курсу «Ми – громадяни України»	Матеріали роботи будуть корисними при уточненні цілей державної освітньої політики, їх нормативному закріпленні, у практиці надання освітніх послуг у процесі управління галуззю
4	*Медведєв І.А.* «Державне управління регіональним комплексом неперервної	Запропоновано змістові характеристики принципу відповідності досягнутого рівня	Матеріали дисертації можуть бути використані в навчальному процесі для поглиблення	Результати дисертаційного дослідження апробовані при створенні комплексу неперервної професійної освіти у м. Тростянці

Продовження табл. Г.1

1	2	3	4	5
5	професійної освіти (на прикладі Сумської області)» (К)	розвитку професійної освіти населення регіону реальним можливостям ефективного використання істотних потенціалів регіону	теоретико-методологічної бази програм навчальних дисциплін	(Сумська область) та використані при опрацюванні стратегічної програми розвитку освіти в регіоні
6	*Полякова Л.П.* «Розробка інформаційно-аналітичної системи органа регіонального управління (на прикладі управління освітою)» (К)	Побудовано модель інформаційно-аналітичної системи державного управління освітою в області. Запропоновано методичні положення по розробці цільової комплексної програми «Експертиза освітньої діяльності шкіл району»	Не визначено	Розроблена універсальна інформаційно-аналітична система державного управління освітою, що використовувалася при впровадженні цільової комплексної програми «Експертиза освітньої діяльності шкіл району» в Донецькій області
7	*Поступна О.В.* «Механізми державного управління вищою освітою на регіональному рівні» (К)	Розроблено основні положення концепції управління вищою освітою на регіональному рівні, зміст яких полягає у створенні конкретних механізмів і умов розвитку доступної та якісної системи вищої освіти	Матеріали дисертації використані у навчальних дисциплінах: «Університетська освіта», «Державна політика і управління в освіті», «Теорія та організація управління освітою. Управління навчальними закладами»	Пропозиції щодо організаційно-функціонального вдосконалення державного управління вищою освітою у відповідності регіонального ринку праці використані у практичній діяльності в Сумській області
8	Почтовюк А.Б. «Формування системи підготовки кадрів державних службовців: регіональний аспект» (К)	Здійснено комплексне дослідження соціально-управлінського досвіду підготовки державних службовців в інших країнах і проблем його адаптації до умов сучасної України	Теоретичні положення й практичні результати використовуються НАДУ при Президентові України в підготовці навчально-методичних матеріалів і	Отримані результати дозволяють визначити раціональні елементи й слабкі сторони практики підготовки кадрів державного управління

Продовження табл. Г.1

1	2	3	4	5
			навчального посібника «Регіональне управління» та інших профільних ЗВО	
9	*Стадник А.М.* «Державне управління системою загальної середньої освіти на регіональному рівні» (К)	Розроблено систему управлінських впливів з боку регіональних органів управління на ЗСО, що передбачає забезпечення динамічного зв'язку між освітньою системою та суспільством	Не визначено	Розроблено та теоретично обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення державного управління ЗСО на рівні регіону стосовно забезпечення процесів інтеграції та впровадження профільного навчання
10	Требик Л.П. «Підвищення кваліфікації управлінських кадрів регіону: інформаційно-комунікаційний аспект» (К)	Теоретично обгрунтовано інформаційно-комунікаційну модель підвищення кваліфікації управлінських кадрів регіону. Визначено та обґрунтовано змістові модулі процесу формування гуманітарно-технологічної культури управлінських кадрів регіону під час підвищення їхньої кваліфікації	Результати, висновки, практичні рекомендації використано в навчальному процесі Хмельницького університету управління та права, а також в центрах перепідготовки та підвищення кваліфікації управлінських кадрів	Результати, висновки, практичні рекомендації використано в процесі розробки Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2011-2020 роки та під час реалізації Обласної програми забезпечення публічності в діяльності місцевих органів влади та розвитку інформаційної сфери Хмельниччини на 2015-2015 рр.
11	*Тягушева О.Г.* «Розвиток механізмів державного-громадського управління регіональною системою освіти» (К)	Розроблено критерії оцінки рівня сформованості державно-громадського управління регіональною системою освіти	Положення знайшли відображення у робочих програмах і лекційних матеріалах навчальних дисциплін: «Зв'язки із громадськістю в органах державної влади», «Соціальна і гуманітарна	Науково-практичні розробки щодо розвитку механізмів державно-громадського управління регіональною системою освіти прийнято до впровадження регіональними органами державного управління та місцевого самоврядування Запорізької області

Продовження табл. Г.1

1	2	3	4	5
			політика», «Управління освітою», «Державне управління»	
12	*Федан Я.І.* «Удосконалення механізмів державного управління інклюзивною освітою на регіональному рівні» (К)	Запропоновано модель механізму державного управління якістю середньої інклюзивної освіти осіб з особливими потребами. Розроблено модель оцінки процесу державного управління впровадженням інклюзивної освіти у загальноосвітнє національне середовище	Теоретичні положення використанні при читанні лекцій у навчально-науковому закладі вищої освіти «Дослідницький центр Львівської політехніки» для аспірантів та практичних психологів	Отримані результати можуть бути використані для стратегічних і оперативних рішень у державному управлінні освітою осіб з особливими потребами
13	Черенкова М.А. «Механізм взаємодії регіональних органів влади і навчальних закладів в системі безперервної освіти» (К)	Узагальнено етапи розвитку системи освіти в Україні з позиції взаємодії регіональних органів влади з навчальними закладами. Побудовано та реалізовано модель ієрархічного управління навчальними закладами в системі безперервної освіти на регіональному рівні	Не визначено	Положення дисертаційної роботи, що стосуються впровадження моделі ієрархічного управління навчальними закладами в системі безперервної освіти на регіональному рівні та визначення оптимальних обсягів фінансування навчальних закладів впроваджено на базі Головного фінансового управління Донецької обласної державної адміністрації

*Джерело: результати власних досліджень

Таблиця Г.2

Змістова характеристика дисертацій у галузі педагогічних наук з дослідження теоретико-методологічних основ управління регіональною освітою*

№ з/п	Автор, назва роботи / (тип дисертації)	Наукова новизна («вперше»)	Впровадження результатів дослідження	
			форма матеріального втілення	робоча функція упорядкованих результатів
1	2	3	4	5
1	*Білик Н.І.* «Теоретичні і методичні засади управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників» (Д)	Розроблені теоретичні й методичні засади управління РОС підвищення кваліфікації педагогічних працівників на основі адаптивно-педагогічного проектування та науково обґрунтовано його концепцію. Введено в науковий обіг поняття. Опрацьовано критеріальну базу та експериментально перевірено технологію розвитку РОС. Забезпечено мережеву взаємодію регіональних шкіл новаторства	Розроблено та впроваджено програми авторських інноваційних курсів підвищення кваліфікації «Розвиток та саморозвиток творчого потенціалу педагога», «Принципи розвитку інноваційної діяльності педагогічного колективу». Теоретичні положення роботи доведені до практичної реалізації у вигляді наукових та науково-методичних видань	Розроблено і доведено до працівників закладів післядипломної педагогічної освіти Положення про регіональну школу новаторства та Положення про Міжрегіональний центр педагогічної освіти «Новатор». Матеріали дослідження можуть бути використані при проектуванні та реалізації програм стратегічного розвитку РОС підвищення кваліфікації педагогічних працівників
2	*Ващенко Л.М.* «Система управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону» (Д)	Розроблена і теоретично обґрунтована концепція управління інноваційним розвитком ЗСО в регіоні та система управління інноваційними процесами. Визначені критерії та показники оцінювання інноваційного середовища, рівні	Розроблено навчальний модуль «Регіональне управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону», методичні рекомендації, діагностична схема оцінювання інноваційних змін в межах освітнього регіону, району, ЗНЗ	Розроблена та апробована система управління інноваційними процесами в ЗСО регіону. Запропоновано методику оцінювання рівнів інноваційного середовища в регіоні, районі, ЗНЗ та визначення ефективності розгортання інноваційних процесів

Продовження табл. Г.2

1	2	3	4	5
		його сформованості		
3	*Дарманський М.М.* «Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні» (К)	Розроблено концепцію та модель управління освітою в регіоні. Обґрунтовано зміст основних напрямів координації діяльності органів управління освітою в регіоні та школи в річному управлінському циклі	Розроблено проекти положень про управлінняосвіти обласної та відділ освіти райдержадміністрацій, виконкому міської ради. Здійснено опис змісту нормативно зумовлених та скоординованих частин річних планів роботи школи та регіональних органів управління освітою	Науково обґрунтовані та експериментально перевірені методичні рекомендації управлінням освіти обласних, відділам освіти райдержадміністрацій, відділам освіти виконкомів міських рад і ЗНЗ щодо вдосконалення системи управління освітою в регіоні
4	*Качур Б.М.* «Організаційно-педагогічні умови управління науково-методичною роботою з учителями в регіоні» (К)	Розроблено систему критеріїв оцінки ефективності організації науково-методичної роботи з учителями в регіоні. Створено і теоретично обґрунтовано узагальнену модель управління організацією науково-методичної роботи з учителями в регіоні.	Розроблено і впроваджено новий спецкурс «Організація науково-методичної роботи з учителями»	Розроблено і впроваджено технології діагностики та моніторингу ефективності науково-методичної роботи з учителями. Сформульовані практичні рекомендації щодо вдосконалення управління науково-методичною роботою з учителями
5	Колосова Л.М. «Управління професійним розвитком методистів науково-методичних установ у регіональній безперервній педагогічній освіті» (К)	Уточнено поняття «управління професійним розвитком методистів науково-методичних установ» та «професійний розвиток методистів науково-методичних установ»	Не визначено	Результати дослідження впроваджено в роботі науково-методичних центрів, методичних кабінетів управлінь або відділів освіти, інститутів післядипломної педагогічної освіти в Миколаївській, Одеській, Херсонській, Сумській та Вінницькій областях
6	*Петров В.Ф.*	Розроблено і науково	Розроблено	Розроблено методику

Продовження табл. Г.2

1	2	3	4	5
	«Інформаційне забезпечення управління загальною середньою освітою в регіоні» (К)	обґрунтовано систему інформаційного забезпечення управління ЗСО в регіоні на адаптивних засадах	методичні рекомендації впровадження системи інформаційного забезпечення управління ЗСО в регіоні	впровадження системи інформаційного забезпечення управління ЗСО в регіоні
7	*Пісоцька Л.С.* «Соціально-педагогічні умови управління розвитком дошкільної освіти в регіоні» (К)	Конкретизовано та методично обґрунтовано функціональні напрями управління розвитком ДО на рівнях регіонального органу управління освітою та ДНЗ	Розроблено методичні рекомендації щодо забезпечення управління розвитком ДО на рівні регіонального органу управління освітою та ДНЗ	Не визначено
8	*Попова Н.В.* «Організаційно-методичні засади консультативного забезпечення управлінської діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів у регіоні» (К)	Науково обґрунтовано і апробовано систему консультативного забезпечення управлінської діяльності керівників ЗНЗ у регіоні. Розроблено концепцію і програму розвитку консультативного забезпечення управлінської діяльності керівників ЗНЗ у регіоні	Розроблено методичні рекомендації з розвитку управлінського консультування керівників ЗНЗ у регіоні	Розроблено технологію виявлення стану консультативного забезпечення управлінської діяльності керівників ЗНЗ та положення про регіональний і районні консалтингові центри з консультативного забезпечення управлінської діяльності керівників ЗНЗ у регіоні

*Джерело: результати власних досліджень

Таблиця Г.3

Змістова характеристика дисертацій у галузі економічних, соціологічних і географічних наук з дослідження теоретико-методологічних основ управління регіональною освітою*

№ з/п	Автор, назва роботи / (тип дисертації)	Наукова новизна («вперше»)	Впровадження результатів дослідження	
			форма матеріального втілення	робоча функція упорядкованих результатів
1	2	3	4	5
Економічні науки				
1	*Босак О.В.* «Формування ринку послуг професійної освіти (регіональний і соціально-економічний аспекти» (К)	Розроблено модель впровадження в систему професійної освіти України освітніх ваучерів, змодельовано можливий вплив такого експерименту на чисельність і структуру контингенту студентів, а також доступність послуг вищої освіти	Матеріали використані в розробленні навчальних курсів «Економіка праці та соціально-трудові відносини», «Освіта та Болонський процес»	Результати прогнозних розрахунків рекомендовано Міністерству освіти та науки України в розробленні стратегії розвитку професійної освіти. Результати використано Львівськлю обласною державною адміністрацією в розробленні Стратегії розвитку Львівщини до 2015 року
2	*Капченко Р.Л.* «Розвиток системи вищої освіти регіону в умовах формування різних форм власності (соціально-економічний аспект)» (К)	Введено в науковий обіг авторське визначення поняття «якість вищої освіти». Обґрунтовано пріоритетні напрями та шляхи розвитку вищої освіти в контексті формування різних форм власності та приєднання України до Болонського процесу	Результати можуть бути використані у практиці викладання економічних дисциплін у ВНЗ	Результати можуть бути використані при розробці та обґрунтуванні стратегії розвитку освіти в Україні та її регіонах, при визначенні стратегії розвитку вищої освіти з урахуванням приєднання України до Болонського процесу
3	*Лалакулич М.О.* «Потенціал вищої освіти в активізації регіональних освітніх систем» (К)	Визначено інтегральну оцінку освітньо-професійної складової потенціалу ВО в регіонах України	Результати досліджень були використані при формуванні методико-методологічних засад щодо впровадження Болонського процесу у навчальний	Основні результати досліджень були використані при визначенні перспектив розвитку освітнього комплексу Закарпатської області

Продовження табл. Г.3

1	2	3	4	5
			процес у Закарпатській області	
4	*Мазур Ю.В.* «Статистичне забезпечення управління регіональною системою вищої освіти» (К)	Розроблено методичні засади комплексного статистичного аналізу функціонування вищої освіти на регіональному рівні. Обґрунтовано склад елементів моніторингу вищої освіти	Основні положення та результати роботи були використані в методично-навчальній роботі при розробці навчальних та робочих програм, а також при читанні лекцій з «Соціальної статистики» та «Статистики ринків»	Результати дисертації були використані для підвищення ефективності управління системою вищої освіти Хмельницької області (методи визначення попиту на фахівців та результати аналізу забезпеченості регіону спеціалістами; методика аналізу розподілу зайнятого населення за напрямами підготовки випускників ВНЗ; методика аналізу стану та розвитку системи вищої освіти на базі моніторингу ринку праці спеціалістів)
5	*Шевчук А.В.* «Інноваційний розвиток регіональних освітніх систем» (Д)	Розроблено та обґрунтовано новий науковий напрям регіоналістики – дослідження регіональної освітньої системи (РОС). Розроблено теоретико-методологічні основи дослідження, формування і розвитку РОС. Обґрунтовано концептуальні засади трансформації РОС та механізм її функціонування в умовах побудови інформаційного суспільства. Розроблено організаційно-методичний підхід до обґрунтування стратегічного розвитку РОС	Не визначено	Конкретні рекомендації знайшли впровадження у практику діяльності державних і наукових установ, аналітичних організацій та суб’єктів господарювання державного й приватного сектору національної економіки (використано та враховано пропозиції й рекомендації)

Продовження табл. Г.3

1	2	3	4	5
		Соціологічні науки		
6	*Кууделя П.О.* «Вища школа регіону як об'єкт соціального управління» (К)	Вперше проведено комплексний аналіз управління вищою освітою регіону на новому етапі освітньої реформи в Україні, розкрито сутність, місце, роль і особливості застосування новітніх соціальних технологій у сфері управління вищою школою	Розробки можуть бути застосовані при викладанні у ЗВО навчальних курсів: загальна соціологія, соціологія освіти, соціологія управління, соціологія регіонів, соціальне прогнозування	Висновки і рекомендації можуть бути використані для розробки та вдосконалення нормативних документів стосовно регіонального управління вищою освітою
		Географічні науки		
7	*Вірченко П.А.* «Просторова організація системи освіти регіону (на прикладі Харківської області) (К)	Виконано детальний аналіз територіальної організації системи освіти Харківської області. Проведено періодизацію розвитку регіональної системи освіти Харківщини. Проведено групування адміністративних районів Харківської області за рівнем розвитку системи освіти.	Розширені об'єктно-предметні області понятійно-термінологічного апарату науки «Соціальної географії». Результати використані при викладанні навчальних курсів «Суспільна географія», «Основи стійкого розвитку», «Регіональна політика»	Результати можуть бути використані при розробці стратегії соціально-економічного розвитку регіону з метою оптимізації територіальної структури системи освіти та при плануванні регіональної політики у сфері управління освітою

*Джерело: результати власних досліджень